

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Київський національний Університет імені Тараса Шевченка
Київський Університет права НАН України
Громадська організація «Академія військово-історичних наук і козацтва»
Громадська організація «Науково-дослідний інститут українознавства та козацтва»
Академічне Співтовариство Міхала Балудянського м. Кошиці
Щецинський університет, Університет Тлемсена, Литовський університет спорту
Університет Мишкольца

ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ
МАТЕРІАЛИ ІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

Філософські читання
присвячені Всесвітньому Дню філософії
та 25-річчю факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «ХПІ»

19-21 листопада 2021 р.

Харків
Друкарня Мадрид
2021

УДК 101/1
Ф56

Рекомендовано до друку

*Вченою радою факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «ХПІ» (протокол № 3 від 16 листопада 2021 р.)
Президією Академії військово-історичних наук і козацтва
(протокол № 4 від 15 листопада 2021 р.)*

Редакційна колегія:

Головний редактор: *Тарароєв Я. В., д-р філос. наук, професор;*

Заступник головного редактора: *Кіпенський А. В., д-р техн. наук, професор;*

Члени редакційної колегії:

Дольська О. О., д-р філософ. наук, професор;

Корабльова Н. С., д-р філософ. наук, професор;

Панков Г. Д., д-р філос. наук, професор;

Проценко О. П., д-р філос. наук, професор;

Чаплигін О. К., д-р філос. наук, професор;

Технічний редактор: *Дишкант Т. М., канд. філос. наук, доцент*

Філософія в сучасному світі : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 листопада 2021 р. // Ред. кол. Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, О. О. Дольська [та ін.]. Харків : Друкарня Мадрид, 2021. 231 с. Укр., англ. та рос. мовами.

Збірник містить матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, в яких подано стислий виклад доповідей та повідомлень його учасників.

У доповідях висвітлені актуальні філософські проблеми сучасного суспільства та розвитку філософії науки і техніки, правові та соціокультурні питання української держави, питання духовного та фізичного здоров'я нації.

Рекомендовано для провідних науковців, викладачів, аспірантів, а також всіх, хто цікавиться філософськими проблемами сучасності.

УДК 101/1

Матеріали опубліковані в електронному репозиторії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (ISSN 2409-5982). Репозитарій зареєстрований у реєстрах та директоріях академічних ресурсів відкритого доступу (OpenDOAR, ROAR, ROAD, ROARMAP). Метадані репозитарію інтегруються до проекту OpenAire та CORE, а також індексуються системою Google Scholar.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Оргкомітет конференції може не поділяти висловлену авторами позицію.

ФІЛОСОФІЯ У ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ПЕРЕДУМОВИ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ НАУКИ

Бойченко М.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут вищої освіти НАПН України

м. Київ, Україна

У зв'язку з «оптимізацією» викладання у вищій школі України почалися масштабні зміни, які знайшли свій вираз, зокрема, у нових критеріях атестації педагогічних працівників за критеріями працівників наукових, а також у трансформації навчальних програм переважно через укрупнення навчальних предметів – через їхнє об'єднання, а то й скасування деяких з них. Академічна атестація сама по собі нарікань не викликає – варто лише по-справжньому закласти наукову роботу у навантаження викладача, вивільнивши необхідний час для наукових досліджень за рахунок скорочення аудиторного навантаження, а також адміністрації університету забезпечити фінансування публікації наукових здобутків викладачів та просування університетських наукових періодичних видань у провідні міжнародні наукометричні бази. Що ж стосується укрупнення навчальних предметів, то нерідко воно обертається зникненням дисциплін загальної гуманітарної підготовки студентів на перших курсах: під виглядом об'єднання кількох навчальних дисциплін просто зникають такі предмети, як етика і естетика, релігієзнавство і політологія, соціологія і психологія, всесвітня історія і історія України, українська мова тощо. Деякі з цих дисциплін нібито тепер мають бути репрезентативно представлені у тих нормативних гуманітарних дисциплінах, які пережили таке укрупнення і залишилися у оновленій навчальній програмі. Втім, безумовно, це обертається радикальним скороченням педагогічного навантаження для кафедр гуманітарного спрямування – кафедр філософії, історії, української мови тощо. Адже більшість гуманітарних дисциплін або просто скорочуються, або залишають на вибір студента, причому інколи вибір формують таким чином, щоби студент вибирав між профільною дисципліною, або гуманітарною як непрофільною. Зокрема, така ситуація характерна для більшості технічних університетів України, хоча зустріти її можна і у класичних університетах, і в університетах педагогічних тощо. Виникає відчуття, що філософія є якщо не взагалі зайвою у навчальній програмі нефілософських спеціальностей, але в усякому разі предметом факультативним і необов'язковим. Усе це змушує звернутися до історії становлення університетів у світі і з'ясувати, як взагалі філософія потрапила у навчальні програми.

Свого часу перші університети виникли на основі чотирьох основних факультетів: теологічного, медичного, юридичного та філософського [5]. Це знайшло своє відображення у наявності чотирьох основних різновидів наукових ступенів першого рівня: доктора теології, доктора медицини, доктора права і доктора філософії [4]. Причому філософія як *природна філософія* охоплювала у Середні віки усі наукові дослідження, тобто царину наукового пізнання – на відміну від царини теології (надприродного Божого промислу), медицини (медичного промислу – специфічних лікувальних практик, які на той час ще не базувалися на наукових експериментах) і права (юридичного промислу як сфери специфічних домовленостей). Усі сучасні науки вийшли з лона філософії, тому-то усі науковці у світі і мають ступінь доктора філософії.

І ось маємо в Україні «вдячність» за таке походження. Втім, якби це було лише питання данини ввічливості, ще можна було би сказати, що вона може мати лише приватний характер у наш прагматичний вік. Однак, без філософії як вільної науки під питанням виявляється сама академічна свобода: в Україні також почали з критики філософів, а після цього швидко перейшли до адміністративно-волюнтаристського «укрупнення» університетів: спробували «заткнути рот» критичному мисленню (яке в усі часи уособлювала філософія) і почали намагатися переганяти студентів і професуру з

одного закладу в інші – як безсловесну худобу. Але академічна публіка мовчати не буде – і першими голос подають, як завжди, філософи, які вказують слабкі місця гонителів науки. Такими їхніми слабкими місцями є невігластво, несамостійність мислення і відсутність здатності до власних оціночних суджень, а також наявність переважно неакадемічних інтересів – комерційних, політичних тощо, на додачу до власних нездорових амбіцій вивершитися над тими, хто розумніший, що є переважно виявом ресентименту і недовіри до знання.

Університети – місце зібрання інтелектуальної еліти суспільства. А коли університетів стає багато, то вони мають стати елітою не лише для власного суспільства, а залучати студентів з інших країн: еліта завжди чисельно є меншістю. Так, в США, Великій Британії, інших економічно розвинених країнах велика кількість університетів (значно більша за їхню кількість в Україні) нікого не дивує і не викликає бажання їхньої «оптимізації». Навпаки, в ці університети їдуть навчатися з усього світу – і таким чином ці університети таки представляють інтелектуальну меншість у глобальному масштабі. В Україні в останні роки спостерігаємо наростання іноземних студентів: і нехай це переважно представники Азії і Африки, але Україна також обслуговує потреби у вищій освіті не лише української молоді. Тож з цього боку закиди щодо скорочень – університетів чи навчальних програм не виглядають незаперечними.

Чи потрібні скорочення філософських програм в університетах загалом і зокрема в університетах технічних? Не будемо зловживати моральними аргументами – звернемося до прагматики у економічному сенсі та до аргументації наук у режимі *hard science*.

З економічного погляду показовим є огляд публікацій останніх десятиліть італійськими авторами, які виступають в результаті проти уніфікації університетів, але натомість пропонують укорінювати специфікацію університетів у їхніх локальних територіях, наприклад, на території Європи: «...університети та регіональні уряди повинні постійно збирати дані про дослідження, компанії та ринкові можливості на місцевому, національному та європейському рівнях. Це призведе до безперервного процесу підприємницького відкриття та дослідження діяльності, можливостей та потреб будь-яких залучених регіональних суб'єктів» [3, с. 20]. Таке укорінення неможливе без знання історії, антропології, політики, культури територій – а все це дають саме гуманітарні науки. Вони дають відповіді на питання «для чого?» і «для кого?», без яких неможливо вибудувати ланцюжки довготривалих економічних циклів. Філософія тут виконує місію концептуального узагальнення досягнень окремих гуманітарних, соціальних та інших наук воедино, а також дає можливість виявляти зв'язок фундаментальних знань з прикладними [1].

Якщо вже говорити про укрупнення і відсіювання дійсно слабких, тоді мають бути власне академічні критерії такої слабкості – критерій відсутності університетського рівня знань у певних навчальних закладах. Це – відсутність універсальності, фундаментальності і концептуальності знань, які надаються студентам [2]. Чи можливо надавати знання за такими критеріями без викладання їм філософії? Очевидно, що ні. Навіть самі поняття універсальності, фундаментальності та концептуальності без філософії з'ясувати неможливо.

Таким чином, отримуємо висновок: або ж у вищому навчальному закладі будуть на належному рівні і у належному обсязі викладати філософію, або ж він неминуче втратить статус університету – чи з бюрократичної примхи, чи (і то доволі швидко) за втратою престижності його дипломів. Адже випускник без філософської освіти не може бути самостійно мислячим універсалом у своєму фаху: у кращому разі, він, як мураха (за образним порівнянням Френсіса Бекона), буде намагатися сумлінно зібрати докупи усі знання, на які буде ситуативно наштовхуватися, але так і не зуміє отримати цілісне бачення, що є причиною, що результатом, і якою є загальна структурна детермінація того, що відбувається.

Література:

1. Бойченко М. (2019). Педагогічний дискурс довкола філософії техніки: інструменталізм, гуманізм та ціннісний функціоналізм у освіті. *Філософія науки, техніки та архітектури у гуманістичному вимірі*. Матеріали 2-ї всеукраїнської конференції (м. Київ, 29-30 листопада 2019 року) /відп. за випуск І.В.Чорноморденко. К.: КНУБА, С. 121-124.
2. Бойченко М. (2020). Природне право на вищу освіту, або Яких змін потребує сучасний університет, а що не має змінюватися ніколи. *Quo vadis, Університете?* / За ред. Д. Шевчука. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», С. 69-83.
3. Compagnucci, L. & Spigarelli, F. (2020). The Third Mission of the university: A systematic literature review on potentials and constraints. *Technological Forecasting and Social Change 161*, December 2020, 120284. doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120284
4. De Ridder-Symoens, H. (Ed.) (1992). *A History of the University in Europe. Vol. 1: Universities in the Middle Ages*. Cambridge University Press, 536 p.
5. Pedersen, O. (1997). *The first universities: Studium generale and the origins of university education in Europe*. Cambridge University Press, 310 p.

ФІЛОСОФІЯ ЯК ПРОПАГАНДА У ЦИФРОВИХ ВИКЛИКАХ МРАКОБІССЯ

Гомілко О.Є.

*Інститут філософії ім. Г. Сковороди Національної Академії Наук України
м. Київ, Україна*

Мракобісся або іншими словами обскурантизм означає стратегію мислення, котра спрямована на послаблення його раціонального ресурсу з ціллю втрати людиною статусу розумної істоти та перетворення її на агресивного дурня. На відміну від звичайного дурня мракобіс є активною особою, а тому є соціально небезпечним. Мракобіс прагне перетворити власну глупоту на спільну ознаку мислення інших людей. У сучасних умовах послаблення здатності людини раціонально мислити стає можливим завдяки: 1) притупленню її потреби в доказових знаннях; та 2) свідомому спотворенню інформації, неточному та заплутаному її викладі, що сприяє позиціонування такої інформації як беззаперечної істини. У сучасних реаліях стратегію мислення, що породжує мракобісся, пов'язують із феноменом фейку. Як відомо, останній є широко затребуваним прийомом у сучасних маніпулятивних технологіях поведінкового таргетування. Сучасне мракобісся головним чином продукується технологіями вироблення фейків. А тому через джерело його походження сучасне мракобісся можна назвати фейковим.

Варто зазначити, що породжене цифровою культурою фейкове мракобісся по суті не відрізняється від інших його проявів. Головна ознака мракобісся – це свідомо відмова людини від статусу бути розумною істотою. Натомість відбувається культивування власного невігластва та неосвідченості, що неминуче збурює «темний бік» людини – головним чином агресію та схильність до насильства. Історично мракобісся виявляє себе у недовірі та ворожому ставленні до знань. Просвітницька ліберальна настанова стосовно розповсюдження наукових знань тлумачиться обскурантизмом як ворожий намір підпорядкувати волю людей з метою встановлення над ними влади. Не випадково мракобісся утворює плідний ґрунт для процвітання різних конспірологічних теорій. Завдяки мракобісся складні питання отримують прості пояснення, зокрема таємними планами світових впливових еліт поневолити людство.

Цифрова епоха несе ризики посилення позицій мракобісся. Вибух політичного популізму та ціннісного релятивізму також сприяє цьому процесу. Особливо додає до розквіту мракобісся пандемія коронавірусу covid-19. Феномен короноскептиків, котрий

наразі еволюціонує у рух антивакцинації, можна зарахувати до сучасного мракобісся. Варто зауважити, що рівень поширення у суспільстві антивакцинації значною мірою залежить від його ставлення до раціональної культури. Йдеться про базові європейські цінності як то верховенство закону, дотримання процедур та регламенту, збереження демократії тощо. Суспільства, де громадяни довіряють здобуткам наукового прогресу та державним інституціям, демонструють кращий захист від вірусу.

Тоді як країни на кшталт України, де раціональна традиція не є стійкою, охоплені хвилею антивакційного мракобісся. Магніт-античип для вакцинації за 129 грн. на ОЛХ чи скепсис з боку значної кількості українських лікарів стосовно вакцинації свідчать про високий рівень мракобісся серед українських громадян. Парадоксально, що серед українських антивакцинаторів можна зустріти як релігійного фанатика, так і лікаря-власника сучасної медичної клініки. Така мішанина говорить, з одного боку, про інформаційний хаос, а з іншого – про слабкий імунітет мислення українців. На жаль, вони не вперше стають жертвами інформаційних маніпуляцій. Ситуація пандемії змушує людство розумнішати, усвідомлюючи небезпеки потурання неучтву та глупству. Інакше вірус знищить не лише розум, але й життя людини.

Опір розгулу мракобісся спроможний чинити розум людини. Філософія являє собою один із дієвих його інструментів. Утім, його ефективність залежить від вміння цим інструментом користуватись. А тому, цифрові виклики мракобісся змушують філософію змінюватися з тим аби нею було зручно користуватись. Практичний потенціал філософії у боротьбі із сучасним мракобіссям залежить від її спроможності адаптуватись до цифрового світу.

Відомо, що проблема локалізації філософії обумовлена розмиттям її змістовних меж, що побутує у пересічній свідомості та стало один із розхожих стереотипів сучасної культури. То ж важливим завданням філософії залишається локалізувати себе у системі інших форм культури та повсякденних практик. Усвідомлення того, що філософія є особливим раціональним досвідом, котрий функціонує у певному культурному контексті, уможливорює актуалізацію її захисних здатностей. Особливість філософського досвіду полягає у тому, що філософія виражає себе не стільки в певних знаннях, істинах та відповідях, скільки у постановці фундаментальних питань, котрі присутньо пов'язані із життям людини. Завдяки цим питанням мислення людини значно употужнюється. Таким чином статус людини як розумної істоти отримує захист. Можна стверджувати, що філософія є справою виключно розуму. За її допомогою виробляється дисципліна строгого доказового мислення. Таке мислення означає, що процес міркування спирається на змістовні засади, із яких думка впливає і на яких вона будується у відповідності до логічних законів судження.

Сучасним завданням філософії є збереження свого раціонального ресурсу у контексті цифрової культури. Для цього філософія має взяти до уваги практики останньої. Залишитись заточеною у вежі із слонової кістки навряд чи їй вдасться. Філософія має відмовитись від низки стереотипів, котрі тривалий час супроводжують її образ в культурі. Одним із таких є елітне призначення філософії. Сучасні комунікаційні технології, особливо соціальні мережі значно розширюють коли учасників комунікації. Відмова від елітності філософії дає змогу залучити її в якості інструмента такої комунікації. Позиціонування філософії як способу пропаганди раціональності дає їй шанс широкого вжитку. Йдеться про філософію як пропаганду у значенні поширення ідеї раціональності та її впливу на суспільну думку. У такій іпостасі філософія може постати тоді, коли стане зрозумілою широкому загалу людей. Для цього їй потрібна інша мова, інша форма викладу, інша тематика та взаємодія із іншими сучасними культурними практиками.

Важливим ресурсом філософії як пропаганди розуму є її залучення у дитячий світ. Філософія для дітей все більше набуває популярності. Завдання цієї філософії складає вироблення навиків критичного та креативного мислення; високої логічної та аргументативної компетентності; аналітичних та імажінативних навиків; «ризикованого

мислення» (Х. Гумбрехт). Завдяки знайомству у ранньому дитячому віці із філософією відбувається культивування, удосконалення та розвиток дитячої раціональності. Тоді звернення до філософії сприяє виробленню нових практик учіння та навчання. Так, популярна серед дітей та молоді соціальна мережа ТіК Ток може стати платформою для філософської пропаганди. Але це вимагає значних зусиль з боку самої філософії. Адже, відомо, що розміщені матеріали на ТіК Ток мають шанс на успіх тоді, коли їх тривалість не перевищує 20 секунд. Між іншим, на платформі You Tube оптимальна тривалість відео складає до 20 хвилин. Власний досвід розміщення лекцій з філософії на You Tube переконує, що такий матеріал потребує строгої аналітичності, чіткої логіки та точної мови. Очевидно, що філософія на ТіК Ток породжує її виклики. Це має бути щось принципово нове та несподіване у її викладі. Подібно тому як створюють книги для немовлят з квантової фізики, так само лекції на ТіК Ток з філософії мають перспективу в якості пропаганди раціональності. Впевнений у своїх силах розум людини зможе чинити опір мракобіссу не лише академічно, але й «прикольно».

Концептуально філософія має перейти від пріоритету свідомості до настанови усвідомленості. Остання означає вихід розуму за межі трансцендентального регістру у живий контекст існування людини. Це передбачає процес отілеснення розуму. Теоретична настанова подолання дихотомії розуму та тіла дає підстави для порівняння філософії із музикою. Складається враження, що філософія має більше спільного з музикою, ніж літературою. Такий висновок ґрунтується на твердженні про те, що література здебільшого породжує символи, а музика та філософія спроможні продукувати реальність. Прийнято вважати, що література символізує реальність. Вона це робить через мову. Тоді як музика та філософія здебільшого не символізують реальність. Вважають, що вони самі являють собою реальність – акустичну у випадку музики або концептуальну у випадку філософії.

Філософія, як стверджують Ж. Делез та Ф. Гваттарі, є мистецтвом. На їх думку, її завдання полягає у формуванні, винайденні та вигадуванні концептів. Вважають, що філософія діє виключно у лінгвістичному полі. Але, на думку Ж. Делеза та Ф. Гваттарі, філософський концепт на відміну від літературного поняття є мисленевою реальністю, а не її символічним виразом. Призначення філософського концепту вони вбачають в оприявленні, а не символізації реальності. Головне, що визначає концепт – це множинність, завдяки котрій відбувається виокремлення із хаосу певного світу. А тому, згідно логіки Ж. Делеза та Ф. Гваттарі, від Платона до Бергсона спостерігаємо розуміння концепту як справи артикуляції, розтинання та перехрещування, завдяки чому вибудовується певна версія впорядкування світу. Відповідно, концепт являє собою цілісність тому, що він тоталізує свої компоненти. Але ця цілісність завжди є фрагментованою реальністю. Ось чому вона виражає нескінченність її можливостей. Незавершеність концепту дає можливість уникнути дії на нього ментального хаосу, котрий постійно йому загрожує, переслідує та прагне поглинути його. Про уможливленість філософського концепту можна говорити як про реальність, бо вона фіксує реальність, а не являє собою уявний конструкт. Ж. Делез та Ф. Гваттарі вважають, що філософський концепт -- це інструмент, котрий визначено його трьома невід'ємними компонентами – можливим світом, існуючою постаттю та реальною мовою. А тому, справа філософії – це не вигадування можливих світів, а вироблення можливих концептуальних стратегій спротиву реальному хаосу буття за допомоги реальності концептів, а не фіктивності мови. Як видно, таке річище міркувань дає підстави говорити про її тілесні конотації.

Вироблення отілеснених смислів означає, що до процесу вироблення смислів залучено не лише ментальні, але й тілесні здатності людини, тобто вона має бути когнітивно інтегративною. На відміну від уможливлених смислів отілеснені смисли актуалізуються більш широким діапазоном людських здатностей, зокрема, різного роду тілесними можливостями як то пропріоцепцією. Остання означає чуттєвість, яка має відношення до м'язів та зв'язок, котрі рееструють умови руху і перекладають зіткнення

тіла з об'єктами в пам'ять м'язів, сукупну пам'ять вміння, вправності, звички, постави тощо. На відміну від умоглядних смислів, котрі орієнтовані трансцендентальним регістром, отілеснені смисли утримують зв'язок із світом через усвідомленість конкретної ситуації людської присутності. Спроможність філософії виробляти отілеснені смисли розкриває її можливості бути через них представленою. А тому, філософію на ТіК Ток за 20 секунд можуть допомагати представляти звуки, рухи, тіла тощо. Адже від мракобісся страждає не лише розум людини. Тіло також має мобілізувати свої ресурси, щоб захистити себе від людської глупоти.

MANAGEMENT, ORGANIZATIONS AND ETHICAL WORKPLACE CULTURE AS A FACTOR IN THE FORMATION OF THE ETHICAL LEVEL OF ORGANIZATIONS

Regina Andriukaitiene

Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania

The relevance of the study. Ethical issues of organization's remain relevant, analyzed in different contexts and discusses the factors determining the level of ethics of the organization. The discussion of complex issues, associated with ethical or unethical behaviors in business organizations, has become prominent in human research development literature in recent years [2]. Ethical dimensions and practices such as transparency, privacy, honesty, objectivity, integrity, carefulness, openness, respect for intellectual property, civility, confidentiality, accountability, responsible mentoring, and respect for colleagues are all necessary to motivate organizational behaviors. Ethical values become "actionable" in corporations first becoming aware of and then assuming responsibility for the corporation's duties toward its stakeholders and stockholders [9]. This review discusses the role of management culture as a component of organizational culture, ethical workplace culture and the level of ethics of the interface in shaping ethics at the organization. Management culture is part of organizational culture covering both formal and informal elements of organizational culture. Management culture reflects the level of organization's management system development, modernity, efficiency, and functionality. Much depends on it how innovation will be implemented in the management of the organization, and whether it will be implemented at all, how effectively the objectives will be solved, the aims realized. There are four main criteria for the evaluation of management culture: culture of managerial staff, culture of organizing management processes, working conditions culture, culture of documentation system [1] In scientific literature discusses another term ethical workplace culture that defines processes in a management organization that are based on values [8]. The content of management culture and organizational culture links are manifested through the integration of values into the management decisions of organizational culture, management culture and the ethical workplace culture in the activities of organizations.

Management culture is a set of organization's achievements and performance of managerial processes, regulation of operational processes, the use of techniques in management, as well as requirements that are defined by public morality, ethics, aesthetics, law norms, principles, and are required for management system and employees [12]. In theory, it is possible to assume that a high-level management culture as an integral part of organizational culture can be the basis for creating an ethical workplace culture. Following management culture, the organization is examined as an integral social organism, where every component takes strictly outlined place and functions which harmonious coordination is between. Works of representatives of the theory of culture of administrative management lie in the basis of modern culture and art of management. They are united by aspiring to the creation of the code of universal principles based on which it is possible it would be to make the best administrative decisions. Today they are examined as fundamental bases of the art of management. [5]. Management culture elements, i.e., management staff culture, managerial processes organization culture, working conditions culture, and documentation system culture, are associated with

formal organizational culture elements through the following factors: strategy, processes, organization structure, objectives, regulation, written documentation, technology, information systems, and control and incentive [12]

An organization's culture is defined by the shared values and meanings its members hold in common and that is articulated and practiced by an organization's leaders. Purpose, embodied in corporate culture, is embedded in and helps define organizations. Ed Schein, one of the most influential experts on culture, also defined organizational corporate culture as "a pattern of shared tacit assumptions learned or developed by a group as it solves its problems of external adaptation and internal integration that have worked well enough to be considered valid and, therefore, to be taught to new members as the correct way to perceive, think, and feel with those problems." Schein, [9] Culture plays an important integrating role in organizations both externally and internally. Strategy, structure, people, and systems all are affected by an organization's culture, which has been referred to as the "glue" [4].

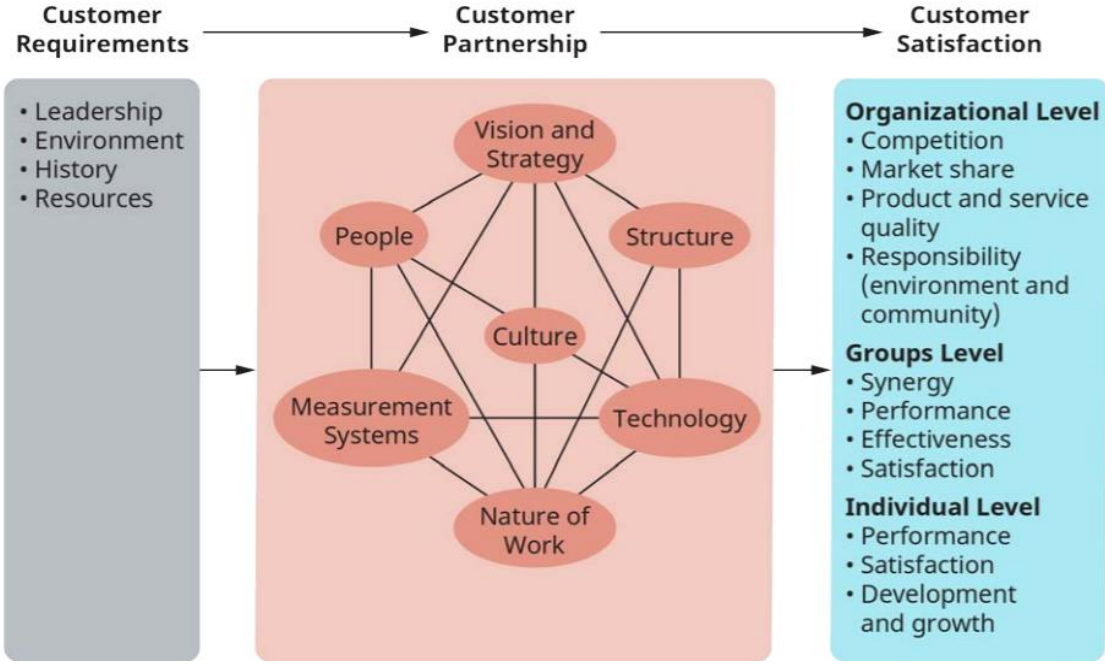

Figure 1. Role of Culture in Organizational Alignment [5]

Culture is transmitted through and by (1) the values and styles that leaders espouse and practice, (2) the heroes and heroines that the company rewards and holds up as models, (3) the rites and symbols that organizations value, and (4) the way that organizational executives and members communicate among themselves and with their stakeholders. Other factors that indicate and help create a strong ethical culture include the following - an organization models and communicates compliance standards through its values; employees are informed of and familiar with the assets and efforts of the compliance and ethics function (figure1).

- The culture sets "enduring and underlying assumptions and norms that determine how things are done in the organization." [6].
- "Organizations can effectively identify specific locations, business units, job levels and job functions that may lack a full understanding of available resources, feel unwanted pressure, or perhaps hold negative perceptions."
  - Companies and investors believe a company behaves and acts ethically.
  - Employees are aware of the conduct, values, and communications of senior leaders.
  - Employees are engaged and committed, and organizations regularly survey employees to get a sense of their engagement.
  - Employees feel "less pressure to compromise company standards to achieve company

goals. And if they do observe misconduct, they are more likely to feel comfortable reporting it."

- "Employees perceive the ethical priorities of their coworkers, the values of their organization and willingness to share opinions."

According to Olson (2013), scholars who study organizational culture point to the reciprocal relationship between the ethos of a workplace and its ethics. The ethical climate of an organization, its ethos, results from the behaviors of its members. In an ethical workplace culture, ethics and ethos reinforce each other positively. Managers and employees speak openly and clearly about how members ought to treat each other and how they ought to treat customers. They also have clear Hallmarks of an Ethical Workplace: employees feel genuinely cared for and respected; regardless of rank or role, but the work at hand and the interests of others above themselves: leaders live by clear standards and self-transcending principles when conducting the organization's business, modelling a drive for excellence both in what they do and in how they do it; feel empowered and energized to reach for ethical and technical excellence in serving customers, clients and each other: people at all levels move toward, not away from, ethical dilemmas and conflicts to address and resolve them in light of self-transcending ideals; the ethical lessons learned during conflicts alter the organization's practices, setting in motion a virtuous cycle of improvement.

Management expresses those beliefs and values in systems, policies and practices, which are in turn scrutinized for their adherence to the organization's values. If managed attentively, ethics and ethos create trust, the key to improving the engagement and commitment of employees and satisfying customers and clients. By fulfilling their critical duties in shaping the ethics of their workplace, HR professionals help unlock employees' energies in the service of the organization's mission. It is possible that high ethics create high trust, high trust creates high performance.

The model (figure 2) above summarizes the means for shaping ethical workplace culture and the outcomes such a culture produces. The ability to shape an ethical workplace culture clearly depends on managerial skills. Building an ethical workplace culture requires equal skills in policy-making and relationship-building and equal emphasis on procedures and values. Structural concerns like codes, training and clear criteria matter, but so do storytelling, mentoring and presiding over an organization's routines and ceremonies. In an ideal workplace, structures and relationships will work together around core values that transcend self-interest. Core values will inspire value-creating efforts as employees feel inspired to do what is right, even when the right thing is hard to do. The ethics of our workplace cultures matter because the work itself matters and requires cooperation that only positive, virtuous ethics can sustain.

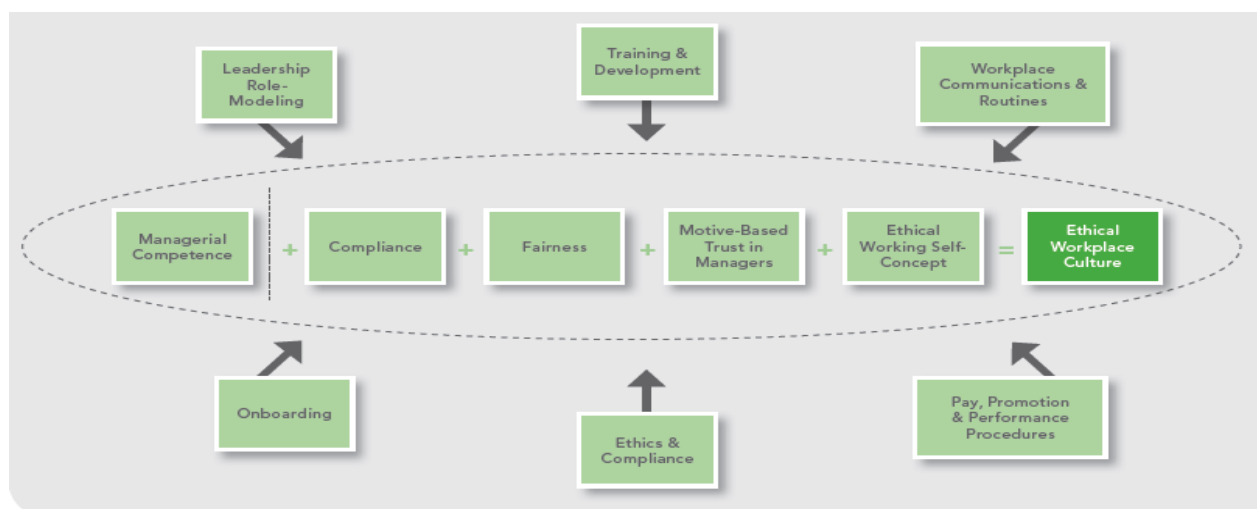

Figure 2. Model of Ethical Workplace Culture [7]

Building an ethical culture is a challenging task that offers enormous long-term rewards. The benefits go beyond the management of fraud, corruption, conflicts of interest, and other forms of unethical conduct. It goes beyond the need to reduce the cost of regulatory action, investigations, and financial penalties. Companies with ethical cultures will have more sustainable growth, retain and attract the best employees, earn public trust and consumer loyalty, and be far better placed to survive disruptive political, social, and environmental forces [11].

Personal values are significant in the culture of the organization, but at the same time condition management culture as part of integrated organizational culture. On the other hand, the effect of organizational culture determines the behaviour of the collective. It forms various reactions towards the changing international business environment. The self is reconstructed through injections of values created by the corporate culture. Through communication and consultations socialization, members learn the corporate culture and tend to behave like their peers. Management by values (Basu & Miroshnik, 2010; Miroshnik, 2013) is developed to transform the values of the employees through the corporate culture. The ultimate purpose is to create motivation. Espoused values and corporate mission statements can affect the values of the employees but communications have a much greater effect. The purpose is to create harmony in organizations, which can promote motivation [7].

Conclusion

The study defines the factors that condition for the formation of an ethical level. The ethical level of an organization is determined by organizational culture, management culture and ethical workplace culture, which is important in shaping the overall level of ethics of the organization. Ethics and compliance with the law acts show the level of personal culture and awareness, organic self-perception in a social system. The society undergoing political and social transformations formulates new requirements for business organizations to evaluate management culture as the instrument ensuring the functionality of the organization. The ethical level of the organization depends on how strong and appropriate the culture of the organization is, what level of management or workplace culture, what values important to build trust among all stakeholders. Raising the ethical level is relevant for competitiveness in the market, attracting qualified specialists, loyal customers and management of other business processes.

References

1. Andriukaitiene R. (2015). *Expression of management culture aiming to implement corporate social responsibility*. Doctoral Dissertation. Kaunas, p.253.
2. Ardichvili A.A., Douglas J. J. and James A. Mitchell, J.A. (2008). *Characteristics of Ethical Business Cultures*, University of Minnesota and Center for Ethical Business Cultures, Minneapolis, Minnesota .<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED501640.pdf>.
3. Bridges, E. (2018), "Executive ethical decisions initiating organizational culture and values", *Journal of Service Theory and Practice*, Vol. 28 No. 5, pp. 576-608. <https://doi.org/10.1108/JSTP-07-2017-0106>.
4. Cameron, K. and R. Quinn. (2011). *Diagnosing and Changing Organization Culture*, 3rd ed. San Francisco, CA: John Wiley & Sons publishers.
5. Коваленко Є. Адміністративна культура менеджменту в епоху індустріального суспільства An administrative culture of management is in the epoch of industrial society. *National Academy of Managerial Staff of Culture & Arts Herald*. 2019, Issue 1, p155-161. 7p.
6. Killingsworth, S. (2012), *Modeling the Message: Communicating Compliance through Organizational Values and Culture*. *The Georgetown Journal of Legal Ethics*, Vol. 25:961-987. <file:///C:/Users/jweiss/>.
7. Miroshnik, V.W., & Basu, D.R. (2014). *Corporate Culture in Multinational Companies: A Japanese Perspective*.
8. Olson, S.D. (2013). *Shaping an Ethical Workplace Culture*. SHRM Foundation 2013 SHRM Foundation, United States of America.

9. *Principles of Management* (2019) Rice University. OpenStax Houston, Texas, <https://openstax.org/details/books/principles-management>.
10. Schein, E. (2017). *Organizational culture and leadership*, 5th ed., Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons.
11. *The Five Levels of an Ethical Culture. How to Build and Sustain Organizations with Integrity*. https://www.bsr.org/reports/BSR_Ethical_Corporate_Culture_Five_Levels.pdf.
12. Žukauskas P., Vveinhardt J. and Andriukaitienė R. (2018). *Management Culture and Corporate Social Responsibility. The Theoretical Aspect of Management Culture as Part of Organizational Culture*, p. DOI:10.5772/intechopen.70624. Available from: <https://www.intechopen.com/chapters/58885>.

«ДЛЯ ЧОГО ФІЛОСОФІЯ» НАШІЙ АНТИФІЛОСОФСЬКІЙ ЕПОСІ (НАМАГАННЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ)?

Корабльова Н.С.

*Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Заголовок містить назву праці Теодора Адорно («Для чого філософія?»), у якій він намагається відповісти на ним же поставлене питання. Робота датується 1963 роком і особливо актуалізувалась сьогодні, коли, шукаючи відповідні ніші і проблемні поля, філософія опросторовується, переміщується в просторове середовище, переходить на мікрорівень, стає гуманітарним знанням. Запитуючи, «для чого філософія?», Теодор Адорно намагався, як він сам зазначає «встати на захист своєї справи, від якої дух часу позбавляється як від чогось застарілого і непотрібного», а він «потрапляє в саме незручне становище». Погоджуючись з тим, що «філософія вже не годиться для технік панування над життям (для технік в буквальному і переносному смислі), з якими вона багаторазово перетиналась», не претендуючи і на роль «медіуму освіти по той бік цих технік, як було в часи Гегеля, коли філософія була виробництвом тієї колективної мови, яка служила засобом взаєморозуміння для обмеженого кола німецьких інтелектуалів». Пізніше, «у ситуації поділу на дисципліни філософія утвердила себе як особливу дисципліну з предметом, позбавленим всякого змісту. Цим вона підтвердила те, завдяки чому володіла власним поняттям: свободу духу, який не піддається диктату дисциплінарного знання, ...адже все більше сфер пізнання віднімались від неї і ставали науковими». Філософії залишили невеликий вибір: «чи самій перетворитись на науку, чи перетворитись на крихітний анклав, який терплять, але який суперечить тому, чим філософія хотіла бути».

Сьогодні «філософська думка, відповідно до свого змісту, відчуває себе заляканою і боїться заперечувати на дилетантський манер». Далі Т. Адорно говорить про дві школи, напрямки, які мимоволі «розповсюджують свій вплив за межами академічних стін. Вони вступають в конфлікт і у той же час є комплементарними по відношенню одна до одної». Це – англо-саксонські країни з їх логічним позитивізмом і онтологічний напрямок в німецькомовних країнах (гайдегерівський) і французська версія останнього–екзистенціалізм. Їх поєднує те, що вони обидва обрали «метафізику в якості спільного ворога». Мислення (метафізика) обома школами тенденційно дискредитується, як наслідок – зникає автономія розуму, а заодно і концепція свободи. «І якщо в філософії і є потреба, то тільки в якості критики, в якості супротиву усе більше і більше розповсюджуваній гетерономії, навіть якщо це буде лише безсилою спробою думки зберегти панування над самою собою і, закривши очі, покійно пристосуватися до даного. І це все буде присутнім у філософії, допоки їй не заборонятимуть створювати притулок для свободи».

Т. Адорно констатує: «...сьогодні незрозуміло, чи продовжує філософія свою діяльність в якості всеосяжного духу, чи вона не встигає за тим, що вона повинна була б

осягнути: за тим станом світу, який рухається до своєї катастрофи», що «проявляється в своєму абсурді, чинить супротив процесу осягнення, і вже більше століття тому стала відчутною перспектива скасування філософії» [1]. Залякана думка більше не довіряє намаганням піднести себе, навіть у випадку фундаментальної онтології, віддано підпорядкованої буттю. Визначенням Гегелем філософії як «епохи, схопленої в думці» спрацьовувала в класичній філософії. Після Гегеля головні напрямки філософії вже не є епохою, схопленою в думці.

Валерій Подорога, розв'язуючи проблему – «Про що питають, коли питають, що таке філософія?», зазначає, що філософи з світовим ім'ям не звертались до самої Філософії, а відповідали на питання, «що таке моя філософія?» чи «Як я розумію філософію?» (Мераб Мамардашвілі). Якщо ж визначити філософію як ментальну подію в культурі сьогодні і зараз, то В. О. Подорога вважає, що «відповідь на питання: що таке філософія? лежить поза площиною самої філософії і може бути розташованим на різних горизонтах очікування відповіді». Коли знайдена відповідь на перше питання, відкривається наступний горизонт очікування, який закривається, як тільки знайдена відповідь, тоді настає черга третього, потім четвертого, п'ятого і зрештою метафізичного. Подорога виокремлює шість горизонтів очікування: історичний (час, епоха, період), історіографічний (подія), генеалогічний (походження і місце), дисциплінарний (інститут), афективний (пристрасть) і, нарешті метафізичний (запитальність як принцип). «Лише останнє питання/вопрошання є власне філософським і змінює за мірою постановки «кінцевий» смисл, його критерій не знаходиться ззовні, а всередині самого досвіду філософування».

Важливим в контексті обговорення місця філософії у сучасній цивілізації є наведений Валерієм Подорогою факт, що «сьогодні, коли гуманітарні дисципліни отримали свободу, «спеціалісти» намагаються заднім числом ту філософську базу, яка була підготовлена вітчизняною і європейською філософією, присвоїти як власний методологічний ресурс». З такою формою амнезії я зіштовхувалась не одноразово, коли на захистах дисертацій з гендеру, фемінізму, постколоніалізму тощо на запитання пошукачеві, чому Ви називаєте це галузевою методологією, адже це філософська методологія, випрацьована у філософському дослідницькому полі, яка має відповідних авторів, звучала відповідь, що нічого подібного, це випрацьована нашою спільнотою методологія, малася на увазі вироблена спільнотою «колективна мова», яка також «служила засобом взаєморозуміння» для кола гендеристів, феміністів і т. д., що свідчить про те, що філософія шириться академічними спільнотами різного гатунку, для яких власний досвід в радикально новій ситуації є визначальним, а нестача обізнаності в галузі історії філософської думки компенсується «вшитістю» філософії в культурне поле без звернень до філософського досвіду минулого.

Тепер сюжет з ситуації вітчизняної філософії, коли вона виходила з часів тоталітарної доби. Відстороненість філософської думки від досвіду, який повинен бути суттю нових початків мислі на національному ґрунті було замінено філософією постмодернізму, яка послуговується цінностями неперервної передачі досвіду у формі безпрецедентного різноманіття великих і малих нарративів. Цікаву паралель стосовно «опрацювання минулого» (Теодор Адорно) національною філософією проводить В. О. Подорога, проводячи паралель-розрізнення між двома культурами (європейською і вітчизняною). Цитата: «Як можлива європейська культура після Освенціму? (питання Т. Адорно). А чи не має і іншої пам'яті: після Гулагу. Але ніхто так питання не ставить. Адже одна справа – один народ вбиває інший (нацистський режим), інша, коли народ вбиває себе (сталінський режим). Автор аргументує, чому філософія не може претендувати на головні ролі у вітчизняній культурі, якщо самий радикальний досвід нею не осмислений, не пережитий, концептуально не пропрацьований» [4]. Знову звернувся до власного досвіду, коли обговорювалася блискуча дисертація пошукачки, у якій все було вивірене і пропрацьоване до дрібниць, було витрачено масу теоретичних зусиль, щоб не

самовизначатися стосовно історичних подій нашої вітчизняної історії. Можливо для аналізу ситуації «лицем до лица, лица не видно», потрібен час.

Наступна проблема з якою, практично, кожен зштовхувався – незручність називати себе філософом, відразу ж слідує «німа сцена» як у Гоголівському «Ревізорі» і осудливе (чи варто серйозній людині на таке марнувати час), чи подивування (знайшов чим зайнятися, а ніби-то нормальна людина). Колись шанобливе відношення до «професора філософі» – головної фігури «високої місії університету», сьогодні, коли «Університет в руїнах» і засвідчена його «повільна смерть» (Тьєррі Іглтон), філософ – дивна фігура, яка пропагує власну смерть чи «життя з ножем у спині» (Марія Култаєва), вступає у колаборацію з тими, хто готовий фінансувати. Коли полями не лише Інтернету, а й діями урядів, які намагаються знайти аргументи, щоб фінансувати/не фінансувати філософію як економічно нерентабельну, таку невинувдану розкіш чи марнотратство можуть собі дозволити країни з економічним достатком. Або коли це зумовлене культурною традицією, поціновуванням інтелекту, тоді немає потреби поєднувати фінансування гуманітарних наук і філософії з економічною доцільністю (зокрема, цим вмотивована зацікавленість у філософії німців, про що пише М. Д. Култаєва) [3]. Український філософ не німецький, він увесь час потрапляє в досить незручне становище, змушений увесь час обґрунтовувати значимість своєї роботи за логікою – «справа рук самих потопляючих», тобто намагатися доводити свою потрібність, бо це не є очевидним ззовні: буде добра воля соціальних інституцій – буде фінансування з боку соціальних інституцій, спонсорська підтримка.

На такому фоні апологія непотрібності (бес-полезности, рос.) філософії розкриває саме її важливість для культури, суспільства, людини. Філософія залишається філософією, допоки не заангажована партіями, ідеологіями тощо. С. Б. Кримський у роботі «Філософія – авантюра духу чи літургія смислу» цитує Льва Ландау: «є науки природні (природничі), неприродні (гуманітарні), надприродні (богословські), протиприродні (філософія)». Л. Ландау таким висловлюванням щодо філософії мав намір продемонструвати свою зневагу до неї, а насправді, як зазначає Сергій Борисович, дав точне визначення філософії, бо її суть у здатності пояснювати незрозуміле, генерувати двозначності і незрозумілості, коли все стає надто простим, а не очевидні обрахунки її рентабельності.

У чому все ж таки цінність філософії для сучасної цивілізації? Теодор Адорно у зазначеній праці розгортає логіку виправдання філософії, намагаючись відстоювати головну її чесноту – створювати прихисток для свободи, він це назвав великою місією, а також здатність критикувати хибну свідомість. Сьогодні в добу неолібералізму, коли цілі суспільні сфери і інституції «обвалюються» в ринок, живуть і діють за ринковою логікою, стоїть питання рентабельності філософії, бо як вона сама заявляє, є безприбутковою сферою (Венді Браун), але ж значення філософії у її неслідуванні логіці корисності, логіці цілераціональної дії, логіці ефективності [2]. Антиутилітарною логікою заняття філософією закладалися уже в античності самим характером філософської запитальності – тією постановкою питань, яка визначала поле філософської зацікавленості. Фалес першим відкрив ту істину, що суспільство зацікавлене в продукуванні ідеї, яка не має практичного застосування, у цьому греки вважали, що досягли переваг, наприклад, перед єгиптянами, наука яких носила прикладний характер. Філософське знання завжди було надлишковим, бо мало божественну природу. Філософська справа, про яку писав Аристотель, уподібнювалась ним теології, бо нею пристало займатися богам, тобто філософування було заняттям людей необтяжених матеріальними справами.

Аристотель вважав, що на відміну від інших наук, філософія має справу не з якимось конкретним суцям, а проясненням питання, «що є суще як таке, суще як суще». Навіть проєкт Просвітництва, коперніканський переворот, здійснений Кантом у філософії Нового часу і перехід до суб'єкта, не змінили антиутилітаризму філософського знання, тих, хто міг розмірковувати стосовно прекрасного самого по собі, демократії самій по собі, ідеальній державі як ідеї тощо. Спільнота філософів за своїм етосом культивувала

знання, яке не мало утилітарних цілей і мети, адже греки не любили софістів не лише за «крючкотворство» і за те, що їх мудрість була лжива («спростування софізмів Аристотелем»), а й за те, що вони намагались утилізувати філософію.

Філософська робота і сьогодні філософська лише за умови, що – позбавлена утилітаризму і прагматизму, не калькульована і не рентабельна, не конвертована у валюті і прибутках. Таке виключення є методологічною процедурою філософії, це те, чим займається фаховий філософ. Суспільство повинне знати, що філософська рефлексія – це, перш за все, можливість самого суспільства структурувати досвід в цілому, вона відкриває доступ до сфер, які не зводимі ні до якої емпірії. Саме філософія є запобіжником, щепленням не лише від несвободи (Марія Култаєва), а й запобіжником утвердження тупого одномірного утилітаризму як виміру сучасного життя. Тому розумне суспільство, те що думає про антиутилітарні цінності – має перспективу. Згадаємо «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, який каже про Благодать даровану Русі Спасителем. Це – чистий дар, дарування. Таким даром виступає і філософія, отже її становище в суспільстві, як і бажання фінансування певними інституціями є діагнозом суспільству, як і епосі, яка зневажає філософію. Благо було вищою ідеєю у Платона, а не матеріальні блага, якими так опікується сучасне консюмеристичне суспільство. «Благо» як щось спільне, поєднане однією ідеєю, не існує в дійсності в тому смислі, що людина не могла б ні реалізувати його у вчинку, ні придбати, навіть «щастя – це щось спільне для багатьох, адже дякуючи свого роду навчання і усердию воно може належати всім, хто не покликаний до добродійності» (Аристотель. Нікомахова етика). Тільки філософія відкриває перспективу Блага як Речі, яка належить всім, є предметом турботи всіх, підставою рівності і свободи громадян полісу. Варто переосмислити ці речі епосі, яку можна означити маркером – «антифілософська», вона зробила філософію додатком до інформаційних технологій, а генеральна лінія – на діджиталізацію, формою маркетингових освітянських послуг, бо вважає, що колективного Блага, як і Щастя (тоталітарних утопій), позбавились, при цьому Агора перетворилась на паноптикон. У таких контекстах криза філософії – це криза базових демократичних принципів, цинічний неолиберальний жест (Венді Браун). Зберегти політичний пафос філософії, протистояти економічним імперативам сучасного суспільства намагаються своїми рефлексіями Фредерік Джеймсон, Славој Жижек, Ален Бадью та інші. Застерегти від «капіталізму і шизофренії» (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), показати своєю філософською роботою, що досить небезпечними для людини, психіку якої тригирять сучасними медіамашинами, є заклики жити зараз і тут, не знати ні про минуле, ні про майбутнє, забути і про греків і про їх філософію, не бачити загроз «світу без філософії».

Література

1. Adorno Th. W. Wozu noch Philosophie/ Adorno Th. W. Eingriffe. Neuen kritische Modelle. Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag, 1963. S. 11–28.

2. Браун В. Разрушая демократию: ре-конституирование государства и субъекта неолиберализмом. Перевод с английского языка В. Кораблёвой./Топос № 2-3, 2015. С. 11–41.

3. Култаєва М. Життя після смерті. Німецький погляд на постболонські реалії./ Філософська думка, 2011, № 2.

4. Подорога В. А. О чём спрашивают, когда спрашивают, что такое философия? Философский журнал. Москва: Изд-во Института философии РАН, 2009, № 1.

CHINA-UKRAINE CENTER FOR INNOVATION COOPERATION

Natalia Fu Hong

China-Ukraine Center for Innovation Cooperation

Harbin, China

I work at the China-Ukraine Center for Innovation Cooperation in the city of Harbin, China. Harbin is the administrative center of Province Heilongjiang , transport, political, economic, cultural and financial center in Northeast China. Population 10.98 million. The city is developed in the areas of new materials, biological industry, new energy equipment industry, new agricultural equipment manufacturing, transport equipment manufacturing, forest products processing, environmentally friendly food industry, coal and petrochemical industries and modern services. In history, Harbin has close relations with Ukraine, 100 years ago more than 20 thousand Ukrainians lived and worked in Harbin. At that time, they created Ukrainian schools, a club, a church, and they still remain. Harbin is another city with a relatively high concentration of higher education and research institutions. It currently has 50 universities, 13 colleges and universities for adults, 8 research institutes and 139 secondary vocational schools. Harbin is an open city, we cooperate with more than 100 countries around the world.

Our center was officially founded in 2015 and is the first professional platform for cooperation with Ukraine in Province Heilongjiang . The main areas of activity of our center are education and culture, scientific, technical and trade and economic cooperation. Acting as a platform for Chinese-Ukrainian cooperation, the following services can be provided: new projects and the involvement of Ukrainian specialists for their implementation, the provision of services in the foreign trade process, assistance in the implementation of cooperation and educational exchange between Ukrainian and Chinese universities, a business incubator, holding exhibitions, forums and scientific and technical conferences, etc. For 6 years, our center has established itself from the best side and enjoys an excellent reputation not only in Helongjiang province, but also throughout China.

At the beginning of 2020, we created a China-ukraine joint Innovation cooperation service platform in Harbin, created Ukraine National Pavilion in Chengdu in 2021. Comprehensively demonstrates the outstanding achievements of Ukraine, as well as the joint work of China and Ukraine in the field of aviation and astronautics, shipbuilding, materials science, energy and environmental protection, electronics and mechanical engineering, medicine and health, agriculture and nutrition, culture and education.

In the aforementioned areas, we have established cooperative relationships with 26 universities, 10 research institutes and trade associations in Ukraine, and have facilitated technology transfer, talent exchange, education and trade cooperation with Chinese universities and institutes.

We are working on creating an information base in which it will be possible to find Ukrainian and Chinese specialists, as well as information about all kinds of resources, to combine all this into a single platform called "Kievan Rus". Here Ukrainian specialists will be able to find stable work and build a career. We will provide a free office, housing, legal advice, translation services and other preferential terms for individuals and legal entities. In addition, every year we organize events and forums in the field of education, economics and science.

DIDACTICS OF ETHICS. DILEMMAS AND SUGGESTIONS

Dominika Gruntkowska, Jacek Moroz
Institute of Education University of Szczecin
Szczecin, the Republic of Poland

Ethics is that part of philosophy that has a special role to play. The ethicist, due to his intellectual competences, is responsible for indicating such values, norms and criteria of moral evaluation that are socially desirable.

In addition to promoting the right views - and thus shaping the so-called ethical worldview - in the mass belief of ethics, he will additionally strive to eliminate (of course at a discursive level) all those beliefs that generate effects of high social harmfulness.

This view is usually dominant among people who understand ethics quite colloquially, but it is highly probable that also among ethics teachers there are also people dogmatically convinced of the correctness of the solutions they force with regard to the sphere of moral considerations.

In this presentation, we will consider issues related to the possibility of establishing a socially desirable axiological system. As a consequence, we ask a question about the possibility of implementing an ethics program in line with such expectations. Therefore, we present a negative thesis, claiming that it is not possible to create a universal model of teaching ethics at school, and at the same time attempts to introduce such a model are unethical (of course, from a certain perspective).

It seems that such a position may be a problem for educators of ethics, because the popular consciousness is dominated by the belief - with which teachers most often identify - that ethics serves the right shaping of attitudes and behaviour. In our opinion, any attempt to go beyond the indicated problem causes controversy because (i) either, due to the danger of spreading intellectual dogmatism, supports the phenomenon of "missionary" ethics teachers, (ii) or leads to ethical relativism.

This paper is an essay, so we will not consider metaethical issues in it, and the ethical dilemmas themselves will serve only as an illustration of the phenomenon of the disproportionate moral beliefs resulting from the diversity of axiological systems.

Teaching ethics is associated with great responsibility and expertise at the same time, because in this field there can not be only a set of information to which ethics could be reduced.

This type of reasoning leads to two kinds of difficulties:

(i) The involvement of the teacher will inevitably lead to a biased approach to certain issues (which may be manifested, for example, in presenting moral problems in an incomplete manner, in selectively when analyzing views and arguments, or even in unconsciously preferring or omitting certain issues). I made the assumption that conducting an ethical discussion necessarily engages the worldview, while activating certain psychological defense mechanisms.

(ii) A subject of education that only takes into account views and positions regarding certain moral concepts and decisions is not a full-time teaching subject.

So we have two types of ethics classroom strategies. According to the first one, engaged teaching is postulated, in which the teacher, being aware of his / her own philosophical beliefs, fits into the style of critical ethics. The second strategy avoids excessive involvement in discussions, trying to minimize the polemics that could cause a conflict on the world-view level.

Undoubtedly, diligence and impartiality are important in the teacher's work, but there are two issues here concerning, on the one hand, the purpose and task of the subject of ethics, on the one hand, and, on the other, the possibility of a reliable implementation of the content of ethics, while not being involved in the axiological thinking system.

In our speech, we are going to focus on nowadays ethics' teaching in Poland and show, how it is working. These considerations are our starting point to talk about possibilities and threats that are faced to this subject. Therefore, we want to mention, how teaching of school subject works in Poland. Every school subject is regulated by so called 'subject's base' published

by Ministry of National Education. Subject base is a normative document, which defines general and detailed learning objectives at different stages of education (we distinguish: integrated education – class 1-3, class 4-8 of primary school and secondary school – high school, technical school and trade school) and also the content of the education that must be realized. So, we have centralised system and every stage of education ends by external examination developed by Central Commission of Education. These exams are the same in the whole country. Also verification of the exams is in accordance with the standards of CCE – exams are encrypted with codes and the entire procedure is based on the principles of anonymity and impartiality.

Centralisation and uniformity of exams they enforce commonality and standardization of educational content and requirements. We want to mention in that point that this situation gives rise to disputes about if school prepares only to tests rather than offering a comprehensive and critical approach to learning content. For a long time, exams, even in humanities, allowed for one way of answering the questions, even on issues of concern and, for example, on the interpretation of literary works. In addition, standardized responses usually did not take into account the latest research findings, but rather oscillated around solutions developed several or several dozen years earlier.

Subject base is the most important document, in accordance with it the other documents have to be, like teaching programme, plans of results and above all – handbooks. These books are approved for school use in the base of compatibility to subject base. The sign of handbook's approval is number given by Ministry of National Education. Teaching programme is an author's document that must be compatible with subject base. Teaching programme usually it is created simultaneously with the textbook, usually it presents specific content already embedded in specific examples and in specific implementation possibilities. Whereas the plan of results participates the learning contents on lessons and indicates within them specific content as well as learning outcomes.

Ethics is not an obligatory subject right now. Since years we have constant situation in this we have to do with illusion choice between religious and ethics. This choice is illusion because in most schools ethics is not organized by school authorities. These students who do not participate in religious' lessons have a free time at this moment. Minister of Education, Przemysław Czarnek, wants to change this situation by introducing, in the next two years, the necessity to choose between religion and ethics. Currently, universities and other higher schools, at the request of the Ministry of National Education, organize postgraduate studies for future ethics teachers. Ethics is supposed to be a secular alternative to religion lesson, that is conducted under an agreement concluded between Poland and the Vatican (concordat) by the Roman Catholic Church. Religion at school is not a school subject about religion / religions and not even a theology of any religion. This subject is used for prepare to certain sacraments and it fits into the broadly understood religious life.

Currently in Poland we have to do with rapid the outflow of young people from religious life and the church, expressed at the school level by mass abandonment of religion lessons. In conjunction with this situation, the problem of teaching ethics will be one of the most important problems at Polish education.

Our goal is to research the current materials for teaching ethics, analyze their discourse, especially focusing on finding what is hidden, not directly expressed, and what is in fact the core. We mean, first of all, the need to find the intention that guided the creators of the core curriculum and subsequent materials derived from it. We want to try to answer the question whether in school teaching ethics we are dealing with a hidden curriculum, and thus directing students to a specific morality? Thus, we return to the question posed above, whether the task of ethics as a school subject should be to convey certain moral patterns or should these lessons look different? And if otherwise, how? What theoretical and methodological attitude should be adopted?

ТЕОРІЯ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У ДОБУ ПОСТПРОСВІТНИЦТВА, АБО КОГНІТИВНА НЕЙРОЛІНГВІСТИКА ПРО ПРИРОДУ МИСЛЕННЯ

Дольська О. О.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

В центрі мого дослідження будуть роздуми про вплив тілесних практик на наше мислення. Хочу відштовхнутися від ідей, перш за все, Джорджа Лакоффа і Майкла Джонсона - засновників когнітивістики, зокрема когнітивної лінгвістики і нейролінгвістики. Лакофф та Джонсон висувають такі головні тези: мислення за природою має тілесне забарвлення, думки формуються здебільшого на ґрунті несвідомого, а абстрактні поняття в основному мають «тілесне забарвлення». Ідея того, що тіло має безпосередній вплив на формування думок, реалізується при допущенні, що мозок отримує інформацію від тіла. Тіло людини визначає комплекс фундаментальних просторових відносин, використовуваних не тільки в процесі самоорієнтації, але і в процесі сприйняття просторових відносин між об'єктами. Опис тіла та наші уявлення, розуміння, складність роздумів формується за рахунок системи ментальних образів і моторики. Тіло і сенсомоторна система є ключовим компонентом концептуальної схеми. М. Джонсон описує роль концептів простору (наприклад, «у», «через», «навколо» та ін.) і вважає, що з їхньою допомогою формуються «моделі-образи», які виникають із структур візуальної і моторної систем (Johnson, 2008).

На онтологічному рівні категорії незмінно концептуальні, їх неможливо відокремити від відповідних абстрактних понять. І якщо допустити, що джерелом категорій є нервові структури і тілесний досвід, то для утворення абстрактних понять також застосовані терміни отілеснення. Такі «отілеснені абстрактні поняття» є основою мислення, а це означає, що людське мислення також отілеснено. Розуміння розуму як тілесно обумовленому не тільки доводить залежність мислення людини від конкретних процесів руху (від сенсорно-рухової системи та емоцій), але і заперечує дуалізм Просвітництва і твердження, що розум можна знати, вивчати, пізнавати без звернення до основоположних елементів тілесної морфології (які більш ґрунтовні, ніж онтологічні характеристики).

У роботі «The Meaning of the Body. Aesthetics of human understanding» М. Джонсон висуває нову сміливу концепцію розуму і показує зв'язок між естетикою (а далі все більше проестетику рухів) і розуміння механізмів мислення. Він пише, що «тілесна глибина мислення» була, мабуть, далеко не достатня: «Я почав розуміти, що під внутрішньо всією цією сенсомоторною структурою знаходиться величезна, невивчена область смислів, яка включила в себе те, що існує в уяві філософів і начебто є або незначною, або немає можливостей говорити про це - якості (властивості), почуття, емоції та інші вісцеральні (примітивні) аспекти досвіду (переживання). Незабаром мені спало на думку, що ці області традиційно обговорювалися головним чином в естетиці - області ігнорованої і знеціненої в системі загальної філософії» (Johnson, 2007: 162).

Зауваження Джонсона про те, що всі аспекти мислення принципово естетичні, а мистецтво є кульмінацією людської спроби зрозуміти мислення, надихнуло нас на роздуми про класичне розуміння раціональності, сформоване в культурі Модерна, і про «виступи» проти такої її репрезентації саме з боку митців і філософів. За ідеалами Просвітництва, образ тіла мав ознаки біологічного природного тіла (монополії на таке розуміння посилила ще й медицина, бо саме науково обґрунтоване розуміння тіла сприяло перетворенню тіла на організм). Класична концепція суб'єкта виключала поняття тіла зі свого визначення, людина зводилася до суб'єкта самосвідомості. Але саме роботи, присвячені естетичному аналізу, стали головним джерелом розуміння таких складних процесів, як залежність розуму від тіла. Про це нам доводять ідеї М. Мерло-Понті, О. Лосева, Г. У. Гумбрехта, Ж.-Ф. Ліотара та ін.

Продовжуючи ідеї Мерло-Понті, представник новітньої естетики Seel M. вважає, що естетичний досвід не потребує дискурсивного тлумачення, бо для нього досить когнітивного досвіду, вибудованого на основі чуттєвого сприйняття. Він пропонував покласти в основу нової рефлексії про естетику категорію «поява» (appearance), що перегукувалася із ідеєю М. Мерло-Понті про онтологію бачення (vision). Під appearance M. Seel розумів ті умови, за якими нам дається світ, а це – наші органи почуттів та чуттєвості. Така «естетика появи» намагається нагадати нашій свідомості про матеріальність світу і, перш за все, тіла (Seel, 2013). M. Sheets-Johnstone, послідовниця Мерло Понті, висунула ідею кінестетичного інтелекту, поклавши в її основу естетику руху. Спираючись на T. Ingold, C. Noland, які мали свій власний естетичний досвід (Ingold, 2000), вона припускає, що кінестетичний інтелект властивий усьому, що рухається (Sheets-Johnstone, 2016). Реабілітацію тілесної присутності продовжив Ж.-Ф. Ліотар концепцією «Нематеріальні», де показуються відносини концепцій знання із різними способами життя (Ліотар, 2008).

Бажано звернутися до висловлень Д. Лакоффа про роль тіла у реалізації механізмів мислення, завдяки яким стає зрозумілим необхідність орієнтуватися на тілесну раціональність не тільки в науковому середовищі, але і в іншому, інформаційному за своєю суттю житті (Лакофф, 1999). «Теорія прозорості базується на ідеї «бачити – значить розуміти», а це помилкова метафора, яка йде корінням в ще більш помилкову теорію раціональності. Справжня теорія раціональності – це ідея про те, що ми думаємо за допомогою фреймів, метафор, нарративів; наш мозок схильний адаптувати інформацію, яка надходить в наш мозок, і тому ми приходимо до різних висновків. Це і є теорія тілесної раціональності (embodied rationality), і вона дуже відрізняється від антинаукової картезіанської теорії раціональності. Тобто я не заперечую раціональність як таку, я просто хочу дати їй дійсно наукове визначення» (Лакофф, 1999). Отже, розум людини не піднімається над тілом, а обумовлюється ним. А тема отілесненого розуму потребує обговорення і реакції з боку філософів, науковців різних галузей, освітян тощо.

За останні десятиліття дослідники багатьох дисциплін накопичували аргументи та докази для необхідності говорити про тілесний розум. Однак наслідки цих досліджень не увійшли в суспільну свідомість, і тому заперечення дуалізму розум / тіло все ще є надзвичайно провокаційним твердженням, яке більшість людей вважає неприємним і навіть загрозовим.

Література:

1. Johnson M. The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding. Pdf. The University of Chicago Press. Chicago & London, 2007. URL: https://www.academia.edu/27750498/The_Meaning_of_the_Body_Aesthetics_of_Human_Understanding_Mark_Johnson_2007_pdf.
2. Seel M. Aktive Passivität. Über den Spielraum des Denkens, Handelns und anderer Künste. Frankfurt am Main : S.Fischer Verlag GmbH/FISCHER Kinderund Jugendbuch Verlag GmbH, 2013, Hardcover, 384 S., URL: https://humanismus-aktuell.de/media/2017/11/rezension_seel_rs_aktive_passivitaet.pdf.
3. Ingold T. Culture, nature, environment: steps to an ecology of life. The Perception of the Environment. London: Routledge, 2000. P. 13-27. URL: www.academia.edu.
4. Sheets-Johnstone M. Foundational Dynamics of Animate Nature in Zwischenleiblichkeit und bewegtes Verstehen - Intercorporeity, Movement and Tacit Knowledge. 2016. Pp. 51–68. DOI: <https://doi.org/10.14361/9783839435793-003> URL: <https://transcript.degruyter.com/view/book/9783839435793/10.14361/9783839435793-003.xml>
5. Ліотар Ж.-Ф. Постмодерн в изложении для детей. Письма: 1982-1985. 2008. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/postmodernizm/liotar_postmodern_izlozhenii_detej_pisma_1982_1985/54-1-0-2857.
6. Lakoff G. and Johnson M. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its

Challenge to Western Thought (University of California, Berkeley and University of Oregon)
New York: Basic Books, 1999. URL: https://www.researchgate.net/publication/26361108_Philosophy_in_the_Flesh_The_Embodied_Mind_and_Its_Challenge_to_Western_Thought.

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НТУ «ХПІ»:
П'ЯТЬ РОКІВ НАПРУЖЕНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(до 25-річчя факультету соціально-гуманітарних технологій)**

Кіпенський А.В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Вступ. П'ять років тому у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» з'явився новий підрозділ – факультет соціально-гуманітарних технологій. Цей підрозділ був створений шляхом реорганізації факультету інтегральної підготовки (рік заснування – 1996) в рамках інноваційного проєкту НТУ «ХПІ», який спрямовано на формування гуманітарно-технічної еліти зразка ХХІ сторіччя [1, 2].

Розвиток факультету соціально-гуманітарних технологій відразу був спрямований на досягнення всім його колективом стратегічної мети, яка полягає у формуванні у студентської молоді лідерських якостей, що сприятимуть зміцненню майбутньої інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти країни. Саме перед представниками цієї еліти стоять завдання по створенню духовних та матеріальних цінностей, розвитку громадянського суспільства, покращенню умов життя населення України та його добробуту [3].

Формування необхідних для цього знань та вмінь у студентів починається на факультеті з першого дня. Студентам пояснюють, що їх першочергове завдання полягає у цілеспрямованому й наполегливому навчанні, яке доцільно поєднувати з активною участю у науковому пошуку та дослідницькій роботі. Для підвищення культурного рівня кожен студент має вивчати минуле і сучасне свого університету, рідного краю, вдосконалювати мову, цікавитися вітчизняною культурою та національними народними традиціями, навчитися вшановувати професіоналізм своїх Вчителів.

Студентів виховують таким чином, що б вони, у будь-якому випадку, відстоювали інтереси своїх товаришів, академічної групи, факультету, університету. Викладачі намагаються, щоб доброзичливість, правдивість, порядність, принциповість, академічна доброчесність, відповідальність за доручену справу стали головними рисами студентів та випускників факультету. Кожному, хто навчається на факультеті, рекомендується займатися вдосконаленням свого фізичного стану та зміцненням здоров'я, активно боротися з палінням, пияцтвом, наркоманією, бути непримиренним до жорстокості, насилля, розпусти, зла в усіх його проявах.

Сьогодні до складу факультету соціально-гуманітарних технологій входять вісім кафедр:

– ділової іноземної мови та перекладу, завідувачка кафедри к.філол.н. проф. А.А. Бадан (кафедра готує бакалаврів та магістрів з філології за освітньою програмою «Германські мови та літератури (переклад включно), перший – англійський, другий – німецький»);

– інтелектуальних комп'ютерних систем, завідувачка кафедри д.т.н., проф. Н.В. Шаронова (кафедра готує бакалаврів та магістрів з філології за освітньою програмою «Прикладна та комп'ютерна лінгвістика», а також докторів філософії (PhD) з комп'ютерних наук);

– педагогіки та психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, завідувач кафедри д.пед.н., проф. А.Г. Романовський (кафедра готує бакалаврів та магістрів з психології, магістрів та докторів філософії (PhD) з освітніх,

педагогічних наук);

– права, завідувачка кафедри к.юр.н., доцент Лисенко І.В. (кафедра викладає дисципліни юридичного профілю);

– соціології і публічного управління, завідувач кафедри д.н. з держ. упр., проф. В.М. Мороз (кафедра готує бакалаврів, магістрів та докторів філософії (PhD) з соціології, а також бакалаврів та магістрів з публічного управління та адміністрування);

– українознавства, культурології та історії науки, завідувач кафедри д.іст.н., проф. В.М. Скляр (кафедра готує докторів філософії (PhD) з історії та археології);

– фізичного виховання, завідувач кафедри к.пед.н., проф. О.В. Юшко (кафедра готує бакалаврів та магістрів з фізичної культури і спорту);

– філософії, завідувач кафедри д.філос.н., проф. Я.В. Тарароєв (кафедра готує докторів філософії (PhD) з філософії).

Співробітники і студенти – учасники святкового вечора на честь двадцятиріччя факультету соціально-гуманітарних технологій (2016 р.)

Мета роботи – аналіз методів, методик та заходів, які останні п'ять років застосовуються колективами кафедр факультету соціально-гуманітарних технологій для підготовки лідерів і гуманітарно-технічної еліти зі студентів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Основні результати діяльності факультету. Розвиток лідерства та вдосконалення підготовки інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти вимагають від колективу факультету високого рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу, проведення відповідних наукових досліджень та всебічного їх обговорення з науковою спільнотою, пошук нових форм викладання фахових дисциплін та дисциплін соціально-гуманітарного напрямку, організацію і проведення різноманітних заходів виховного характеру.

Забезпечення кваліфікаційного рівня професорсько-викладацького складу. Для підвищення кваліфікації викладачів сьогодні існує багато можливостей, але найбільш вагомим є підготовка та захист кандидатських і докторських дисертацій. Протягом

останніх п'яти років на кафедрах факультету соціально-гуманітарних технологій було підготовлено та захищено 47 дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата наук (або доктора філософії) та сім дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора наук. Наукові напрями цих дисертацій були самими різноманітними (з державного управління, з економічних наук, історичних, педагогічних, психологічних, соціологічних, технічних, філологічних, філософських та юридичних), але більша їх частина була тим, чи іншим чином спрямована на підвищення якості освіти, вдосконалення методів та засобів підготовки інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти, формування лідерських якостей у студентів.

Викладачі факультету соціально-гуманітарних технологій підвищували свою кваліфікацію і під час різноманітних стажувань, у тому числі – за кордоном. Так протягом останніх п'яти років стажування відбулися у таких країнах Європи як: Велика Британія, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Угорщина, Фінляндія, Франція.

Наукова діяльність. На розвиток лідерства та на підвищення ефективності підготовки інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти суттєвий позитивний вплив мають наукові дослідження, які проводяться всіма кафедрами факультету соціально-гуманітарних технологій.

Наукова діяльність *кафедри ділової іноземної мови та перекладу* спрямована на розробку та впровадження мультимедійних технологій у навчанні фаховому перекладу. Ці технології дозволяють викладачам удосконалювати комунікативні методики щодо зближення віртуального світу та мас-медійних технологій зі студентською аудиторією. Створені на кафедрі мультимедійні кабінети надають можливості для розвитку практичних навичок студентів в усній та писемній комунікації, в аудіюванні, у перекладі текстів різноманітних галузевих сфер, а також максимально наближають аудиторну ситуацію до реального життя.

Задля проведення наукових досліджень на *кафедрі інтелектуальних комп'ютерних систем* спільним рішенням Колегії Міністерства освіти і науки і Президії Національної академії наук України було відкрито Міжвідомчий науково-дослідний Центр інтелектуальних систем та комп'ютерної лінгвістики. Крім того, з жовтня 2009 р. та до теперішнього часу між кафедрою інтелектуальних комп'ютерних систем, як представником НТУ «ХПІ», та лабораторією інформаційних технологій в системах навчання та машинного зору Харківського національного університету радіоелектроніки діє договір про науково-технічну співдружність. Ще одна угода про науково-технічне співробітництво в галузі розробки лінгвістичних технологій в інформаційних системах була підписана з Інститутом кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України.

На протязі 2015–2019 рр. співробітники кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем приймали участь у міжнародному проєкті ЕС MASTIS «Створення сучасної магістерської програми в галузі інформаційних систем». Мета проєкту полягала в покращенні магістерської програми в галузі інформаційних систем відповідно до потреб сучасного суспільства; наданні можливості університетам наблизитись до змін на світовому ринку праці та освітньому просторі, швидкому реагуванні на потреби роботодавців; наданні студентам уявлення про профілі різних робочих місць в галузі інформаційних систем для забезпечення можливості працевлаштування.

На кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна наукова діяльність спрямована саме на розвиток лідерського потенціалу, інтелекту та таланту в університетах України. Ці дослідження проводяться в межах програми TEMPUS. Крім того, протягом 2015–2017 рр. на кафедрі виконано науково-дослідну роботу на тему «Розробка методології розвитку лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти в інформаційному суспільстві», яка фінансувалася за рахунок коштів державного бюджету. На протязі 2016–2020 рр. за рахунок коштів промислових підприємств і підприємців на кафедрі було виконано ще тринадцять науково-дослідних робіт. Крім того, співробітники кафедри педагогіки і

психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна приймали і продовжують приймати участь в реалізації низки міжнародних проєктів:

- проєкт Британської ради та інституту Вищої освіти НАПН України «Розвиток лідерського потенціалу університетів України» (2018–2019 рр.);
- програма «Регіональні організації громадянського суспільства (USAID DOBRE)» (2018–2019 рр.);
- програма «Академічна протидія гібридним загрозам (Erasmus+)» (2019–2023 рр.).

Протягом багатьох років з метою подальшого вдосконалення діючого законодавства, побудови навчального процесу на новітніх досягненнях сучасної юридичної науки співробітниками *кафедри права* проводяться комплексні наукові дослідження за темою «Правове забезпечення становлення громадянського суспільства в Україні», яка спрямована на вирішення таких проблем як: реалізація конституційних прав і свобод людини і громадянина; конституційно-правова реформа влади в Україні; правове забезпечення інтелектуальної власності; правове забезпечення управлінської діяльності в Україні; проблеми регулювання трудових правовідносин та ін. Крім того, на кафедрі проводяться дві ініціативні науково-дослідні роботи «Дослідження механізмів соціально-правового захисту студентської молоді в Україні» та «Правовий захист інформації в умовах формування інформаційного суспільства».

Кафедра соціології і публічного управління, приймаючи до уваги значущість проблематики забезпечення якості вищої освіти, спрямовує тематику наукової роботи на соціологічний супровід моніторингу якості освіти в сучасному університеті. Крім того, використовуючи потенціали міжнародної співпраці, а також свої можливості в організації наукових пошуків, у взаємодії з університетами з європейського простору вищої освіти кафедра соціології і публічного управління підготувала та подала до МОН України заявки на участь у конкурсі спільних українсько-литовських науково-дослідних проєктів на 2022-2023 роки, а саме:

- з Університетом Вітовта Великого (м. Каунас): науковий проєкт – «Соціологічний вимір впливу COVID-19 на якість вищої освіти та соціально-економічний добробут особистості»;
- з Каунаським технологічним університетом: науковий проєкт – «Соціальні, психологічні та педагогічні ресурси дистанційної освіти в мінливому середовищі».

В останні роки у науковій діяльності *кафедри українознавства, культурології та історії науки* можна виділити три основних напрями:

- Історія розвитку науково-освітнього та промислового потенціалу Слобідської України в кінці XIX – початку XX ст.;
- Духовна культура України: історія і сучасність;
- Історія і культура Слобожанщини як складова цивілізаційного розвитку України XIX – початку XXI ст.

Управління фізичним і психологічним станом людини – динамічний процес, пов'язаний з використанням великого обсягу всебічної інформації, яка характеризується постійною зміною параметрів і показників. Своєчасне виявлення цих змін, можливість прогнозувати і оперативно реагувати на них – обов'язкова умова для прийняття правильних управлінських рішень. Саме такі підходи покликані сприяти удосконаленню системи управління тренувальним процесом і змагальною діяльністю в спорті вищих досягнень, збереженню і зміцненню здоров'я різних верств населення, а також підвищенню ефективності системи спортивної підготовки. На підвищення ефективності такої системи управління спрямована наукова діяльність *кафедри фізичного виховання*, в якій можна виділити два основних напрями [4]:

- розробка інноваційних засобів і методів діагностики основних видів підготовленості спортсменів різної кваліфікації та спеціалізації;
- підвищення рівня стресостійкості спортсменів методами психотренінгових

технологій.

Філософськими проблемами людини та культури переймається *кафедра філософії*, колектив якої активно залучає для їх вирішення студентів і аспірантів. Розуміючи актуальність лідерства у сучасному суспільстві та доцільність підготовки у вищій школі інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти, на кафедрі філософії особливу увагу приділяють питанню вдосконалення гуманітарної освіти та осмисленню постмодерної гуманітарної парадигми в цілому. Нові можливості для наукової роботи викладачів кафедри філософії відкрилися після підписання договорів з литовським Університетом Витаутаса Великого та коледжем в Маріямполі. Результатами цієї роботи стала участь колективу кафедри у міжнародних проєктах, в тому числі в рамках Академії лідерства для розвитку (LAD) – це флагманський проєкт, який реалізується Центром демократії, розвитку та верховенства права (CDDRL) Стенфордського університету на чолі з професором Френсісом Фукуямою. Також викладачі кафедри долучаються до наукових заходів Українського наукового інституту Гарвардського університету.

Як бачимо з переліку питань, що досліджуються науковцями кафедр факультету соціально-гуманітарних технологій, всі вони тим чи іншим чином спрямовані саме на розвиток підходів та методів для формування у студентів лідерських якостей та підготовки інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти. Слід зазначити, що до науково-дослідних робіт кафедр активно залучаються студенти і аспіранти, які завдяки цьому не тільки суттєво розширюють свій кругозір, але й набувають практичних навичок для своєї подальшої діяльності у економіці, науці, культурі або освіті.

Результатом проведених наукових робіт на кафедрах стали захисти дипломних робіт бакалаврів та магістрів, дисертаційних робіт кандидатів та докторів наук, а також 44 наукові монографії, які було підготовлено та видано професорсько-викладацьким складом на протязі 2016–2021 рр. Крім того, у 2020 році викладачами кафедри права отримано шість Свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

Для публікації окремих наукових положень на факультеті соціально-гуманітарних технологій видається два щоквартальних журнали «Лідер. Еліта. Суспільство» (головний редактор професор О.Г. Романовський) та «Теорія і практика управління соціальними системами» (головний редактор професор О.Г. Романовський). Ці журнали включені до декількох наукометричних баз даних, а журнал «Теорія і практика управління соціальними системами» затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України як наукове фахове видання України з педагогічних наук. Два рази на рік факультет випускає Вісник НТУ «ХПІ» у серії «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства» (відповідальний редактор професор Я.В. Тарароєв). Раз на рік видаються збірник наукових праць «Проблеми формування національної гуманітарно-технічної еліти» (головний редактор професор О.Г. Романовський) та науковий збірник «Розвиток сучасного українського суспільства: соціологічний та політологічний виміри» (відповідальний редактор професор В.В. Бурєга).

Завдяки зусиллям колективів кафедр в університеті щорічно проходить декілька періодичних наукових конференцій:

- Міжнародна конференція з комп'ютерної лінгвістики та інтелектуальних систем (COLINS), усі публікації якої індексуються у науково-метричній базі SCOPUS;
- Міжнародна наукова конференція «Наукова школа академіка І.А. Зязюна в його соратниках і учнях»;
- Міжнародна наукова конференція «Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості в долі людської цивілізації»;
- Міжнародна наукова конференція «Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій»;
- Міжнародна наукова конференція «Психолого-педагогічні аспекти формування управлінського потенціалу сучасної молоді: теорія та практика»;
- Науково-теоретична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених

«Молодіжний соціологічний форум НТУ «ХП»;

– Міжнародна наукова конференція «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта і соціальний прогрес»;

– Міжнародна науково-практична конференція «Здоров'я нації і вдосконалення фізкультурно-спортивної освіти»;

– Міжнародна науково-практична конференція «Філософія в сучасному світі»;

– Міська аспірантсько-студентська конференція «Філософська проблема людини та сенс її буття».

Крім того, професорсько-викладацький склад, аспіранти і студенти факультету беруть активну участь в організації і проведенні наукових заходів НТУ «ХП», а також у наукових заходах разом з іншими закладами вищої освіти:

– Міжнародна науково-практична конференція MicroCAD «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я», секції «Сучасні проблеми гуманітарних наук», «Управління соціальними системами і підготовка кадрів», «Актуальні проблеми розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2016–2021 рр.);

– Міжнародна науково-практична конференція магістрантів та аспірантів (2016–2021 рр.);

– Науково-практична конференція з міжнародною участю «Соціально-політична активність молоді в умовах формування громадянського суспільства» (2017 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція «Національна ідея: основа стратегії розвитку українського суспільства в XXI столітті» (2017);

– Міський науково-практичний семінар «Формування духовної культури майбутніх фахівців» (2019 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція «Духовність як складова української державності» (2019 р.);

– Міжнародна науково-методична конференція «Актуальні проблеми освітньо-виховного процесу в умовах карантинних обмежень та дистанційного навчання» (2021 р.).

Інновації педагогічної діяльності. Сьогодні перед вищою школою стоять принципово нові завдання, яких у неї раніше ніколи не було. Ці завдання полягають у забезпеченні нової якості підготовки фахівців відповідно до суспільних вимог, які викликані кардинальними змінами, що характерні для нашого часу. Широка участь викладачів, аспірантів та студентів у публічних наукових заходах дозволяє визначити оптимальні шляхи втілення сучасних досягнень гуманітарних наук в практику. Саме такий підхід дозволить студентству і молоді стати потенційним джерелом майбутньої інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти [5].

Важливою складовою формування у студентів лідерських якостей та підготовки інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти є інноваційні підходи щодо викладання фахових та загальноосвітніх гуманітарних дисциплін.

Інноваційні методичні підходи *кафедри ділової іноземної мови та перекладу* полягають у широкому застосуванні мультимедійних технологій для освоєння студентами фахового перекладу. Крім того, ці технології сприяють розвитку практичних навичок студентів у комунікації та в аудіюванні. Цікавим методичним рішенням є створення на кафедрі Театру Англійських Мініатюр, який повною мірою дозволяє моделювати іншомовне середовище. Цей Театр є партнерським об'єднанням студентів і викладачів, що реалізує інноваційну педагогічну технологію театралізації під час навчання іноземним мовам. Театральна діяльність студентів є обов'язковою частиною навчального процесу, що надає можливості ознайомлення з творами англійської та американської літератури та розвиває навички аудіювання та перформанса англійською мовою. До того ж позааудиторна діяльність студентів у Театрі дозволяє їм успішно розвивати творчі здібності, уяву, активність і самостійність, сприяє розвитку мислення, розробці прийомів співтворчості та інтелектуальної напруги.

На сучасному етапі розвитку європейських взаємовідносин кафедра ділової

іноземної мови та перекладу продовжує розширювати досвід міжнародного співробітництва з метою вдосконалення методологічної бази для надання якісних освітніх послуг. Вона підтримує широкі зв'язки з міжнародними агенціями та організаціями у галузі освіти і науки, які проводять свою діяльність в Україні та за кордоном: Корпус Миру США в Україні, Американська Рада по співробітництву у галузі освіти та культури, відділ культури посольства Великої Британії в Україні, ресурсні центри викладання англійської мови Британської Ради, німецький культурно-мовний центр Гете-Інституту.

Викладачі кафедри є учасниками спільних проєктів Міністерства освіти і науки України та Корпусу Миру США «Освіта-TEFL», німецької служби академічних обмінів DAAD, Британської ради. В реалізації таких проєктів на кафедрі постійно приймають участь представники цих організацій. Для обміну професійним досвідом до навчального процесу періодично залучаються представники низки освітніх організацій, таких, як наприклад Oxford Education Group та British Linguistic Academy.

При підготовці фахівців з прикладної лінгвістики значна увага приділяється самостійній роботі студентів. Такий підхід спрямований на поглиблення практичної підготовки студентів та ефективну їх адаптацію до постійно зростаючих вимог ринку праці. Саме тому викладачі *кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем* здійснюють систематичний контроль виконання студентами таких індивідуальних завдань, як розрахункові роботи, реферати, курсові та випускні кваліфікаційні роботи. Значною допомогою у самостійній роботі студентів є програмне забезпечення, яке існує на кафедрі. Задля цього у березні 2016 р. між кафедрою та ТОВ «САС Інститут» було підписано безстроковий договір про співробітництво, відповідно до якого співробітники та студенти кафедри можуть безкоштовно використовувати пакет прикладних програм для статистичного аналізу даних SAS University Edition, що є добрим внеском до методичної діяльності кафедри.

На *кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна* функціонує Центр Лідерства, який було створено у процесі реалізації проєкту "ELITE" – «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» в рамках програми Tempus. Головною метою Центру є організація практичної діяльності з навчання, виховання і особистісного розвитку лідерів-управлінців. Для досягнення цієї мети серед учасників тренінгових програм проводять виявлення тих особистостей, яким притаманні лідерські якості з метою подальшого цілеспрямованого розвитку їх управлінської компетентності, стратегічного мислення, інноваційної спрямованості, чітких світоглядних позицій і підготовки до ефективної керівної діяльності. За допомогою Центру відбувається посилення ролі української вищої школи в імplementації державної політики щодо розвитку людських ресурсів як генератора соціального прогресу суспільства шляхом цілеспрямовано розвитку лідерського та організаційного потенціалу майбутніх фахівців.

Зростання вимог до освітньої діяльності, приєднання до європейських стандартів вищої освіти потребують від викладачів *кафедри права* вдосконалення методичної роботи, спрямованої на формування правових компетентностей майбутніх фахівців. На кафедрі постійно проводяться тренінги, ділові ігри, вебінари, метою яких є підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності, розширення знань в сфері права, формування вмінь застосовувати одержані знання на практиці. Викладачі кафедри залучують на такі заходи провідних науковців, юристів-практиків, працівників правоохоронних органів. Підготовка гуманітарно-технічної еліти потребує й подальшого вдосконалення методики викладання правових дисциплін, підвищення ефективності та якості проведення навчальних занять, в зв'язку з цим на кафедрі проводиться робота по втіленню в навчальний процес інноваційних технологій. Викладачами кафедри розроблені та впроваджені в інформаційне середовище презентації з багатьох курсів, що викладаються.

Інноваційні методичні підходи *кафедри соціології і публічного управління* полягають у всебічному використанні потенціалів мультимедійних технологій для засвоєння студентами фахових та вибіркових дисциплін. Викладачі кафедри з успіхом

використовують ігрове проектування для формування професійної компетентності майбутніх соціологів та управлінців за такими навчальними компонентами:

– «Соціальна робота» – за відгуками студентів, ігрове проектування за цією навчальною дисципліною допомагає здобувачам вищої освіти продемонструвати отримані під час навчання навички використання соціологічних знань для аналізу конкретних соціальних проблем, а саме соціальної політики та соціальної роботи з незахищеними верствами українського суспільства;

– «Соціологія мови» – за відгуками здобувачів вищої освіти, ігрове проектування за цією дисципліною дозволяє закріпити отримані під час опанування теми «Соціальна диференціація та мова» знання на практиці та продемонструвати їх практичне використання через призму мовної поведінки представників різноманітних соціальних груп та спільнот;

– «Загальна соціологія» – на переконання студентів допомагає їм зрозуміти особливості використання соціологічних знань в системі аналізу конкретних соціальних об'єктів, у тому числі й через зміст інтерактивної гри «Казка очима соціолога»;

– «Соціологія культури» – за відгукам випускників ця дисципліна є однією з найбільш цікавих з відповідного курсу, адже під час її викладання учасники навчального процесу аналізують різноманітні культурні практики які висвітлені у найбільш популярних серед молоді художніх фільмах;

– «Соціологія гендеру» – за відгуками студентів та випускників кафедри дозволяє в умовах інтерактивної гри визначити зміст та з'ясувати типові дискримінаційні практики щодо чоловіків та жінок тощо.

Найбільш затребуваною практикою формування професійної компетенції майбутніх фахівців, на переконання стейкхолдерів, є залучення студентів кафедри до реальних соціологічних досліджень, адже саме спільна робота здобувачів вищої освіти з професійними соціологами дозволяє студентам, з одного боку, використати отримані теоретичні знання на практиці, а з іншого – перейняти передовий професійний досвід лідерів галузі.

Суттєвою підмогою в педагогічній діяльності *кафедри українознавства, культурології та історії науки* є Етнографічний музей «Слобожанські скарби» ім. Гната Хоткевича. Студенти, що проходять навчання на кафедрі під керівництвом директора музею професора Красикова М.М. проводять цікаві фольклорно-етнографічні дослідження традиційної народної культури (переважно Слобожанщини) і міських субкультур (дитячої, студентської, армійської та ін.). Щорічно Музей проводить різноманітні етнографічні конкурси і виставки студентських робіт, які викликають жвавий інтерес у всіх відвідувачів цих виставок.

Особливостями підготовки фахівців зі спеціальності «Фізична культура і спорт» на *кафедрі фізичного виховання* є:

– забезпечення їх фундаментальними знаннями з організації навчального, змагального, науково-дослідного процесів та практичними навичками ефективного прийняття управлінських рішень у сфері фізичної культури і спорту;

– використання традиційних та інноваційних технологій для ефективного навчання;

– використання системного підходу для формування професійних компетенцій фахівців у сфері фізичної культури і спорту;

– залучення студентів до проведення спортивно-масових та навчально-виховних заходів з різних видів спорту;

– забезпечення готовності до поглиблення базових знань за допомогою самоосвіти;

– набуття досвіду практичного виконання професійних обов'язків під час проходження навчальних практик;

– забезпечення лідерських якостей, психологічної та професійної готовності до

організаційної та управлінської діяльності у сфері фізичної культури і спорту.

Для методичного забезпечення навчального процесу викладачами кафедр факультету соціально-гуманітарних технологій за останні п'ять років (2016–2021 рр.) підготовлено та видано 123 нових підручників та навчальних посібників.

Виховна робота на факультеті соціально-гуманітарних технологій тісно пов'язана з навчальним процесом на протязі всього терміну навчання, що суттєво підвищує її ефективність.

Виховання студентів на *кафедрі ділової іноземної мови та перекладу* здійснюється щогодини і щодня. Вагому роль у виховній роботі має, вже згадуваний, Театр Англійських Мініатюр. У Театрі є можливість поєднувати індивідуальну, групову та колективну роботи, що покращує дружню атмосферу серед студентів, сприяє зміцненню довіри студентів до викладачів.

Спільна справа – це ті дії, заходи, акції, які викладачі і студенти кафедри роблять разом, маючи єдину мету. Кожна така справа об'єднує викладацький колектив кафедри зі студентським колективом, робить його згуртованим, дисциплінованим та цілеспрямованим. Одним з заходів, який проводиться викладачами спільно зі студентами є традиційне свято – День Перекладача, що відзначається у жовтні. На свято запрошуються випускники кафедри, які на своїх прикладах розповідають як досягнути успіхів у сучасному буремному житті. Ще однією спільною справою викладачів і студентів є профорієнтаційна робота. Це і кафедральні «Дні відчинених дверей», і університетські заходи «Канікули з Політехом», і Веб-квести лінгвокраїнознавчої тематики зі школярами спеціалізованих навчальних закладів з поглибленим вивченням іноземних мов.

Важливим напрямом виховної роботи *кафебри інтелектуальних комп'ютерних систем* є залучення студентів до наукових досліджень та забезпечення їх участі у щорічних міжнародних науково-практичних конференціях з тематики прикладної та комп'ютерної лінгвістики, олімпіадах та конкурсах наукових робіт. Також студенти залучаються до співробітництва з фірмами та установами, що спеціалізуються на ІТ-технологіях, зокрема: Український мовно-інформаційний фонд НАН України, NixSolutions, Kharkiv ITCluster, Lviv ITCluster, Zone3000. Така співпраця сприяє вихованню почуття відповідальності та наполегливості в опануванні обраної професії.

Виховання студентів на *кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна* здійснюється в багатьох напрямках. Куратори академічних груп регулярно проводять збори зі студентами, де обговорюються питання щодо навчання, поведінки та виконання студентами своїх обов'язків. Додаткові питання, щодо дотримання санітарних норм, правил техніки безпеки та пожежної безпеки, обговорюються при відвідуванні гуртожитку, де мешкають студенти факультету соціально-гуманітарних технологій.

На кафедрі функціонує музично-театральна студія. Студенти приймають участь у концертах до свят «Посвята у психологи», «День психолога», «День бібліотекара». Важливим напрямом виховної роботи є залучення студентів до наукових досліджень та їх участі у міжнародних та студентських науково-практичних конференціях. Студенти кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна залучаються й до участі у профорієнтаційній роботі зі школами та іншими навчальними закладами м. Харкова і Харківської області. Це дає їм змогу протестувати отримані знання та навички на практиці. Всі ці заходи сприяють створенню творчої атмосфери у студентському середовищі, а також створенню сприятливого соціально-психологічного клімату між викладачами та студентами.

Правове виховання студентської молоді є пріоритетним в діяльності *кафебри права*. В межах заходів, що проводяться, викладачі намагаються формувати у студентів відчуття патріотизму, поваги до закону, подолати у студентів правовий нігілізм, виховати їх політично та соціально активними особистостями. При цьому головним завданням цієї

діяльності кафедра бачить на лише підготовку висококваліфікованих фахівців, конкурентоздатних на ринку праці, але й передусім гідних громадян незалежної, демократичної держави. Протягом багатьох років на кафедрі успішно діє студентське наукове товариство «Правознавець» та студентський гурток «Абетка права», в роботі яких приймають участь студенти майже всіх факультетів університету.

Кожного року в рамках Тижня права кафедра права для студентства проводить круглі столи та зустрічі, присвячені Всесвітньому дню захисту прав людини та Загальній декларації захисту прав людини, на які запрошуюються представники правоохоронних органів, працівники органів юстиції та науковці з інших навчальних закладів України. Також викладачами кафедри проводяться лекції для професорського-викладацького складу університету та студентської молоді щодо запобігання корупції у сфері вищої освіти та правового виховання студентів.

Виховна робота зі студентами є одним з пріоритетних напрямів професійної діяльності науково-педагогічних працівників *кафедри соціології і публічного управління*. Зусилля кафедри спрямовані на формування у здобувачів вищої освіти активної життєвої позиції та всебічне залучення студентської молоді до участі у різноманітних громадських та молодіжних заходах які проводяться на регіональному та міжнародному рівнях. Впродовж навчального року на кафедрі працює студентський дискусійний клуб «Суспільство і політика», фокусом уваги якого є найбільш актуальні питання суспільно-політичного життя держави та сучасні технології управління розвитком суспільства. Значну увагу студенти та викладачі кафедри соціології і публічного управління приділяють щорічній кафедральній фотовиставці «Місто в об'єктиві соціолога». Фотографії супроводжуються анотаціями, в яких автори підкреслюють унікальність та різноплановість Харківського регіону.

Серед традиційних організаційно-виховних заходів кафедри найбільший інтерес у студентів викликають такі з них, як «Посвячення у студенти», «День студента» та «День соціолога». Кожен з цих заходів спрямований на залучення студентів до професійної соціологічної спільноти та формування у студентів корпоративної культури, як на рівні професійної ідентифікації, так й на рівні належності до факультету соціально-гуманітарних технологій. Куратори академічних груп мотивують інтерес студентської молоді до вивчення культурної спадщини Харківщини та України в цілому. Групове відвідування театрів, музеїв, спортивних заходів тощо, сприяє, з одного боку, підвищенню рівня згуртованості студентських груп, а з іншого – розширенню кругозору студентів. Залучення студентів до профорієнтаційної роботи сприяє формуванню наступництва між поколіннями студентів та забезпечує їх професійний розвиток. Спілкування студентів кафедри соціології і публічного управління з однолітками через призму соціологічної проблематики, дозволяє сформувати інтерес у потенційних абітурієнтів до майбутньої професії соціолога, а також отримати інформацію щодо особливостей темпоральної зміни вектору професійної ідентифікації учнівської молоді. Результативними заходами кафедри соціології і публічного управління щодо формування інтересу у абітурієнтів до соціологічних знань та можливості їх використання для розвитку власної професійної кар'єри, є спільна участь науково-педагогічних працівників та студентів кафедри у «Днях відкритих дверей НТУ «ХПІ»», університетських заходах «Канікули з Політехом», а також чисельних тематичних квестах та івентах. Професійний підхід кафедри до організації та проведення виховної роботи з студентською молоддю, дозволяє їй спільноті з впевненістю дивитися у майбутнє, втілювати у життя нові плани та виховувати відданих справі професіоналів та справжніх патріотів своєї країни.

Один з напрямків діяльності *кафедри українознавства, культурології та історії науки* спрямований на виховання у студентів любові до минулого країни, до історії рідного міста, до наших пращурів, які своєю кров'ю в боях і своїм потом у праці рясно полили землю, на якій ми зараз живемо. Зокрема, останні кілька років поспіль студенти робили фотофіксацію та відеозйомку старих харківських вулиць, обстежували кожен

куточок будівель XVIII—першої половини XX століття. Такі дослідження мали на меті пробудження у студентської молоді громадської свідомості та відповідальності за збереження архітектурних та історичних пам'яток для майбутніх поколінь. Цієї ж меті сприяли й загальноінститутські та міські студентські конкурси художньо-краєзнавчих робіт «Харківські дворики» і цикл конкурсів, присвячених подіям Другої світової війни. Виставки за результатами цих конкурсів мали можливість подивитися не лише студенти і співробітники закладів вищої освіти Харкова, а й відвідувачі харківських історичного, художнього, літературного музеїв, Музею славетних харків'ян ім. К.І. Шульженко, Пархомівського художнього музею ім. П.Ф. Луньова, мешканці Путивля тощо.

На особливому місці виховної діяльності кафедри – робота з курсантами Військового інституту танкових військ, яким викладається декілька дисциплін гуманітарного циклу. Досить часто такі заняття проходять в музеях, на виставках, в інших культурних закладах. Такий підхід до освітньої та виховної роботи допомагає формувати духовно розвинену особистість майбутнього офіцера.

Виховна робота на *кафедрі фізичного виховання* активізувалася разом із становленням та розвитком спеціальності «Фізична культура і спорт». Першим заходом з виховної роботи стає для першокурсників «Посвята у студенти». Кожного року 1 вересня проводиться святкове засідання кафедри, куди запрошуються студенти і випускники кафедри. В цей день вітають першокурсників, а вони розповідають про себе і свій вид спорту. Трохи пізніше, але теж у вересні для студентів першого курсу проводиться «Олімпійський урок», на якому викладачі діляться спогадами про участь спортсменів-політехників у Олімпійських іграх та проводять олімпійську вікторину. Серед спільних зі студентами свят «День студента», «Новий рік», ювілеї кафедри фізичного виховання та спеціальності «Фізична культура і спорт». Під час цих свят кращі студенти обов'язково нагороджуються грамотами та корисними подарунками.

Заняття спортом формують особисті лідерські якості, а спортивні змагання дають можливість отримати об'єктивні порівняльні підсумки. Вони організовують, згуртовують студентський колектив, спрямовують на досягнення успіхів, вчать перемагати. Саме змагання змушують тих, хто відстає, підійматися до передових, а передових надихають на нові успіхи.

Студенти спеціальності «Фізична культура і спорт» беруть активну участь у проведенні лекцій про здоровий спосіб життя для студентів інших спеціальностей. Вони готують доповіді, роблять презентації та – головне – на своїх прикладах доводять доцільність такого життя. Обов'язковими заходами виховної роботи є колективні відвідування музеїв, театрів, парків, зустрічі з цікавими людьми та видатними спортсменами.

Ще однією з форм виховної роботи на кафедрі фізичного виховання є походи від м. Чугуїв до спортивно-оздоровчого табору «Політехнік». Студенти з кураторами електричкою їдуть до Чугуєва, а потім з піснями йдуть до табору. Там кожна група отримує завдання з прибирання табору та приготування їжі, потім проходять спортивні змагання з волейболу та легкої атлетики, а ввечері всіх об'єднує імпровізований концерт біля вогнища. Після таких походів з'являються «прихильники» табору, тож багато студентів влітку проводять тут свій відпочинок, одночасно маючи можливість тренуватися.

Виховна робота *кафедри філософії* спрямована, перш за все, на розвиток лідерських навичок, які в умовах нестабільного світу та трансформаційних процесів в Україні сприяють розумінню необхідності формування громадянського суспільства з рівними можливостями. При цьому виховання відбувається через участь студентів у філософських дискусіях, які розгортаються в межах міського семінару «Людина та сенс буття» (керівник професор Н.Б. Годзь) та на зборах Наукового товариства студентів та аспірантів (керівник професор І.В. Владленова). Зasadничим принципом виховної роботи є мотивація самостійної дослідницької діяльності, активних лідерських якостей,

прагнення до нових знань, відкритості, комунікації і взаємодії в рамках міжнародної академічної спільноти.

Активну роботу серед студентів проводить старший викладач В.І. Міщенко, який працює над дисертацією, що пов'язана з концептом лідерства. З метою формування у студентів лідерських навичок В.І. Міщенко разом з музеєм НТУ «ХПІ» проводить Філософський практикум «Особливості успішної самореалізації особистості в соціумі, виробничій та науковій сферах», де студенти зустрічаються з успішними випускниками нашого університету.

Аналіз результатів науково-педагогічної діяльності факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ» показує, що за умов дотримання усіх зазначених принципів формування у студентів лідерських якостей та підготовки інтелектуальної гуманітарно-технічної еліти, наприкінці навчання отримуємо фахівців, які знають і поважають діюче законодавство, здатні брати активну участь у громадському житті, працювати на благо розквіту країни, а якщо потрібно – захищати її.

Література

1. Кипенский А.В. От интегральной подготовки к социально-гуманитарным технологиям // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Серія Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2016. – № 13(1185). – С. 7–10.

2. Кіпенський А.В. Підготовка вітчизняної інтелектуальної еліти (до 20-річчя факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ») / Матеріали міського міжвузівського наук.-практ. семінару «Філософія в сучасному світі». 18-19 листопада 2016 р. – Харків: «Точка», 2016. – С. 3-11.

3. Факультет соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ». Історія. Досягнення. Перспективи / А.А. Бадан, О.І. Bloшенко, В.В. Бурєга та ін.; Під заг. ред. А.В. Кіпенського. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. – 204 с.

4. Фізична культура і спорт Харківського Політеху. Історія. Досягнення. Перспективи / За заг. ред. А.В. Кіпенського та В.М. Склєра. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2020. – 185 с.

5. Цільова підготовка лідерів і гуманітарно-технічної еліти. З досвіду роботи факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ»: монографія / Авторський колектив; за заг. ред. професорів А.В. Кіпенського та О.С. Пономарьова. – Харків: Друкарня Мадрид, 2021. – 295 с.

ФІЛОСОФІЯ У СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ

СОГЛАСОВАННОСТЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ И ПРАКТИКИ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Sigita Montvilaite, Egidijus Tulickas

Marijampole University of Applied Sciences, Marijampolė, Lithuania

Актуальность темы. Современное образование регулируется международными, литовскими и региональными документами об образовании. Преобразование литовского образования продолжается уже более двадцати лет. Учреждения, реализующие дошкольное образование, разрабатывают собственные образовательные программы, поэтому они должны выбрать философию образования, которая основана на цели обучения, целях, принципах обучения, методах, формах деятельности, отношениях между детьми и учителями и т. д. Все услуги, предоставляемые учреждениями, должны соответствовать потребностям детей, интересам и возможностям получения образования. Важным шагом к качеству являются программы учебных заведений, которые должны подчеркивать уникальность учебных заведений, предоставлять более широкие возможности для обучения детей выбранным образовательным приоритетам. Программы дошкольного образования направлены на повышение качества образования, помогают более последовательно планировать и организовывать образовательный процесс, выбирать соответствующие образовательные методы, приемы и инструменты, отражающие современный мир ребенка, а также формирование образовательной среды. Все основано на истинах выбранной философии образования.

Дошкольные учреждения Литвы уже работают по созданным образовательным программам, т.е. цели образования, задачи, содержание, методы основаны избранными образовательными направлениями философии. Однако педагоги, декларируя направления современной образовательной философии, часто следуют принципам классической образовательной парадигмы, которые давно неприемлемы в других странах. Чтобы добиться более ярких качественных изменений в системе дошкольного образования, необходимо обеспечить соответствие между философией образования, заявленной в программе дошкольного образования, и преобладающей образовательной реальностью.

Исследование направлено на выявление совместимости теории и практики дошкольного образования друг с другом, т.е. образовательный процесс фактически руководствуется указанными в программах направлениями философии образования.

Объект исследования – гармония или совместимость образовательной философии и образовательного процесса.

Предметы исследования: в исследовании приняли участие 379 детей и 157 педагогов.

Гипотеза исследования - педагоги следуют положениям философии образования, представленной в программах учебного заведения.

Цель исследования - выяснить, основан ли образовательный процесс на заявленных в дошкольных образовательных программах направлениях философии образования.

Задачи исследования:

1. Изложить концепции философских направлений образования, существующие в реальности образования.

2. Выявить соответствие образовательных приоритетов, обозначенных учителями, и избранных направлений педагогической философии.

3. Выявить согласованность философии образования в программах дошкольного образования и в образовательном процессе.

Методы исследования: анализ литературных источников, анкетирование,

критериальное наблюдение.

Этапы исследования: на первом этапе исследования анализировалась педагогическая, философская, психологическая литература. На втором этапе педагогам предлагалось указать причины, по которым они выбрали названные направления философии образования и наиболее важные образовательные приоритеты. На третьем этапе велось наблюдение за процессом образования в произвольно выбранных дошкольных учреждениях. Также были анализированы документы учебных заведений. На четвертом этапе анализируются и систематизируются данные эмпирического исследования, результаты обрабатываются компьютерной программой Microsoft Excel, формулируются выводы, предложения и рекомендации.

Выводы. Анализ теоретической части показывает, что выбранная философия образования влияет на изменение образовательного процесса дошкольных учреждений. Направление философии образования определяет наличие положений классического или современного образования в дошкольных учреждениях.

В программах дошкольного образования чаще всего упоминаются экзистенциалистские и феноменологические направления философии образования. Доминирование современных философий образования - экзистенциализма и феноменологии - в образовательном процессе стремится вернуть человека к естественным и экзистенциальным истокам его присутствия в мире. Реже в программах дошкольного образования, создаваемых учреждениями, выбирались образовательные парадигмы - социальный реконструктивизм, прогрессивизм, а классические направления педагогической философии вообще не находили.

Изучение согласованности педагогической философии и педагогической практики в дошкольных образовательных учреждениях, указанных в программах, показало, что менее половины респондентов указали, что выбранные направления педагогической философии и образовательной практики находятся в гармонии. Почти половина респондентов отметили отсутствие гармонии между выбранными направлениями образовательной философии и реальностью образования.

В ходе анкетного опроса были выяснены важнейшие факторы, определяющие выбор направлений философии, указанных в образовательных программах учреждения: уникальность учебного заведения, общность учреждения, изучение различных источников. Курсы повышения квалификации, обучение в высших учебных заведениях и мнение руководителей не являются важными факторами, определяющими выбор философии образования. Педагоги отмечают, что направления философии образования, выделенные в образовательных программах, инициировали более четкие цели, задачи и принципы обучения, разнообразие методов, средств и форм обучения. Философия образования изменила отношения между ребенком и педагогом.

Данные, полученные методом наблюдений, свидетельствуют о появлении новых моделей обучения детей, основанных на характеристиках ребенка как актуального культурного субъекта, его полноправного участника и творца. Изыскиваются условия, чтобы предоставить ему социальные и познавательные возможности не только перенять философию образования, предлагаемую взрослыми, но и успешно участвовать в процессах ее развития.

Гипотеза исследования частично подтвердилась. Педагоги в программах дошкольного образования делают упор на современные направления философии образования, но в образовательной практике они соблюдаются лишь частично.

Перспективы и рекомендации для дальнейших исследований. Данное исследование можно рассматривать только как начало анализа направлений педагогической философии в образовательных программах дошкольных учреждений. Признавая, что указанные в дошкольных образовательных программах направления педагогической философии лишь частично реализуются в образовательной практике, предлагается:

- Педагогам постоянно интересоваться содержанием и развитием выбранных образовательных парадигм.
- Фиксировать закрепление избранных направлений педагогической философии в образовательном процессе (размышления учителей, планы, дневники, дискуссии). Педагогам рекомендуют предлагать проекты и помогать планировать меры и способы закрепления образовательной философии в образовательном процессе.
- После изучения направлений философии образования, указанных в программах дошкольного образования, рекомендуется организовать дискуссии, пригласить компетентных лиц, способных представить выражение философии образования и ее применение на практике.
- Иметь возможность постоянно пересматривать образовательные программы и дополнять, и корректировать их, адаптируя к интересам детей, родителей, выражению новых потребностей.

LINKS BETWEEN PROFESSIONAL ETHICS AND SOCIAL RESPONSIBILITY

Regina Andriukaitienė, Danguolė Šidlauskienė, Birutė Petrošienė
Marijampole university of applied sciences, Marijampolė, Lithuania

Relevance. In modern practice of organisations in developed countries, there is a strong tendency to maintain order not by legal rather, but by ethical means [9]. Organisations are lagging behind advanced countries and are not fully aware of the principles and implementation of world-renowned standards, although the introduction of professional ethics into business processes is increasingly being discussed. The aim of the study is to discuss the essential features of the development of professional ethics and ethical climate in order to achieve socially responsibility behavior. Methods are analysis and synthesis of scientific and other sources of information.

The concept of professional ethics. Problematic issues of ethics and prodetic ethics are analyzed from the point of view of Apulskienė (2014), Petuškienė and Gakinskienė (2008), Pruskus (2010) Bridges, E. (2018), Scheim (2016), Riivari & Lämsä (2014). Riivari & Lämsä, (2014). Trevino & Nelson (2016). Groysberg et al (2018) et al. According to Pruskus (2010), professional (functionally differentiated, role-based) ethics expresses a certain set of norms or codes of conduct that must be followed by a person performing a certain professional role when making decisions. According to Apulskienė (2014), professional ethics is a separate field of ethics, setting requirements and standards to be met by representatives of a particular profession (judges, medics, trainers etc.) and the institution they represent (court, hospital, university, etc.) is not subject to ethics. Professional ethics do not raise the issue of ethics of a particular activity (business, medicine, advertising, etc.), professional ethics are limited to the conduct of that profession (relations with the client, other representatives of the field, etc.), but not its activities. When it comes to the activities of any profession, there are problems with external (commitment and honesty when communicating with clients) and internal (application of professional skills in the interests of the client – benefits to the client, not the profession; maintaining trust, etc.). Regards the general guidelines and criteria according to which a person behaves in the exercise of his profession. This includes the professional in question, but also his treatment of the persons concerned. Actions deemed "incompatible with good technique" as well as interprofessional relationships with their managers are also taken into account. These criteria are set out in the so-called code of professional ethics available for each specific profession. According to I. Kant's theory, a person seeking to improve his professional activity for material gain behaves immorally. Professional activities for excellence are recognised as ethical, but if such activities are aimed at higher wages, it is no longer ethical. According to the thoughts of some philosophers, ethics is treated as a value, a consequence, a principle. Ethics specialist's treat ethics differently, present several concepts of it. Ethics are understood as responsibility, moral

interpretation, obedience to moral authority, execution of moral judgment. Ethics – a system of moral norms of people, their duties to society, family, each other. When authors talk about morality (spiritual values, internal culture, responsibility), they also mention subjects of etiquette and social responsibility. Different eras, states and cultures Each decision reflects personal qualities, you feel it, so the decision is always personal. Conscious and disregardful of morality can reduce the number of bad decisions. There are not many ethical problems in professional activities. Some of them are more common in some professional spheres and others in others. Among the specific ethical problems of professionalization (division of society into separate areas of the profession) are elitism, paternalism, adultery, discrimination, etc.

The behavior of the organization is described in various terms: ethical (ethical) environment, organization ethics, ethical climate, etchical organization. Regardless of the concepts used, their content is more or less similar. By emphasizing the ethical environment, we will use the ethical climate term. Focus on the ethical dimension of the organisation's practices/activities. The ethical climate reflects how employees understand the Values and Practices of the Organization by assessing it from an ethical point of view. Ethical climate can be ethically strong (4 points), ethical (3 points), unethical (2 points), opposite to ethics (1 point)

Table: Ethical Climate Assessment [2]

Description	Description
Attitude to gifts	For the performance of direct duties. This can be tolerated (acceptance of gifts or bribes) or intolerable (refusal).
Use of the place of service for private purposes	use of the copier, misappropriation of financial resources, etc.
Use your position to achieve one way or another (material benefits, social status, etc.) help relatives or friends.	se of the place of service for private purposes
Ethical standards of managers	They can be high or low. Ethical standards come to light through the ideas and positions published by managers. The decisions taken and the actions taken testify specifically to their conformity with the ideas published.
Managers' attitudes towards employees' ethical behaviour.	Managers' reactions to employees' ethical or non-ethical behaviour may encourage (or discourage) such behaviour by employees in the future. Ethical behavior can be rewarded, overlooked or not/punished.
Demonstration of the integrity of personal employees.	Employees may have pronounced personal integrity (e.g. by making or acting without prejudice to the interests of their personal values) or lack it (e.g. the organisation's requirements conflict with their provisions).
Ethical issues that occur	A rare organization does not face ethical problems. Individual behavioral violations can be tolerated, depending on their scale or size. For example, it is ignored when multiple copies are made, although frequent use of the copier for private purposes may frustration.
Information leakage	This is a clear violation of the interests of the organization, abuse of the position of the service (access to information).

Social responsibility as a practice of applying ethical values. The topic of social responsibility in isolating ethical issues is analyzed in the works of various authors Wang et al (2020), Smith (2007), Masoud, N. (2017), Escamilla-Solano (2019) Chandler et al (2014), 5. Bhalla and Holly (2019), Aramburu et al (2019), Ailawadietv et al. (2014) et al. Social

responsibility – in the form of deliberately formed economic, political, legal, moral relations between the organization and society, its various structures; readiness to be held accountable for their actions and actions, the ability to perform their duty and to impose sanctions on themselves in society under certain conditions of justice or culpability. Principles of social responsibility in shaping the ethical climate in the organization. Ethical social responsibility is closely linked to personal responsibility, since each person is responsible for what he or she decides and does, and also understands that it has consequences for others. every attentive person respects himself and others. He is able to empathize with the problems of others, because he also respects his own. Someone who has ethical social responsibility does not intend to discriminate against anyone on the basis of his religion, sexuality, economy et al. intends to fight for the implementation of social justice and human rights. Social responsibility – in the form of deliberately formed economic, political, legal, moral relations between the organization and society, its various structures; readiness to be held accountable for their actions and actions, the ability to perform their duty and to impose sanctions on themselves in society under certain conditions of justice or culpability. Social responsibility means making decisions for professionals for each of their actions that affects people, their communities and the environment. The negative impact of business on people and society must be recognised and the damage caused is compensated for by the profits of the company. Economic, legal, ethical, and discretionary expectations that society has of from a firm are to be performed not only for the sake of the firm but also for the sake of society at large. Various issues related to social responsibility initiatives are raised. What value do CSR (corporate social responsibility) programs offer to organizations and society? CSR contributes to another form of self-regulation that goes further and involves firms taking action to help people and the environment. CSR is described as “a belief that corporations have a social responsibility beyond pure profit.” In other words, “Firms are social entities, and so they should play a role in the social issues of the day. They should take seriously their ‘obligations to society’ and actively try to fulfill them.”As such, corporations should employ a decision-making process to achieve more than financial success on the assumption that CSR is integral to an optimum long-term strategy. In the 21st century, sustainability and corporate social responsibility (CSR) have become strategic imperatives for organizations as fundamental market forces for financial viability and success, where consumers are important stakeholders. Businesses worldwide develop CSR initiatives to become better corporate citizens but also to communicate their activity to both internal and external stakeholders, which may involve a number of groups.

Masoud (2017) Given that the development of Carrolls’ Pyramid Model of CSR occurred in the West, it has not been effective as an analytical tool for the developing world. However, Visser’s attempt to remedy this has also been ineffective in providing a comprehensive description of CSR responsibilities. Hence, after reviewing these major contributions, together with several minor ones introduced to try to remedy the deficiencies identified in the two models mentioned, the author has produced the International Pyramid Model of CSR, which is seen to bring the following benefits. The model is devised after revisiting both Carroll’s and Visser’s models which are well-known and understood, and therefore, the concepts involved in it are well articulated, and it is easy for its audience to understand. The model is flexible in respect of the tiers and scope of CSR responsibility, and therefore, can provide solutions for a range of different circumstances, both national and commercial. The model acknowledges a transition in focus from the early concept of CSR which focused on economic responsibilities to one that acknowledges glocal, legal and ethical, and philanthropic responsibilities, and thus allows a holistic approach to social responsibility practices in different countries. The model acknowledges the important role of economic responsibility, suggesting that good management should enable greater economic prosperity to be able to generate an increase in capital spending, create jobs, contribute towards education, support the development of human resources, and generally invest more in society in general. The inclusion of glocal responsibilities in the second row of the International Pyramid emphasises the link between the global and the glocal, and

encourages CSR activities to look beyond the immediate population to the wider population of the country concerned, and even beyond that to the global community as a means of identifying worthwhile social goals and remedying social concerns. The visual depiction of legal and ethical responsibilities shows them as being inter-related, as ethical issues are often a driving force behind the creation of laws and regulations.

Conclusion

Professional ethics help to solve ethical disputes, dilemmas arising in professional activities, but first it is necessary to define the general values and goals of certain activities, and secondly – to create standards of professional activity and ethical behavior. In this way, one turns to the fundamental things of morality and ethics – the consolidation of the principles of the value system. The application of the principles of social responsibility is one of the management tools for the consolidation of professional ethics in the activities of organisations. The practice of social responsibility through all components is in line with the objectives pursued by professional ethics by consolidating common ethical principles and highlighting the peculiarities of professional ethics in the case of each organization.

References

1. Ailawadi, K.L., Neslin, S.A., Luan, Y.J. and Taylor, G.A. (2014), “Does retailer CSR enhance behavioral loyalty? A case for benefit segmentation”, *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 31, No. 2, pp. 156-167.
2. Apulskienė, A. (2014). Profesinė etika ir psichologija. Šiauliai.
3. Aramburu, I.A. and Pescador, I.G. (2019). The Effects of Corporate Social Responsibility on Customer Loyalty: The Mediating Effect of Reputation in Cooperative Banks Versus Commercial Banks in the Basque Country. *Journal of Business Ethics*, 154(3), 701.
4. Bridges, E. (2018), "Executive ethical decisions initiating organizational culture and values", *Journal of Service Theory and Practice*, Vol. 28 No. 5, pp. 576-608. <https://doi.org/10.1108/JSTP-07-2017-0106>.
5. Chandler, D. and Werther, W.B. (2014), *Strategic Corporate Social Responsibility*, Sage, Los Angeles, CA.
6. Escamilla-Solano, S.; Fernández-Portillo, A.; Paule-Vianez, J.; Plaza-Casado, P. Effect of the Disclosure of Corporate Social Responsibility on Business Profitability. A Dimensional Analysis in the Spanish Stock Market. *Sustainability* **2019**, *11*, 6732.
7. Groysberg, B., Lee, J., Price, J., & Cheng, J. (2018). The leader's guide to corporate culture. *Harvard Business Review*, 96(1), 44-52.
8. Masoud, N. (2017). How to win the battle of ideas in corporate social responsibility: the International Pyramid Model of CSR. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 2:4 DOI 10.1186/s40991-017-0015-y.
9. Petuškiene E ir Galinskienė R. (2008). Profesinės etikos instancionalizavimo įtaka individo adaptacijais organizacijose. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2008. 3 (12). 219–230.
10. Pruskus, Briedis Valdas Pruskus V ir Briedis, M. (2010). *Etika*, VGTU, Vilnius, p.144.
11. Riivari, E., & Lämsä, A. M. (2014). Does it pay to be ethical? Examining the relationship between organisations' ethical culture and innovativeness. *Journal of Business Ethics*, 124(1), 1-17.
12. Schein, *Organizational Culture and Leadership*. 5th Edition [digital copy], 2016.
13. Smith, A. D. (2007). Making the case for the competitive advantage of corporate social responsibility. *Business Strategy Series*, 8 (3), pp. 186–195.
14. Trevino, L. K., & Nelson, K. A. (2016). *Managing business ethics: Straight talk about how to do it right*. John Wiley & Sons.
15. Wang, X., Yuen, K.F., Yiik Wong, D. and Li, K.X. (2020). How can the maritime

industry meet Sustainable Development Goals? An analysis of sustainability reports from the social entrepreneurship perspective. *Transportation Research Part D: Transport and Environment* 78, pages.

TWO PROBLEMS AND MY “PROOF”

Jordan E. Gogny

Newark, California, United States

It is well known among those schooled in logic and theology that if a necessary being is possible, it exists. My article will support both the premise that God is an internally consistent notion and one that could not fail to express itself.

Section 1. The problem of Incompatibles

I will here deal with our notion of God and its various logical consequences as first attacked by C.D. Broad in two notable excerpts referencing Leibniz's conception of the deity. "Let us suppose, e.g., that there were just three positive properties X, Y, and Z; that any two of them are compatible with each other; but that the presence of any two excludes the remaining one. Then there would be three possible beings, namely, one which combines X and Y, one which combines Y and Z, and one which combines Z and X, each of which would be such that nothing ... superior to it is logically possible. For the only kind of being which would be ... superior to any of these would be one which had all three properties, X, Y, and Z; and, by hypothesis, this combination is logically impossible.... It is now plain that, unless all positive properties be compatible with each other, this phrase [i.e., "a being than which none greater can be imagined"] is just meaningless verbiage like the phrase "the greatest possible integer."

One must first allow Leibniz the courtesy of the response he was more than a little prepared for, that Broad, who was no doubt aware of it, conveniently ignores. As the Stanford Encyclopedia of Philosophy notes, *"Leibniz argued that, since perfections are unanalyzable, [because they are simple/partless] it is impossible to demonstrate that perfections are incompatible—and he concluded from this that all perfections can co-exist together in a single entity."* Which is quite plausible but remains a bit unsatisfying perhaps. I will try to put meat on the bones of this argument for the sake of further clarifying how it is these simple perfections are never mutually exclusive.

Things of different natures cannot possibly exclude one another, for only things of the same kind resist combination. For example, prime numbers are always odd and never even, and the evens are composite to the exclusion of the prime. Likewise, no particle is both negatively and positively charged and the man who believes x must deny it's negation. The converse is easily demonstrated by the following illustration: a gold brick has a certain shape, weight and color, none of which preclude the others.¹

Historically, it has been argued that substances in totally distinct ontological categories share nothing in common that might serve as a medium between each realm through which to interact. It is impossible Descartes argued, that mindless matter should give rise to thinking things. His logic is sound, but one of his premises is questionable. From the fact that we have the concept of extension that we perceive, it does not follow that anything is actually extended outside the mind. Someone who accepts this line of reasoning is not here obliged to embrace idealism outright. There may yet be an external world, it simply need not consist of filled space. Moreover, the series of images we call experience are not themselves internally constructed and this is obvious given how these appearances happen to us, beyond our control and have surprising effects. Whatever has a capacity to surprise, that is, a thought which is neither transparently clear (understood fully) nor the direct result of known antecedent conditions, is by

---

¹ There are sets just in case there exists a property P of type T and Objects O that have the attribute in question and, by my reasoning, there is no P (where for all disjunctive binary properties, one is had to the exclusion of the other) of one type incompatible with a P of another type.

definition not of the ego. Put another way, if the will alone existed, it would, lacking an object, have no content to move toward or away from since that inclination is the very essence of consciousness: the desire to be something you are not on the basis of knowledge foreign to you. These ideals must come from somewhere then, but if they are not psychic entities, how are they conceivable? They do not affect the sense organs, because they are not in space, nor can you picture something abstract by virtue of their generality, that is, when you remove all that is particular to a thing, what remains are concepts. A dog for example, does not have legs essentially (can live without them) need not have a color, or size, or speed. A genetic test is the surest way to identify a dog, which reveals a structure of information that corresponds to nothing physical. The answer must be that intellects are the product of the ideas, for what is consciousness other than a self-referential system disposed to think a certain way? This is not to say that all we are is a sort of computer, rather, people are that and more, for the whole is greater than the sum of its parts.

With all that established, I hope to have shown that Platonic forms are the ultimate foundations, and we are a special manifestation of said things, as is God. First let me summarize my claims up to this point. Monism holds true of the world, though I hasten to add that just because all that is, participates in the same reality, does nothing to stop individuals from existing, for a homogeneous substance can be divided without limit, and these fractions are capable of properties which are not domain specific. The second point is that among the universals, there are infinitely many aspects, that is to say, for example, a person can be hungry, tired, joyful, introspective and confident simultaneously, and while some of these might influence others, no contradiction arises from the possession of any two. A geometric point in one dimension for example, can be in several others also. Moreover, in the case of knowledge, it is not as though understanding one thing entails the ignorance of another idea. We do not come to think X, only to forget Y, which is enough to prove that all knowledge is compatible.

Section 2. The Problem of an Infinite Whole

Let us turn our attention to Broad's second object as he articulates it below. "[The notion of a greatest possible being imaginable assumes that] each positive property is to be present in the highest possible degree. Now this will be meaningless verbiage unless there is some intrinsic maximum or upper limit to the possible intensity of every positive property which is capable of degrees. With some magnitudes this condition is fulfilled. It is, e.g., logically impossible that any proper fraction should exceed the ratio 1/1; and again, on a certain definition of "angle," it is logically impossible for any angle to exceed four right angles. But it seems quite clear that there are other properties, such as length or temperature or pain, to which there is no intrinsic maximum or upper limit of degree."

What Broad says here is good and true, however, the implicit premise of his argument (which Leibniz would happily agree with as it happens) is dubious at best, unequivocally false at worst. That assumption being that no infinite whole is possible.

Allow me to restate the problem Broad explicates in my own terminology. A set of properties are determinant² if they cannot be combined to form new properties. A sphere for instance, is the limiting case of a polyhedron, and there is no making one smoother or the sides more equidistant from the center than what is represented by the original. Colors are of this sort too, for there is a yellow so pure, that no infusion of the same hue will make any difference to it but while this color has an exact value, every possible shade of yellow makes up an uncountable infinity on the model of the real numbers. It is not unlike a convergent series with terms that succeed one another without end which nonetheless add up to a finite amount. A set of properties is constructible however, if you can take any two or more of them to form a new one. Numbers are such that you can increase them without end—there is no largest number. The number of all numbers is infinite and therefore indeterminate, in the sense that I have explained. Therefore, a

---

² *Cantor seems to anticipate my idea when he says* "These concepts are to be strictly differentiated, insofar the former is, to be sure, infinite, yet capable of increase, whereas the latter is incapable of increase and is therefore indeterminate as a mathematical concept.

set of properties is either determinant and inconstructible, or indeterminate and constructible. As I will argue, God's knowledge and character are the former.

Concepts are either infinite or finite but for our purposes, it is irrelevant. All that matters here is their interderivability³. For example, if knowing $1+1=2$ entails $2+2=4$ by virtue of having the same form and double the value of each term, it follows that to understand the latter, one must have a grasp of the former and, moreover, to have a full comprehension of this one

equation, is also to know all its implicit consequences, which I dare say, includes the whole of mathematics. The divine intellect therefore, need only contain essentially, that which all propositions are reducible to, and these could very well be exceedingly few, ("zero" and "one" for math, "point" and "line" for geometry, "Identity", "noncontradiction", "conjunction", "disjunction", "negation" for logic, etc.) which means even though they are constructible, (that is, it is possible to use these elements in the formation of new theorems) these derivative results are purely analytic in Quine's sense of being synonymous with one another. They may impress us with their extravagant intricacy, but they contribute nothing in the slightest to our knowledge.

As for His goodness, one must see what that consists of. God is perfect, by which I mean he is necessary, independent and limitless. There is no improving upon this list, for whatever you can find worthy of the others is in some manner taken from them.⁴ Nor is there any way of replacing them with better qualities, since there are none superior. The notion then, of a greatest being, is surely not on par with a largest number.

Section 3. Divine Simplicity

God is not benevolent at the expense of his knowledge or power. Indeed, as I will show, he is powerful only insofar as he is knowledgeable and vice versa, but let's consider the problem as it is for us before venturing off into divine territory. A man without arms may know how to raise them whilst remaining incapable of doing so. Conversely, someone with arms might possibly fail to understand the motor skills necessary to move them. For God however, the situation is different.

On the premise that 1. the essence of a thing is its formal cause, 2. all existential propositions are synthetic and 3. existence is a real predicate⁵, God, knowing what it is to be X, together with his grasp of existence, need only think both of these in conjunction with one another to bring about X. It might be argued that the knowledge of existence is not sufficient to bring about X, but one must be here reminded of the fact that if God is, then He possesses fully that attribute required for any other thing besides Himself, without loss or diminishment.

Having dealt with that, consider the following identities. P1. "knowledge = power", (Bacon) P2. "knowledge = virtue" (Socrates) and therefore, C "power = virtue" Now if what I said in the last paragraph is true, and the second is also justified (which, for reasons of brevity, I cannot defend here) then the conclusion is unavoidable, demonstrating that at least some of God's properties come to the same thing.

Section 5. The Demonstration

I have been toying with an argument for God's existence based upon a principle found in Leibniz I begin with that goes something like this: *Nothing is necessary whose opposite is possible.*

Version 1

– A quality is absolutely positive just in case it has no positive opposite. -God is all-

---

³ There is an impressive formal proof to the effect that all propositions have but one reference or extension, known as the SlingShot Argument, but its great complexity vastly surpasses my paltry grasp of the topic.

⁴ For instance, his eternalness and immutability are properly attributed to the fact that He must exist and only an unconditioned reality can be the source of accidental effects.

⁵ In support of the controversial notion that existence is a real predicate, I offer the following. Why is it that there are no unicorns? Consider this definition of them: a conical section, cranial protrusion, and white horse in every other respect. It is one thing for there to exist the abstract set of these disjoint properties, it is quite another for there to be a real object which answers to the compresence of all the features mentioned in one and the same being. Basic positive qualities, and every consistent arrangement of them are necessary permutation groups in the realm of forms, but their actual merger is entirely contingent. Existence is none other than the reaffirmation of what there is separately as mutual interrelation.

knowing/powerful -ignorance and impotence are privations.

– A thing characterized by negative existentials alone is not possible. -The omnipossible is necessary Version 2A

– God is a self-sufficient entity.

– The opposite depends on everything, including the truth of contradictory propositions.

– A condition of it's reality would be for example, a largest number, impossible figure or married bachelor.

– No false statements obtain.

– Therefore, neither does a thing contingent upon them.

– A self-determined being has all it's requirements met independently of anything else.

Version 2B

– God is a being whose essence it is to exist. -The opposite is a being whose essence it is to not exist -Therefore, no such thing exists but God and his creations. Version 3

– The opposite of a morally perfect agent is one wicked in all that it does.

– An omnimalevolent deity causes maximal suffering.

– To suffer is to be denied pleasure and inflict pain.

– A omnimalevolent being takes pleasure in the suffering of others.

– It is worse to cause your own suffering.

– An evil deity always does the worst it can.

– A omnimalevolent being denies itself pleasure.

– But then it doesn't cause maximal suffering.

– No such being is possible.

– Suppose however, this being does wrong to all but itself. -Then it does not cause maximal suffering.

– A supremely wise, just and merciful God can both do right by itself and all other spirits.

Usually, the opposite of something positive is itself positive. For example, a person that contrasts with a man who is kind, short, fat, ugly, white, liberal and straight would be a women that is mean, tall, slim, pretty, black, conservative and gay. A creature that is not a cold-blooded, exoskeletal invertebrate must be warm-blooded, endoskeletal vertebrate. Contrary to a moving particle that is spin-up emitting a repulsive force will with a stationary antiparticle which is spin-down that attracts. The inverse of a bounded straight line will be an infinite curved line. Finally, the antithesis of mercy is justice. When it comes to the Omnipossible, there is no "flip side" but something totally void of all characteristics. To say the former is not, is to say that not is.

ONLINE EDUCATION FROM THE PERSPECTIVE OF PHILOSOPHY OF TECHNOLOGY

Sun Wei, Godz N.B.,

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv (Ukraine)

1. The origin and development of online education

Online education is a form of distance education, and distance education can be traced back to the period of slave society. When hieroglyphics appeared in Egypt and oracle bone inscriptions appeared in China, knowledge could already be spread through writing. In other words, knowledge can be recorded and spread through words. At this time, there is already a phenomenon of time and space separation, teaching and learning in different places. Later, printing appeared, and the writing method of books changed from the original handwriting method to the printing method, which greatly increased the speed of text reproduction and promoted the development of distance education at that time. The above distance education is the predecessor of modern online education and the earliest origin of online education. After modern times, with the advent of the Internet and multimedia, distance education is generally understood as online education in a narrow sense. But in fact, the development of online education is mainly

in the modern period, and has experienced four important periods:

The first period was before 1990. At this time, informatization brought about changes in educational tools and educational methods. Media such as projectors, radio, television, audio and video began to appear in the classroom teaching process, especially radio and television. The use in the education process indicates that distance education has developed to a certain degree.

The second period was from 1990 to 2000. At this time, the Internet has developed rapidly around the world, and online learning has appeared on the Internet. Many countries and regions have begun to build distance education pilots in colleges and universities.

The third period is from 2000 to 2010. At this time, the Internet began to mature in many countries and regions in the world, the media became rich, learning through the Internet became popular, and online education was gradually popularized.

The fourth period is after 2010, when the mobile Internet is gradually developing and popularizing, online education resources are greatly enriched, online education platforms are developing rapidly, and online education models and related theories are becoming more mature.

2. Technical Philosophy Answers to Related Questions in the Process of Online Education

As an education method in a modern education environment, online education is inextricably linked with modern education technology, and has attributes consistent with technology in the general sense.

Technology reduces the distance but alienates people. Online education media has greatly reduced or even disappeared the distance between people, but the sense of intimacy between people has not increased as a result. Heidegger once said that in the relationship between man and technology, human beings have no power to fight back against technology and are likely to be at the mercy of technology. In 1950, when Heidegger was in, the impact of technology on mankind had reached such a degree in his opinion. Today, technologies such as artificial intelligence and virtual reality have penetrated into the field of education. In this process, online education is relatively In traditional offline education, emerging technologies obscured people's existence, people are forgotten, and people lose themselves in this way [1–3].

Therefore, we should think about whether the rule of technology is beyond what we can bear, and whether technology has destroyed the nature of human beings. We use technology for online education, but we should not lose the ability to teach and communicate face-to-face, and technology should not be obscured. The person itself. In other words, we do not reject but should not be addicted to online education.

Online education makes the education process lose focus. In the process of online teaching, the organization of knowledge tends to be fragmented, and the learning process tends to be autonomous and networked. Without the sense of ritual in the conventional classroom teaching process, the focus of teaching and learning events (eyes, expressions, movements) is lost. Exchanges, etc.). This will inevitably lead to students' randomness and passivity in the learning process [4–6].

Therefore, we must reflect on technology in the process of online education and adjust technology under the premise of accepting technology. We must not let the online education process lose focus, and we must return the focus of education to people.

The essence of online education is the embodiment of human's essential power in education. Whether online education is good or bad must be measured by human development. After online learning breaks the limitations of time and space, it becomes possible to learn different knowledge during school hours. From this perspective, online education effectively serves the development of people. At the same time, online education also makes lifelong learning. More feasible, which also confirms that online education can promote human development [7–8].

At the same time, the design of online education should also consider the following questions: Has the education process improved the dignity of teachers and students as human beings? Has it really promoted the all-round development of people? Has the students'

intelligence, physical strength, moral thinking and communication skills been cultivated? The most important core is human development [9–11].

Democratization of the online education process is the best application of technology. The online education process must be democratized, and every teacher and student must participate in teaching activities. This is the best way to use technology. As an educational technology, the key to online education lies in how the society constructs it, how we design it, and how every student can participate.

Summary

We must be vigilant about technology control and should not lose focus in the online education process. The development of technology is based on human development. In the process of organizing online education, we must strive to benefit everyone who participates. To sum it up in one sentence, in the process of online education, we must pay attention to people themselves.

References

1. Wojciech W. Gasparski & Timo Airaksinen(2021).Praxiology and the Philosophy of Technology.Taylor and Francis.
2. Yan Shigang. (2021). Fifteen Lectures on Philosophy of Educational Technology. Modern Distance Education Research (03), 113. doi:CNKI:SUN:XDYC.0.2021-03-013.
3. Lu Rui. (2021). Research on artificial intelligence ethics from the perspective of philosophy of technology (Master's thesis, Harbin Normal University). <https://kns.cnki.net/KCMS/detail/detail.aspx?dbname=CMFD202102&filename=1021594520.nh>.
4. Fan Ziniu, Jia Wei & Wang Hua. (2017). On the "is" and "do" in the philosophy of educational technology-based on the perspective of heterogeneous practical philosophy. Modern Educational Technology (07), 54-60. doi:CNKI:SUN:XJJS.0.2017-07-009.
5. Gao Shangrong. (2016). Strategies for the construction of teacher ethics from the perspective of the philosophy of educational technology. Educational Ethics Research (00), 215-224. doi:CNKI:SUN:JYLJ.0.2016-00-026.
6. Li Jianyao, Chen Li. (2002). A Probe into the Philosophy of Educational Technology. Audio-visual Education Research (04), 9-13. doi:CNKI:SUN:DHJY.0.2002-04-002.
7. Tao Yang. (2015). The penetration of "Technology Philosophy Education" in junior high school information technology classrooms. Modern Educational Science (Middle School Teachers) (03), 28+18. doi:CNKI:SUN:XDAX.0.2015-03 -013.
8. Li Shigai & Li Hongmei. (2007). Philosophy of Educational Technology from the Perspective of Philosophy of Technology. Audio-visual Education Research (03), 22-25+39. doi:CNKI:SUN:DHJY.0.2007-03-009.
9. Lin Xiaoqin. (2011). Philosophy of Educational Technology. Journal of Chongqing Institute of Education (04), 95-97. doi:CNKI:SUN:XQJI.0.2011-04-023.
10. Ma Zhouzhou. (2010). Interpretation of Zhuangzi's Educational Technology Philosophy. Audio-visual Education Research (09), 44-48+63. doi:10.13811/j.cnki.eer.2010.09.015.
11. Li Shijing, Li Shigai & Wang Yue. (2009). The application of network education from the perspective of philosophy of technology. Science and Technology Information (34), 270. doi:CNKI:SUN:KJXX.0.2009-34-233.

SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE IN TOURISM ESTABLISHMENTS

Martynas Lauruška

Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania

Relevance. The first forms of tourism appeared already in Egypt, became popular in Ancient Greece and Rome. However, it went through a long period of formation until the end of the 19th century took its present form, and after the Second World War, it degenerated into a mass phenomenon. In the 21st century, tourism became an integral part of our leisure time (Baležentis and Žuromskaite, 2012). The tourism sector is identified as one of the largest and fastest-growing sectors in the world. Although tourism is currently one of the worst affected areas due to the pandemic, it has been observed that CSR activities gained momentum when company managers realised that they had to ensure that their immediate operating environment facilitated smooth business to achieve their profit-oriented goals (Idahosa, 2019). Tourism has great potential to affect the lives of local people and can have a positive and negative impact on the destination community (Su, Huang & Huang, 2018). We know that there are different views on corporate social responsibility. Corporate Social Responsibility (CSR) has gradually become a concern for many businesses in the tourism industry, with more than 70% of articles on the topic published in the last five years. (Font & Lynes, 2018). are currently facing a major challenge in adopting responsible treatment of the community and the environment (Țigu, Popescu & Hornoiu, 2016). Responsible tourism and corporate social responsibility (CSR) can play a significant role in the sustainable development of tourism. The international community and therefore institutions such as the European Union (EU) invite the tourism industry to implement CSRs as part of its business strategy and to offer responsible tourism products (Manente, Minghetti & Mingotto, 2012).

The problem is, what is the level of social responsibility in tourism organisations? Purpose of the stud - analyse the features of social responsibility in tourism. Research methods. Analysis and synthesis of scientific literature.

Concept of social responsibility. The concept of corporate social responsibility (CSR) has existed for more than 60 years. The theory of SSA is being studied and practiced is implemented in many countries around the world, but to date, there is no generally accepted definition. social responsibility has remained the subject of debate for decades. For companies to become more competitive, a strategic approach to corporate social responsibility becomes increasingly important (Kontautienė, 2016). There is a long and varied history related to the development of the concept of corporate social responsibility (CSR). However, there is a lack of historical review in academic literature, which, together with the public and international events, depicts the development of academic understanding of this concept, which influences social expectations regarding the behaviour of companies (Agudelo, Jóhannsdóttir & Davídsdóttir, 2019). The majority of authors agree that the social responsibility of organisations is to be considered as a set of efforts and commitments of organisations that do not pursue business goals, but contribute to the well-being of social groups. Social responsibility is identified as conscious, based on values and accountable to stakeholders (Žičkienė, 2015). According to J. Jakulevičienė, social responsibility is important because it reduces costs (e.g. saving raw materials and energy resources, lower turnover of employees, increased efficiency of their work); ensure better management of business risks (e.g. reducing the risk of reputational loss or sanctions by supervisors); helps to earn a more favourable attitude of customers; attracts workers; creates a better brand; stimulate innovation. socially responsible organizations, employees are allowed to learn, create and realize themselves, as a reward for the work performed to receive not only money but also to strengthen self-esteem, the organization understands the importance of combining family and work obligations, therefore it creates favourable working conditions for employees. organizations have a well-functioning information system for employees, give employees more powers, take care of their working capacity and safety at work, increase the diversity of work, equal rights and equal pay for women and men

(Paužuolienė and Daubarienė, 2015). Social responsibility is a business obligation that businesses must morally continue and supplement (Basariya & Al Kake, 2019). CSRs in tourism can be defined as guiding business policies whereby tourism companies incorporate social and environmental issues into their business mission, strategies and operations, as well as communicating with stakeholders. It is essential to preserve the legal interests of society and fulfil a financial commitment. CSR is today seen as a cross-stakeholder approach where stakeholders are not only partners in the implementation and implementation of CSR strategies. CSR is a business contribution to sustainable development. Although many different definitions are used for the description, and many terms CSR are economic, social and environmental indicators, together with a voluntary nature that takes into account the relationship between stakeholders describing the detailed scope of CSR (Lund-Durlacher, 2015). The concept of social responsibility in the scientific literature is extremely complex, covering the citizenship of the company, sustainable development, management of interest groups, environmental management, business ethics and the results of the company's social activities. On the other hand, modern scientific literature on corporate social responsibility emphasizes the links between socially responsible activities and the profitability of the company (Andriukaitienė, 2015). Economics, Legal, ethical and philanthropic responsibilities towards stakeholders, both internal and external, are important. Summing up the social responsibility of business, it is to be proposed to be defined as a set of measures that the organization incorporates into its natural activities, objectives and decision-making processes, creating constructive relations with interest groups and respecting their needs to contribute to the general good (Seiliūtė, 2013).

Importance and benefits of the application of social responsibility practices in tourism service organisations. Tourism is an important industry with great growth potential and generating profits that will be used for the development of the country (Su, Huang & Huang, 2018). Tourism is an industry with the greatest growth potential. The number of tourists is increasing their travels throughout the year. Increasing efforts are being made to promote the socially responsible behaviour of tourism companies (Zdravković & Peković, 2020). In recent years, corporate social responsibility has quickly become the key to the company's success and competitiveness. This trend is associated with income growth and changes in consumer behavioural psychology (Blinova, Gregoric, Dedusenko & Romanova, 2018). responsibility has become one of the modern core areas of enterprise activity and many social responsibility issues are essentially becoming corporate problems that need to be tackled effectively. Traditionally, corporate social responsibility (CSR) has been used to assess the impact of business on the environment and society as a question of business ethics and governance principles. Later, scientists made a revolutionary aspect, meaning that corporate responsibility could increase the profits of their owners and shareholders. the theory of stakeholders, many economists had to stress that OSR is a rational tool for good justification and can be an invaluable source of innovation, opportunity and competitive advantage (Hassan, Shehata, El-Dief & Salem, 2020). And while tourism rates have changed drastically in a negative direction over the last two years due to the COVID 19 pandemic, tourism is slowly recovering. Social responsibility is particularly relevant at this time.) The objectives of sustainable tourism development relate to local economic prosperity, quality of employment, social equality, visitor satisfaction, local control, community well-being, cultural richness, physical integrity, biodiversity, resource efficiency and environmental cleanliness (UNEP and UNWTO 2005).) (Lund-Durlacher, 2015). In the strategies of tourism companies, the concept of CSR has become a key part. Environmental protection, fair working conditions for workers and contributing to the well-being of local communities are key issues in international tourism strategies. Nowadays, tourists are more informed and more concerned about various aspects, such as the environment or health. In addition, markets are overcrowded and businesses are forced to find new ways to reach out to consumers. Corporate social responsibility schemes are therefore a great way to communicate their values to businesses. Secondly, and as a result, companies are helped by corporate social responsibility programmes to improve their reputation. social responsibility programs help grow

sales, income and the market attracts and supports valuable employees, innovation and learning, reputation, media opportunities in ethical business activities (Tigu, et al 2016). Are several arguments that confirm the benefits of social responsibility for the company (Juščius and Šneiderienė, 2013). Corporate social responsibility contributes to the successful implementation of corporate business during the economic globalisation phase. The perception of social responsibility and social activity opens up prospects for favourable business results and ultimately ensures greater prestige and profits. The main strategic aspects of CSR that contribute to the implementation of CSR in difficult economic times are the safety of workers and socially responsible treatment of them, the promotion of business transparency. Implementation of corporate social responsibility. This affects not only businesses but also many institutions, and they must also act responsibly during the economic downturn (Kontautiene, Janciute & Navickas, 2010). In modern business, companies cannot ignore social responsibility or organizational culture to be competitive. Organisations exist only with the consent of the public, so each organisation should carry out its activities with the least possible threat to the environment and man (Paužuolienė ir Daubarienė, 2015).

Social responsibility practices and goals to achieve the right level. Tourism is a complex business, described as an existing system of complex pooling of stakeholders and resources (Salvado, Ferreira, Serra & Marujo, 2020). In addition to achieving economic objectives, tourism companies must take care of these, social objectives and the environmental impact of their business activities. Social responsibility and economic profits are not contradictory, but complementary. Nowadays, corporate social responsibility (CSRs) in the tourism and hotel industry is increasingly represented. and more tourists are showing concern (Zdravković & Peković, 2020). Wherever tourism exists, society has certain expectations of good business conduct, which includes compliance with various societal and environmental standards. Companies are expected to devote most of their resources to the development, livelihoods of workers, the local community and a sustainable environment (Bello & Kamanga, 2018). tourism, as in other business sectors, the concept of corporate social responsibility has become a key part of company strategies. In a representative study (Dodds & Joppe, 2005), the authors outlined the main directions and measures that could achieve CSR tourism goals:

- Gradually comply with international standards;
- Include quality in the guidelines, together with environmental and social criteria, accreditation and submission of reports;
- Encourage associations to harmonise and apply the guidelines;
- Develop industry-specific and comprehensive guidelines and charters;
- Implement the current certification system, but still continue construction, and the actions of the local community aimed at CSA as a business to perceive it as a functional business activity;
- Link development funds to CSRs so that developers and managers have a long-term goal of achieving the life expectancy of their products.
- Ratify and pursue sustainable supply chain initiatives;
- To inform about corporate social responsibility initiatives;
- Approval of certification or use of certified products with the assistance of supply chain partners.
- Formulate appropriate investment structures to promote and promote tourism destinations in terms of sustainable development;
- Encourage industry associations to provide information on their way of achieving more sustainable tourism;
- To prepare laws for the preparation of corporate social reports; laws or encourage companies that apply certification schemes to be recognised at the international level or standard national level (Tigu, et al. 2016).

Many CSRs recommend that the first step that companies seeking to comply with CSRs should take is to join one or more designated United Nations organizations - including the United

Nations Global Compact.

Conclusions

The concept of corporate social responsibility is interpreted and understood in different ways. Corporate social responsibility can be described as covering several components, i.e. economic, legal and environmental, ethical and philanthropic responsibilities. Corporate social responsibility is becoming increasingly popular and increasingly integrated into business activities. To ensure the success of the organisation, it is important to take into account the stakeholders of the organisation. Integrating social responsibility as a good management practice into business processes can improve relations with stakeholders and contribute to better business performance.

References

1. Agudelo, M. A. L., Jóhannsdóttir, L., & Davídsdóttir, B. (2019). A literature review of the history and evolution of corporate social responsibility. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 4(1), 1-23.
2. Andriukaitienė, R. (2015). Vadybos kultūros raiška siekiant įgyvendinti įmonių socialinę atsakomybę. *Daktaro disertacija*, Kaunas, p. 253.
3. Baležentis, A., & Žuromskaitė, B. (2012). *Turizmo vadyba: tarptautinio turizmo administravimo įvadas*.
4. Basariya, S. R., & Al Kake, M. F. (2019). Corporate social responsibility in micro small and medium industries. *International Journal of Control and Automation*, 12(5), 238-243.
5. Bello, F. G., & Kamanga, G. (2018). Drivers and barriers of corporate social responsibility in the tourism industry: The case of Malawi. *Development Southern Africa*, 1–16.
6. Blinova, E., Gregoric, M., Dedusenko, E., & Romanova, M. (2018). Corporate social responsibility in tourism: International practices. *European Research Studies Journal*, 21(3), 636-647.
7. Dodds, R., & Joppe, M. (2005). *CSR in the Tourism Industry?: The Status of and Potential for Certification, Codes of Conduct and Guidelines*. IFC.
8. Font, X., & Lynes, J. (2018). Corporate social responsibility in tourism and hospitality, *Journal of Sustainable Tourism*, 26:7, 1027-1042.
9. Hassan, T. H., Shehata, H. S., El-Dief, M., & Salem, A. E. (2020). The social responsibility of tourism and hotel establishments and their role in sustainable tourism development in Al-ahsa, Saudi Arabia. *GeoJournal off Tourism and Geosittes*, 33(4), 1564-1570.
10. Idahosa, L. O. (2019). Understanding environmental sustainability, corporate social responsibility and responsible tourism in literature vs practice. *Geojournal of Tourism and Geosites*, 26 (3), 956–973.
11. Juščius, V., & Šneiderienė, A. (2013). Įmonių socialinės atsakomybės įtaka regioninei plėtrai. *Regional formation and development studies*, 1(9), 66-78.
12. Kontautienė, R. (2016). *Įmonių socialinė atsakomybė kaip konkurencingumo veiksnys ekonomikos nuosmukio laikotarpiu* (Doctoral dissertation, Kauno technologijos universitetas).
13. Kontautiene, R., Janciute, V., & Navickas, V. (2010). *A strategic nature of corporate social responsibility*. Zborník, 29.
14. Lund-Durlacher, D. (2015). *Corporate social responsibility and tourism*. In *Education for sustainability in tourism* (pp. 59-73). Springer, Berlin, Heidelberg.
15. Paužuolienė, J., & Daubarienė, J. (2015). *Organizacinės kultūros ir socialinės atsakomybės raiška UAB "Kretingos vandenys"*. *Regional formation and development studies*, (1), 98-108.
16. Salvado, J., Ferreira, A. M., Serra, J. & Marujo, N. (2020). The creative and cultural tourism ecosystem: A conceptual model. *Dos Algarves: A Multidisciplinary e-Journal*, 38, 59-88.
17. Seiliūtė, J. (2013). *Socialinės atsakomybės įtvirtinimo potencialo verslo*

organizacijose vertinimas (Doctoral dissertation, Vilnius University).

18. Su, L., Huang, S., & Huang, J. (2018). Effects of destination social responsibility and tourism impacts on residents' support for tourism and perceived quality of life. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 42(7), 1039-1057.

19. Țigu, G., Popescu, D., & Hornoiu, R. I. (2016). Corporate Social Responsibility—an European Approach through the Tourism SME's Perspectives. *Amfiteatru Economic Journal*, 18(Special Issue No. 10), 742-756.

20. Zdravković, S., & Peković, J. (2020). The analysis of factors influencing tourists' choice of green hotels. *Hotel and Tourism Management*, 8 (1), 69-78.

APPLICATION OF TOURISM INNOVATION: who, why and where?

Biruta Svagzdiene, Natalja Bojarcienė

Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania

Relevance and issues of the topic: Tourism is a very dynamic and flexible industry. Technological innovation has become one of the driving forces behind the tourism industry, but the industry has yet to consider how personal technologies can foster the sustainable well-being of tourists. The need for sustainable development in today's world is becoming more conscious and urgent, and every industry is joining the search for sustainable solutions. Sustainability includes a set of ethical values and principles that are followed responsibly and harmoniously, including the environmental and social consequences of economic actions and economic goals (Lyaskovskaya, 2018).

The aim of the study: to analyze innovation and sustainability in tourism management.

Research methods: analysis of scientific literature.

Tourism innovation is a very relevant topic these days. This article analyzes the attitudes of different researchers towards innovation and sustainability in tourism. From the very beginning, people travel and the tourism industry is always adapting to social and technological developments. In the digital age, it has to adapt again. About 1.3 billion people travel worldwide every year. According to Italian researchers (2021), small changes in this sector have a huge impact on society as a whole. Technology can provide useful recommendations for tourists, but it can also overload information, important privacy issues, fear of skipping and distracting.

N. V. Belousova (2019), a digital travel and tourism analyst at Global Data, comments: "Travel is still about meaningful human interaction. But to be successful, companies need to strike a balance between technological innovation and the human element. When investing in technology, improving the customer experience must always be reflected in travel and tourism businesses. "The main ideas and thoughts of the analyzed articles are related to the fact that innovation is obligatory for tourism, which is also stated by V. Katia (2018), that the main players in the tourism and hospitality industry have to make many changes and create continuous technological innovations in products, processes and knowledge. and maintain its competitiveness in the tourism market. N.V. Belousova (2019) also states that "healthy competition is a condition for the success of any effort. Tourism is the most versatile and enjoyable branch of the economy, requiring constant modernization using modern innovative technologies, methods that provide not only the competitiveness of tourism enterprises, but also stability. Innovation in tourism is based on the novelty of services, improving their economic and social efficiency.

"The World Tourism Organization (UNWTO) has promoted sustainable tourism as an ideal balance between economic viability, environmental responsibility and social and cultural well-being (Hall, 2011). The concept of "balance" economic, environmental and socio-cultural impacts, often masking the economic growth of travel, and the EU has adhered to the principle of competitiveness and improve the local economy, especially in less developed areas.

Sustainable tourism is considered to be the main global mechanism for funding biosphere reserves, nature reserves and national parks, and the economic component dominates this area. Some countries in the world (Austria, France, the Netherlands) devote to the prevention of disciplinary effects on nature or the reduction of cultural objects by introducing rules for their tourism activities, e.g. to limit the number of tourists and transport to specially protected nature territories, cultural objects, limiting the number of tourists and transport, high fees for staying in the territory of nature protection objects and in the country (Jurlitinform, 2018).

Effective stakeholder involvement is essential for sustainable tourism, as travel destinations are a "network of interconnected multi-stakeholders". This bottom-up approach helps to focus local resources on development more effectively than top-down marketing methods, although bottom-up and top-down approaches are not mutually exclusive. Rather, they should be used together so that community-led bottom-up approaches can complement top-down approaches by regional authorities (Zago et al., 2014). A local tourism brand is a top-down strategy that could "bring together a network of local activities" (Woodland & Acott, 2007, p. 719). This process is particularly relevant in rural areas where there is little tourism, usually very small businesses with limited resources and little knowledge. Therefore, information exchange, resource sharing, and collaboration are essential features of small-scale community rural tourism development (Ying et al., 2015). According to Idziak et al. (2015) that not only local participation increases the effectiveness of sustainable development projects, but local participation has also been recognized as facilitating redistribution of power and empowerment of local communities, strengthening social capital, and strengthening local identity. Stakeholder involvement is one of the pillars for the development of sustainable tourism.

By the early twentieth century, sustainability had become an important strategic issue and goal for many industries. In particular, the tourism industry, as one of the fastest growing industries in the world, is now committed to sustainable and responsible practices. Eco-innovation can be an important and visible step towards the goal of sustainable development by promoting the ecological and responsible use of natural resources. Does the type of innovation have a positive impact on society and the environment? I think so, because it is not just about economic growth, but also about meeting the social needs of the people. Sustainable tourism consists of three interrelated aspects: environmental, socio-cultural and economic. If tourism is not planned and poorly organized, it can damage the physical, social, cultural and economic environment of the tourist area (Pisareva, 2018; Smirnova, 2017). That is why, as a scientific and practical task in economics and management, it is so important to focus on ensuring sustainable tourism: a harmonious model with other activities and businesses, its structure and forms, strategic planning and development based on principles that respect nature and future generations. Therefore, it is very important to develop strategies to make tourists more environmentally friendly and socially respectful when traveling. This should encourage tourists to start thinking about how they travel and behave at their destination before they arrive. To support the strategies, investment is needed in sustainable transport infrastructure that will help develop sustainable tourism growth, which will allow tourists to act as they think.

While the sustainable well-being of tourists as a result of the tourist experience has begun to gain traction in tourism studies, how can this be incorporated into smart tourism? Two challenges hinder the development of innovative tourism innovations. First, the well-being of tourism is related to both subjective and psychological well-being, which is unique and implicit to individuals. In addition, the use of technology can improve the tourism experience in one aspect but reduce it in another. The second challenge is the attitude of tourists towards the adoption of new technologies (Wan, Onuike, 2021).

The ubiquitous nature of personal technologies has made them part of the tourism experience. With VR and AR, virtual additional experiences can give tourists much-needed excitement and curiosity to explore a variety of services before actually booking them. (Institute for Computational Science and Technology. 2020). Thus, these benefits can enhance the existing tourism ecosystem and improve tourist satisfaction and loyalty. The tourism industry is ideally

suitable to the use of modern information technology, which continues the list of promising opportunities for the tourism industry. By offering interactivity, speed and unlimited accessibility, the Internet has created the preconditions for such an innovative and paradoxical phenomenon in tourism as "virtual tourism". Virtual tourism is a paradoxical phenomenon, the essence of which does not correspond to the standard conventional perception or classical interpretation of tourism, it is offered in the form of passive recreation without changing the geographical location, and does not provide real use of various natural, recreational and tourist resources and historical and cultural heritage. The advantages of virtual travel are interactivity, which creates an effect of presence and allows the user not only to passively monitor, but also to actively participate in the process, to meet the needs of individuals, especially the disabled, and those without significant financial travel (Belousova, 2019).

Very similar to virtual tourism, Wan, Oniuke, (2021) "tourists can use a device to gain a virtual experience called Phygital experience, where the purpose and services related to the ecosystem are constantly evolving, which helps to reflect in practice. Reality. This reinforces the image of tourism as an aesthetic satisfaction. "The sense of a virtual environment offers enjoyment and effectiveness for marketing purposes. The way of communication provides tourists with important information about the destination of the trip. They can get more satisfaction from doing something new, i. they can physically use the device and have practical experience. This double phenomenon needs attention. Proper planning and management of the entertainment factor gives a huge boost to heritage tourism. Tourists can be shown these things in practice so that they have experience in empire and military history. Virtual facilities can also help preserve rich flora and fauna. Virtual and augmented reality is therefore an important development for tourism, despite the technical challenges and opportunities (Nguyen Thien Duy, Subhra R. Mondal, Nguyen Thi Thanh Van, Pham Tien Jung, Doan Xuan Huy Minh, Subhankar Das, 2020).

Computer devices are programmed to act as the human intellect and to perform cognitive and emotional activities. They make it easier for employees to work in their business to achieve great efficiency and uniqueness, as well as have better-tailored results and increase work efficiency. Devices with artificial intelligence are primarily installed in hotels, spas, bars and pubs to achieve efficiency and meet demand. The facilities provide a digital experience for all tourists, depending on location and commercial benefits.

According to N.V. Belousova (2019) "tourism innovation should be seen as an idea for the development and implementation of tourism projects, even if not profitable in the beginning, can give impetus to tourism development and contribute most actively to the creation of additional jobs and income growth." such as: demographic change (aging population), lifestyle, nature of work, frequency and duration of holidays, the emergence of new clothing and footwear, which have become a material basis for tourism, contributed to the development of water, mountains and many other forms of tourism. Transport, hotel and other services are improving, new markets are being created, and modern forms of organizational and management organizations are being introduced.

The changes that have taken place in the global economy over the last ten years have brought significant changes to tourism infrastructure. It is enough to analyze the trend of innovation, Internet services, direct connection, bookings, virtual acquaintance with sightseeing objects using QR codes, applications, 3D modeling, in recent years innovative RFID technology has been used to create a unified payment system (when the tourist recognizes and pays for services) and can determine the location of a hotel guest, the restaurant business boom through innovative eco-friendly offerings, and more. Thus, innovations in the field of tourism create preconditions for the improvement of transport, hotels and other services, the development of new markets, the introduction of advanced information and telecommunications technologies, and modern organizational and management activities in the tourism industry (Belousova, 2019).

Companies in the tourism sector are innovative, but to a lesser extent than manufacturing companies, and reveal that large companies have a higher level of innovation than small and

medium-sized companies, according to Spanish researchers (2018). R. Genc and A. Genc (2018) believe that in the current economy, competition is the main driver of a system because there are so many people who are capable of producing and there are many consumers who may want to give the same amount of money for a particular good or service. However, the development of sustainable tourism is consistent rather than fragmented. Therefore, achieving a more sustainable form of tourism requires a holistic perspective that allows consideration of all the sectors and resources on which tourism depends (Xavier Fonta, Scott Mc Cabe, 2017). As I mentioned, tourism, as a diverse and most sought-after industry in the economy, requires constant modernization using modern innovative technologies, methods that go beyond competitiveness, the development and implementation of new ideas to meet social needs and create new social connections or cooperation. Alkier, V. Milojica, and V. Roblek (2018). To clear the concept and to provide meaningful examples, Table showing the examples of different tourism innovation types is derived by combining the information provided in literature review (Pirnar, Bulut, Eris, 2012).

Table. Examples of Different Tourism Innovation Types

Product/facilities innovation (new products and facilities)	Process innovation	Management innovations
Luxury rooms	Wireless internet access	TQM
New tourism products like health tourism, agritourism, dark tourism, slow food movement, slow tourism, etc.	IT based reservation system	Total Innovation Management
No staff hotels	Computerized management and surveillance systems	Team competitions
Using Nano technology textile products in guest rooms	Processes concerning communication with guests Prior to visit, payment etc.	Staff empowerment by job enrichment, motivation programs, career development systems, etc.
Free tea and coffee kits in guest rooms	Robots for cleaning services	Including guests in production of services
Loyalty programs	Co-branding, co-advertising, co-marketing	
Logistics Innovations	Institutional innovations	
Enhancement of airport hub systems	Changing conditions for financing in alternative tourism products like health tourism	
Internet marketing	Tax deductions for energy saving green hotels	

Nordin (2003); Blichfeldti (2009); Hepoğlu (2011); Pirnar, Bulut, (2012)

Tourism plays an important role in the socio-economic development of R. Alkier, V. Milojica, and V. Roblek (2018). And how about information technology, Internet development processes? Has much changed in the tourism sector? It is thought to be a complete coup that is still drastically changing the accessibility of tourism, especially in terms of service packages. After all, until recently, we couldn't imagine making purchases, reservations, or payments over the phone. Tourism users are increasingly enjoying the opportunity to see information about these travel destinations from their home, office or public place, using the wireless internet, to book a holiday without necessarily visiting the travel agency V. Katia (2018). New digital technologies are driving the development of online networks as a new social practice (Mosedalle and Voll, 2017).

Conclusions

Innovation in tourism will always remain very important, because without innovation there will be no unusual, untested or unexperienced holiday ideas. Despite the fact that innovation is a key factor in achieving a competitive market position, it remains a challenge for travel companies, and the tourism industry has always sought rapid technological innovation to meet customer needs, marketing needs or to develop a tourism product. According to the leading data and analysis company Global Data, there are six trends that need to be addressed in the travel and tourism industry: Augmented and Virtual Reality (AR and VR); Artificial intelligence (AI); Internet of Things (IoT); Voice technology; Wi-Fi connection; Mobile devices and much more.

Innovation, while not a new phenomenon, has not always received the attention it deserves. However, research on the role of innovation has been on the rise in recent years, as it is increasingly seen as crucial for competitiveness and performance. In fact, "innovation has been widely recognized as a key factor in hospitality and tourism businesses, organizations and destinations and is recognized as a strategic issue for growth and long-term success".

In summary, market-oriented innovation is very important in the tourism sector as it expands existing tourism markets. Travel and tourism companies must be actively innovative and mature in order to participate in this business and make a profit. The tourism sector must always have new ideas, new sensations, new systems so that consumers can experience new experiences and emotions.

References

1. Blichfeldt, B. S. (2009). Innovation and entrepreneurship in tourism: The case of a Danish caravan site. PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural, 7(3), 415-431.
2. Durán-Sánchez, A., Álvarez-García, J., del Río-Rama, M. D. L. C., & Rosado-Cebrián, B. (2019). Science mapping of the knowledge base on tourism innovation. Sustainability, 11(12), 3352.
3. Nordin S. (2003). Tourism clustering & innovation: Paths to economic growth & development. Mid Sweden University, Faculty of Human Sciences, Department of Social Sciences. (ETOUR).
4. Pirnar, I., Bulut, C., & Eris, E. D. (2012, September). Improving the performance and competitiveness of tourism establishments by means of innovation: trends and applications. In *Proceedings of IRAT „Enlightening Tourism “Conference, Naples, Italy* 211, 133-142.
5. Rinaldi, C., Cavicchi, A., & Robinson, R. N. (2020). University contributions to co-creating sustainable tourism destinations. Journal of Sustainable Tourism, 1-23.
6. Wan, C. K. B., & Onuike, A. J. (2021). Illuminating Opportunities for Smart Tourism Innovation That Foster Sustainable Tourist Well-Being Using Q Methodology. *Sustainability*, 13(14), 7929.
7. Белоусова, Н. В. (2019). Интеграция инновационных технологий в основные сегменты туристской индустрии. Вестник ВГУ. Серия: География. Геоэкология, (4), 23-30.
8. Дагман, С. (2019). Концептуальные подходы к устойчивому туризму на основе использования интегральных методов маркетинга. Экономические отношения, 9(4), 3115-3128.

BENEFITS OF DEVELOPING TOURISM INNOVATION IN REDUCING REGIONAL INEQUALITIES

Biruta Svagzdiene, Donatas Paliulionis
Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania

Tourism is described as a business that is characterized by great diversity, integration, and "multiplicity". Innovation has been recognized as the basis for the competitiveness of tourist destinations in order to reduce regional disparities. It is noted that marketing organizations in tourist destinations fail to create a common framework to define the impact of innovation and the potential value of this business. Innovation is one of the drivers of development, defined as the introduction of a new product to the market. Regional inequalities are a major concern for governments and policy makers. There is no doubt that tourism has an impact on reducing economic inequality, but this impact is not entirely clear. This article discusses the benefits of developing tourism innovation in reducing regional disparities.

Objective: To analyze the benefits of developing tourism innovation in reducing regional disparities from a theoretical perspective.

Methods – analysis, synthesis, interpretation of scientific articles.

Problems, novelty and relevance. In many developed countries, innovation has long been a key driver of economic growth, achieving high business productivity and profitability, and rapidly improving the quality of life of citizens. Regional inequalities are a major concern for governments and policy makers. There is no doubt that tourism has an impact on reducing inequality, but this impact is not entirely clear. This uncertainty is thought to be related to both the level of study, the type of accommodation and the lack of innovation. Researchers focus on the current problems in tourism in order to innovate in the tourism sector, and aim to explore the different effects of different types of tourism on reducing economic inequality and the benefits of innovation in the process of reduction. Emerging problems in tourism are related to the destruction of nature, the possible loss of unique landscapes, the declining population in larger areas. As an alternative to the introduction of information communications and new technologies, it is difficult in today's society to attract and attract new ones in order to achieve good results in tourism. Innovation affects tourism and it has a direct impact on gross domestic product (GDP), creating new jobs, reducing unemployment, stimulating investment and thus increasing budget revenues for local authorities and the country itself. In general, tourism can benefit poor peripheral regions by shifting development from economic centers to less developed areas. Therefore, tourism can be seen as a tool to reduce regional disparities and balance regional income inequalities.

Thoughts, research and discoveries. Tucki, Pylak, (2021) presents research on economic inequality in peripheral regions, and presents what types of tourism reduce inequality. The results of the study focus on the periphery, examining regional inequalities of great concern to governments and policy makers. There is no doubt that tourism has an impact on reducing inequality, but this impact is not entirely clear. According to these authors, this uncertainty is related to both the level of study and the type of accommodation. The study examines the level of inequality and measures it according to the Gini coefficient in 108 municipalities in the peripheral region of north-eastern Poland from 2009 to 2018. The authors of the study used a directional side-effect index to estimate the impact of the two types of accommodation on per capita tax revenue. Empirical results show that collective accommodation tourism has only reduced inequality during the financial crisis, and individual accommodation since 2014, when Russian sanctions hit local agriculture and business (Tucki, Pylak, 2021).

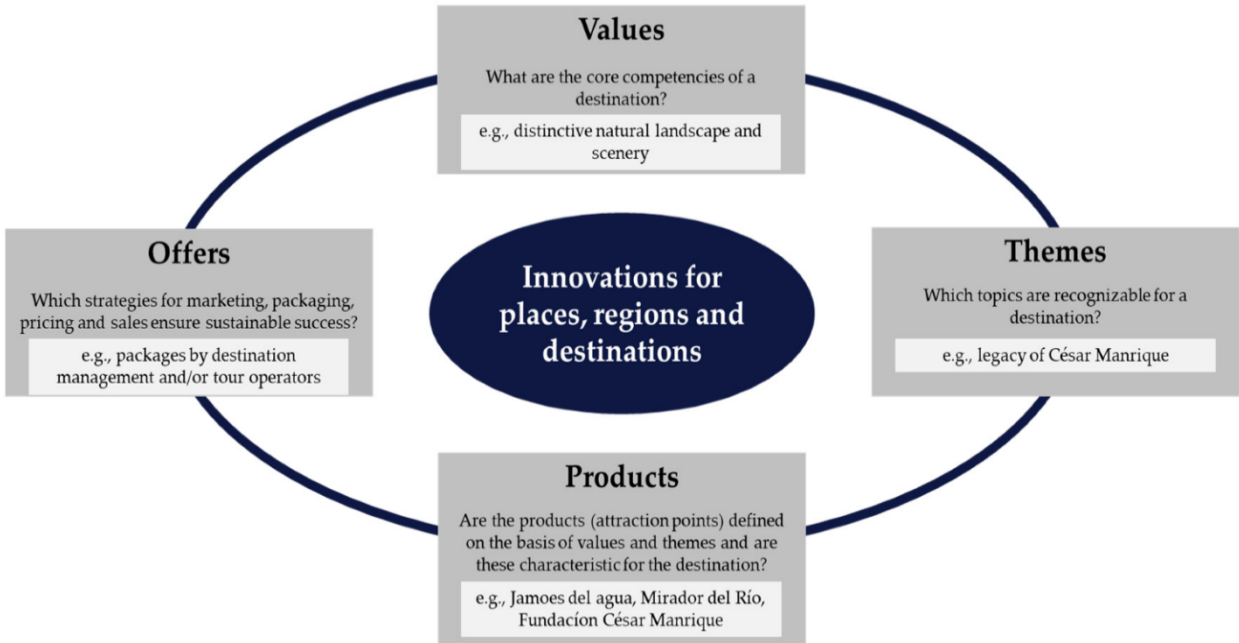
In today's modern, information technology environment, the authors have sought to identify the movement from cultural tourism to creative cultural tourism as a new model to provide tourists with new creative experiences and to reduce economic exclusion of the periphery. Traditional cultural tourism has to rediscover itself as creative tourism, for those tourists looking for a more interactive experience (Al-Ababneh, Masadeh, 2019). Efforts to increase tourist visits, which depend not only on major tourist destinations, are discussed. With a

focus on the development of key tourist destinations, it is also important to develop supported tourist areas (peripheral areas). The development of peripheral tourism is expected to increase the choice of tourist destinations, thus prolonging the stay of tourists and reducing economic inequality in the periphery. In addition, the development of peripheral tourism is expected to stimulate the development of the local economy by taking advantage of the increasing frequency of tourist visits (Awirya, Rini, 2019).

In order to improve tourism flows, develop tourism in the periphery and assess the impact of the hospitality industry, the authors of the study conducted a “Triple Protection Line” approach to assessing the impact of hospitality on people, the planet and profits (3P criteria). The study of Csikosova, Janoshova, Katarina (2020) looked for a possible, existing benchmark for sustainability in the field of hospitality, in which everyone would be satisfied by offering a sustainability index for hospitality. The big corporations that are under the most public pressure understand the importance of all aspects of sustainability. Such corporations are the most progressive and bring the greatest economic benefits to the peripheries.

Differences and discoveries in innovation in tourism between different organizations. Comparing the trend of innovation in the cultural sense from modern technologies is also cultural creative tourism. Despite the development of creative tourism, the intangible heritage of traditional culture can survive. Because it is culture - beliefs, behavior, traditions, symbolic values, creative skills and artistic traditions - that stimulate creativity. In everyday life, increasingly, creativity plays an important role in enhancing human culture, especially in the social space, on the Internet, or in the press (Al-Ababneh, Masadeh, 2019). The development of peripheral tourism areas is highly dependent on socio-economic characteristics and the geographical landscape, which reveals the beauty, naturalness, distinctive uniqueness of nature (Awirya, Rini, 2019).

Strategic product development, which focuses on location-specific core competencies, values and themes, from which appropriate products and offers can be derived, as is also illustrated in Figure.

Fig. The process of strategic product development (Eckert, Pechlaner, 2019).

The starting point of this process is marked by the identification of an endogenous value basis, which is distinctive for the considered destination. This means that, according to the resource-based view, destination-specific values and core competencies have to be figured out. This elaboration, which should be supported by a broad range of relevant stakeholders within the

destination, builds the foundation for both destination-specific and innovative product development. Based on these identified values, suitable and characteristic themes (by means of which a destination can be recognized) have to be derived in a second step. Once destination-specific values and themes have been assessed, products based on the first two steps can be developed. Such relevant products should be embedded in both a sustainable and an overall concept, which links single destination-specific products to each other, in order to provide an appealing overall experience to the customer. The final step is marked by the implementation of the products within the market via suitable offers. Here, the focus lies with the question of target group-oriented distribution strategies, whereby it is important to emphasize that target groups may not only consist of foreign visitors, but also of the local population (Eckert, Pechlaner, 2019).

Innovation is generally seen to support trading companies, and new developments show that even the services sector is adapting to innovative practices. As a member of the service sector, tourism is facing new technologies, new customers and their changing consumption habits, new competitors, new environmental expectations (eg green energy, sustainability, etc.). In order to overcome the constant changes in this sector, innovation offers a valuable opportunity to shape the future and reduce regional inequalities (Cem, et al., 2019).

Conclusions

The tourism sector is one of the most dynamic business sectors, which is growing quite rapidly and is quite promising, but is also a risky business. Tourism is an important factor in the economic, social and cultural environment. The tourism sector is made up of companies providing health services, as well as travel and accommodation companies, travel agencies and tour operators. Companies in the tourism sector that want to remain competitive must innovate in their operations to stand out from the competition and thus provide something interesting that other tourism companies do not. Innovation and its application and implementation are a guarantee of future growth and prosperity. Many competitiveness factors depend on business innovation. Innovation increases both productivity as well as productivity, improves the quality of work, people's life needs. Companies that want to implement their innovation plans as soon as possible should, in particular, reduce the barriers to innovation by removing them, apply innovation and study its impact on the organization. The various barriers to innovation are becoming a challenge for companies that want to bring new, improved, value-added services or products to market that enable businesses to achieve better results. An analysis of the articles shows that innovation is essential in tourism, and that closing income disparities at regional level is a challenge for most local authorities in many countries. Tourism can be an important part of implementing a sustainable development strategy, although it should be carefully promoted. At local and rural level, individual tourism should be promoted as a key way to increase individual incomes and reduce regional inequalities.

Reference

1. Al-Ababneh, M., & Masadeh, M. (2019). Creative Cultural Tourism as a New Model for Cultural Tourism. *Journal of Tourism Management Research*, 6(2), 109-118.
2. Awirya, A. A., & Rini, A. D. (2019). Development of Peripheral Tourism for Supporting Main Tourism Performance. https://www.researchgate.net/profile/Agni-Alam-Awirya-2/publication/336319144_Development_of_Peripheral_Tourism_for_Supporting_Main_Tourism_Performance/links/5d9c5704a6fdccfd0e813c09/Development-of-Peripheral-Tourism-for-Supporting-Main-Tourism-Performance.pdf.
3. Cem, I. Ş. I. K., Küçükaltan, E. G., Sedat, T. A. Ş., Akoğul, E., Uyrun, A., Hajiyeva, T., ... & Bayraktaroğlu, E. (2019). Tourism and innovation: A literature review. *Journal of Ekonomi*, 1(2), 98-154.
4. Csikósová, A., Janošková, M., & Čulková, K. (2020). Providing of tourism organizations sustainability through Tripple Bottom Line approach. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(2), 764 - 776.

5. Eckert, C., & Pechlaner, H. (2019). Alternative product development as strategy towards sustainability in tourism: The case of Lanzarote. *Sustainability*, 11(13), 3588.
6. Tucki, A., & Pylak, K. (2021). Collective or Individual? What Types of Tourism Reduce Economic Inequality in Peripheral Regions?. *Sustainability*, 13(9), 4898.

**THE NEED FOR EMPLOYEE COMPETENCIES IN THE TOURISM SECTOR:
THE CASE OF ACCOMMODATION COMPANIES**

Augustė Vaitiekūnaitė
Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania

Relevance. Modern organizations operating in the tourism sector need innovation to remain and be competitive and meet the business requirements of the 21st century. Leading human management organizations to appreciate positive guidelines for new, innovative management theories, which are related to change management, knowledge management, growing and improving organization, leadership, project management, corporate social responsibility, etc. potential [6]. Modern tourism organizations have an interest in strategically planning not only the management of human resources to achieve the goals set, but also strategically planning their management to participate in changes, training programs and decision-making, through which managers can increase their professional efficiency and motivation – satisfaction, in the long run, this increases the competitiveness and viability of the tourism organization. The study aims to discuss the competencies required by the employees of accommodation companies in the accommodation sector in the context of the general competencies required in the tourism sector. Analysis and synthesis of scientific literature shall be used to achieve the purpose of the study. Results. Stanišić, & Čerović (2020) states that competencies can be regarded as a holistic concept, which is covered by a combination of knowledge (cognitive competence), skills (functional competence) and values (social competence) that is necessary for a particular profession [2, 7]. Empirical methods usually divide competencies according to employability and future professional development in the knowledge society. We can divide competencies into general and specific competencies. General competencies are commonly referred to as 'core', 'generic' or 'key' competencies. They increase the productivity of employees vis-à-vis all potential employers in terms of employability, and specific competencies increase employee productivity only for a specific employer or a narrow range of employers. shows that general competencies increase employability and labour market flexibility and reduce the risk of dismissal from specific positions when it comes to specific competencies [3].

According to the European project Tuning Educational Structures in Europe [5] we created a set of chosen competencies that are typical for all managerial professions in tourism. These competencies can be considered universal.

Table 1. Universal competencies of tourism [5]

No	Competencies
1	Problem solving (ability to identify, analyse and solve the problem).
2	Self – control (ability to spend the time effectively, to cope up with stress).
3	Teamwork (the ability to work in team).
4	People management (ability to motivate, coordinate the activities, lead a group of people).
5	Written and spoken communication in Slovak language and in one world language (business correspondence, ability to write the reports).
6	Conceptual and analytical thinking (ability to identify new opportunities, bring along new ideas and solution).

7	Information processing (information management, ability to work with information technologies – to search, analyse and to process the data from different sources).
8	Ability to learn and to actualize the knowledge. Ability to putting theory in practice (ability to apply the knowledge into practice).
9	Willingness to succeed. We identified specific competencies in tourism, that are typical for the field of tourism and are only partly portable to the other study fields:
12	Revenue and yield management (ability to calculate the prices in relation to the budget, prognoses of the offer and demand in relation to the unit production cost).
13	Tourism product creation and its market positioning (ability to realize market research, to design the product).
14	Product sales (product placement, product distribution).
15	HR management (ability to plan the employers' needs).
16	Administrative management (ability to work with different documents, invoices, orders, cash-desk).
17	Customer relationship management (ability to solve the complaints).
18	Quality control (ability to judge and secure the principles of the quality management).
19	Stock management (ability to direct the stock flow in the tourism facilities).
20	Planning (ability to set up the tasks' priorities).
21	Security (to know the precautionary measures in terms of health protection and security of the customers and employers).
22	Eco-awareness (ability to apply principles of eco and corporate social responsibility in business of tourism).
23	Customer service skills (ability to serve the customers in the different types of tourism establishments).
24	Serving skills.
25	Essentials of table-setting and social etiquette.
26	Knowledge of food preparation and beverages.
27	Food and beverage preparation skills.

Following discussions with industry experts and the projects Steering committee, a series of job analysis techniques with middle and general managers a model of tourism competencies has been developed (table 1). The model distinguishes between personal and work competencies.

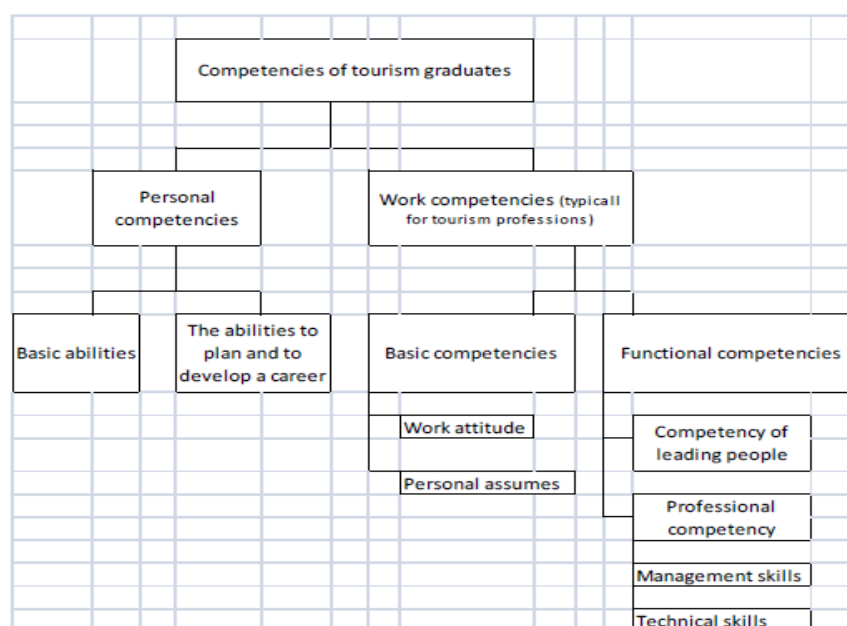

Figure 1. Competency model of tourism [9, 3]

According to Wang and Tsai (2014), there is a model of binary competencies. These competencies relate to future work and are identified as personal and work competencies.

Competence models help to clarify the competencies needed by employees in the tourism sector and more specifically in the accommodation sector, and by highlighting the expression of the necessary competencies in the selection process and attracting the most effective persons to specific jobs one of the most important components of models is human relations – communication, but you need to keep in mind other also very important parts like information technology knowledge, human resources management, professional image and operational knowledge, etc.

Table 2. Hotel competency model [1]

Competency	Behavioural Indicators
Teamwork	Works effectively with others to achieve shared objectives. Contributes to sense of camaraderie and strengthens collaboration across departments.
Leading for Results	Gets the best from staff. Encourages them to take responsibility for own work. Provides regular feedback. Deals with any staff issues effectively. Is aware of their own impact on other members of staff and manages, this appropriately. Proactively strives to retain effective staff.
Effective Communication	Appreciates the need for communication to achieve results and maintain motivation. Conveys messages persuasively, in ways that are acceptable to others. Listens attentively to what people have to say to get a true and accurate understanding.
Customer Service Focus	Aims to exceed customers' expectations Demonstrates a high level of concern that they have enjoyed their visit Does not lose sight of business needs when trying to ensure customer satisfaction. Makes a strong, positive impression on customers.
Planning & Organising	Plans effectively to ensure that things happen on time. Thinks ahead to preempt issues that could arise and ensures these are dealt with in advance. Prioritises own workload to reflect needs of the business
Problem Solving	Deals effectively and calmly with difficult or unforeseen situations. Readily identifies solutions that are satisfactory for those concerned
Financial Awareness	Remains aware of the financial impact of their and others' actions. Actively strives to meet targets for own area, and finds ways of improving the business.
Enthusiasm	Is committed to their role, the staff, and the property. Shows interest in the hotel and contributes positively to shaping this. Adapts easily to change and challenges the way things are done. Is responsible and trustworthy.
Strategic Thinking	Has a vision for the future of the department/property and effectively communicates this to others, ensuring that the hotel is continuously working towards this vision. Identifies and implements ways of improving the business

In accommodation organizations, employees must meet certain professional standards to be able to work effectively in the enterprise. Responsible employees must have a clear professional profile of the employee, which is based on competency models. Having competencies allows you to properly serve customers and get feedback from them.

Conclusions

The professional competencies of tourism consist of general and specific competencies, that are mutually complete and interlink each other and together they create the profile of a tourism employee. The need for human resources in accommodation organizations is significant in each business segment. Human skills such as strategic management, information technology,

customer service, problem solving and crisis management, personal characteristics, communication, etc. lay a strong foundation for the company's image. This is a decisive step for the organization to lay a strong foundation for customer satisfaction and superiority over other organizations. Managers must take responsibility for training their employees in the organization. The need for human resources in the accommodation organization must be systematic, timely aligned with the needs of the labour market and global changes, and they must be inclined to adapt to an ever-changing environment. The focus must be on sales, management, problem-solving, information technology training.

References

1. Kiely, T. and Brophy, M. (2001). Competencies; A New Sector; Developing a Competency Model for Three Star Hotels. *Conference papers School of Hospitality Management and Tourism Technological University Dublin*.
2. Le Deist, F. D., & Winterton, J. (2005). What is competence? *Human resource development international*, 8(1), 27-46.
3. Palencikova, Z., & Repanova, T. (2017). Professional competencies of tourism graduates. *Conference Paper Conference: ETAPA: Banská Bystrica, Slovakia, 2017*.
4. Stanišić, N., & Čerović, S. (2020). Competency model and multi-criteria decision making in tourism and hotel industry in Serbia. *Teme: Casopis za Društvene Nauke*, 44(2).
5. *Tuning Education Structures in Europe*. A Tuning Guide to Formulating Degree Programme Profiles. 2010. 96 s. http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/Tuning_Guide_Degree_programme_profiles.pdf.
6. Veleva, M. (2020). Best practices as opportunities for leadership soft skills improvement in human resource management in Bulgarian tourism organizations: The Four Season hotels example. *Известия на Съюза на учените-Варна. Серия Икономически науки*, 9(3), 63-71.
7. Volfová, A., Lososová, A., & Miovský, M. (2020). Competence absolventa bakalárského študijného programu adiktologie: obsahová analýza sylabů v akademickém roce 2018/2019. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi*, 3(4), 192-202.
8. Wang, Y. F., & Tsai, C. T. (2014). Employability of hospitality graduates: Student and industry perspectives. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 26(3), 125-135.

PHILOSOPHY OF MANAGEMENT ON HIGH E-EDUCATION IN CHINA

Wang Dezhong

*Postgraduate student of the Department of Philosophy
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Kharkiv, Ukraine.*

Relevance of research. To study the current situation of informatization in China higher education, the article tries to find how information technology impacted the teaching activity, teacher, and MOOC mode. It reveals the negative effects of education informatization.

The purpose and objectives of the article. Through analyzing the negative effects of education informatization in China, it helps inspire people to rethink the technology applied in education.

Novelty. The article analyzed the information technology impact the education from the view of China aspect. China education informatization development has its own experience, and its problems also have unique characteristics.

Main parts. As the development of information technology, network is widely applied in higher education in China, which has also brought revolutionary changing. "Relevant survey data in 2017 show that: the construction rate of Chinese college website portal is 92,2 %, the

mobile campus is 78,4 %, data governance is 67,2 %, and the self-service terminal is 63,3 %.” (Jin, S. W., 2017). It can not deny that network technology brought the convenient and efficiency for education, but it worth to discuss that informatization and the large scale application of MOOC really benefit education.

“Teaching is a complicated activity consisted by the following aspects: cognitive and technical practice, interpersonal and social practice, moral and ethical practice” (Zhong, Q. Q., 2007). As the network is more and more involved in teaching, it is too much emphasis on application of technology nowadays, so that teaching ability, wisdom and teaching art are weakened, moreover, students' preferences are often used as the only or dominant teaching evaluation standard. This trend has seriously deconstructs the rich connotation of teaching, the education activity is simplified as a transmission of knowledge, which has nothing to do with the communication between teachers and students, and the cultivation of morality. “Because of lacking social communication, the learning community consisted by teachers and students leads to learning isolation and emotional alienation” (Yu, S. Q., Wang, H. M., 2020).

Informatization education triggers technology worship, the consequence is that teaching is inclined to relying on the power of technology easily. “the function of technology is to transform abstract, systematic and difficult to understand knowledge into concrete, vivid and easy to understand through special tools or carriers” (Sun, Y. Q., 2018), once it was believed that technology and teaching effect are equal, network is transformed from teaching assistant tool to dominate factor. Teacher still leads the class on the surface, but they actually lost the subjectivity of teacher. Teaching wisdom is strangled for technology worship.

China constructed MOOC since 2013, “By the end of 2020, more than 1,200 colleges and universities have opened MOOC, 18,000 curriculum have been launched online, and the number of learners has reached 360 million” (Zhang, W. F., 2021). Because combined with network, MOOC is difference with the traditional class, people advocate the view that “New technology has new methods to reduce people's pain in learning (teaching) and upgrade the learning (teaching) into a higher level of happiness. ‘Learn knowledge in 30 minutes a day’ can be seen everywhere in commercial platform.” (Zhang, J. S., Wang, J. F., Qin, B. X., 2017). However, as said by Dewey, J. “Course content is the least important thing in the learning process”, it is important to understand the learning methods, which is long and not easy. Moreover, MOOC designed many beautiful learning mechanisms, such as peer evaluation, after-school discussion and complex system self-organization, but most of them work in vain due to the lack of effective supervision. The low completion rate of courses has become a major feature of today's MOOC teaching mode.

Conclusion. The networking of education has become the current trend, and teaching activities are becoming more and more technical. When digital technology is applied generally to classroom and teaching evaluation, the most direct result is to change the nature of education. It is easy to produce the tendency of technology worship, threatening people's ontological position in education.

Keywords. higher education, informatization, MOOC, technical worship, subjectivity.

References

1. Jin S. W., 2017. Research Report on informatization construction of Chinese colleges and Universities. Retrieved from <http://www.yxtvg.com/toutiao/5014801/20171102A0EVI00.html>.
2. Zhong, Q. Q., 2007. Teaching practice and teachers' professional development. Global education outlook, pp.8-14.
3. Yu, S. Q., Wang, H. M., 2020. How to better organize online learning in extreme environments such as epidemic situation. China Educational Technology, pp.6-14+33.
4. Sun, Y. Q., 2018. "Technology worship" in classroom teaching: symptoms, causes and treatment. China Educational Technology, pp.77-82+90.

5. Zhang, W. F., Luo, Z. M., Qing, S., Zhang, R. H., 2021. Problems and suggestions in MOOC Teaching. Public Arts, pp.173-174.

6. Zhang, J. S., Wang, J. F., Qin, B. X., 2017. Reflections on the development of MOOC based on Neil Postman's media theory. Journal of Qinzhou University, pp.66-70.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ БИОСОЦИАЛЬНОСТИ

Безродный А.Г.

Кафедра теории культуры и философии науки

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

г. Харьков, Украина

Исследования социальных формаций, в последнее время, нередко привлекают работы социобиологического характера. Пытаясь акцентировать внимание на «корнях» (истоках) процессов социализации в человеческом обществе [6, 7]. В нашей статье мы проанализируем механизм становления социальной организации на примере биосоциализации организованных групп животных. Любое исследование социальной (биосоциальной) организации сталкивается с необходимостью объяснения ее приспособительного характера.

В чем особенные преимущества социальности? Поиски ответа на этот вопрос идут давно, но ставить окончательную точку еще рано. Роль биологического эволюционизма обосновывается В.С. Крисаченко следующим образом: «эволюционизм – один из важнейших методов в системе биологического познания, поскольку создает возможность исследования закономерности и сущности живого на основе принципов конкретного знания» [2, с. 155].

Остановимся на нашем понимании адаптивного характера биосоциальности, которое отлично от распространенной точки зрения. Уже отмечалось, что существуют две тенденции при рассмотрении биосоциальности – социальность как имманентное свойство и как эпифеномен. В соответствии с первой точкой зрения, трудно говорить об адаптивных преимуществах, получаемых видами при интеграции в группы, т.к. по теоретическим посылкам она присуща всем видам.

Такое крайнее понимание биосоциальности в специальной литературе встречается относительно редко. Более распространены представления о социализации как эпифеномене, т.е. как надфеномене, который проявляется в форме «надстройки» к биологическому «естеству». Для подобного механизма социальности принято перечислять селективные выгоды, которые она «предлагает» виду. Так, можно встретить такой перечень: 1) защита от хищников; 2) защита от условий среды; 3) повышение жизнеспособности, выживаемости; 4) повышение эффективности питания; 5) занятие новых экологических ниш; 6) повышение эффективности размножения; 7) стабильность популяции; 8) изменение условий среды [1, с. 351].

Биологическая литература предоставляет огромный материал по каждому из «преимуществ», так, что нет необходимости их повторять в нашей работе. Следует только отметить: число критических отзывов о приведенных «преимуществах» также довольно велико [3, с. 291–294]. Данное положение дел указывает на то, что они с легкостью могут быть «превращены» в недостатки биосоциальности. Поэтому, целесообразно отказаться от использования абстрактных понятий - «недостатки» и «преимущества». Лучше подойти к сообществу как целостному образованию, в котором целесообразно выделять «плюсы» и «минусы» относительно чего-то. Говоря об относительном характере приспособленности, Серебровский А.С. указывает: «Употребляя слова полезное и вредное, польза и вред, необходимо твердо помнить, что все полезное в то же время есть и вредное (по крайней мере, в известной степени)» [4, с. 11].

Зададимся вопросом: если биосоциальность представляет такие преимущества, то

почему численность социальных видов низка? Вот, что замечает Н.Тинберген: «Сравнивая социальную организацию различных пчел, нетрудно обратить внимание на преобладание одиночных видов и исключительность медоносной пчелы» [5, с. 118]. Возможно, предположить следующие варианты ответа: биосоциальность возникает не как «надстройка» к эволюционно адаптивному биологическому, а как «компенсация» за биологическую неадаптивность. В филогенезе перед неприспособленными видами вставала альтернатива вымирания или приспособления к среде. Подобное приспособление шло в двух направлениях: 1) повышение индивидуальной адаптивности; 2) возрастание надиндивидуальной, совокупной (групповой) приспособленности. Социализацию можно рассматривать как интегрирование индивидуальной неприспособленности организмов в единую (групповую) приспособленность всех членов сообщества, которая компенсирует индивидуальную неадаптивность.

Социализация, разворачиваясь под действием естественного отбора, представляет собой «последний шанс» неприспособленных организмов на выживание. Она создает новую целостность для борьбы за выживание, снижая интенсивность индивидуального отбора.

Обратим внимание на различие в понимании биосоциального как компенсации и классического подхода в виде надфеномена. Говоря о последнем, Панов Е.Н. указывает на то, что уровень приспособленности социальных групп находится на уровне одиночных особей [3]. Иными словами, сообщество так же хорошо приспособлено к среде, как и пара или индивид. Биосоциализация не приносит ее обладателям дополнительных дивидендов.

Применение гипотезы компенсаторного характера биосоциализации позволяет понять причину такой формы организации. В противном случае трудно объяснить: зачем возникла «необходимость» интегрироваться в сообщества, если новое образование в такой же степени адаптировано к среде, как и одиночная особь? Довольно часто социогенез воспринимается как переход от одиночной стадии к сообществу, при котором индивид «жертвует» своими интересами с целью повышения приспособленности группы. Тогда невозможно представить: зачем необходимо жертвовать в пользу аналогичного по степени приспособленности образования? Вероятно, предположить, что неприспособленные индивиды «вынуждены» жертвовать, чтобы посредством совокупной групповой приспособленности выжить в конкурентной борьбе.

Понимание процесса биосоциализации невозможно без представлений о групповом отборе. Отметим, что теория группового отбора первоначально была предложена Уин-Эдвардсом (1936), который, опираясь на гипотезу регуляции численности популяций, установил, что часть особей снижает свою плодовитость на «благо группы» в целом. Однако позднее произошел смысловой сдвиг в использовании этого понятия, которым стали обозначать межвидовую борьбу в процессе естественного отбора или дифференцированное размножение различных локальных популяций одного вида. Для разрешения этого противоречия, вопреки широко устоявшемуся мнению, теория группового отбора утверждает, что особь в группе скорее жертвует своими «эгоистическими» интересами, чем получает дополнительные преимущества от социализации. Таким образом, животные могут существовать в рамках ограниченных ресурсов. Подобное ограничение снижает скорость размножения и поддерживает ее на более низком уровне по сравнению с максимально возможной. Иными словами, сообщество состоит из особей, ограничивающих свое потребление и скорость размножения.

Итак, отметим следующее: 1) биосоциальность является эпифеноменом, но это указывает только на то, что она не есть имманентное свойство органической материи; 2) биосоциальность возникает как компенсаторный механизм в случае биологической неприспособленности; 3) нет необходимости связывать становление социальной формы организации с прогрессивным усложнением биологической материи, т.к. она есть результат переключения механизма эволюционного отбора с индивидуального на групповой.

Литература

1. Дьюсбери Д. Поведение животных. М.: Мир, 1981. – 480с.
2. Крисаченко В.С. Философский анализ эволюционизма. Киев: Наукова думка 1990. – 216 с.
3. Панов Е.Н. Поведение животных и этологическая структура популяций. М., 2012. – 424 с.
4. Серебровский А.С. Некоторые проблемы органической эволюции. М.: Наука, 1973. – 168 с.
5. Тинберген Н. Социальное поведение животных. М.: Мир, 1993. – 152 с.
6. Уилсон Эдвард Эусоциальность: Люди, муравьи, голые землекопы и другие общественные животные / Эдвард Уилсон. : М.: Альпина нон-фикшн, 2020. – 158 с.
7. Уилсон Эдвард О природе человека. М.: Кучково поле, 2018. – 392 с.

СЕМІОТИЧНІ РОМАНИ УМБЕРТО ЕКО АБО ФІЛОСОФІЯ У ФОРМІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Білецький І. П.

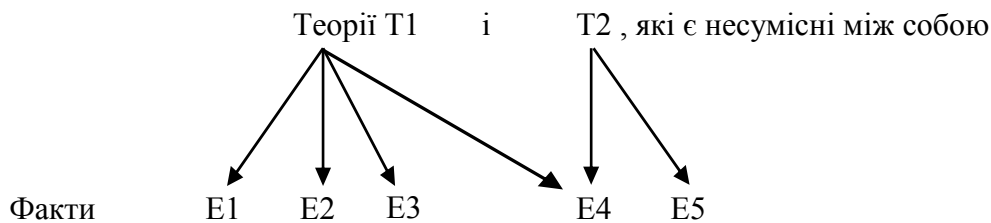
ХНУ імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Перші оцінки першого роману Умберто Еко «Ім'я рози» в основному зводилися до того, що це усього лише історичний детектив, що, у кращому випадку, Еко винайшов історичний детектив як жанр, жанр, який, як стверджували іноді критики після публікації свого другого роману «Маятник Фуко», вмер відразу після свого народження. Однак, очевидно, що історичні романи з'являлися і раніше і не викликали при цьому такої уваги з боку інтелектуалів. Це по-перше, а по-друге, пізніше Еко публікує нові й нові романи, не всі з яких були історичними, і не всі можуть вважатися детективами, але характерний стиль, продемонстрований в «Імені рози», продовжується також і в цих нових романах.

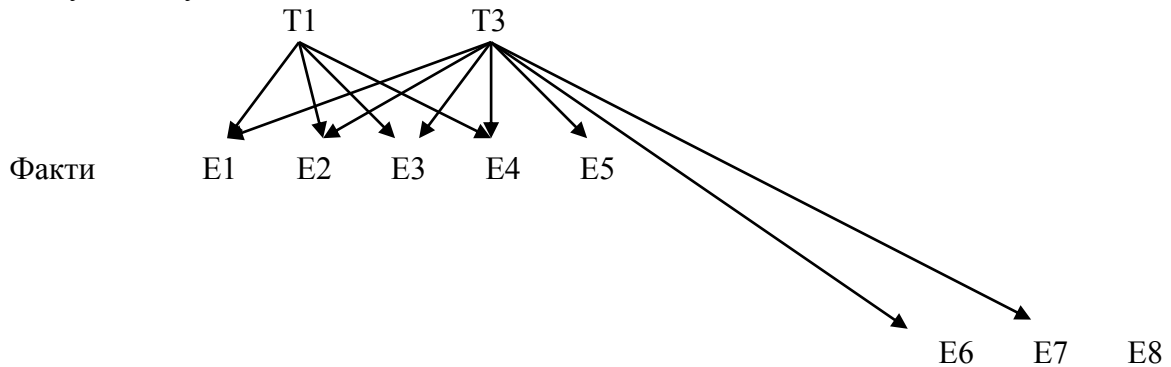
Власне, основна теза моєї доповіді полягає в тому, що Умберто Еко винайшов семіотичний роман, тобто роман знаків, роман, одним із засобів вираження та побудови сюжету в якому виступають спеціальні методи та прийоми семіотики. Сам Умберто Еко був професором семіології та медієвістики й розвинув теорію т.зв. «відсутньої структури», тобто такої знакової системи, яка не має свого денотату, але тим не менш може бути не менш «реальною» у своєму впливі на людське життя чи культуру.

Власне саме це Еко, як він сам признався, й намагався представити у своїх романах. Таким чином, розглядаючи романи Еко під таким кутом зору, одержуємо наступне. «Ім'я рози» - історичний детектив, дія. Якого відбувається в середньовічному монастирі, де відбувається низка таємничих убивств, які розслідують головні герої. Брат Вільям намагається виявити убивцю за тими знаками, які той залишає, й досліджуючи монастир та його бібліотеку, поступово вибудовує струнку логічну (семіотичну) систему, яка врешті решт валиться під напором нових фактів. Символічним вираженням цього, конотативним образом її розпаду стає у цілому випадкова пожежа, яка знищує монастир та його бібліотеку – головну маніфестацію семіотичної системи брата Вільяма. Можна констатувати, що тут усе відбувається за Чарльзом С. Пірсом, американським філософом, співзасновником прагматизму. Істина в прагматизмі є методом досягнення цілі, знання, яке працює й допомагає в досягненні цілі. Пірс, однак, був прихильником класичного розуміння істини, тобто істини як знання, яке відповідає дійсності, й розглядав прагматичний підхід як критерій відповідності. Однак виникає запитання, що робити, коли одній і тій самій же меті відповідають різні несумисні одна з одною теорії. Чи слід у такому разі вважати істинними обидві з них?

Очевидно, що перевагу має T1, але факт E5 залишився без пояснення. Отже потрібно шукати якусь T3.

Отже, тепер T3, а T1 відкидається. Але в подальшому можуть з'явитися ще якісь факти, деякі з яких (E6 на малюнку) теорія T3 пояснити не зможе. Отже потрібно шукати якусь нову теорію T4. І т.д., і т.п., теоретично до нескінченості. Отже, в романі брат Вільям перебирає різні версії на предмет їх відповідності фактам і робить висновки, які спростовуються врешті решт появою сліпого Хорхе. Тобто, «Ім'я рози» репрезентує *семіотику істини в інтерпретації Ч.С. Пірса*.

Наступний роман «Маятник Фуко» стає вже безпосередньою репрезентацією теорії відсутньої структури або, якщо конкретніше, *семіотиці фальсифікації в соціально-онтологічному аспекті*. Герої роману вирішують вигадати (сфальсифікувати) одну жахливу езотеричну таємницю, відкриття якої несе загрозу всьому людству. Результатом стає те, що ціла низка любителів езотерики та конспірології та членів відповідних езотеричних товариств сприймають на віру їхній фейк і починають переслідувати їх з метою дістати доступ до заявленої таємниці. Одного з героїв вони, вимагаючи видати таємницю, вішають на маятнику Фуко в Парижі. Це аспект соціологічний – щось неіснуюче за своїми наслідками дорівнює існуючому, якщо в нього вірять. Інший герой роману, кабаліст помирає від раку, переконаний у тому, що це покарання йому за їхній фейк. Аспект онтологічний чи психолого-онтологічний.

Далі слідує «Бавдоліно», головний герой якого, Бавдоліно постійно береш, але всі йому вірять або роблять вид, що вірять. Тобто маємо тут *семіотику міфотворчості* або *фальсифікації у формі міфотворчості*, в якій Еко напівжартома й іронічно зображує абсурдні ситуації, в результаті яких виникають нові й нові міфи. Наприкінці Бавдоліно, побитий камінням, каже: «Єдиний раз у своєму житті я сказав правду і тільки правду, і мене каменували» [1, с. 239].

Семіотиці фальсифікації присвячені також романи «Празький цвинтар» та «Номер нуль» – *психологічному аспекту семіотики фальсифікації* («Празький цвинтар») та *аспекту медіа у семіотиці фальсифікації* («Номер нуль»). Головний герой «Празького цвинтаря» є професійним підробником документів (включаючи такі як знамениті «Протоколи сіонських мудреців»), професійна діяльність приводить його до роздвоєння особистості та інших психологічних проблем. А напівбожевільний герой «Номеру нуль», який вигадує таку ж напівбожевільну конспірологічну версію смерті Муссоліні, сам стає жертвою підозріливих діячів політики та медіа.

«Таємниче полум'я цариці Лоани» зображає ситуацію головного героя, який втратив пам'ять про себе, про те, хто він є, й намагається відновити свою пам'ять,

переглядаючи старі дитячі та юнацькі книжки, комікси, газети на своїй віллі, куди його привезли родичі. Тут ми бачимо *семіотику я, семіотику самосвідомості*, тобто, що таке я, як так зване трансцендентне я пов'язане із я психофізичним і останнє із видимими феноменами.

Нарешті роман «Острів напередодні», який багато хто з критиків назвав нудним, є тим не менш цікавим і насиченим у семіотичному плані, оскільки репрезентує аж цілі три семіологічні теорії. Перша з них – це, пов'язана з основним сюжетом, *семіотика одночасності* (суперництво західних держав за потенційні колонії та боротьба за технології такого контролю, зокрема способи точного вимірювання часу та одночасності, необхідне для визначення географічної довготи). На початку ж роману є епізод, який репрезентує *семіотику комбінаторики*, тему, розвинуту Еко також у його роботі «Пошуки досконалої мови». Нарешті як фон проходить внутрішній монолог головного героя, пов'язаний із його фантазіями про втраченого брата-близнюка, який буцімто його переслідує. Тут ми можемо побачити тему, означену Петером Слотердайком як «пупочну кастрацію та індивідуацію я», тобто цей внутрішній монолог є репрезентацією *семіотики пупочної кастрації та індивідуації* [3, с. 399–401].

Отже, романи Умберто Еко є семіотичними, а їх сюжети покликані виразити певні семіотичні ідеї. Наступне запитання, чи можна їх назвати філософією? Тобто не просто філософськими романами, а саме філософією як відповідною інтелектуальною дисципліною. Відповідь значною мірою залежить від того, як ми визначаємо філософію. В різні періоди та в різних культурах філософія визначалася по-різному. Сучасна західна парадигма бере свої початки у філософії давньогрецькій і, слідом за останньою, спирається на логіку та методи раціональної аргументації. Такий підхід, однак, не є єдиним можливим. Наприклад, в традиційній китайській культурі могла згадуватися філософія на кінчику пензля художника, самі ж тексти китайської філософії майже ніколи не передбачали послідовного логічного викладу доктрина, а являли собою збірки окремих афоризмів та притч. Справа в тому, що традиційна китайська культура була культурою клановою і передбачала чітке розділення відносин між людьми на внутрішні та зовнішні, тобто відносини всередині та за межами своєї групи. Всередині своєї групи-клану слід підтримувати мир та злагоду, надавати взаємодопомогу і проявляти взаємну повагу. Відповідно, традиційна китайська етика засуджує усе, що може порушити мир і гармонію всередині своєї групи. Суперечки, навіть із використанням логічних аргументів, нікого ні в чому не переконують, а лише породжують образи й порушують мир та злагоду всередині групи – і тому їх слід уникати. Звідси афористичний характер, який полягає в тому, що замість систематичного викладу та логічних аргументів використовуються афоризми та окремі оповідки, які легко западають у пам'ять, змушуючи читача чи слухача самому приходити до відповідних висновків [2].

Я вважаю, що в такому контексті певні літературні твори цілком допустимо вважати філософією, філософією у формі художньої літератури, зокрема роману.

Література

1. Еко Умберто. Бавдоліно // Бавдоліно. – Харків: Фоліо, 2009. – 446 с.
2. Жюльєн Франсуа. Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегии смысла в Китае и Греции // Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегии смысла в Китае и Греции. – Москва: Московский философский фонд, 2001. – 360 с.
3. Слотердайк Петер. Сферы. Пузыри // Сферы. Т. 1. Пузыри. Пер. с немецкого. – Санкт-Петербург: «Наука», 2005. – 652 с.

СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ТА ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФСЬКОГО ПІЗНАННЯ

Бродецька Ю.Ю.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Серед основних проблем сучасної філософської науки не полишає своєї уваги питання її методологічних засад, тобто розробки цілісної пізнавальної парадигми, здатної поєднати у собі елементи філософської теорії та натурфілософської «практики». Не дивлячись на безліч епістемологічних традицій, жодна з них з впевненістю не може заявити про свої холистичні можливості. Складність ситуації полягає на наш погляд у тому, що «онтологічний поворот», що кардинально розвів парадигми класичної і сучасної філософії, переважно був сприйнятий як спроба відмови від метафізики. За цим, власне стояла вимога перегляду потенціалу апіорного знання, й звісно, статусу самої філософії.

Мова безпосередньо йдеться про декілька основних тенденцій, що сьогодні зосереджуються навколо проблематики філософського пізнання. Перш за все, це уречевлення природи самого знання, тобто позбавлення філософського знання статусу знання *a priori*, наполегливі спроби його технологізації. І у зв'язку з цим, з'ясування критеріїв знання та незнання, гносеологічного потенціалу першого⁶, що лише загострюється з занепадом класичної філософської традиції. Власне ця ситуація і спричинює зміщення фокусу ролі та статусу феномену знання у сучасній філософській традиції: від знання, як результату пізнавальної діяльності, орієнтованого на об'єктивне розуміння людиною реальності, до знання як елемента повсякденності, що являє собою «сукупність поведінкових актів ... кожен з яких може бути адекватно пояснено без звернення до специфічно епістемічних особливостей» [Fuller, 2000, p. 151]. У зв'язку з цим, сам епістемолог набуває статусу «менеджера когнітивної економіки», що контролює умови виробництва і розподілу знань [Социальная эпистемология, 2010, с. 679]⁷.

Треба розуміти, що такий «поворот» в розумінні природи знання, його пізнавальних можливостей викликає латентні загрози пов'язані зі зміщенням методології науки до остаточного розриву з філософською основою, перетворенням феномену знання у предмет конкурентної боротьби епохи інформаційного суспільства. Сама «технологічна методологія» (за К.Поппером), що орієнтована, перш за все, на вирішення практичних проблем сучасного соціуму, знання природничо-наукове, вочевидь стала претендувати на спосіб помислити про світ духовний. Це саме та ситуація у якій «продукт» прагне видати себе за «творця». А, отже, як зазначає М. Бердяєв, людина стає знову рабом, рабом того, що вона сама створила [Бердяев, 1933].

Мова йде не стільки про надмірну захопленість можливостями науково-технологічних знань, спроб розширення зони їх «компетентності» аж до проблем

---

⁶ Так, наприклад Платон зазначає, що справжнє знання набувається у процесі пригадування ейдосів, які душа споглядала за часів свого перебування у світі ідей. Істинне знання можливо лише про ідеї, які незмінні і досконалі. Тому питання природи знання лежить безпосередньо у площині метафізики ейдосів, що розкриваються філософському пізнанню, відновлюють істини, без яких людина живе з необґрунтованими думками і поверхневими чуттєвими сприйняттями [Платон, 2000]. Таким чином, Платон, протиставляє знання, що завжди має істинну природу, людській думці, яка може бути хибною. У свою чергу І Кант заявляє, що наше пізнання виходить з досвіду і формується за допомогою вже даних «до і незалежно від будь-якого досвіду» (апіорі) форм чуттєвості і розуму: простору, часу і розумових форм категорій (понять).

⁷ Мова йдеться безпосередньо про філософські проекти дослідження знання, представлені дискриптивістською (Д. Блур, Б. Барнс, Б. Латур, С. Вулгар) та нормативістською (С. Фуллер, Е. Голдман) програмами, що розглядають знання як субстрат, який утворює соціальну реальність.

екзистенційного, духовного характеру, але, перш за все, про демаркацію знання природничо-наукового та соціально-гуманітарного. Саме остання сьогодні набуває статусу головної проблеми філософського аналізу, а отже, з новою силою актуалізує проблематику природи знання, мета та суб'єкт пізнання якого (і у випадку природничого, і у випадку соціально-гуманітарного) є спільними.

Проте цілісність людини і природи, філософії та натурфілософського знання, що підкреслює штучність створеного кордону, вже заявили про себе неможливістю завершеності науки про природу без урахування того, що людина – частина її. Ця тенденція безпосередньо проявляє себе у методологічному плані у спробах створення проектів «нової метафізики» сучасним філософським дискурсом. Оскільки, як зазначає М.Бердяєв, машина має величезне не тільки соціологічне, але і космологічне значення, і вона ставить з надзвичайною гостротою проблему долі людини в суспільстві і космосі. Це є проблема ставлення людини до природи, особистості до суспільства, духу до матерії, ірраціонального до раціонального [Бердяєв, 1933]. Отже, крок до цілісного погляду на наукове пізнання, на сам статус знання філософського, розкриття його природи полягає в зближенні природничо-наукового і гуманітарного дискурсів, десакралізації науки як суто натурфілософського проекту, звернення сучасної епістемологічної парадигми до тієї сфери буття, де зароджується «таїнство» філософії – метафізика.

Література:

1. Бердяев Н. Человек и машина. (Проблема социологии и метафизики техники). *Путь*. 1933. Май. №38. URL: http://yakov.works/library/02_b/berdyaev/1933_384.html.
2. Платон. Держава. (Кн. VI). Київ: Основи. 2000. URL: <http://litopys.org.ua/plato/plat01.htm>, 2000.
3. Социальная эпистемология: идеи, методы, программы. Москва: Канон+(2010). 712 с.
4. Fuller S. Not the best of all possible critiques. *Social epistemology*. 2002. Vol. 16, № 2. P.149-155.

ПРИРОДА АЛЬТРУІЗМУ: СОЦІОБІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Бульба С. В., Вус Н. О., Тагліна Ю. С.

*Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Соціобіологія одна з сучасних галузей біології, яка стрімко розвивається та змінює усталені погляди на природу свідомості та суспільні відносини і таким чином зрушує соціальні парадигми (Noson, 2021).

Наукові теорії та відкриття в різні часи змінювали моделі реальності: дарвінізм, дослідження застосування електрики, хімія полімерів, кібернетика, квантова фізика, генетика... Пріоритетні наукові відкриття закріпили в суспільстві за ХХ століттям назву «століттям фізики», а за ХХІ – «століття біології» (Venter, Cohen, 2004). Біологія завжди привертає пильну увагу суспільства навіть на тлі таких практичних наук, як фізика та хімія, хоча на перший погляд не дає такого ж відчутного виробничого результату. З часів Ч. Дарвіна біологія впевнено закріпилась на вищих щаблях громадської та наукової думки (Ort, 2009) завдяки своєму зв'язку і впливу на економіку. Економічні теорії формувалися з огляду на біологію (теорію еволюції та екологію), і тому найменший прорив у цій галузі негайно впливав на трактування економічних відносин (Marciano, 2007).

Найяскравіший приклад – відкриття природного відбору. Ідею внутрішньовидової конкуренції відразу було сприйнято як пояснення механізмів економічної конкуренції (Witt, 1996).

В даному випадку ці поняття так тісно пов'язані, що важко встановити де причина, а де наслідки. На перший погляд легко провести паралель між конкуренцією на ринку та в живій природі, але, з іншого боку, ця паралель, потрапивши у коло аналізу економічних теорій, сформувала правила, гіпертрофуючи прояви конкуренції. На сучасному етапі відбувається аналіз сталих історичних парадигм, їх нове осмислення та застосування в економіці (Gowdy, 2013).

Як приклад такого впливу можна навести соціальний дарвінізм, який до недавнього часу був провідною теорією для опису конкурентних відносин (Huxley, 1860).

Сьогоднішні взаємини біології та економічної теорії набагато складніші. Для прикладу – предметом моделювання для математиків теорії ігор однаково часто служать, як еволюційні, так і економічні проблеми. В 1971 році Р. Тріверс сформулював ідею реципрокного альтруїзму (Trivers, 1971). Р. Аксельрод та В. Гамільтон опрацювали її математично з допомогою «дилеми в'язня» (Axelrod, Hamilton, 1981). Це один з прикладів теорії ігор, передової галузі математики, що вивчає механізми прийняття рішень. Різні варіанти експерименту дозволяють вченим аналізувати закономірності поведінки тварин. Численні дослідження та варіанти дозволяють сформулювати економічні та біологічні закономірності (Perc, 2010).

У книзі *Macroeolution* (2015) Tëmkin та Eldredge доводять, що зразок стабільності в живих системах у різних масштабах є результатом архітектури самої природної економіки: біологічні системи, що складаються з ієрархічно вкладених складних мереж, надзвичайно стійкі до впливу зовнішніх факторів. І, таким чином, можна моделювати та прогнозувати стійкість економічних систем з огляду на біологічні. Автори стверджують, що приклади еволюції є епізодичними і швидкими, і є перехідними між станами рівноваги, які виникають, коли стабільність мережі підпадає під загрозу через досить значні порушення, що впливають на біологічні об'єкти на кількох рівнях організації. З погляду економічної ієрархії можна сказати, що абіотичні чинники довкілля зрештою формують моделі різноманітності життя.

Сьогодні в черговий раз відбувається зміна поглядів на базові економічні відносини. Свого часу ідея того, що в природі виживає найбільш пристосований, прийняла спрощену форму, перенесену в економічні відносини: «Виживає найсильніший!», для пояснення поведінки людини частіше за все використовували етику «людини-мисливця» (Sussman, 1999). Це формулювання давало певну індульгенцію на поведінку, яка в інший час та в іншій галузі була б визнана неетичною. Проте, цей вислів зумовив економічний стрибок європейської цивілізації.

Ці погляди поступово руйнуються під впливом нових фактів. Було відкрито нові форми соціальної взаємодії тварин. Франс Де Вааль (один із провідних приматологів світу) у книзі «Походження моралі» відмічає, що найяскравіше це видно під час лекцій на соціологічних та економічних факультетах: студенти піднімають на сміх застарілі вислови, що ґрунтуються на твердженні, нібито відносини в бізнесі зводяться до жорсткої конкуренції (Де Вааль, 2016). Сьогодні добре відомо, що партнерство та взаємодопомога входять до переліку обов'язкових умов успішного бізнесу.

Думка про партнерство нам здається очевидною, але до появи соціобіології - це була доля радше благодійних і релігійних організацій. Наукове відкриття, що викликало такий тектонічний зсув, це усвідомлення групового відбору. Формулювання поняття різнорівневого відбору (групового та індивідуального) знадобилося для пояснення численних прикладів тваринного партнерства, які раніше ігнорувались (Milinski, 2002).

Доки біологи визнавали лише індивідуальний відбір – цього було достатньо для побудови теорії конкуренції в економіці. Але, коли виникла можливість спостерігати міжгрупові відносини, теорія конкуренції стала вже не такою вичерпною для пояснення економічних взаємодій (Campbell, 1983).

Відколи було виявлено партнерство у тваринних спільнотах, було переглянуто модель економічних відносин. Але було неможливо рушити далі без відповіді на питання:

які механізми змушують організм починати проявляти активне партнерство? Так біологія перейшла до активного вивчення біологічних основ альтруїзму. Патерни альтруїзму та кооперації досліджено у різноманітних групах тварин, що дозволяє виділити типові риси поведінки в групах та між ними (Gowans, 2007). Що в свою чергу призвело спростування загально прийнятої теорії «полірування» і саме трактування суспільних відносин загалом. *(Теорія «полірування» – загальноприйнята ідея, що альтруїзм – це вироблена штучна людська якість, яка набувається шляхом приборкання тваринної природи. Таким чином проводилося поділ між тваринною (нижчою) природою людини та її людською (вищою) частиною. Яскравим представником цього підходу був Фрейд, який стверджував, що всередині кожного цивілізованого під тонким нальотом цивілізації ховається неприборкана тварина.)* В той же час, якщо в економічній теорії, зміни є доведеним фактом, то в у сфері розуміння міжособистісних відносин, і розумінні того, що таке "нормальна поведінка" ми тільки на початку очікуваних змін.

Становлення соціобіології як науки почалось з 1975 року з виходом книги Е. Уілсона «Соціобіологія: новий синтез» (Menke, 2018). Нова наука відразу викликала обурення активістів лівих течій (і це триває по теперішній час), своєю «нетолерантністю» (Dialogue, 1976). Соціобіологія доводить, що людина зовсім не білий аркуш, на якому у процесі виховання записується особистість з усіма характеристиками. І що вихованням неможливо досягнути тих цілей, що переслідували різні борці за рівність. Також що наші статеві відмінності набагато глибші, ніж можливо уявити. Нова наука відразу стала мішенню всього лівого спектра – від фемінізму до анархізму, тому що вона підривала сенс їхньої боротьби. За більш пильного погляду, вона підривала також твердження консерваторів - релігія переставала бути чимось загадковим, прагнення до справедливості та альтруїзм розкривалися як уроджені риси, примітивне виправдання експлуатації «проявом природної боротьби за виживання» виявилось хибним, в результаті і поділ на класи також став протиприродним (Menke, 2018).

Виникнення альтруїзму - одна з основних тем еволюційної етики та соціобіології. Після виходу книг Едварда Вілсона «Соціобіологія» і Річарда Докінза «Егоїстичний ген», соціобіологія отримала визнання як одна з найважливіших наук в пошуках розуміння людської поведінки. Книга Е. Вілсона пояснювала, що альтруїзм має фундаментальну адаптивну цінність і не заперечує основам еволюційної теорії. Такі дисципліни, як поведінкова генетика, когнітивна нейробиологія і еволюційна психологія, серед інших, стали основними для розуміння свідомості, і вплив цих галузей зростає з кожним днем (Марков, 2009).

На сьогодні у поглядах на природній відбір провідною є теорія, яка свідчить, що в живих спільнотах будь-якого рівня проявляється дві стратегії – егоїстична та альтруїстична (Wilson D., 2015). Перша описана теорією індивідуального відбору: усередині груп егоїсти виграють у альтруїстів, але в умовах суперництва груп – перемагають групи, в яких більше представлени альтруїсти, тобто групи альтруїстів виграють у груп егоїстів. Це два різних рівня відбору, які перебувають у динамічній рівновазі та активність яких залежить від навколишнього середовища, до характеристик якого входять нерівномірність розподілу ресурсів та наявність інших груп (Wilson D., 2015).

Біологи, які вивчають походження кооперації і альтруїзму, намагаються з'ясувати як взагалі міг виникнути альтруїзм, якщо за всіма законами еволюції повинна бути «боротьба за існування» і «виживання найсильніших» (Марков, 2009; Menke, 2018). Е. Вілсон пояснював, що альтруїзм має фундаментальну адаптивну цінність і не заперечує основам еволюційної теорії (Wilson, 1975).

Найважливіший внесок у розуміння еволюції альтруїзму внесли у різний час три великі біологи: Рональд Фішер, Джон Холдейн та Вільям Гамільтон. Теорія, яку вони запропонували, називається теорією спорідненого відбору. Суть її образно висловив Д. Холдейн, який одного разу сказав: «Я б віддав життя за двох братів або 8 кузенів»

(Марков, 2009). Цей вислів В. Гамільтон трансформував у вигляд математичної формули, та увійшов до науки під назвою «правило Гамільтона». Природний відбір – це ні що інше, як автоматичне і абсолютно байдуже і несвідоме зважування суми вигравів та програшів для алелю – для всіх його копій разом – і якщо виграші переважають, алель поширюється. Правило Гамільтона має чудову пояснювальну і прогнозує силу. Вже неодноразово доведено, що альтруїзм не є людською монополією і його прояви можна зустріти у величезній кількості живих істот, починаючи від ціанобактерій до приматів (Марков, 2009).

В теорії спорідненого відбору було виявлено нестиківки. Виявилось, що зграйні ссавці та птахи поводяться альтруїстично по відношенню до будь-яких особин, а не лише до родичів (Токуяма, 2021).

Для пояснення того, що відбувається у популяціях суспільних тварин, було запропоновано теорію багаторівневого відбору, згідно з яким ознаки є метою як індивідуального відбору, так і відбору на рівні груп. У середині групи існує конкуренція та індивідуальний відбір – він сприяє егоїзму. В результаті особини, які переслідують свої егоїстичні інтереси, виявляються у виграші – поступово їхня кількість підвищується. Якщо навколишні умови стабільні і незмінні, то цього цілком достатньо для опису того, що відбувається із групою. Але у багатоклітинних організмів протистояння егоїстів і альтруїстів набуло складності. Теорії групового та спорідненого відбору добре пояснюють появу альтруїстів, але не те, що саме відбувається між особинами (Choi, 2007).

У статті Moraes (2014), автор намагається пояснити проблему виникнення людського альтруїзму за допомогою інформації, отриманої біологами при вивченні людської поведінки. Деякі з найбільш фундаментальних питань, що стосуються нашого еволюційного походження, наших соціальних відносин і організації суспільства, зосереджені навколо питань альтруїзму і егоїзму. Залежно від оточення, меншість альтруїстів може змусити більшість егоїстів співпрацювати або, навпаки, кілька егоїстів можуть схилити велику кількість альтруїстів до дезертирства. Взаємодія між альтруїстами і егоїстами життєво важлива для людського співробітництва, але людський альтруїзм не унікальний у тваринному світі.

До появи соціобіології загальноприйнятою залишалася теорія "полірування", вихід книги Вілсона породив суперечку, що не припиняється: що первинне в походженні альтруїзму: культурне середовище чи спадкові програми? І ми бачимо як ця суперечка змінює масову свідомість. Якщо ми вимушені відмовитися від суто культурного походження альтруїзму, то тоді слідує зміна теорій пов'язаних з глибиною спадкових програм. Також і теорії еволюції, засновані виключно на генах, не можуть пояснити важливі закономірності людського альтруїзму, вказуючи на важливість обох теорій культурної еволюції, а також коеволюції генів і культур (Fehr, 2003).

Розуміння того, що альтруїзм є однією з універсальних стратегій живої природи, призводить до радикального перегляду соціальних відносин. Альтруїзм не є лише культурно обумовленою рисою, будь-яка суспільна тварина має спадкові альтруїстичні програми.

Сьогоднішній опис співвідношення культурного та спадкового в людській поведінці, і зокрема в альтруїзмі, бачиться наступним чином: спадково задається спектр програм, навчання яким полегшене; культурно регулюється - які з цих програм запускаються і наскільки глибоко освоюються.

Література:

1. Nocon J. Premises for the Politological Exploration of Sociobiology // *Teoria Polityki*, 2021. – № 5/2021. – p. 23-35. doi: <https://doi.org/10.4467/25440845TP.21.003.13783>.
2. Venter C., Cohen D. The Century of Biology // *New Perspectives Quarterly*, 2004. – № 21. – p. 73–77. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5842.2004.00701.x>.
3. Orr H. A. Darwin and Darwinism: The (Alleged) Social Implications of The Origin of

- Species // Genetics, 2009. – vol. 183 no. 3. – p. 767-772. <https://doi.org/10.1534/genetics.109.110445>.
4. Marciano A. Economists on Darwin's theory of social evolution and human behavior // The European Journal of the History of Economic Thought, 2007. – Vol. 14, Is. 4. – p. 681–700. DOI: 10.1080/09672560701695513.
  5. Witt U. A “Darwinian Revolution” in Economics? // Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft, 1996. – Vol. 152, Is. 4. – p. 707–715. <http://www.jstor.org/stable/40751941>.
  6. Gowdy J. Darwinian Economics // BioScience, 2013. – Vol. 63, Is. 10. – p. 824–827. <https://doi.org/10.1525/bio.2013.63.10.10>.
  7. Huxley T.H. ART. VIII. – Darwin on the origin of Species // Westminster Review, 1860. –pp. 541 – 570. Retrieved 19 June 2008.
  8. Trivers R. L. The Evolution of Reciprocal Altruism // The Quarterly Review of Biology, 1971. – Vol. 46, Is. 1. – pp. 35–57. doi:10.1086/406755. JSTOR 2822435.
  9. Axelrod R., Hamilton W. The evolution of cooperation // Science, 1981. – Vol. 211 (4489). pp. 1390–1396. doi:10.1126/science.7466396.
  10. Perc M., Szolnoki A. Coevolutionary games – A mini review // BioSystems, 2010. – Vol. 99. – pp. 109-125.
  11. Tëmkin I., Eldredge N. Networks and Hierarchies: Approaching Complexity in Evolutionary Theory. In: Serrelli E., Gontier N. (eds) Macroevolution. Interdisciplinary Evolution Research, vol 2. «Springer, Cham.», 2015. https://doi.org/10.1007/978-3-319-15045-1_6.
  12. Sussman R.W. The Myth of Man the Hunter, Man the Killer and the Evolution of Human Morality // Zygon®, 1999. – Vol. 34. pp. 453-471. <https://doi.org/10.1111/0591-2385.00226>).
  13. Де Вааль Ф. Истоки морали: В поисках человеческого у приматов = The Bonobo and the Atheist In Search of Humanism Among the Primates. — М.: «Альпина нон-фикшн», 2016. — 376 с. — ISBN 978-5-91671-550-7.
  14. Milinski M., Semmann D., Krambeck H. J. Reputation helps solve the ‘tragedy of the commons’ // Nature, 2002. — Vol. 415. pp. 424–426. <https://doi.org/10.1038/415424a>.
  15. Campbell D. The two distinct routes beyond kin selection to ultrasociality: Implications for the humanities and social sciences. in Bridgeman DL, ed. The Nature of Prosocial Development: Theories and Strategies. «Academic Press», 1983. – pp. 11–41.
  16. Gowans Sh., Würsig B., Karczmarski L. The Social Structure and Strategies of Delphinids: Predictions Based on an Ecological Framework // Advances in Marine Biology, 2007 – Vol. 53. – pp. 195-294. [https://doi.org/10.1016/S0065-2881\(07\)53003-8](https://doi.org/10.1016/S0065-2881(07)53003-8).
  17. Menke J. M. Sociobiology. In book: Encyclopedia of Personality and Individual Differences/ V. Zeigler-Hill, T. K. Shackelford (eds.). «Springer», 2018. DOI: 10.1007/978-3-319-28099-8_1580-3.
  18. Dialogue (The Critique): Sociobiology Study Group of Science for the People, Sociobiology — Another Biological Determinism // BioScience, 1976. – Vol. 26, Is. 3. pp. 182–186. <https://doi.org/10.2307/1297246>.
  19. Марков А. В. Эволюция кооперации и альтруизма: от бактерий до человека. Расширенная версия доклада на IV Международной конференции «Биология: от молекулы до биосферы» (15.12.2009).
  20. Wilson D. S. Does Altruism Exist?: Culture, Genes, and the Welfare of Others. 2015. New Haven; London: «Yale University Press/Templeton Press». 192 p. – ISBN:978-0-300-18949-0.
  21. Wilson E. O. Sociobiology: The New Synthesis. «Harvard University Press». 1975. (Twenty-fifth Anniversary Edition, 2000 ISBN 0-674-00089-7).
  22. Tokuyama N., Toda K., Poiret M.L. et al. Two wild female bonobos adopted infants from a different social group // Wamba. Sci Rep, 2021. – Vol. 11. – pp. 4967. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-83667-2>.

23. Choi J. K., Bowles S. The coevolution of parochial altruism and war // *Science*, 2007. – Vol. 318. – pp. 636–640.
24. Moraes T., Millani F. Altruism an evolutionary Pathway.: A review on the evolution of altruistic behavior // *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, 2014. – Vol. 42. http://dx.doi.org/10.5209/rev_NOMA.2014.v42.n2.48782.
25. Fehr E., Fischbacher U. The nature of human altruism // *Nature*, 2003. – Vol. 425. Pp. 785–791. <https://doi.org/10.1038/nature02043>.

АГРЕСІЯ ТА ЛЮДИНА ПУБЛІЧНА

Васильєва Л. А.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»
м. Харків, Україна*

В сьогоденні віртуальний простір (кіберпростір), цифрову реальність як своєрідну систему прояву феномена публічності, можна розглядати, як затребувану зручну інформаційну платформу людини публічної репрезентації «в якій здається можна усе, але при цьому ніщо недосяжне...оскільки це відсутність розпізнання в порядку важливості речей перед новим світом автоматичного відтворення, капітуляція людини перед її «технічним двійником» (Rukhlyvui prostir, 2018). У людини в будь-який момент залишається лише дві моделі вибору можливостей: бути окремо, або бути частиною віртуально-цифрового цілого. Цей вибір в сьогоденні настільки вагомий та життєстверджуючий, що виникають значні протиріччя, яких людина поки що не може подолати.

Саме на етапі повсякчас затребуваного самоствердження у людини виникають соціальні труднощі – неприкрита агресія та конфліктність, як прояв «обох» – людини та цілого. Це проявляється і через «відсутність афірмації та любові до свого справжнього «Я», тобто до конкретної людської істоти з усіма її потенціальними можливостями... Це «Я», в інтересах якого діє людина, є соціальним «Я», створеним по суті, тією роллю, яку індивід мусить відігравати і яка насправді є суб'єктивним маскуванням об'єктивної соціальної функції людини в сучасному суспільстві...це жадібність, породжена розчаруванням справжнього «Я», об'єктом якого є «Я соціальне» (Fromm, 2020). Людина наче захоплюється посиленням своєї свободи від зовнішніх сил і водночас не бачить «внутрішніх обмежень, нав'язливих станів і страхів, які зводять нанівець сенс перемог у борні проти традиційній ворогів свободи» (Fromm, 2020). Підкреслимо, що інтерес людини до свого «Я» існував завжди. Проблема «Я» в історії філософії розглядається як проблема співвідношення суб'єкта і об'єкта, людини і світу, свідомості і буття. В ідеалістичній філософії поняття «Я» трактується як суб'єкт виступаючий в якості особливої духовної субстанції. Вже Платон відзначав, що діяльність душі – не пасивне сприйняття, а особиста внутрішня робота, яка носить характер бесіди із самим собою.

Величезний вклад, безперечно, в розшифрування людської агресивності, як в індивідуальному, так і в колективних проявах, розуміння соціальних протиріч в якості необхідних і постійних компонент безпосередньої комунікативності самої людини, внесла психологічна наука. Розповсюджений психологічний підхід не втрачає популярності завдяки декільком причинам, по-перше – це підвищена значущість психологічних факторів у життєвому просторі людини, по-друге, прагнення сучасних дослідників знайти відповіді на запитання віртуально-цифрових викликів у самій людині, де в умовах інтенсивної комунікативної рухомості саме людина зі усіма своїми прагненнями, потребами й переживаннями є необхідною складовою відліку. При цьому, підкреслимо, що проблема агресивної поведінки та конфліктної комунікації людини публічної за своєю природою має міждисциплінарний характер і не може обмежуватись лише рамками

психологічної науки.

У філософії, починаючи з великих ідей Платона та Аристотеля, спостерігається декілька важливих напрямків в інтерпретації поняття агресії, що допомагає вже сучасним дослідникам більш повно розкрити значущість цієї проблематики. Так, відомий український дослідник-конфліктолог О. Ф. Проценко (2000), зазначав, що «агресія» й «агресивність» відносяться до розряду нестрогих психологічних понять, які в сучасній науці не мають чітких визначень. «Агресію» може розглядати в самому широкому контексті, розкриваючи декілька класичних підходів до неї: а) антрополого-біологічним, що вперше розроблявся відомими кримінологами XVIII – XIX ст. (Ч. Ломброзо (2015), Е. Феррі (2005); та б) власне психологічним, у якому особливе місце належить психоаналітичній моделі З. Фрейда (2020) та психосоціологічним теоріям К. Юнга (2019), Е. Фромма (2020).

Більшість дослідників визначають агресію (від лат. «aggredior» – нападаю) як поведінку (дію), що націлена на заподіяння зла та шкоди іншому. Цікавою тут є думка філософа Р. Мейя (2007), який маючи своє уявлення про людське зло, наголошував, що в кожній людині живуть «демони» – внутрішній потенціал, якому до снаги повністю оволодіти людиною. Вчений доводив, що людина за своєю природою ані добра, ані зла, вона лише поєднує у собі ці два потенціали. Інтеграція демонів у характері особистості – це насамперед творчий процес, який має конструктивний характер. Здорове поєднання недоброзичливості, агресії та гніву – це необхідна передумова зростання людини у життєвому середовищі, що відіграє вагомий роль у формуванні багатьох її здібностей.

Правомірно говорити, що сутність людини публічної не містить у собі якогось конкретного протиріччя, а має протиріччя узагалі, оскільки наявність таких протиріч у життєвому просторі не є щось постійним та незмінним. Як зазначає сучасний український філософ О. Ф. Проценко (2000), суперечливість – це протилежне явище взаємодії, що має окремі характеристики: 1) єдність, взаємообумовленість сторін; 2) взаємовиключення, заперечення протилежних сторін; 3) їх взаємопроникнення. На думку дослідника, єдність протилежностей існує доти, поки існує дане протиріччя. Як тільки дане протиріччя завершує свій розвиток, вирішується, припиняє своє існування і єдність протилежностей зникає. Вирішення протиріччя, як правило, веде до утворення нової якості з його новими протилежностями. Стало бути, і новою єдністю. Цікавою є думка дослідника, що єдність протилежностей відображає органічний зв'язок, який існує між такими явищами, тенденціями, що, з одного боку, припускають, обумовлюють, а з іншого боку – заперечують, виключають один одного. По суті кожна з протилежностей протиріччя сама по собі є протиріччям, внутрішньою єдністю себе і своєї протилежності, де протиріччя і боротьба протилежностей є загальною сутністю кожної протилежності. Це означає, що яку б протилежність ми не взяли, вона не може бути абсолютно тотожною сама собі чи своїй протилежності, а тим більше всьому протиріччю в цілому.

Таким чином, сторони протиріччя, будучи весь час відкритими одна до одної, не тільки єдині, але й якісно відмінні одна від одної, тому якщо одна з них спрямована на консервацію даної єдності, гальмування подальшого руху вперед, то інша – на ліквідацію даної єдності. Такий процес призводить до процесу розвитку усього нового, де явище боротьби припускає протидію. Протидія може виникнути лише там, де має місце протиріччя. Фіксація відносин зовнішнього і внутрішнього стає можливою лише тоді, коли простежено в цілому прояв сутності самого предмета. Сторони цього протиріччя взаємопроникають, взаємообумовлюють і взаємозаперечують один одного як нерозчленовані моменти цілого та Self кожного з них. При цьому віртуально-цифровий простір втягує людину в масштабну квазіпублічну виставу, де вона відчуває свою причетність до цілого, але в більшій мірі лише активує власне агресивне «Я».

Література:

1. Васильєва Л. Людина публічна в культур-комунікативному просторі сучасності. Харків : Мачулін, 2019. 392 с.
2. Проценко О. Ф. Багатовимірність структурної моделі соціального конфлікту // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. Харків: ХВУ. Вип. VII. 2000. С. 35-42.
3. Рухливий простір. Міждисциплінарна антропологія / за ред. К. Міщенко, С. Штретлінг; пер. з анг. А. Кравець, С. Мензелевський. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА». 2018. 212 с.
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / пер. Э. Телятникова. М. : Издательство АСТ. 2020. 736 с.
5. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство / пер. Г. Тетюшинова. СПб. : Азбука. 2015, 352 с.
6. May R. Love & Will. New York : W.W. Norton. 2007. 352 p.
7. Ферри Э. Уголовная социология. М. : ИНФРА. 2005. 658 с.
8. Юнг К. Г. АИОН. Нариси щодо символіки самості / пер. К. Катюк. Львів : Астролябія. 2019. 432 с.

ONTOLOGY VIA FORMAL SEMANTICS AS PHILOSOPHY

Gluschenko E. V.

NUT "KhPI" Philosophy Department, Kharkiv city

Starting with R. Carnap's guessing of how powerful science instrument may be to analyze, perform and represent the most core problems at the edge of philosophy horizon, it hasn't been finished for now, and this theme can some flaws and some points to discuss. Through the last decades we might see the next generation of thinkers such as I. Bochensky, W. V. O. Quine, D. Davidson, H. Putman, M. Dummett, D. Chalmers which proposed different solutions, and which ones' attempts had become so well-known withink Analytic Philosophy. Despite this huge mainstream the problem wasn't rejected even in European part of philosophy, enough to bring the name of such arsing mainstream as OOO philosophy by K. Meiasoux and G. Harman; the problem wasn't abandoned and quitted in the local regions of Eastern Europe philosophy either [4]. Needless to say how many philosophers all over the world can be linked to this theme indirectly. Our primary target to accent and to emphasize those critique points this problem does have.

Firstly, let's look how this picture looke like previously. Since Plato's investigations through the critics of Aristotle toward the ideas, and appearing mainly in the Stoics philosophy, there were some important aspects help withink those thinkers, these were: concepts, ideas, and structures. The next centuries focused on developing these key terms within is transcendental aspects. Philosophers as J. Locke and G. Berkeley notified and put some contures to them by divinding those terms into their mathematical categories. The situation with localization of those terms become more mathematical in texts of B. Bolzano and then took its notable place as a discussion point between mathematicians like A. Poincare and D. Gilbert. What was the point to debate there — there's still a question of the nature of the numbers, and it's inner set aspects as their inner logic. Along with math paths these terms were getting less preferable in any materialistic aspects. Despite this fact thinkers as B. Russell or A. Ginovaef had crossed with these problems by pointing here or there about their inner structure and complexed nature [5]. This doesn't seem to be something perplexing and queer if nobody can get away from the problem with universals.

Same may be said about the last decades when different thinkers views were concentrated at gaps in our comprehension of the relative world. The laws of Physics as well as the knowledge

of how society acts have arisen several discussions over such a major theme as the cognitive foundations or the Philosophy of Mind. (The place of formal semantics there is determined by its requirements to join thoughts and symbols by uttering them using formal notations.) All of this and more is presented in some similar and widespread thoughts of a metaphysical key point.

To define this question we would like to start it saying the place of metaphysics and logic via their interrelations about each other. And the first point is the accent whether or not logic is a metaphysical procedure. The core principle of that can be found in Aristotle's doubting *alogos* forms of using phrases [1]. According to Aristotle as soon as any attempts of getting through the way of thinking illogically result in various meanings, e.g. using a term in a previous phrase won't stay unchanged. The same thing we're about to find in the debates over the fixated designators by S. Kripke. According to him the proper names are linked firmly to some local areas in previously chosen logically possible worlds. No matter which are chosen: terms or names, our position due to picking something as a complete and a whole thing preserves our attitude toward guaranteed derivations. Exemplifying it we may draw the next one: let's say we've got some logical statements about blue roses, and let these roses be indeed blue, then how be with the names itself? By which logic they are being used? The same can be said of some unsolved axioms within a set of accepted axioms in any axiomatic theory [6]. If we want to establish some axioms there have to be found some other axioms which have to point why exactly these axioms are taken (we may call them meta-axioms, but this won't help us to avoid some ambiguities happen there).

So, metaphysics may be taken as a ground for logic, but this opens a draft for some investigations, and such investigations may be *a*) a factor point of the impact, and *b*) a field of close relations. The former supposes our research to be turned into a series of some over-logical investigations such as any semiotic procedures, and the latter reveals us some formal interrelations within logic. Since logic cannot reject such notions (as we said about in the beginning) as concepts, ideas, and structures, there's still a raw way of classification of the place of logic now. The most notable one as it might be seen historically – is an image or a style of logic inquiry. And to example it we need to take a look at some historical discussions, let's say Carnap's formal attempts versus Heidegger's critics of the logic's first-place. Thus, as the place of logic has its directions so the metaphysical backgrounds are still behind it.

Now we may look at this picture from an ontological point of view. Here we've got dozens of said by Russell and Quine (the descriptions versus the references), and we've got examples of how H. Putnam (or S. Kripke) doubted internal knowledge of meaning. In any case what the most primary ahead is the style or an image of how things look [2]. If we aim an implication as a key factor, and we're concentrating on some logic strategies we may reach few ontological projections from there. Elaborating it let's suppose we're interested in not how to exist (or what does it mean), but on how should we live to exist. And not pointless here is that answering the latter one is remarkable to not confuse it with a deal of surviving; it's rather be an aesthetical one, than about how to survive.

Since we need to formalize things in somehow this leads to the problem of how the symbols – and here we take them as directly logical entities, which are concepts, ideas, and structures – relate to something outside of their symbolic world. (We'd like to emphasize that here some ideas of Kharkiv philosopher G. Skovoroga may be applied in some way.) And here is another question the same one that was taken by group of thinkers in XIX century and later, more precisely this question of how numbers exist; this time we may repeat it substituting *numbers* to *symbols*. This may reveal some key points of how ontology goes via semantics, and all that result into metaphysical investigations within philosophy.

Therefore, the problem of how logic exists and what place it occupies, it's seen that there are elements of metaphysical points behind it such as what comes firstly or which defines which. Relations between logic and metaphysics are elsewhere and reflect even cultural modern life. This leads us some key terms such as concepts, ideas, and structures which are held further during the history as picture examples of where the weak points being, considering the main question of

this theme to be aimed. The formal side supposes its solution into ontological side that is needed in semantics. And in general philosophy works and operates the key formal terms even for now. The angle of ontological point is being drawn by the formal semantics aspects, namely they are presented by the same question some thinkers took debating about the nature of the numbers as a math subject. Mainly, it can show how more core roots of logic, and therefore philosophy, are still in some mutual relations, and to answer the question about the nature of symbolic forms and their origins may be one of key strategies for further philosophical inquiries.

References:

1. А. Чёрч Введение в математическую логику. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – 496 с.
2. Р. Карнап Значение и необходимость. – М.: Издательство «Наука», 1959. – 366 с.
3. Куайн У. В. О. О том, что есть / С точки зрения логики: 9 логико-философских очерков / Пер. В. А. Ладова, В. А. Суровцева; под общ. ред. В. А. Суровцева. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – С. 41-65.
4. Макеева Л. Язык, онтология и реализм. [Текст] / Л. Б. Макеева ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом. Высшей школы экономики, 2011. – 310, с.
5. Стролл А. Аналитическая философия: двадцатый век / пер. с англ. В. В. Целищева. Сер. Библиотека аналитической философии. – М.: Канон+ РООИ «Реабилитация», 2020. – с. 384.
6. R. Carnap Introduction to semantics. – California, Press, 1963. – p. 384.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ В СВІТЛІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Годзь Н.Б. (Godz N.B.), Сун Вей (Sun Wei)

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

*College of Educational Science, Jiamusi University, Jiamusi City, Heilongjiang Province
China*

Сьогоднішня вкотре зумовлює необхідність нового підходу до розуміння можливостей технологій та методів навчання. Нові технології, нові умови технічної бази та загального стану речей (наприклад сучасний стан розвитку суспільства під час пандемії) доводить, що старі методики ТСО при навчанні школярів та студентів та ті досягнення минулого які відбувалися на теренах викладання та навчання мають нагоду задля «нового подиху та втілення», якщо не у повному обсязі, то у обсязі певних методик до навчання використовуватися під час планування занять. Принаймні слід звернутися як до відповідної науково-педагогічної літератури та розробок, так і до аналізу низки навчальних фільмів та програм, які використовувалися у попередні часи з умовою їх відповідної переробки та доробки до сучасних технологічних можливостей. У будь-якому разі, слід завжди досліджувати сильні та слабкі сторони різних процесів. Інтернет-освіта як технологія мусить бути досліджувана та вдосконалена постійно [5–8]. Відповідно програми та ті, хто їх пише, хто з ними працює під час навчання (вчителі, викладачі та учні, студенти) мусять активно та плідно співпрацювати задля виявлення сильних та слабких боків будь – яких технологій та програмного забезпечення. Стосовно вищенаведеного актуальною постає питання екологічного виховання та державної політики у суспільстві, що трансформується задля формування і екологічного світогляду учнів та студентів, слухачів низки курсів. Екологічна грамотність населення, медична освіта та поінформованість надзвичайно важливий фактор у подоланні кризового стану. Ми вже писали про поняття «Екологічна футурологія» і таким чином можемо звернути

увагу на необхідність наукового та методологічного погляду на необхідність формування культурно-екологічного мислення під час освіти як певної проекції до майбутнього [1–3].

О.І. Давидик наголошує, що світова пандемія у науковців викликає низку певних філософських розмислів, на які слід звернути відповідну увагу. Наприклад. Та ж Ю. Крістева пише про те, що пандемія створила нові умови для нових типів кризових станів і посиливши вплив проблем, одночасно знову наголосила на необхідності уваги суспільства на проектування спільного майбутнього. відновила питання розуміння «соціальної справедливості». Питання рівного доступу до соціальних благ [4, с. 34]. О.І. Давидик пише, що у власному інтерв'ю видавництву «Corriere della sera» від 29 березня 2020 року Ю. Крістева наголосила на тому, що в наслідок пандемії виникло три аспекти наслідків пандемії: 1) технологізація і питання самотності; 2) втрата людством розуміння феномену межі; 3) витіснення з суспільної свідомості в наслідок пандемії категорії смертності [4, с. 34]. Також цей автор наводить важливе зауваження Дж. Батлера, який пише, що глобальна криза потребує вивчення соціально незахищених категорій населення, особливо тих ,праця яких підтримує виробничі процеси та технології, тощо. Та відповідно тих людей які не можуть від цієї професійної залежності усамітнитися, оскільки вони буквально рятують світ. Окрім цього до цієї категорії входять і інші соціально незахищені люди [4, с. 35]. Таким чином постає важлива та надскладна задача консолідації та практичної реалізації кроків задля виживання та досягнення справедливої гармонії життєдіяльності суспільств та людства. Таким чином, як ми вже зазначили питання «Екологічної футурології» та питання «Дистанційної освіти» стають нагальними питаннями для сьогодення.

Література:

1. Godz N.B. Conceptualization of the Problems of the ecological education in the research discourse of ecological futurology / N.B. Godz // концептуалізація проблем екологічного виховання в дослідницькому дискурсі екологічної футурології / Н.Б. Годзь. – 跨文化研究2020年第5期(Межкультурные исследования, Выпуск 5, 2020, 209 с.), С 37 – 48.

2. Годзь Н.Б. Аналіз проблем екологічної освіти у дискурсі «Екологічна футурологія» / Н.Б. Годзь // Освіта і людина: сучасні виклики та актуальні практики: матеріали Міжнародного науково-практичного семінару 26 лютого 2021 р. / Ред. кол. О.О. Дольська, А.В. Кіпенський, Я.В. Тарароєв [та ін.]. – Харків : НТУ «ХП», 2021. – С. 12-13, 22 с. – укр., англ. мовами. Електронний ресурс, режим доступу : <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/51167>.

3. Годзь Н.Б. К вопросу факторов «экологизации» философии в современном мире / Н.Б. Годзь // Философия и вызовы современности: к 90-летию Института философии НАН Беларуси: материалы Междунар. науч. конф.(15–16 апреля 2021 г., г. Минск). В 3т. Т.3 /Ин-т философии НАН Беларуси; редкол. :А.А.Лазаревич (пред.) [и др.]. –Минск: Четыре четверти, 2021. – 362с., С. 24-27. ISBN 978-985-581-490-1 (т. 3). <http://philosophy.by/ru/publication/conf-2021-04-15-16-papers/>.

4. Давыдик О.И. Социальные трансформации в условиях пандемического кризиса / О.И.Давыдик // Философия и вызовы современности: к 90-летию Института философии НАН Беларуси: материалы Междунар. науч. конф.(15–16 апреля 2021 г., г. Минск). В 3т. Т.3 /Ин-т философии НАН Беларуси; редкол. :А.А.Лазаревич (пред.) [и др.]. –Минск: Четыре четверти, 2021. – 362с., С. 33-38. ISBN 978-985-581-490-1 (т. 3). <http://philosophy.by/ru/publication/conf-2021-04-15-16-papers/>.

5. Sun Wei Multi choice strategy of online teaching mode and resourcecarrier: comparative analysis perspective based on different curriculum support platforms / Wei Sun // Актуальні проблеми освітньо-виховного процесу в умовах карантинних обмежень та дистанційного навчання. Збірник наукових праць / головний редактор О.В. Воронянський.

– Харків, 2021, 376 с., С 49-52.

6. Sun Wei The Construction of moocs curriculum based on the characteristics of college students' cognitive style / Wei Sun // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я. XXXIX міжнародна науково - практична конференція . – Харків, 18–20 травня 2021 року у 5 ч., Ч II / за ред. проф. Сокола Є.І. – Харків: НТУ «ХПІ». – 345 с., С. 275.

7. LinWeiqiu & SunWei.(2021). Analysis on the Diversified Development Trend of Educational Technology Management. China Management Information (14),198-199. doi:CNKI:SUN:GLXZ.0.2021-14-093.

8. LinWeiqiu & SunWei.(2021). Research on the Diversified Application of Modern Educational Technology under the Background of Big Data. China Management Information (12),229-230. doi:CNKI:SUN:GLXZ.0.2021-12-110.

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ РОМАНА ІНГАРДЕНА

Гончаренко О. А.

Національна академія Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

м. Хмельницький, Україна

Львівське філософське товариство імені Казимира Твардовського

м. Львів, Україна

Роман Інгарден (1893–1970) польський філософ, відомий передусім своїми працями у царині естетики, літературознавства, теорії пізнання. Проте коло його наукових зацікавлень виходило за межі цих наук. Його цікавила людина, її природа, цінності та відношення до світу.

У промові *Людина і природа*, виголошеній на Міжнародному конгресі філософії у Венеції у 1958 році, змушеність людини існувати на межі двох різних істот, з яких тільки одна покликана представляти її людське, а друга – більш реальна, ніж перша, – походить, на жаль, з її звирячості й обумовлює першу, Інгарден ототожнив із трагічністю її долі. Але ця трагічність людини, пов'язана з перебуванням на межі двох граней буття – природи й специфічно людського світу – оприятноє, на думку філософа, геніальність та завершеність її буття, оскільки так вона має у своєму розпорядженні дві можливі перемоги над природою: з одного боку пізнати саму себе і природу, що її оточує, а з іншого – реалізувати своїми зусиллями, перемогами і навіть поразками цінності добра і краси, які у дійсності проявляють себе тільки у інтенційних витворах.

Таким підходом до відношення між людиною і природою Інгарден не лише погодився із німецьким філософом Германом Лотце, що людина трансцендує природу і силою своєї сутності творить світ у безконечних виявах історії й тим самим виражає свою усвідомлену активність у трьох головних формах – пізнаванні того, що істинне, дії добра і формуванні прекрасного – але й з'ясував сутність людини та її відношення до природи. Йдеться про те, що природа існує до усіякої діяльності людини та змінюється у самій собі загалом, незалежно не тільки від дій людини, але й від її існування, проте водночас саме вона і є обов'язковим фундаментом людського буття та існування його творинь. Про це свідчить не стільки факт людського пізнання, скільки зміст та спосіб існування витворів людської культури, які виникають унаслідок відкриття людиною в собі самій природи, яка й приводить її до усвідомлення власної осиротілості у чужому для себе і страшному світі.

На думку Інгардена, тільки у пограничній ситуації людина починає жити понад свої сили і свою натуру й створює довкола себе і у самій собі новий світ – quasi-дійсність. Людина творить світ культури із людським обличчям, що лягає тонким шаром на поверхню реальної природи, радикально змінюючи тим самим свою долю, сенс і

призначення. Так людина стає особистістю із власною роллю у людському світі, в якому підстав для власної автономії і свободи шукає у ідеалах добра та краси. Хоча й творча сила людини не є необмеженою і навіть не є достатньо творчою, аби бути дійсно здатною реалізувати цей новий світ і надати йому автономного існування, тому що творіння культури, створенні людиною, є ні чим іншим, як тільки тінню дійсності, лиш чисто інтенціональними творіннями, втім саме у них і знаходиться по-суті деяка вища реальність у порівнянні зі світом самої природи, а людина служить реалізації її цінностей добра і краси. Якщо людині це вдається, то її життя не є марним.

Власне, у невпинному потязі людини до переступання меж звірячості, які містяться у ній, та переростання їх у своєму началі завдяки творенню цінностей Інгарден вбачав сутність людської натури. У доповіді *Про людську натуру*, проголошеній на XI Конгресі філософських товариств французької мови у вересні 1961 року, польський вчений справжню натуру людини пов'язав із відчуттям потреби і навіть необхідності мати та пізнавати цінності, а також реалізовувати їх, наскільки це можливо, довкола себе та у світі загалом, оскільки тільки безпосереднє і інтуїтивне спілкування з цінностями й та радість, яку вони приносять, роблять людину щасливою. При цьому філософ мав на увазі, принаймні в першу чергу, не відносні цінності, які стосуються життєвих потреб людини (наприклад, їжі) чи задоволень (наприклад, доброго здоров'я чи насолоди), а безвідносні цінності у своїй іманентній властивості – моральні та естетичні – хоча й залежні у реалізації від творчого потенціалу людини.

Можна побачити, що така настанова Інгардена сягає переконаності Аристотель у тому, що щастя – це своєрідна діяльність душі, узгоджена із чеснотою, так як всяке мистецтво і всяке вчення, так само як дія і свідомий вибір, давньогрецький філософ визначав благом, до якого все прагне. Суттєво, що саме етичні та естетичні чесноти, на відміну від інтелектуальних, Аристотель не пов'язував із природою людини, бо все природне не може привчатися до чого б то не було. Наприклад, камінь, який за своєю природою падає вниз, не можна привчити підійматися вгору, підкидаючи його хоч тисячу разів.

Ймовірно, саме у зв'язку з цим польський філософ стверджував, що у творенні цінностей людина певною мірою забуває про свою первісну, чисто звірячу натуру, і тільки так по-справжньому відчуває себе щасливою. Особливо важливо, що людина під впливом створених нею цінностей, попри волю й знання, сама перетворюється, намагаючись слугувати їхній реалізації, тому без цієї місії і цього зусилля перерости себе саму людина знову впадає – і тут її вже не врятувати – у свою чисту звірячість, яка для неї – справжня смерть. Утримання ж людиною краю двох світів вимальовує перед нею перспективи абсолютно нових масштабів буття, у яких вона може досягти свого справді людського призначення – стати людиною, завдяки усвідомленню існування не самотою у світі, а через витвори людського духа – єдиним цілим із людством.

Проблему людини Інгарден також розглянув крізь призму її відношення до часу. Польський філософ, опираючись на переконання Рене Декарта про існування «я», що безпосередньо випливає із існування мислення, оскільки, якщо існує мислення, то повинен існувати також і той, хто мислить (*cogito, ergo sum*), спробував відповісти на питання *А чим є «я»?* на підставі різних досвідів часу, які здатна переживати людина. Тим самим вчений розділив погляд Анрі Бергсона, що часовість – це найглибша риса дійсності, а справжнє «я», перебуваючи у неперервному розвитку, уявлюється саме у часі.

У праці *Людина і час* (1946) Інгарден протиставив два принципово відмінних між собою типи досвіду часу і самої людини у часі. В одному типі видається, що те, що «насправді» існує, – це сама людина, тоді як час – це лиш щось наче похідне і уявне; у іншому ж, навпаки, час і зміни, які у ньому відбуваються, становлять єдину дійсність, а людина наче піддається у цих змінах зведенню нінащо, у кращому випадку утримується у бутті як чисте видіння, фантом, утворений змінами, що відбуваються у теперішньому. Проте у відношенні «я» до часу філософ схилився до думки, що існують не тільки різні

досвіди часу, але й різні види самого часу відповідно у різних образах життя людини і її поведінки. Тому час – це похідне явище, залежне від способу поведінки людської особистості і взагалі – від того, що існує. Його вид та різновиди є проявленням способу існування того, що існує. Але разом з тим існує і потік часу та його вплив на те, що є, зокрема на внутрішню цінність та окремішність людини, на її внутрішню силу, й на те, що в результаті має значення у дійсності. Таким чином, час, будучи чимось похідним, є водночас тим, від чого потрібно людині боронити себе і від чого вона не завжди може себе захистити. Час у такому розумінні польського вченого є вже не чистою формою досвіду, як це бачив Іммануїл Кант, а наче певною реальною силою в сфері того, що дійсне, хоча й не особливою поряд із тим, що існує у дійсному світі. Перемогти час людина може завдяки своєму вільному і відповідальному вчинку, який вона здійснює у глибокій переконаності, що тільки це й може вберегти її від загибелі внутрішньої цілості, щоб не бути розбитою втратою віри у себе, у кінцеву позицію усякого життя.

За такого підходу до відношення між людиною і часом Інгарден розумів «я» не лише проявленням людини та її відкриттям, а силою, яка сама себе примножує, сама себе вибудовує і сама себе переростає тією мірою, якою може зібратись, а не розвіятись на дрібні миті, скоряючись стражданню чи віддаючись утіхам.

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ ОБРАЗ, СЕЛФІ ТА КОНТРОЛЬ: ПРОБЛЕМА ПРИСУТНОСТІ

Городиська О.М.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

Сучасна людина існує у постійному пошуку себе, проте за відсутності будь якої усталеної моделі людського нормою є постійна актуалізація різних його форм. Останнього часу однією з поширених стала позараціональна парадигма буття людини – присутність, яка робить акцент на образі, а не на мові. Це підкреслював Гумбрехт, коли вказував на необхідність руху від «культури значення» до «культури присутності», який відбивається у модусах сприйняття, переживання, досвіду [1, с. 87]. При цьому «культура присутності» існує завдяки матеріальним факторам комунікації, й саме це позначає наявність, власне, буття, присутності людини в кожний окремий момент – лише через демонстрацію себе, оскільки таке буття складається із безлічі випадків та моментів, яких існує безкінечно багато, «вони не складають цілісну суб'єктивність, центровану певною цінністю особистість» [1, с. 88]. Це означає, що для того, щоб існувати, людині не треба самоусвідомлювати себе, достатньо лише траплятися, бути випадком, абсолютним моментом, яким суб'єктність і вичерпується, отже людина існує в миттєвостях. Тому важливим стає питання про спосіб самовираження такого буття, оскільки воно все одно прагне до позиції героя для самого себе, й тоді формою маніфестації себе стає певний концептуальний персонаж, який конструюється людиною саме з метою розповісти про себе, при цьому як оточення, так і контекст можуть бути змінені залежно від того, ким наразі є цей самий персонаж.

Проте навіть присутність як буття у миттєвостях є способом самореалізації особистості, принаймні, вона претендує на це. Тут вкрай важливо зрозуміти, що це потребує певного контролю, самоконтролю з боку цієї особистості. Мова не йде про саморефлексію, це не питання класичного сумніву та аргументації класичного типу раціональності, але так побудовано наше «Я», це є однією з найважливіших його функцій – запевнити нас, що ми керуємо нашим життям, бо якщо відчуття контролю над життєвими процесами слабшає, людина потрапляє в полон відчаю, особистість починає руйнуватися. Людина не може просто перестати бути причиною подій. Ця потреба викликається певною психологічною мотивацією до зовнішніх дій (effectance motive), що

власне й реалізується у прагненні до контролю над оточенням та контекстом. Крім того, це і є шлях до створення такого собі концептуального персонажу, який конструює людина і який діє в координатах присутності. Отже людина перетворюється на головного героя свого життя, а герої здійснюють вчинки, і щоб історія була вдалою, «Я» потребує певної мети, отже є потреба в сюжеті [3, с. 121]. Ефект «культури присутності» повною мірою розкривається через контроль над тим, яким чином і з чого створюється образ, що позначає людину, тобто як здійснюється демонстрація себе у нескінченному потоці миттєвостей та випадків. Поширеним інструментом такої самореалізації наразі стало селфі, яке дозволило людині не лише створювати образ самої себе, але й переконувати інших у власній значущості та здійснювати міф про себе, навіть якщо для цього необхідно виносити на привселюдний огляд частину приватного життя, що замістило зрештою поняття «бути собою». Безосновний образ, через який реалізується присутність, як це не дивно, став ознакою «норми»: коли чарівність стала важливішою за характер (оскільки необхідно отримати визнання групи, до якої людина відноситься), коли для досягнення щастя необхідно, перш за все, звільнитися від суспільного осуду та нехтування, коли поняття сумління та душі замінюються на поняття «mindfulness» та «wellness», що повністю змінює орієнтир із внутрішньої оцінки на зовнішнє схвалення. Отже все це є свідченням фундаментального зсуву пріоритетів із внутрішніх на зовнішні цінності, а селфі-камера підкріпила таку собі «любов людини до себе», звівши її фактично до позитивних коментарів та лайків, що, у свою чергу, розцінюється як прояв прихильності чи навіть любові.

Цікавим є те, що при аналізі феномена селфі на думку спадає певна його співзвучність із образами середньовічної культури, які несли в собі не лише символічний зміст, а часто теж були певною позначкою буття людини тут-і-зараз. Середньовічний образ формувався таким чином, щоб посилити ефект присутності не лише героя картинки, але і її спостерігача, отже навіть рамки, границі зображення нерідко слугували його продовженням й розмивали межу реальності та подій сюжету. Крім того, зображення завжди було переповнено додатковою інформацією, деталями, зверненнями, що дозволяло глядачу бути повноцінним учасником подій картинки, навіть якщо мова йшла про біблійні сюжети. Наприклад, на рамі містилися додаткові фігури або писалися надписи, які були звернуті до глядача. Вони роз'яснювали йому смисл того, що він бачить перед собою, вказували, хто створив це зображення, або клопотали про молитви за його автора та/або замовника тощо [2, с. 65]. Це, вочевидь, перегукується із селфі як відбиттям певної ситуації, яка була зафіксована головним її героєм. Навіть більше: якщо селфі як інструмент демонстрації «Я» у нескінченному потоці миттєвостей потребує прихильності та схвалення через позитивні коментарі та лайки (зادля підтримання контролю над життям конкретного концептуального персонажа), то середньовічний образ також мав викликати емоційний відгук, для чого використовували згадані прийоми. Проте часом вони провокували радикальну реакцію, на яку їх ніхто не програмував: образи могли викрадати, від них вимагали допомоги та чудес, їх шмагали та били, виколювали очі, вискрібали обличчя, перекреслювали тіла навхрест, забруднювали та перетворювали на брудні плями, особливо якщо це стосувалося голого тіла, просто поганили та знищували [2, с. 24]. Чи не таку ж реакцію викликають та провокують сучасні селфі? Із ними теж можуть обійтися найогиднішими способами – від досить «невинного» використання в мемах (заради жарту, наприклад) до перетворення життя героя на жах через шквал негативних відгуків та ненависті у соціальних мережах за мотивами селфі.

Дійсно, здається, важко зв'язати практику самоусвідомлення людини Середньовіччя із безосновним образом присутності, що його конструює селфі. Проте саме трансформація середньовічного образу в мистецтві з часом вплинула на той спосіб самоідентифікації, який вище було позначено як випадок, миттєвість. Вже з XII-XIII ст. ст. майстри почали експериментувати із мімікою персонажів: якщо раніше емоції передавалися лише через пози та жести, то тепер почали «оживати» обличчя, які

століттями до цього майже не змінювалися. При цьому першими почали перетворюватися зображення демонів, грішників, інших відринутих, оскільки вони, на відміну від Христа та святих, не мали зберігати спокій та безтурботність, навпаки – біси агресивно шкіряться та регочуть, а нечестивці кривляться та кричать від жаху [2, с. 120–121]. Зміни у зображеннях викликали подальший інтерес до індивідуальних рис, відмінностей, хоча спочатку потворність та непристойність демонстрували схожість із демонами, отже міміка відображала моральні якості людини. Навіть більше: демонстрація мук, страждань, з одного боку, мали викликати у глядача ненависть до гріху та страх перед наслідками (якщо то були зображення злодіїв та грішників), з іншого, – самоідентифікувати себе із жертвою та її болем (якщо сюжет розповідав про християн-мучеників та небесних заступників). В таких образах стійкість тіла святого до мук перетворювалося на відчутний знак Божої присутності в цьому світі [2, с. 157]. З часом посилюється прийом гібридизації рис людини та демона, біса, що дозволяло продемонструвати чийсь приховану сутність, яка проступала через зовнішній обрис. Це дуже добре видно у відтворенні сюжету падіння Люцифера, який із найпрекраснішого янгола перетворюється на потворного монстра. Навряд чи таке зображення можна назвати напряду селфі, проте сам спосіб, яким образно відтворювалася ця подія, нагадує фіксування руху героя селфі, який хоче продемонструвати себе «в усій красі». При цьому герої сучасних селфі активно використовують багато інструментів як щодо прикрашання себе перед винесенням на загальний огляд, так і щодо можливої трансформації свого образу, навіть до свідомого його спотворення задля досягнення певного ефекту. Залишається лише питання – яку ж таку приховану частину себе хоче цим продемонструвати герой сюжету селфі, або це лише сумна констатація власної безнадійної порожнечі, що її фіксують люди у спробі самопізнання через таку примхувату миттєвість?

Мабуть що на відміну від багаточисельності середньовічних зображень, переповнених смислами, селфі навряд чи може претендувати навіть на те, щоб позначати усвідомлення людиною тієї порожнечі, яка може проглядати через її примхливі, мудровані демонстрації себе. Саме через безосновність такої присутності подібна форма гейміфікує «Я», перетворює людську ідентичність на своєрідного пішака, який змагається на цифрових платформах за лайки та коментарі, за нових друзів, отже за прихильність та схвалення «племені», оскільки переможці зрештою можуть стати багатими та знаменитими, а ті, що програли, відкидаються групою, часто із жахливими для них наслідками [3, с. 323]. Це, в свою чергу, знову повертає нас до необхідності контролю над сюжетом та перебігом миттєвостей життя, яке демонструється іншим, хоча безосновність, невикоріненість такого буття робить контрольованість ілюзорною. Навіть схвалення інших, що могло б функціонувати як включення до певної ціннісної системи, створити опору для контролю, насправді не є навіть дійсно позитивною оцінкою, бо таке схвалення не має жодної переконливої причини для цього, лише випадковий збіг настрою, естетичного стану, зовнішньої схожості тощо.

Навіть зовнішня привабливість тут не є чимось беззаперечним, оскільки вона не орієнтується на певні загальні зразки, як це було втілено, наприклад, у принципі калокагатії в греків, коли краса духовна напряду пов'язувалася із красою зовнішньою, а потворність могла бути лише зовнішнім проявом аморальності. Тут спостерігається паралель із середньовічним світосприйняттям, але не з оцінкою безлічі сучасних зображень себе у селфі. Цікавим прикладом може бути випадок, що його описав Уїлл Сторр під час свого дослідження. Дівчина, велика шанувальниця селфі, для якої, власне, це був єдиний спосіб прояву себе, робила безліч свої фото протягом дня, їх назбиралося вже так багато, що навіть виникла проблема подальшого зберігання. При цьому вона постійно мудрувала над тим, як вона виглядає або може виглядати у тій чи іншій ситуації, які фільтри використовувати, що додати, а що прибрати тощо. Наносячи макіяж вона одразу орієнтувалася на те, як вона буде виглядати на селфі, про що її і запитав Сторр. На це вона відповіла, що їй неважливо, як це виглядає в реальності, і що коли вона

фарбується, вона дивиться не у дзеркало, а тримає перед собою телефон: «Отже до біса дзеркало, тому що воно показує реальність?» – «До біса дзеркало» [3, с. 314]. Навіть реальність у дзеркалі виявляється неважливою, важливим є лише образ, який примхливо малює герой селфі.

Мимоволі спадає на думку, який статус мало дзеркало у Середньовіччі. Залежно від контекстів, віддзеркалення могло втілювати знання або оману, шлях спасіння або шлях погибелі, слугувати Богу або Сатані. Нечіткий, швидкоплинний образ, що виникає у дзеркалі, нагадував про різноманітні блукання, ілюзії, самоомани, марення, якими диявол намагався затягти людину у свої тенета, бо у відображенні праве стає лівим, ліве – правим, зображення нагадує оригінал, але ним не є, воно з'являється та зникає, ніби його не було [2, с. 291–292]. Коли людина дивиться на своє віддзеркалення, вона не лише сприяє своєму марнославству та метушливо піклується про свою красу, але й вдивляється в саму себе, намагаючись досягнути свою сутність. Ще з часів Античності дзеркало слугувало метафорою самопізнання, бо дивлячись у воду або дзеркало, людина буквально може побачити себе зі сторони – суб'єкт, який дивиться, перетворюється на об'єкт погляду. І от настав час, коли дзеркало стало непотрібно, бо суб'єкту як такого більше немає, для селфі непотрібне самопізнання, погляд зі сторони; віддзеркалення тепер несе лише функцію конструювання свого поверхневого марнославного образу, і дзеркало перетворюється справді на зад диявола, як його зобразив Ієронім Босх у своєму «Саду земних насолод». Дивний образ диявола, який несе на своєму заду дзеркало, позначає істинне місце віддзеркалення, яке не має своєю метою самопізнання. Зад диявола є істинним обличчям суєтності, розпусти та марнославства, і Босх перетворює зад у дзеркало [2, с. 301]. Така собі іронія Ієроніма: присутність демонструє себе у миттєвості селфі, думаючи, що то справжнє «Я» (як його хоче показати герой сюжету), але насправді цей персонаж вдивляється у зад диявола.

Як зазначалося, контроль людини над власним життям є беззаперечною умовою збереження особистості, «Я». Парадигма присутності пропонує сучасній людині такі інструменти самовираження, які взагалі не залишають місця для контролю. Насправді, кожна особистість створює свій образ незалежно від культури, в якій вона існує, оскільки стати дорослим, власне, й означає перетворити життя на міф, коли особистісна історія надає життю ціль та значення, вона відволікає нас від хаосу, безнадійності та страху перед істиною, й особливо перед розумінням певної невідворотності. І мова не лише про драму скінченності буття, а й про швидкоплинність, про неможливість усталеності, що завжди вкрай проблематично для особистості. За влучним висловом професора Роя Баумейстера, життя – то є одвічні зміни із тугою за сталістю. Отже історія людства та окремі історії людей мають вчити нас, як знайти цю усталеність, як зберегти контроль і вхопити оте саме гостре відчуття життя тут-і-тепер. Але селфі, яке можна тлумачити не лише як спосіб реалізації, але й навіть як метафору присутності, взагалі відкидає це тяжіння до контролю, пропонуючи лише його ілюзію, таке собі відтворення життя героя, якого ніколи не існувало в реальності. Як віддзеркалення на картині Босха, його образ лише з'явився на мить і зник, і чи трапиться знову випадок його побачити, невідомо.

Література:

1. Корабльова Н., Чміль Г. Філософія присутності: Сковорода і Гумбрехт (Просвітництво та Постмодерн). Дискрипція умов і можливості події думки у впливах на контексти. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. Випуск 59. 2018. С. 85–96.
2. Майзульс М. Р. Мышеловка святого Иосифа. Как средневековый образ говорит со зрителем / М. Майзульс. М.: Слово / Slovo, 2019. 400 с.
3. Сторр У. Селфи. Почему мы зациклены на себе и как это на нас влияет; пер. с англ. Максима Леоновича. М.: Individuum, 2019. 408 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Жеребятнікова І. В.,

*Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна*

Наприкінці ХХ століття людська цивілізація вступає в якісно новий стан свого розвитку, епоху науково-технічної еволюції, що посилює антропогенний вплив на природу та породило нові проблеми й виклики. Глобалізація соціальних, культурних, економічних і політичних процесів в сучасному світі, поряд з позитивними сторонами, породила ряд серйозних проблем: екологічних, демографічних, політичних і ряду інших. Виникнення особливого роду протиріч світового розвитку, які отримали назву «глобальних проблем людства», стало характерною рисою та одним з найважливіших показників нашого часу.

Глобальними проблемами прийнято називати такі проблеми, які мають загальнолюдський характер і зачіпають не тільки інтереси всього людства в цілому, але й окремих людей практично в будь-якій точці планети. Глобальні проблеми підвели людство до кордонів його буття і змусили озирнутися назад, на пройдений шлях. Сьогодні потрібно дати оцінку цілям, які ставило перед собою людство, а також внести необхідні корективи в «траєкторію» свого розвитку, оскільки глобальні проблеми поставили людство перед необхідністю суттєво змінити себе [1, с. 188].

Слід відмітити, що гострота і складність проблем, що мають глобальний (всепланетний) характер і загрожують самому існуванню людства в майбутньому, викликали появу нової галузі знання – глобалістики, теорії глобальних проблем, в розробці якої беруть участь представники не тільки суспільних і гуманітарних, але й природознавчих і технічних наук. Кожна з них, крім філософії, досліджує один або кілька аспектів проблеми, адже специфіка глобальних проблем полягає в тому, що вони вимагають програмно-цільової організації наукових досліджень. Глобалістика – це наука про методологію глобалізму і глобалізації, їх зміст, тенденції розвитку та наслідки, глобальні, регіональні стратегії, методи світового стратегічного планування і прогнозування [2, с. 34]. Глобалістика дозволяє висвітлити питання стійкого розвитку суспільства, проблеми ноосфери та основи світогляду в умовах формування нового світу. Вона вивчає найбільш загальні закономірності розвитку людства і моделі світу, який управляється як єдиний соціальний організм у єдності і взаємодії трьох основних глобальних сфер – екологічної, соціальної та економічної. Саме тому, особлива роль в осмисленні глобальних проблем належить філософії, яка розкриває основоположні принципи життя людини в сучасному світі. Філософія дає можливість зрозуміти, якими повинні бути суспільство та особистість, щоб не втратити свого людського характеру.

Філософія прагне до комплексного, всебічного дослідження глобальних проблем, націлює людину (людство) на їх гуманістичний аспект, встановлює їх концептуальний зв'язок з людською діяльністю і загальними тенденціями розвитку. Філософська теорія спрямована на вироблення і забезпечення методології, методів і методик дослідження цих проблем. Завдяки філософському знанню стає можливим дослідження наукових та соціальних шляхів їх вирішення. Філософське знання забезпечує комплексний, системний підхід, інтеграцію науки і практики. Отже, філософія стає для представників різних наукових дисциплін сполучною ланкою, так як орієнтована в своєму аналізі на міждисциплінарність. Як теоретичний світогляд, філософія займається дослідженням і розробкою світоглядних аспектів глобальних проблем, актуалізує їх у контексті глобального світогляду і, таким чином, доносить до людини (людства) [1, с. 190–191].

Можливо визначити такі особливі риси, які відрізняють власне глобальні проблеми від будь-яких інших: – за своєю суттю глобальні проблеми порушують інтереси не лише окремих людей, народів, держав чи груп держав, а всього людства, тобто носять

планетарний, вселюдський характер; – ці проблеми є об'єктивним фактором світового розвитку і не можуть бути проігноровані, а тому потребують негайних рішень; - невіршеність глобальних проблем становить загрозу для існування людства та може призвести до загибелі цивілізації як такої: - глобальні проблеми не можуть бути вирішені зусиллями окремих держав, а потребують цілеспрямованого об'єднання зусиль всього світового співтовариства [2, с. 51–52].

До ключових глобальних викликів сучасності відносять: швидке розростання екологічної кризи; проблеми соціально-економічного характеру; демографічні проблеми; проблеми соціально-політичного характеру; продовольчі проблеми; гуманітарні проблеми; проблеми невиліковних хвороб; вичерпання природних ресурсів; посилення демографічного дисбалансу; поширення ризиків для здоров'я; міжнародна фінансова нестабільність; криза глобального управління світовими процесами; глобальна культурна криза тощо. Принциповою особливістю глобальних проблем є їх комплексність, тобто складна взаємозалежність, взаємообумовленість і тісний зв'язок між собою. Актуалізація чи навпаки вирішення однієї з них безпосередньо або побічно відбивається на всій системі глобальних проблем сучасності. Тому вирішення однієї з глобальних проблем передбачає врахування на неї впливу інших проблем.

Оскільки філософія має справу з найбільш загальними, фундаментальними проблемами існування світу, його єдності, природи, тенденцій розвитку тощо, саме тому глобальні процеси сучасності, формування нової цілісності земної цивілізації, творення єдиного взаємозалежного людства, не могли лишитися осторонь філософських міркувань. Виходячи з цього, специфіка філософського осмислення загальних проблем сучасності полягає у наступному:

– філософія дає інтегрований, узагальнений погляд на глобальні проблеми сучасності; відволікаючись від окремого і часткового, вона розглядає глобальні проблеми в їх єдності, цілісності, взаємообумовленості і взаємозв'язку;

– філософія спрямована на виявлення сутності глобальних проблем, їх природи, закономірностей виникнення і розвитку в умовах буття і функціонування світової цивілізації; пояснює глобальні проблеми в контексті розвитку системи «суспільство-природа»;

– філософія осмислює взаємозв'язок глобальних проблем з усіма сферами суспільного буття та діяльності людини – господарською, техніко-технологічною, політичною, культурною, пізнавальною, освітньою, релігійною, моральною тощо, виявляє особливості відносин «людина-природа», «суспільство-природа»;

– філософія впливає на формування і зміст нового феномену сучасності – глобального мислення, якому притаманне нове бачення проблем, нові аналітичні навички і нові вміння вироблювати й користуватися глобальними стратегіями;

– філософські уявлення про людину, як активну, діяльну, мислячу істоту, носія розумових, ментальних, духовних якостей націлюють на усвідомлення відповідальності людини за наслідки своєї власної діяльності та виняткову роль її свідомих і цілеспрямованих зусиль у збереженні динамічної рівноваги живого світу й самозбереженні людства [3, с. 5–6].

Глобальні проблеми сучасності складають зміст сучасної кризи світової цивілізації, створюють загрозу нормальному розвитку і навіть самому існуванню всіх країн світу і потребують для відвернення цих катастрофічних наслідків їх спільних зусиль, тобто мають всеохоплюючий, планетарний, глобальний характер. Однією з найважливіших передумов інтеграції, філософсько-політичних, природничих і техніко-економічних знань для розв'язання глобальних проблем сучасності є докорінна зміна парадигми політики: відхід всіх країн світу від конфліктної, конфронтаційної орієнтації, перехід до глобального конструктивного співробітництва на засадах визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, спільний пошук найефективніших шляхів формування глобального. Забезпечити виживання людства і подальший соціально-економічний

розвиток земної цивілізації – це значить знайти провідні шляхи та засоби вирішення глобальних проблем. Для їх вирішення потрібні нові підходи і практичні заходи, які б виходили із цілісності світу, необхідності співробітництва в планетарному масштабі. А це означає, що людство має прийняти нове мислення, нове відношення до буття, усвідомити важливість негайного вирішення глобальних проблем, включаючи розробку системи ефективних міжнародних процедур і механізмів, здатних забезпечити збереження і розвиток людської цивілізації в цілому [2, с. 142].

Таким чином, глобальність світу, яка обернулася кризою його виживання і тривожною непевністю майбутнього, потребує чіткого усвідомлення, розуміння, оцінки тих проблем і викликів, що постали перед людством. Глобальні питання сучасності не можуть бути вирішені без детального опрацювання їх філософами і представниками конкретних наук. Завдання сучасної філософії полягає в пошуку нових цінностей і соціальних систем, які забезпечили б виживання людства. Нова філософія покликана розробити модель вирішення глобальних проблем, допомогти практичній орієнтації людини в сучасному світі в справі виживання цивілізації.

Література:

1. Жадько В. А. Глобальні проблеми сучасності як об'єкт філософської рефлексії / В. А. Жадько // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2010. – Вип. 43. – С. 187-195.

2. Воронкова В. Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри. Монографія / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя, Видавництво ЗДІА, 2010. – 272 с.

3. Філософія глобальних проблем сучасності: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; за наук. ред. Арістової А. В.; упорядн. словн. Волобуєва С. В.]. – К.: НТУ, 2016. – 184 с.

ПАРАДИГМА ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ І СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА

Квіткін П. В., Дятлова І. В.

*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
м. Харків, Україна*

Актуальною проблемою будь-якого суспільства завжди була і залишається проблема змісту і спрямованості освіти, що в остаточному підсумку визначає майбутнє суспільства.

У систематизованому і концентрованому вигляді зміст і спрямованість освіти відображаються у парадигмі освіти. Поняття «парадигма освіти» знайшло досить широке відображення у сучасному науковому дискурсі, стало предметом обговорення представників різних галузей наукового знання. Разом з тим, щодо тлумачення даного поняття, визначення його власного обсягу і змісту існує велике розмаїття підходів.

Неоднозначність підходів до розуміння поняття «парадигма освіти» зумовлено: ототожненням парадигми освіти з педагогічними парадигмами (педагогічними концепціями навчання); ототожненням парадигми освіти з новими підходами у навчанні; ототожненням парадигми освіти з новими методами навчання.

Аксіоматичним під час аналізу парадигми освіти стало звернення до визначення поняття «наукова парадигма». Однак, ці парадигми відрізняються як за функціональним призначенням, так і за соціальним статусом. «Наукова парадигма» відображає прийняту систему поглядів наукового співтовариства, а «парадигма освіти» – прийняту у суспільстві систему поглядів на сутність, зміст і спрямованість освіти, що зумовлена досягнутим рівнем і тенденціями розвитку суспільства, системою домінуючих цінностей,

місцем та роллю людини у суспільстві, ставленням суспільства до світу. Зміст і спрямованість національної парадигми освіти визначено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993) [2] і законі України «Про освіту» [8].

У наукових дослідженнях поруч з поняттям «парадигма освіти» активно вживається поняття «освітня парадигма». З таким підходом можливо цілком погодитися, якщо не ототожнювати його із поняттям «парадигма освіти», або із поняттям «педагогічна парадигма». Усі ці поняття відображають різні рівні парадигмальних вимірів освіти:

– «парадигма освіти – прийнята у суспільстві система поглядів на сутність, зміст і спрямованість освіти (має нормативно-правове визначення і статус);

– «освітні парадигми» – прийняті у суспільстві системи поглядів на сутність, зміст і спрямованість певних рівнів освіти (також мають нормативно-правове визначення і статус);

– «педагогічні парадигми» – прийнята у педагогічному і науково-педагогічному середовищі система поглядів на організацію освітньої діяльності, сутність і зміст педагогічних технологій.

Розуміння «парадигми освіти» як прийнятої у суспільстві і закріпленої у нормативно-правових актах системи поглядів на сутність, зміст і спрямованість освіти, дозволяє стверджувати, що існує три основні парадигми освіти:

– *соціоцентрична парадигма освіти* – спрямована на формування особистості із чітко визначеними та ідеологічно орієнтованими якостями, що одержує певні рольові обов'язки у суспільстві;

– *технократична парадигма освіти* – спрямована на формування певних компетентностей особистості, пов'язаних з умінням здобувати знання, творчо їх використовувати і створювати нове знання, тобто на чітку професійну спрямованість – підготовку особистості до праці;

– *соціально-особистісна парадигма освіти* – спрямована на формування соціальних і громадянських якостей особистості як активного суб'єкта суспільної життєдіяльності, формування професійних компетентностей і здатностей до самореалізації у процесі професійної і суспільної діяльності, забезпечення всебічного розвитку і реалізації особистістю духовних і фізичних потенцій у житті та діяльності.

Запропоноване розуміння поняття «парадигма освіти» зумовлює необхідність визначення чинної національної парадигми освіти. Становлення національної системи освіти базувалося на концептуальних положеннях щодо змісту і спрямованості сучасної освіти, що були сформульовані у доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття «Освіта: прихований скарб» [1]. Ці положення знайшли відображення у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993) [2].

Практичні шляхи реалізації Програми закріплені у постанові Кабінету Міністрів України «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» (1998) [9], відповідно до якої Освітньо-професійна програма повинна, насамперед включати: цикли гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки. У листі МОН України № 1/9-304 від 17.06.2002 року [7] було визначено перелік навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки фахівців і встановлено загальний обсяг годин на вивчення зазначених дисциплін – 1296 годин (24 кредити).

Це створювало усі передумови для забезпечення реалізації у національній системі освіти концептуальних підходів і тенденцій розвитку світової освіти. Однак, починаючи з 2009 року [6], відбувається поступовий перехід до технократичної парадигми освіти.

Про таку трансформацію, по-перше, засвідчує скорочення переліку гуманітарних, соціально-економічних дисциплін та обсягу часу на їхнє вивчення здобувачами вищої освіти, що в остаточному підсумку завершилося виключенням цих дисциплін із переліку нормативних та варіативних навчальних дисциплін [5], ігноруючи чинну Постанову Кабінету Міністрів України [9].

По-друге, у Стандартах вищої освіти [4; 12] знайшли відображення лише

інтегральна, загальні і спеціальні (фахові, предметні) компетентності випускника, що були запропоновані міжнародним Проєктом Тьюнінг «Гармонізація освітніх структур у Європі» [11].

Таким чином, можливо зробити висновок, що сучасна національна парадигма освіти є технократичною парадигмою освіти і суперечить основним принципам освіти в XXI столітті, не забезпечує всебічного і гармонійного розвитку особистості та не враховує сучасних реалій буття українського соціуму, а саме: не сформованість в Україні політичної нації, процеси цивілізаційної ідентифікації українського суспільства, необхідність збереження національної соціокультурної ідентичності в умовах глобалізації, процеси інформаційного протистояння у сучасному світі.

Сучасне ставлення до гуманітарної та соціально-економічної освіти здобувачів вищої освіти починає виявлятися у соціальних та громадянських якостях національної політичної, економічної, технічної та наукової еліт.

Література:

1. Делор Ж. Образование: сокрытое сокровище. Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. ЮНЕСКО, 1996. URL: <https://www.ifar.ru/library/book201.pdf> (дата звернення: 20.10.2021).

2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

3. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

4. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 30.04.2020 р. № 584). URL: <https://mon.gov.ua › 2020-metod-rekomendacziyi> (дата звернення: 20.10.2021).

5. Про визнання таким, що втратив чинність наказ Міністерства освіти і науки України від 09.07.2009 року № 642. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.11.2014 року № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1392729-14#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

6. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента: Наказ Міністерства освіти і науки України № 642 від 09 липня 2009 року (Зі змінами згідно наказів Міністерства освіти і науки України № 259 від 29.03.2010 року, № 831 від 25.08.2010 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0642290-09#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

7. Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2002/2003 навчальному році: Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-304 від 17.06.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-304290-02#Text> (дата звернення: 12.10.2021).

8. Про освіту. Закон України № 2145-VIII у редакції від 02.10.2021. ORL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

9. Про розроблення державних стандартів вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

10. Про розроблення державних стандартів вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

11. Проект Тьюнінг «Гармонізація освітніх структур у Європі». URL: https://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf (дата звернення: 20.10.2021).

12. Стандарти вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti/> (дата звернення: 20.10.2021).

ГРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОТЕНЦІЙНОГО ПРОСТОРУ У РАКУРСІ ПСИХІЧНОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ

Количева Т.В.

Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, Україна

Існування сучасної людини відбувається у протирічних умовах: з одного боку, навколишній ментальний простір закликає до досягнення ясності та узгодженості у картині світу, а з іншого – відбувається переформування традиційних цінностей та стандартів. Зокрема, це протиріччя стосується такого явища, як психічний статус людини. Сучасна філософія та психологія знаходять підтвердження думці, що поняття про норму – це «уявлення за домовленістю». Але таке формулювання стосується феномену людської реальності у межах однієї сторони реальності, а ще є рівень потенційного простору. Поняття потенційного простору ввів Дональд Віннікот. Він відмічає, що це – гіпотетична зона, яка включає до себе певне розширення», тобто, зону між внутрішнім світом та зовнішнім, а ще висловлює думку, що «ця зона є продуктом досвідів окремої особи у середовищі, яке трапляється» [Цит. по 1, с.110].

Доцільним буде загострити увагу на тому, що психічний статус як явище, слід розглянути більш ретельно саме з точки зору потенційного простору, який визначається своєрідним продуктом досвіду людей, який, більшою частиною, має специфічний штучний характер. Цікаві ідеї висловлює американський психіатр Томаш Сас, який намагається прояснити «корені сучасного трактування поведінки людини у ракурсі психічних відхилень. Автор підкреслює, що «психіатрія базується на методах аналізу комунікацій, і робить висновок, що «мова психіатрії (та психоаналізу) фундаментально не є точним по відношенню до предмета дослідження» [3, с.11]. Також автором розглядається психіатрія у ракурсі аналізу ігрової поведінки людей: « вона займається описом, проясненням, та з'ясуванням тих різних ігор, у які люди грають, як вони навчаються тим іграм, чому вони люблять в них грати, як вони навчаються, які обставини сприяють продовженню їх старих ігор, та навчання нових ігор» [3, с.15]. При цьому як раз доцільно звернутись до поняття Віннікота «потенційний простір», тому що саме тут йдеться про гру як інструмент, за допомогою якого людина спроможна досягти певного розширення у собі. Т. Огден зазначає цю зону, як «проміжну зону досвіду , що лежить між внутрішнім світом, «внутрішньою психічною реальністю», та дійсною, або зовнішньою реальністю» [1, с. 111].

З одного боку, така проміжна зона є продуктом досвіду людини, а з іншого - має певний ендогенний характер. Д. Віннікот підкреслює, що в деяких випадках потенційний простір заповнює ілюзія, яка зустрічається у грі. Слід відмітити, що людина прагне до збереження свого власного психічного гомеостазу – певного статусу, у якому у картині світу особистості узгоджені між собою усі її елементи. Часто у цьому допомагає функція символізації. І, якщо мова йде про те, що можна віднести до психопатології, то у цьому випадку цей потенційний простір не має у собі можливості створювати та зберігати діалектичну узгодженість власної картини світу. При цьому можна, з одного боку, зробити висновок про те, що потенційний простір, який створюється за рахунок гри, є продуктом креативу, уяви, а також, засобом збереження власної картини світу. Але, коли

потенційний простір «стає більшою частиною ґрунтуватися на фантазії, яка стає річчю у собі настільки ж могутньою, небезпечною і приємною, як зовнішня реальність, від якої вона не може бути диференційована», як формулює Т. Огден » [1, с. 111].

У такому разі можна говорити про те, що такий потенційний простір допомагає людині грати у таку специфічну гру, у якій інтерпретація і зовнішня подія, символ та факт трактуються як одне й те саме. Тобто, якщо виходити з думки Томаса Стивена Саса, « психічне захворювання - це не те, що має людина, а те, що вона робить, чим є» [3, с. 307]. Іншими словами, ті прояви людини, які вважаються психопатологічними, можна назвати паттернами поведінки, що створені такими внутрішніми правилами гри, які налаштовані на збереження власного гомеостазу всупереч зовнішньому резонансу з навколишнім світом. Тобто, потенційним простір є ототожненням себе зі своєю сутністю, та разототожненням з соціальним втіленням себе у світі.

Таке разототожнення є типовим проявом гри, тому що людина у своєму потенційному просторі розширює не тільки власне розуміння свого психічного статусу, але й збагачує власну логіку новими зв'язками, новими умовиводами, новими концептуальними позиціями. Слід відмітити, що одним з критеріїв адекватного мислення з точки зору класичної психології є вміння людини визнавати суттєві ознаки предметів, явищ, та створювати причинно-наслідкові зв'язки. Але у так звані порушення мисленневих операцій можна розглядати, як своєрідну експериментальну гру, у якій єприсутніми і різні інтерпретації явищ та подій, і рухливі границі людини у поєднання з границіми інших, і елементи ірраціональності тощо.

Такого рода гра – це дія з розширенням потенційного простору людини, і вона призводить саме до посилення людської аутентичності. Як відмічає І. Погодін, «ми живемо у світі концепцій», але такий спосіб життя – породжує явище створення штучної реальності, і це стосується і психічного статусу людини: «якщо терапевт вважає свого клієнта шизофреніком, нарциссом, пограничником, то клієнт вступить з ним у певну змову, і допоможе створити відповідну реальність» [2, с. 108]. Тобто, гра людини презентує її справжність. Т. Сас виражає думку, що таким чином, можливо, без повного розуміння будь-ким того, що вілбувається, все більш стиралися межі між психіатричною грою, та реальним життям» [3, с. 286].

Роблячи висновок, можна сказати, що психічний статус людини усучасному світі передбачає існування певного потенційного простору, який за допомогою гри як інструменту засвоєння світу, а також, побудови життєвого простору, зможе зробити цей психічний статус здатним існувати в рамках багатьох логік, багатьох реальностей, та багатьох інтелектуальних та емоційних репрезентацій. Тобто, психічний статус сучасної людини є багатомірною велечиною, і це допомагає комфортній взаємодії зі світом.

Література

1. Огден Т. Потенційний простір . Псі – Свідомо про несвідоме .// Огден Т . 2008 р., С.110-123.
2. Погодін И.А. Психотерапия как путь формирования и трансформации реальности / Погодін И.А. – М.: ФЛИНТА: Наук, 2015. – 328.
3. С.Томаш. Миф о психическом заболевании. Основы теории личного поведения / Т. Сас. «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 320 с.

ФИЛОСОФИЯ ДЛЯ ОБРАЗОВАНИЯ ИЛИ ПУТЬ К УНИВЕРСАЛЬНОЙ ДУХОВНОСТИ

Компаниец Л.В.

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
г. Харьков, Украина*

Актуальность осмысления темы приобретает особую остроту в связи с демократизацией нашего общества и необходимостью поиска путей становления гармонично развитой личности, адекватно реагирующей на процессы в культуре, обладающей умениями высшего типа (рассуждать диалогично, аргументативно, контекстуально, критично, логично), высокой степенью адаптивности. По-прежнему остаётся актуальной проблема отсутствия в современной культуре универсальной модели воспитания, формирования вне мировоззренческих (идеологических) перекосов личности. В нашем контексте – практики, способствующей возрождению, сохранению духовности, снимающей негативные аспекты состояния мировоззренческих кризисов. Такой универсальной теорией формирования целостной личности остаётся философское знание, способствующее более эффективному, плавному вхождению индивида в мир, общество, культуру, открывающее возможность полноценного существования человека в мире. Философия остаётся своеобразным тренером для интеллекта, рычагом для развития мышления. Вечно проблемный её характер, открытость к допущению поливариантных ответов, логичность, последовательность, критичность, способность задействовать когнитивные свойства сознания сохраняют её инструментарий незаменимым, уникальным для воспитания и развития не догматичного, гибкого, разумного, критичного мышления.

Основной принцип обучения современной системы образования заключается в передаче сравнительно ограниченного количества знаний, умений, навыков, зачастую не связанных друг с другом. Выработка умений более высокого порядка происходит не систематически, опосредованно, а не непосредственно, в рамках специальной дисциплины. В средней и высшей школе у большинства обучаемых вырабатывается стойкое равнодушие к непознанному, освоение знаний происходит по принципу механического накопления информации. Любопытный и пытливый ум зачастую перерастает в ненавистника образования, а затем в выпускника с неэффективными в «нестандартной» взрослой жизни знаниями. Наличие определенного багажа знаний – это необходимое, но недостаточное условие полноценной жизни будущего поколения. Ещё Ницше очертил проблему современного мира: крушение культуры происходит тогда, когда образование подменяется пустым знанием» [1], в такой ситуации человек от скуки может впасть в разного рода крайности (алкогольную, наркотическую и другие виды зависимостей). Как на «внутреннем» (мировоззренческом), так и на внешнем (культуры) уровнях, быстро меняющемуся миру необходим человек исследующий, мыслящий, рассуждающий убедительно и аргументативно, морально ответственный, не поддающийся мнению толпы, перекосам идеологическим, адекватно реагирующий на различные, весьма непростые жизненные ситуации. Именно к воспитанию такого индивидуума следовало бы стремиться научному сообществу, государству, и, в первую очередь, средней и высшей школе.

Если представить наше общество в виде некоего здания, то его устойчивость, равно как и устойчивость любого сооружения, будет определяться прочностью его фундамента. От того, насколько продуманным, прочным будет фундамент, зависит долговечность всего здания. Школа, как среднего, так и высшего звена выступает «фундаментом», первоосновой, важным, формирующим общество будущего элементом. Если фундамент слаб, то никакой последующий косметический ремонт, никакое внешнее облагораживание не сделает здание долговечным. Поэтому школа (наш «фундамент»), нуждается в накопленных за многие века богатствах философии, а также современных идеях и технологиях современного научного сообщества.

Педагогам прошлых веков были свойственны поиски способов эффективного достижения целей образования: надежды возлагались на математику, «мертвые» языки – латынь, греческий, «живые» языки – французский, немецкий, логику, в наше время – на компьютеризацию. Попытки введения философии в образование предпринимались в разные времена. Для старшеклассников 90-х годов читался предмет «Обществоведение», носивший сугубо информационный характер. Школьные предметы (в том числе и «информативная» философия) не могут обеспечить развитие самостоятельного мышления, развить интеллект в сравнительно короткий период (обучения) жизни человека. Современная система образования оставляет незадействованными массу нераскрытых возможностей человека, и, в частности, возможности его мышления. Современная отечественная общеобразовательная система мало вдохновляет, мало стимулирует интеллектуальную, духовную энергию учащихся. Идея по выходу из этой ситуации состоит в том, чтобы с помощью философского инструментария научить подрастающее поколение рассуждать разумно, критично, использовать потенциал философии для реструктурирования духовно-мировоззренческих основ, образовательного процесса. Максимально раскрыть потенциал мышления, выработать самостоятельность, ответственность, моральность, – под силу философии. Иными словами, философия может и должна оставаться постоянной парадигмой образования. По нашему мнению, целью образования должно стать производство разумно-здоровомыслящих, духовно-развитых граждан, ибо, как отмечает автор, человек может много знать, однако при этом не быть рассудительным, разумным, творческим, духовно-развитым индивидом. Такой человек может иметь в своём арсенале большое количество информации, но плохо мыслить.

Философия является наиболее продуктивным средством в развитии мышления, в воспитании морально устойчивого гражданина демократических обществ. Вопрошающий характер философии, возможность рассуждать о любых жизненных сюжетах, находить множество решений, логичность, последовательность соответствуют природным возрастным потребностям подрастающих поколений. Только философии под силу преодолеть фрагментарность школьного знания, так как вопросы, которые она ставит, нагружены эстетическим, метафизическим, эпистемиологическим смыслом, способны проникнуть в любую предметную сферу. Таким образом, философия потенциально способна удовлетворить природную любознательность, интеллектуальные потребности, сделать сознание человека гибким, открытым для всего нового, помочь овладеть навыками разумного, логичного мышления.

В отличие от многих развитых европейских стран, где духовные знания под эгидой философии являются неотъемлемой частью образования, в Украине их присутствие можно наблюдать далеко не везде. Как правило, философское образование ограничивается обучением, в рамках стандартной парадигмы образовательной практики. То есть, принцип *введения в философию* заключается в изложении единообразной информации о ней, ее истории, культуре, сведений о профессиональных философях и их учениях. Такой культурно-информационный метод, практикуется в европейских странах, в Украине и сейчас.

В отличие от принятой в нашей стране системы трансляции готового знания, существуют программы (на Западе), в которых основной акцент делается не на усвоение информации, а на развитие мышления. Опорой в таких уроках философии являются такие человеческие чувства, как удивление, открытость, развитое воображение, познание мира через интеллектуальную игру, удовольствие от получаемых интеллектуальных знаний. Философия может и должна стать своеобразным тренером для интеллекта, инструментарием в возрождении духовности, путём к конструированию универсального (вне закрытых идеологий), целостного мировоззрения. Она превращается в своеобразный инструмент, с помощью которого индивиды размышляют о мире, вне узких границ и рамок, ведущий к духовно-интеллектуальной эволюции. Для выхода из кризиса не

существует ничего лучшего, чем интеллект, который идет в ногу со временем, предвидя будущее.

Если взять за основу систему образования современной Украины, необходимо отметить, что само по себе образование мало чем может помочь в культивировании духовности (речь идет не об узкой религиозности). Украинское образование нацелено на то, чтобы индивид получил определенное количество знаний, умений, навыков, и не более того. Подготовкой (воспитанием) целостного (рационально-духовного) мировоззрения молодёжи, к выходу в жизнь, развитием их мышления, владением разговорной речью, навыками рассуждения о мире, способам ориентирования в многообразии разнопланового знания, занимаются мало, или вовсе не занимаются. Современный человек избегает самостоятельности в мышлении (в вопросах духовности), а значит и духовной эволюции. Такое бегство М. Хайдеггер называет основой для бездумности [2]. Заполнить этот пробел может философия.

Если главный акцент в образовании сместить на развитие *открытого, логичного, разумного, гибкого* мышления, то традиционные философские проблемы, такие, как природа мышления, его уровни, как нельзя лучше подходят в воспитании разумных, здравомыслящих индивидов.

Таким образом, философия (философский инструментарий) презентуется как доминирующая педагогическая стратегия в деле духовного просвещения, культивирования расширенного (целостного) мировоззрения, воспитания ответственной, открытой для самокорректировки, коммуникабельной, самостоятельной, мыслящей, иными словами зрелой личности, умеющей быстро ориентироваться, адекватно реагировать, успешно адаптироваться к быстроменяющимся условиям современного мира.

Литература

1. Ницше Ф. Сочинения в двух томах.– М.: Мысль, 1990. – Т.2. – 829 с.
2. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге. Сборник. / Пер. с нем. – М.: Высшая школа, 1991. – 192 с.

ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Коростильов Г. Л.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Анотація. На початку ХХІ ст. все частіше став використовуватися термін *військово-технічна революція* (ВТР). Вперше про революції у військовій справі написав М. Робертс (Робертс М., 1967).

С філософської точки зору ВТР не трапляються самі по собі, вони виникають на тлі відповідної промислової, науково-технічної революції (НТР), технічних та наукових «ноу-хау», запровадження у промисловість новітніх технологій. Взагалі дуже обгрунтований, глибокий філософський погляд на взаємний зв'язок «людина –техніка » розкриває видатний філософ ХХ-го сторіччя Мартін Гайдеггер. У своєму циклі лекцій «Питаючи про Техніку» Гайдеггер вводить термін «постав», який означає «підпорядкувати природу собі», тобто людині та те, що робить людина з природою може все, що захоче. Техніку як продовження людини, збільшення її сил і потенцій. Тобто людина з однієї сторони стає більш «технічною» за рахунок розвитку техніки і за рахунок опанування над технікою приходиться до безмежного опанування над природою, технікою, стає вже творцем свого сучасного «буття», але з другої сторони попадає у залежність від сучасної техніки та

технологій. Сьогодні змінюється сама сутність людини, бо в цій новий образ вписується і воля, і влада над природою.

У війнах майбутнього буде широко застосовуватися зброя на нових фізичних принципах така, як геофізична, радіологічна, радіочастотна, лазерна, інфразвукова, психотронна, генетична, акустична, електромагнітна та інше. На практиці перехід до «інформаційного суспільства» приводить до посилення можливостей використання методів економічно - інформаційного протиборства до посилення та вдосконалення методів інформаційної війни (Требін М., 2005: 214–215). Наприклад, війну в Персидській затоці «Буря у пустелі», яка тривала п'ять тижнів – з січня по лютий 1991 р., назвали першою інформаційною війною. Сучасне військо швидко інформатизується, що теж прискорює прийняття рішень командирами, а це в цілому впливає на строки проведення бойових дій у бік скорочення за часом.

На сьогодні усі розвинуті держави приділяють велику увагу створенню і фінансуванню військових інформаційних технологій. Самою відомою організацією, яка займається новітніми військовими технологіями є Агенція провідних оборонних проєктів DARPA (США, 1958 рік). Успіхи феномену DARPA стали причиною створення аналогів цієї організації в інших країнах. Наприклад: DRDO (Індія), MAFAT (Ізраїль), SASTIND і SRSC (Китай), Науково-дослідницький центр “Бюро оборонних рішень” (Росія), GDA (Франція) та GARDA (Україна).

Треба звернути увагу, на те що з початку XXI-го сторіччя активно використовують робототехнічні системи різного призначення. На прикладі дронів та безпілотників, я хотів би показати, як змінюється їхня затребуваність на ринку озброєння. Військова робототехніка є добре фінансованою галузю. Вже зараз постає питання у спробах прирівняти військових роботів до негуманної зброї.

Вже зараз у розвитку військової справи антропологічний фактор виходить попереду всіх якісних змін. Процес прийняття рішень саме у військових питаннях неможливо відокремити від "людського фактору" – від особистості військового, у сміливості і вмінні включити в своє рішення якусь ступень ризику. Ставити завдання та приймати остаточне рішення буде людина.

Світове філософське наукове середовище все частіше звертається до терміну *військово-технічна революція*. Сьогодні людство має справу із високотехнологічними війнами. Це означає наступне. По перше, сьогодні війна проводиться в іншому інформаційному просторі, де ми бачимо переплетіння інформатизації та роботизації. По друге, використання сучасних наукових досягнень в військовій техніці та технологіях веде до змін і трансформації онтологічного виміру у військовій справі

Останні данні дають можливість вийти на загальні характеристики сучасних гібридних воєн, до яких відносимо: зростання інформаційних технологій, особливе ставлення до кібербезпеки, мініатюризація засобів озброєння, надання засобам озброєння елементів штучного інтелекту, мінімізація кількості підрозділів та загальної кількості військовослужбовців, загострення онтологічного питання та антропологічного фактору.

Література:

1. Дольская О. А. (2015) Интеллектуальные революции и техники мышления. *Теория и практика управления социальными системами: философия, психология, педагогика, социология. № 1*. С. 20–28.
2. Требин М.П.(2005). *Войны XXI века..* Москва: Изд-во АСТ; Минск: Изд-во Харвест, с 608.
3. Roberts M. (1967). *Essays in Swedish History*. London, P. 195.

ТЕХНОЛОГИЯ ГЛУБИННОЙ ДЕМОКРАТИИ В ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПОДХОДЕ А.МИНДЕЛЛА

Кравчик А.
г. Хайфа, Израиль

Демократия обращается к социальным, а не к внутренним, глубинно личностным пластам опыта. Подлинно демократичными человеческие существа бывают лишь очень краткое время. Без какой-то формы тренировки осознания, в уединении внутренней автономии, большинство из нас ведут себя как тираны. Вместо воплощения демократического принципа, требующего учитывать мнения всех людей, обычно имеет место лишь одна господствующая точка зрения, которая гарантирует, что мы **не будем** прислушиваться к различным частям самих себя, к нашим чувствам, стремлениям, желаниям, страхам и духовным силам. Чтобы сделать демократию внутренним опытом, нужно заниматься какой-либо формой внутренней работы осознанности. Демократия настаивает на учете мнения каждого человека. Но на деле она может предложить только некие правила, которые устраивают большинство. Тирания большинства всегда ранит души людей из меньшинства, которое подавляет гнев и негодование. Они массово и бесконтрольно накапливаются на заднем плане и, в самый неподходящий момент, взрываются, снося проект, организацию, государство. **Демократия без осознанности - форма тирании**, содействует росту насилия. Глубинная демократия основывается на осознании того, что происходит внутри нас самих и других. Идею глубинной демократии разработал Арнольд Минделл, основатель процессуально-ориентированной психологии. Каждый из нас имеет дело как с внешними фактами и проблемами, так и с тончайшими чувствами и «сновидениями» всех, кого это затрагивает. «Сновидения» – это 99,98 % тонких, еле заметных сигналов и процессов, которые наше сознание маргинализирует, т.е. отбрасывает, вытесняет. Это те сигналы или процессы, с которыми индивид или группа себя в данный момент не отождествляет и которые *Арнольд Минделл назвал НОР (необщепринятой реальностью)* [1]. Сознание группы в обычном демократическом режиме очень поверхностно и касается лишь 0,02 % сигналов и процессов. Шаманы австралийских аборигенов называли «сновидящим телом» ту способность или часть в нас самих, которые могут считывать и работать с квантово-полевыми сигналами и процессами, доступ к которым обычный обыватель просто блокирует в себе (99,98 % сигналов). Таких людей, кто сегодня работает над своей осознанностью и развивает в себе такие способности процессуальной работы, мы сегодня называем «фасилитатор», т.е. человек, обученный помогать и содействовать индивидуальным или групповым процессам и облегчать их течение. Процессуально-ориентированная психология А. Минделла, на которой основана технология глубинной демократии, представляет собой многосторонний подход к работе с человеческими проблемами, основанный на осознании сигналов и событий, случающихся в текущий момент. Фасилитаторы процессуальной ориентации стараются следовать внутреннему опыту, т.е. «работе осознания» во внешних ситуациях. «Процессуальная ориентация» – это установка, что решения проблем можно находить в процессе, т.е. в потоке событий и сигналов. Используя осознанность, мы можем проследить, что случается при правлении большинства с теми людьми и частями нас самих, которые не принадлежат к большинству. Осознание говорит нам, что меньшинство огорчается, понимая, что его нужды и взгляды не интересуют большинство, и что желания тех, у кого меньше голосов, не будут услышаны, даже если считается, что их должны слушать. Хотя во всем мире рушатся пирамидальные структуры власти и появляются самоорганизующиеся кооперативные системы горизонтальных взаимоотношений, возникающие противоречия, в целом, *не* уменьшились. Фактически, нередко кажется, что они обостряются. Людей ранят и «убивают» каждый день. Разрушительных конфликтов можно было бы избежать, если бы люди их замечали и разбирались с напряженностью в группе методами глубинной демократии. Однако,

происходит противоположное: большинство людей избегают групповых противоречий, подавляя в себе многолетние обиды и чувства негодования. ***Чтобы организации, общества и страны преуспевали сегодня и выжили завтра, они должны быть глубинно демократичными – т.е. учитывать каждое чувство каждого человека. Глубинная демократия – это осознание разнообразия людей, ролей и чувств, и приветливое отношение ко всему, что стучится в дверь вашего внимания.*** Положительные организационные изменения, основанные на идеалах представительской демократии, оказываются недолговечными, если мы оставляем без внимания наши глубочайшие чувства в отношении спорных вопросов. Будущие правительства могут быть успешными только при наличии осознания чувств и сновидений. Когда нас просят осознать и ценить наши глубочайшие внутренние переживания, почти любая ситуация в группе или в мире сразу же становится иной и поддающейся контролю. В своей книге «Процессуально-ориентированная работа с конфликтами» А.Минделл писал: «Фасилитатор в глубинно-демократическом подходе учится, как замечать сигналы, осознать роли, которые мы играем в данный момент, и становиться «текучим» в коммуникации и в ситуации смены ролей, а также в том, что я называю «сновидением сообщества». Без такого осознания мы игнорируем собственное поведение и сигналы других, тем самым невольно поддерживая злоупотребление силой. Без осознания мы обычно сплетничаем о людях, причиняющих беспокойство, вместо того, чтобы замечать и узнавать, как иметь дело с организационной неприятностью. Возможно, мы боимся или на самом деле не знаем, что им сказать или как посоветовать им улучшить их межличностные умения. Или мы уклоняемся, уменьшая свою потенциальную способность изменить ситуацию и довольствуясь отступлением к идентичности бессильного участника, жертвы своей организации. Организации часто кажутся похожими на семьи, где один или двое недоброжелательных людей подчиняют себе всех остальных, в то время как другие со страхом наблюдают или отворачиваются. Поскольку никто не останавливает таких произвольно жестоких людей, они набирают силу, пока всей организации или даже обществу не приходится иметь с ними дело, налагая правила, законы и т.д. Считать, что проблема заключается в «диктаторах» или системе – поверхностно. Более глубокая проблема касается того, как мы не используем свое осознание ролей и «призраков» (третьих лиц, о которых говорят, но которые прямо не представлены) в сообществе. Чтобы понимать себя, нам необходимо постоянно исследовать свои внутренние переживания. Каждый раз, когда мы игнорируем собственные ранящие сигналы и сигналы других, каждый раз, когда мы игнорируем «призраков», мы совместно создаем пугающий мир и разрушаем свои собственные организации. До сих пор, большая часть работы с конфликтами основывалась на наших обычных состояниях сознания, где от людей обычно ожидают обходительного поведения. Именно поэтому такая работа с конфликтом редко бывает успешной. Дело в том, что мы редко бываем в обычных состояниях сознания в ситуациях обвинений и отплаты. Нас переполняют страх и гнев. Повышенной дисциплины и более строгого применения правил никогда не будет достаточно, чтобы справиться с проблемами нашего мира. Работа с конфликтами без рассмотрения измененных состояний сознания подобна уколу от гриппа для человека в маниакальном или депрессивном состоянии сознания. Метод глубинной демократии использует новую парадигму работы с большими группами, основанную на *осознании потока сигналов и событий*. При сосредоточении на едва заметных сигналах, указывающих на начало таких эмоций, как страх, гнев, безнадежность, а также других измененных состояниях сознания, даже, казалось бы, невозможные проблемы преобразуются в обогащающие общие переживания. В школах и организациях, общинах и правительствах люди могут использовать реальный метод разрешения конфликтов, создавая полные жизни, более устойчивые, осознанные сообщества» [2]. А. Минделл писал: «Если многоуровневые организации хотят познавать самих себя, им нужно использовать метод Открытых Форумов, чтобы понимать свои различные структурные элементы. Я определяю

Открытые Форумы как структурированные демократические встречи людей лицом к лицу или в форме телеконференций, в которых каждый участник чувствует, что к его мнению прислушиваются. Кроме того, их фасилизируют глубинно демократическим образом, что означает также возможность выражения глубочайших чувств и грез. Открытый форум представляет для корпорации или большого города то же самое, что внутренняя работа для отдельного человека. Точно так же, как ваше личное обучение зависит от того, насколько вы открыты к своим различным частям, чувствам, и фигурам сновидений, процесс самооткрытия организации зависит от открытости к разнообразию ее отдельных членов и разнообразию их внутренних и внешних миров. Осознание многообразия имеет много уровней: это внимание к культурам, возрастам, полам, расам, сексуальным ориентациям, религиям, экономическим положениям, должностям, способностям, а также к мировоззрениям и сновидениям. Процессуально-ориентированная работа с организациями основывается на осознании и выявлении всей полноты нашего разнообразия и сложности. Стимулируя осознание глубочайших чувств и коммуникативных сигналов *каждого* человека в сообществе, мы можем создавать ненасильственные прямые глубинные обмены между членами сообщества. Новые процедуры глубинной демократии приспособлены для работы с организациями не как с механическими сущностями, а как с живыми системами – будь то школы, фирмы или большие города. Большинство организационных и мировых лидеров, активистов и политиков мало обучены понимать людей и себя самих или помогать группам меняться. Именно из-за отсутствия сознательного руководства, организации, испытывающие неприятности, обращаются против своих затруднений и конфликтуют с конфликтом. Они считают существующий конфликт «неправильным». С процессуальными идеями дело обстоит иначе. Вместо того, чтобы руководствоваться парадигмой, осуждающей то, что происходит в данной конфликтной ситуации, и применять программы, методы и процедуры, которые неявным образом принижают вовлеченных в нее людей, процессуально-ориентированная работа глубинной демократии открывает недостающую силу преобразования в самой напряженности и в поведении людей. В новой парадигме *сам конфликт представляет собой самый быстрый путь к сообществу*. Конфликт обладает самоисцеляющей силой. Одни лишь демократические методы, правила и законы не создают чувства сообщества. Правила и законы могут управлять механическими системами, но не людьми. Согласно новой парадигме, организации – это живые организмы, чья кровь состоит из чувств, убеждений и сновидений. Игнорирование течения этой «крови», т.е. текущих переживаний, не придает значения эмоциям и подавляет «фон сновидения» повседневной жизни школ, фирм и больших городов. Невнимание к фону группового сновидения, в конечном счете, подавляет нас. Когда «факты» становятся более важными, чем чувства и сновидения, мы начинаем становиться равнодушными, скучать и теряем интерес к общественной жизни. Равнодушные участники ослабляют организации, ускоряя их крах, и они рушатся как пустые картонные домики. Каждый человек – планета взаимосвязей. Поэтому создание глубинной демократии имеет дело с членами общества не только как с отдельными локальными сущностями, но и как с нелокальными, чуткими взаимосвязующими духами времени, которые постоянно меняются. В каждой из наших точек зрения есть нечто глобальное и вечное. Все мы в то или иное время бывали свидетелями того, как над группами подобно духам витают такие роли, как «бунтарь» или «бессознательный лидер». Открытые Форумы способны в игровой манере выявлять «духов» на заднем плане, показывая сообщество как глобальное сновидящее существо в процессе само-открытия. Воспринимая групповой процесс как учителя, каждый становится учеником и лидером. При наличии осознания мы имеем доступ не только к своим эмоциям, но и к отстраненности, дистанцированной рефлексии наблюдателя. Всякий, использующий свое осознание, чтобы входить в центр конфликта, по личному опыту знает, что возникающие эмоции не всегда бывают предсказуемыми. Использование осознания – это совершенно

иная парадигма, чем использование правил и силы» [2].

Литература

1. Минделл А. Квантовый ум: грань между физикой и психологией. М.: Ганга, 2018.
2. Минделл А. Процессуально-ориентированная работа с конфликтами: Глубинная демократия Открытых Форумов. М.: Беловодье, 2011.
3. Минделл А. Сидя в огне. Преобразование больших групп через конфликт и разнообразие. — М.: АСТ, 2004.

ПРАГМАТИЗМ И СОВРЕМЕННАЯ МАССОВАЯ КУЛЬТУРА

Лебедев В. А.

*Украинский государственный университет железнодорожного транспорта
г. Харьков, Украина*

Как известно, прагматизм является философским направлением, представители которого считают основным критерием оценки познавательной деятельности и проявлений культуры их соответствие опыту и жизненной практике. Основной максимой прагматизма является принцип Пирса: какое-либо представление о вещи есть представление обо всех возможных действиях с этой вещью. Другими базовыми принципами прагматизма являются синехизм (принцип непрерывности опыта), фаллибилизм (учение о принципиальной незавершенности и относительности нашего знания). На последнем стоит остановиться более подробно. Прагматизм выступает против теории корреспонденции (понимания истины как копирования реальности). Единственная реальность – это человеческий опыт, в который входят ощущения, верования, взаимодействие понятий. Проверка степени научности гипотез основывается на прослеживании соответствующей данной теории следствий [1, с. 296–297].

Стоит отметить и то, что представители прагматизма относились к масскультуру более лояльно. Например, одного из наиболее известных представителей этого направления, Д. Дьюи, возмущало, что таким формам искусства, актуальным и жизненно важным для среднего американца, как кино, джазовая музыка, комиксы, газетные сенсационные сообщения о любовных похождениях, убийства и действия гангстеров традиционно отказывают в эстетической ценности. Такое отношение, в свою очередь, возмущало сторонников высокой культуры [3, с. 53–58].

Именно принцип фаллибилизма, введенный Чарльзом Сандерсом Пирсом, оказался наиболее востребован для массовой культуры. Существует огромное количество произведений масскульты, в которых мы видим следующий сюжет. Группа великолепно обученных и экипированных спецназовцев прибывает на некий объект, с которого поступает сигнал бедствия. Далее они оказываются в иррациональной ситуации, часто мистического свойства, где все их навыки и опыт оказываются бесполезными. Примерами подобного является компьютерная игра F.E.A.R., серия игр (и экранизация по их мотивам) Doom, фильм «Вирус» и т.д. В постсоветской массовой культуре подобные мотивы можно увидеть в книжно-игровой серии «S.t.a.l.k.e.r.» и книжной «Зона смерти». Еще раньше это можно увидеть в «Пикнике на обочине» Стругацких, где описывалось, как целый участок местности превратился в аномальную Зону, живущую по своим, практически не постижимым для человека, законам. Зона как бы выпадает из нашей, описанной и рационализированной, реальности. Именно в подобных произведениях мы и наблюдаем воспроизведения этого принципа. Такие произведения показывают, что человеческий опыт несовершенен, и мы всегда можем столкнуться с чем-то неизвестным. Далее, в указанных выше произведениях для главных действующих лиц залогом выживания и

успеха становится принятия нового опыта, отличающегося от такового в повседневной жизни. Его определение будет близко к концепции Пирса: жизненный опыт волевого, действующего субъекта.

Пирс считал, что мы (человечество) никогда не способны достичь совершенной достоверности и точности, и никогда не сможем быть в чем-то уверенными до конца. Он выступал против консерватизма (страха перед следствиями) в науке, и ратовал за радикализм, то есть стремление экспериментировать [2, с. 116–120]. Массовая культура, воспроизводя принцип фаллибилизма, тем самым способствует усовершенствованию нашего опыта. Это также было одной из целей прагматизма.

Литература

1. Кириленко Г. Г., Шевцов Е. В. Краткий философский словарь. – М.: Филол.о-во «СЛОВО»: Изд-во Эксмо, 2004. — 480 с.
2. Пирс Ч. С. Принципы философии. Том I. - СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. - 224 с.
3. Современная буржуазная эстетика: Критич. очерки. – М.: Мысль, 1978. – 301 с.

НА ПУТИ ТРАНСФОРМАЦИИ К ПЛАНЕТАРНО-КОСМИЧЕСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ: ГЕОКОСМИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ

Мищенко В.И.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
г. Харьков, Украина*

Понятие «энергия» ещё не получило должного философского осмысления, хотя мы имеем математические формулы Ньютона и Эйнштейна, но ведь и умение посчитать и даже описать, ещё не дает оснований для понимания. Мы с трудом пытаемся нащупать версии для объяснения энергетических процессов во Вселенной. Даже получив в 2015 году экспериментальное подтверждение наличию гравитационных волн, мы не в состоянии дать ответ как именно осуществляется гравитационное взаимодействие небесных тел в самом пространстве на огромных расстояниях, дать этому взаимодействию человеческую интерпретацию, понять природу света, причины всё ускоряющегося «разбегания галактик» и причины расширения Вселенной, увеличения скорости, с которой разлетаются галактики. При всей важности энергии в судьбах цивилизации, мы не до конца осмыслили её значение для выживания и дальнейшего развития, возможности существования Разума, жизни и самой Вселенной.

По выражению известного мыслителя Бертрانا Рассела, «философия представляет собой размышление о предметах, знание о которых ещё невозможно». В большей степени – это знание о будущем. Именно философия позволяет «разорвать завесу времени» и увидеть будущее цивилизации через призму её энергетических возможностей.

Перспективы развития цивилизации с учётом её энергетических возможностей предложены Николаем Карташовым и впоследствии развиты Мичио Каку. Согласно этой концепции, цивилизации Первого типа использует всё количество солнечной энергии, падающей на планету, или 10^{16} ватт. Цивилизации каждого последующего типа используют в 10 миллиардов раз больше. Цивилизации Второго типа использует мощность всей звезды – 10^{26} ватт, в состоянии осуществлять контроль над солнечными вспышками и поджигать другие звёзды, а Третьего – может использовать также энергию от 10 миллиардов звёзд – 10^{36} ватт. Уже цивилизация Первого типа, по мнению М. Каку «контролирует или корректирует погоду, меняет курс ураганов и строит города в океанах». М. Каку полагает, что современное состояние нашей цивилизации можно оценить, как 0,7 вт. Временной переход к цивилизации первого типа Каку оценивает в

100-200 лет [5, с. 343–344]. Однако динамика происходящих процессов в формировании земных и космических технологий даёт основания считать, что эти временные рамки могут быть значительно сокращены. О каких технических экспериментах может идти речь, что даёт основания с большим оптимизмом смотреть в будущее, какие стратегии уже реализует человечество?

Стратегия 1.0 – рассеивание солнечной энергии или Геоинженерия. Основная цель – сдержать глобальное изменение климата и не допустить потепления больше чем на 1,5 градуса по Цельсию на основе использования аэрозолей, отражающих солнечную радиацию и уменьшение количества двуокиси углерода [8].

Стратегия 2.0 – перераспределение солнечной радиации. От эксперимента 2006 года итальянского архитектора Giacomo Bonzani установил на северной стороне отрогов Альпийских гор зеркало площадью 40 квадратных метров, которое имело компьютерное обеспечение для управления режимами работы, позволившего освещать и согревать в холодные месяцы итальянскую деревушку Виганелло, лежащую в глубокой впадине [9], человечество уже в скором будущем перейдёт к масштабным экспериментам в Арктике и Антарктиде.

Стратегия 3.0 – космическая энергетика. О «создании в околоземном пространстве энергетических установок, которые используют солнечную энергию» уже говорят философы [4], понятие находит отражение в академических словарях [6]. Инженеры отмечают неоспоримое преимущество солнечных батарей, размещенных на околоземной орбите, поскольку они не подвержены ржавчине, не затемняются облаками, не занимают земли, необходимые для человечества, могут принимать дополнительную энергию звезды, не падающую на поверхность планеты и уже сейчас находят возможности по её использованию. С 2010 года найдены возможности по передаче получаемой энергии с помощью лазерных, инфракрасных лазерных установок с КПД до 40–50 % и высокоэффективных фотоэлектрических модулей способных преобразовывать в электричество до 70 % энергии излучения [1; 2].

Стратегия 4.0 рассматривается автором как перспективная модель управления средой обитания на основе Геокосмических технологий, формирования Глобальной-информационно-аналитической имитационной системы, новой концепции человеческого интеллекта и Новой планетарно морали, как условия Планетарного управления. Модель синтезирует в себе позитивные тенденции предыдущих стратегий и предполагает комплексное решение использования энергии и снижение общего температурного фона, создание зон искусственных осадков на основе перепадов температур и формирование растительного покрова в пустынных районах, снижая уровень двуокиси углерода и формируя новую структуру почв и изменяя ландшафт планеты – её «терраформинг» [5, с. 355]. Возможно также перераспределения солнечной радиации для освещения затемнённых районов и частичного обогрева, исходя из количества потреблённой энергии в экваториальной зоне. Цель модели – обеспечение гарантированной трансформации цивилизации к планетарно-космической, обеспечение выживания человечества в наиболее сложный этап его истории – до момента космического расселения на других планетах. Стратегия 4.0 – управления «эволюционным процессом, развития биосферы планеты, как единого целого» [7, с. 64–65] является выражением космической миссии человека в концепции Развивающейся Вселенной: она создаёт Разум, изучает себя с его помощью и, наконец, изменяет себя. Возможно, что от Стратегии 4.0, позволяющей сохранить Разум во Вселенной, человечество сможет перейти к

Стратегии 5.0 – предотвращению «Большого охлаждения» и неизбежной гибели Разума и жизни. Возможно, что такое же перераспределение энергии, как и в Стратегии 4.0 позволит использовать энергию, получаемую из «темной материи» и тем самым уменьшить действие антигравитационных сил, вызывающих ускоренное «разбегание галактик» и тем самым не допустить гибели Вселенной.

Литература

1. Базухаир М. А. Лазерная космическая энергетика для электропитания летательных аппаратов легче воздуха / Мохаммед Ахмед Базухаир. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2014. — № 8 (67). — С. 136-142. — URL: <https://moluch.ru/archive/67/11167/>.
2. Барский Р. Беспроводная передача энергии. Лазер и 5G // <https://naukatehnika.com/besprovodnaya-peredacha-energii-lazer-i-5g.html>.
- В Италии есть деревня, которая освещается зеркалом // Электронный ресурс: <https://www.factroom.ru/facts/15377>.
4. Воскобойников А.Э. Космические аспекты культурно-модернизационного развития земной цивилизации. // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». 2014. № 4. URL: [kosmicheskie-aspekty-kulturno-modernizatsionnogo-razvitiya-zemnoy-tsivilizatsii%20\(1\).pdf](http://kosmicheskie-aspekty-kulturno-modernizatsionnogo-razvitiya-zemnoy-tsivilizatsii%20(1).pdf).
5. Каку Мичио Параллельные миры: Об устройстве мироздания, высших измерениях и будущем Космоса / Перев. с англ. – М.: ООО Издательство «София», 2008. – 416 с.
6. Космическая энергетика: Академик, Словари и энциклопедии, (2000–2013) – <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1529802>.
7. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М.: «Молодая гвардия», 1990. – 352 с.
8. Что такое геоинженерия? Оксфордская геоинженерная Программа // <http://www.geoengineering.ox.ac.uk/www.geoengineering.ox.ac.uk/what-is->.
9. Bologna, Mauro & Aquino, Gerardo Deforestation and world population sustainability: a quantitative analysis <https://www.nature.com/articles/s41598-020-63657-6>. Scientific Reports. Article number: 7631 (2020) Cite this article Published: 06 May 2020. Vol. 10. URL: www.nature.com/articles/s41598-020-63657-6.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ – САМОСТІЙНИЙ ГРАВЕЦЬ, А ПРИРОДНИЙ – АУТСАЙДЕР, ЧИ?..АБО ЯК НАМ ЗАЛИШИТЬСЯ ЛЮДЬМИ, ТА ЩО САМЕ ВИЗНАЧАЄ ЛЮДИНУ ЯК ТАКУ

Немцов О.В., Міщенко В.А.

*Міжнародна академія з наукових
фундаментальних та прикладних досліджень та розробок
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ
м. Харків, Україна*

Дедалі частіше можна почути дещо захоплені галаси по всьому світові щодо розвитку технологій та росту майже безмежних можливостей, що ці технології надають. Проте технології розвиваються так швидко, що їх усвідомлення, розуміння тих наслідків, які вони можуть спричинити, вкрай відстає від них. При цьому важливим в усвідомленні є морально-етичні та духовні наслідки, саме через що, на наш погляд, це ставить перед філософією, як наукою пізнання світу та самопізнання, дуже серйозні виклики. Перед людством стає погроза втрати самих себе, своєї ідентичності, принаймні тієї, яку ми зуміли ідентифікувати, хоча проблема є більш глибокою, оскільки і своєї ідентичності до кінця ми зрозуміти ще не змогли.

Одним з найпотужніших видів технологій є штучний інтелект, з яким пов'язують найшаленіші очікування багатьох людей у світі. Водночас він є однією з найсерйозніших загроз для людства, оскільки є досить велика ймовірність, що люди не зможуть його контролювати, а його плани щодо людини є вкрай туманними та слабо передбачуваними.

Хоча треба зауважити, що це все поки перспективи, оскільки штучного інтелекту ще не має; він з'явиться, коли програма усвідомить своє Я, коли в неї з'являться свої окремі цілі та неконтрольованість дій. Дані, що є сьогодні у відкритому науковому просторі, дозволяють стверджувати, що таких програм ще не має. Проте передумови й

«перші дзвони» того, що це може статися, вже є. Так спеціалізовані самонавчаючі програми обіграли найкращих гравців у такі ігри як шахмати, та покер, вони навчилися копіювати техніку живопису художників-геніїв, вони здатні відтворювати стиль письменників, нарешті дві програми створили мову спілкування, яку розробники не зуміли розшифрувати, тобто розробники не знали, про що спілкуються ці програми, хоча необхідно зауважити, що ці розробники відразу деактивували їх, проте не слід забувати, що опція дезактивації не завжди може зберігатися. До речі, здатність програм вигравати у покер свідчить про те, що в них з'явилася здатність блефувати, що відрізняється від простого перебору якомога більшого числа можливих комбінацій, тобто появою нахшталт інтуїції людини, хоча поки тільки ігрової. Схожим фактом певної програмної інтуїції є гра в шахмати між більш сильною та слабкою програмами: слабка програма через деякий час розуміє, що вона слабше, й починає робити ходи, які збивають з пантелику сильну програму, й за рахунок несподіваних, неправильних ходів, ця більш слабка програма обіграє більш сильну.

Також слід зазначити, що в усвідомленні багатьох людей штучний інтелект ототожнюється з інтелектом людини, що є неправильним твердженням, яке може привести до створення в тому числі й філософських концепцій, що вже в своїй основі містять хибні твердження. Так мозок людини має аналоговий характер, а штучний інтелект - цифровий. Процеси у мозку людини відбуваються паралельно, тобто в один і той же час мозок виконує велику кількість операцій, навіть не пов'язаних між собою, програмні процеси відбуваються тільки послідовно шляхом гіпершвидкого перебору та порівняння даних. Швидкість обробки інформації комп'ютером набагато вища за людський мозок, проте за рахунок паралельного виконання дій, людський мозок значно потужніший, ніж комп'ютер. Енергія, споживана комп'ютером, набагато більша, ніж енергія, споживана мозком людини (мозки людини споживають лише 12 Вольт). Мозки людини мають структуру супергіпермережі, де зав'язків між нейронами більше, ніж самих нейронів, проте як у штучного інтелекту (програми) є визначена кількість зав'язків, що знаходяться в певному порядку та визначені певними алгоритмами. Дії штучного інтелекту та сам процес мислення алгоритмізовані, а мозок людини та процес мислення лише в певній мірі алгоритмічні, більшість процесів відбувається по-іншому, шляхом метафор, алюзій, порівнянь, гіпербол, просторових та музичних образів.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що вище наведені розбіжності між мозком людини та носіями штучного інтелекту й штучним інтелектом як таким, стосуються тільки устрою самого біологічного органу людини, не поглиблюючись у різницю між розумом, душею та саме даним органом – мозком. Слід також наголосити, що питання зв'язків між душею, розумом, мозком, свідомістю, підсвідомістю, інтуїцією знаходяться ще тільки на початковому рівні вивчення, оскільки невідомо, що є інтелектом у нас, щоб робити висновки про тотожність природного та штучного інтелекту, до того ж не має у випадку природного інтелекту зрозумілого об'єкту вивчення, а також інструментів, способів і методів такого вивчення. Отже перед тим, як ступати у край небезпечну невизначеність, необхідно глибоко усвідомлювати всі вище викладені застереження та обмеження, а також суперскладність, нелінійність феномену інтелекта.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пономарьов О. С., Чеботарьов М. К.

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Загальна постановка проблеми. Для професійної діяльності педагога вищої школи характерні істотна складність і поліфункціональність, вкрай висока суспільна значущість та відповідальність. Тому вона вимагає від викладача високого

професіоналізму, педагогічної майстерності, загальної і професійної культури. Належно ж забезпечення цих вимог зі всією необхідністю передбачає філософський аналіз сенсу й культури педагогічної діяльності. Проблема такого аналізу впливає з сучасного розуміння сенсу філософії освіти як важливого елемента цієї культури та водночас одного з її основних джерел.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми свідчить про розуміння дослідниками сенсу і призначення професійної культури педагога та потреби у її філософському аналізі. Про це йдеться в роботах В. П. Андрущенка, І. Д. Беха, О. В. Бондаревської, Г. П. Васяновича, В. М. Гриньової, С. О. Заветного, М. П. Згурської, І. Ф. Ісаєва, В. Г. Кременя, С. М. Пазиніча, О. Г. Романовського та інших. Адже, як свого часу писав Дж. Дьюї, «якщо ми готові побачити освіту як процес формування відношення, емоційного і розумного, до природи та іншої людини, всю філософію можна вважати загальною теорією освіти». Однак освіта як вкрай важливий соціальний феномен має достатньо складну структуру, а її якість істотною мірою залежить від характеру професійної діяльності педагогів та культури її здійснення. Отже, філософське осмислення культури педагогічної діяльності виступає важливою теоретичною і прикладною проблемою. Однак її ускладнюють ще й реалії сьогодення, зумовлені інноваційним характером науково-технічного і соціального розвитку.

З цього приводу відома дослідниця проблем освіти І. Є. Відт пише, що «коли в освітній моделі, яка відображає «свою» культуру, виділити три компоненти: традиційний, актуальний та інноваційний, то в кожній з освітніх моделей зміст зазначених компонентів буде різним, але іманентно пов'язаним один з одним. Актуальний і інноваційний компоненти переходять в наступну модель у новому статусі: актуальний набуває статусу традиційного, а інноваційний стає актуальним». Вона глибоко впевнена, що «таким чином, модернізація освіти здійснюється завдяки трансформації інноваційного компоненту в актуальний, що робить можливою організацію всього педагогічного простору відповідно до реалій постіндустріалізму» [1].

Цікаво, як пишуть В. О. Лозовой зі своїми співавторами, що «у сучасних соціокультурних умовах зростає тенденція до парадигмального оформлення гуманістичної традиції в галузі освіти. Її сенс полягає в переході від соціально зорієнтованої освітньої парадигми (конструювання людини за параметрам, що задані конкретними інтересами суспільства), яка панує вже протягом усієї попередньої історії, до парадигми особисто зорієнтованої (конструювання людини для самої себе і тільки опосередковано для суспільства), що висуває на перший план комплекс проблем, пов'язаних з визначенням самоцінності особистості, з формуванням її самосвідомості.» [2, с. 357].

Загальні проблеми філософії освіти та її важливі буттєві й ціннісні аспекти, в тому числі якість освіти й чинники, що на неї впливають, стали предметом досліджень багатьох відомих фахівців з цієї сфери. Зокрема, цікаві результати можна отримати в процесі знайомства з роботами, Л. Губерського, О. Дольської, С. Клепка, В. Корженка, М. Култаєвої, В. Лутая, П. Матвієнка, С. Пазиніча, Р. Пітерса, О. Чаплигіна, М. Шелера та інших.

Сам сенс існування людини, як і особливості її індивідуального і суспільного буття породжують певні суперечності, які привертають увагу філософів. Одними з результатів їх аналізу слід вважати появу філософської антропології та її розуміння освіти як системного явища, яке істотно впливає на зміст і характер буття й особистісного розвитку людини. При цьому визначальним чинником якості освіти та її відповідності очікувань самої людини й суспільства постають професіоналізм і педагогічна майстерність викладача та рівень його загальної і професійної культури.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття, свідчить, що філософія освіти взагалі й філософська антропологія освіти вкрай недостатню увагу приділяють аналізу важливих філософських аспектів культури професійної діяльності педагога. В той же час цікавими моментами

виступають сенс і значення цієї культури для самого педагога, для його студентів і для суспільного розвитку. Не менш важливими уявляються буттєві, гносеологічні та аксіологічні аспекти цієї культури. Важливо підкреслити і вплив результатів філософської рефлексії педагогічної культури на можливості ефективного розв'язання теоретичних і прикладних проблем педагогіки та її культури.

Формулювання цілей статті. За результатами виконаних досліджень передбачається визначити онтологічний статус феномену педагогічної культури, її гносеологічні та герменевтичні можливості й ціннісний сенс. Буде розкрито також значення цієї культури для учасників освітнього процесу, для освіти загалом та для суспільства і його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уявляється цілком очевидним, що саме в педагогічній культурі практично реалізуються теоретичні закономірності належним чином організованого процесу цілеспрямованого впливу на студента, на його духовний світ і особистісний розвиток. Цей вплив призначений сприяти розвитку його інтелектуальної та емоційної сфер, які ніби зливаються зі щирим прагненням педагога сприяти максимальній професійній та особистісній самореалізації студента, досягненню ним життєвого успіху і щастя. Тому в процесі здійснення своєї діяльності справжній педагог вкладає не тільки свою професійну компетентність, свої інтелектуальні та емоційні ресурси, але також душу і серце, збагачує її своїм власним життєвим досвідом.

Виходячи з цього, педагогічна культура має розглядатися як одна із складових загальної культури особистості педагога. Її зміст відображає як зміст професійних знань і умінь педагога, його життєвого і професійного досвіду, такі його вміння таким чином подати і так передати знання студентам, щоб допомогти їм належним чином сприйняти, зрозуміти й засвоїти ці знання та сформувані розуміння їх самоцінності як частини знань про світ і своє місце в ньому. А для успішного виконання педагогом цих доволі складних і надзвичайно відповідальних завдань йому потрібні філософський погляд на саму сутність і значення професійної культури, вміння передати розуміння її значення студентам і прищепити їм потребу філософського осмислення складних суспільних явищ.

Сенсом професійної культури педагога виступає його розвинена здатність привернути належну увагу студентів до системи важливих людських життєвих цінностей. Йдеться не тільки про матеріальні, а й про духовні, культурні, моральні та емоційно-естетичні. Він повинен уміти зосереджувати як свою, так і їхню увагу, як пише Л. С. Нечепоренко, «на тих першоджерелах, які породжують і підтримують людину як найвищу цінність, яка себе такою визнає і намагається самореалізуватися в світі, не знищуючи нічого і нікого, але запобігаючи виникненню зла і створюючи умови для розвитку всього найкращого, що може втілити людина в своїй сутності та в навколишньому середовищі» [6, с. 4].

Повертаючись до визначення онтологічного статусу педагогічної культури, необхідно підкреслити його достатньо складну і багатоаспектну структуру. Вона зумовлює, з одного боку, зовнішні прояви цієї культури в процесі професійної діяльності педагога і позитивного її впливу на соціокультурний простір. З іншого ж боку багатоаспектність онтологічного статусу педагогічної культури забезпечує не менш ефективну внутрішню спрямованість на постійний професійний і особистісний саморозвиток педагога. Дійсно, по-перше, його культура виступає одним з основних компонентів професійної компетентності педагога, і у цій якості вона має вважатися ефективним інструментом його професійної діяльності. По-друге, педагогічна культура являє собою важливу особистісну характеристику викладача, і тому вона відіграє вкрай важливу роль у забезпеченні ефективності його виховного і розвивального впливу на студентів. По-третє, педагогічна культура виступає потужним чинником якості освіти, в тому числі й прищеплення студентам загальної і професійної культури. По-четверте, вона виступає важливою передумовою усвідомлення необхідності постійного самовиховання, саморозвитку і самовдосконалення педагога та практичного забезпечення успішного їх

здійснення.

Результати розглянутого аналізу онтологічного статусу педагогічної культури дає вагомий підстави для обґрунтованого висновку стосовно того, що вона являє собою важливий, навіть визначальний компонент освітнього процесу. При цьому поєднання цієї культури з високим професіоналізмом і професійно та соціально значущими особистісними якостями педагога утворює своєрідний синергетичний ефект. Особливостями його прояву постає як безпосередній, так і опосередкований вплив педагогічної культури на успішне здійснення цілей і завдань освіти й задоволення суспільних вимог до неї й освітніх потреб студентів.

Не менш важливу роль відіграють гносеологічні аспекти педагогічної культури. Вони пов'язані, з одного боку, з тим, що професійна культура педагога істотно мірою сприяє якості навчально-пізнавальної діяльності студентів, а отже і формуванню їхньої професійної і соціальної компетентності, розвитку їхньої загальної і професійної культури. З іншого ж боку, вона спонукає самого педагога постійно поповнювати свої знання, глибше пізнавати світ і себе в ньому. Разом з цим, професійна культура викладача виступає стимулом пізнання ним своїх вихованців. Адже, як справедливо свого часу писав К. Д. Ушинський, для того, щоб виховати учня у всіх відношеннях, його треба взяти у всіх відношеннях.

Важливість гносеологічних аспектів педагогічної культури полягає і в тому, що вони допомагають педагогові більш чітко усвідомити сенс і значення його професійної діяльності та її культури, його суспільної місії взагалі. Гносеологія педагогічної культури забезпечує можливість засвоєння студентами не тільки системи знань, умінь і навичок та суспільного досвіду, а й ефективних методів пізнання і перевірки істинності засвоєних знань. Важливою особливістю гносеологічних аспектів педагогічної культури слід вважати також у її здатність ненав'язливо, начебто у фоновому режимі формувати у студентів чіткі світоглядні позиції, систему гуманістичних життєвих цінностей та моральнісних норм.

Ці надзвичайно важливі можливості гносеології педагогічної культури найбільш чітко проявляються в цілісній єдності професійної і соціальної компетентності випускника та його культури. Не випадково В. Г. Кремень зі співавторами пишуть, що важливим завданням освіти є «з'ясування того, чим відрізняється «освічена людина» від «людини знаючої і компетентної». І взагалі, що таке «людина культурна» – складний результат духовного розвитку або просто «освічена або навчена». Реальна цінність цих «моделей» в суспільстві або знижується, або звужується до рівня дуже низької ринкової потреби» [3, с. 6]. На відновлення моделі «людини культурної» і має бути спрямоване філософське осмислення домінантних завдань освіти.

В цілісній системі філософських аспектів професійної культури педагога чільне місце належить аналізу її ціннісних питань. Вони пов'язані, по-перше, з цінністю самої освіти як одного з визначальних чинників суспільного й індивідуального розвитку особистості. По-друге, аксіологічні аспекти педагогічної культури виступають істотним проявом цінностей загальної культури педагога, і у цьому відношенні ці аспекти мають сприйматися як потужні чинники культуротворення. Водночас вони відіграють істотну роль у відновленні авторитету знань і освіти в суспільній свідомості, оскільки саме культура педагогічної діяльності постає визначальним джерелом ефективності педагогічного впливу та її трансформації в цінність. По-третє, цінність поєднання безпосереднього та опосередкованого впливу педагогічної культури на студентів створює своєрідний синергетичний ефект, який істотно посилює процеси формування й розвитку їхньої загальної і професійної культури.

Особливої цінності педагогічна культура набуває завдяки її здатності допомагати викладачеві обирати доцільні способи, прийоми і варіанти подання матеріалу, забезпечуючи можливість кожному студентові належного оволодіння знаннями. А як справедливо писав свого часу П. В. Копнін, знання – це «форма діяльності суб'єкта, в якій

доцільно, практично спрямовано відображено речі, процеси об'єктивної реальності... Воно дає образ, форму речі, яка існує тільки в діяльності людини, у формах її свідомості та волі, «як форма» речі, але поза цією річчю, а саме в людині як внутрішній образ, як потреба, як спонукання і мета людської діяльності» [2, с. 296]. Саме на це й має бути спрямоване отримуване студентом знання, і саме цьому сприяє педагогічна культура як один із вкрай важливих суспільних феноменів. І саме тому кожен справжній педагог повинен постійно прагнути до підвищення рівня своєї загальної і професійної педагогічної культури.

Ще однією важливою особливістю аксіологічної сфери педагогічної культури постає її здатність вже в силу самої своєї природи активно сприяти формуванню у студентів чіткої системи світоглядних позицій, розвитку їхніх духовних цінностей й толерантного ставлення до інших людей та високої культури міжособистісного спілкування. Ця здатність виступає надійним джерелом успішної реалізації майбутнім фахівцем свого особистісного творчого потенціалу, досягнення життєвого успіху, професійного та особистісного авторитету серед людей свого оточення.

Не можна не погодитися з думкою В.Г. Кременя стосовно того, що «однією з серйозних проблем в освіті є формування у дітей сучасної системи цінностей. Ми повинні надзвичайно відповідально до цього ставитися». Значення професійної культури педагога для успішного вирішення цього завдання важко переоцінити. Тим, більш, що на переконання вченого, «формуючи ті цінності, які вже віджили або відживають, залишаємо дитину, людину, неконкурентоспроможними в контексті світоглядно-моральних аспектів і цінностей сучасного світу. Є багато такого, над чим необхідно працювати. Як би ми не лаяли ринкову економіку – іншого не дано, це найефективніша система. У відповідності з системою суспільних цінностей слід формувати систему цінностей, яка дозволила б несуперечливо влитися в сучасне суспільство кожній особистості» [4, с. 16]. Прагнення влитися у нього та готовність сприйняти його реалії виступають важливими завданнями освіти.

Справа не тільки в суперечностях ринкової економіки. Для педагогічної культури викладача важливо уміти показати її переваги й недоліки, прищепити студентам здатність уміло використовувати переваги та знаходити шляхи і способи уникнення неприємностей. Важливо також переконати їх у відсутності універсальних рішень складних ситуацій. Як справедливо підкреслює С. Б. Кримський, «до третього тисячоліття своєї історії людство випробувало в принципі більшість можливих ідей, проєктів, утопій досягнення соціального щастя і переконалося у їх слабкій реалізованості» [5, с. 183].

Сьогодні, в умовах інтенсивного становлення інноваційного типу розвитку, істотного значення набувають герменевтичні аспекти освіти, а отже й педагогічної діяльності та її культури. Іншими словами, метою освіти по засвоєнню знань має вважатися перехід від парадигми їх запам'ятовування до парадигми розуміння. Це пов'язано, по-перше, із значним зростанням обсягу науково-технічних знань, внаслідок чого їх запам'ятовування вже стає недоцільним. По-друге, характерною особливістю інноваційного розвитку виступає швидке застарівання й оновлення використовуваних технологій. За цих умов фахівець має навчитися розуміти причини необхідності їх оновлення й шляхи на напрямки розробки та застосування інновацій. По-третє, оскільки сьогодні у переважній більшості сфер людської діяльності використовуються різні форми спільної праці людей, істотної важливості набуває розуміння тих людей, з якими доводиться спілкуватися та співпрацювати.

Сам сенс феномену розуміння достатньо складний для його розуміння і навіть дещо таємничим. Тому для його забезпечення недостатньо отримати певну кількість знань чи навіть певну їх систему з певної сфери людської діяльності або з якогось певного аспекту зовнішнього світу чи самої людини. Особливої ваги розуміння набуває в сучасній парадигмі освіти, оскільки ускладнення навчального матеріалу вимагає такого його подання, при якому буквально кожен студент розуміє його сутність, призначення і можливості застосування. Таке подання виступає свідченням належного рівня не тільки

педагогічної майстерності, а й професійної культури викладача.

Ефективність освітнього впливу педагогічної культури на студентів та на якість їхньої навчально-пізнавальної діяльності й особистісного розвитку забезпечують такі компоненти цієї культури і водночас особливості її реалізації в освітньому процесі. По-перше, це чітка структурованість навчального матеріалу та його викладу. По-друге, це обов'язкова емоційна забарвленість подання матеріалу, що забезпечує використання як раціональних, так і емоційних каналів сприйняття і розуміння студентами навчальної інформації. По-третє, це глибоко продумана система мотивації їхньої навчально-пізнавальної діяльності і розширення самої мотиваційної сфери. По-четверте, це логіко-методологічна впорядкованість як самої педагогічної діяльності, так і її культури. По-п'яте, це спрямованість діяльності педагога на професійний та особистісний розвиток студента та інноваційний характер його мислення.

Дійсно, суспільні вимоги до якості підготовки фахівців інноваційної доби виходять з необхідності передбачення не тільки адаптованості до зміни технологій, а й можливості їхньої професійної й соціальної мобільності. Ось чому виявлення креативних здібностей і розвиток творчого потенціалу студентів постає сьогодні надзвичайно важливим завданням вищої школи. Не випадково Анрі Бергсон вважав, що творчість як неперервне творення нового являє собою сутність життя, що, на глибоке переконання філософа, постає потоком творчого формування, який проходить через людину, життєвий порив, щось первісне, справжня та висхідна реальність, проникнути в сутність якої може тільки інтуїція.

Ми глибоко впевнені, що істинним професіоналом у будь-якому виді суспільного виробництва чи людської діяльності може стати тільки творча людина, розвиток креативних здібностей якої гармонійно поєднується з високою культурою, ціннісним сприйняттям нею своєї професії та професійної діяльності. Лише у такому разі вона може досягати щастя й життєвого успіху. Отже, вкрай важливим виступає правильний вибір людиною професії. Тут уявляється цілком доречним твердження Г. С. Сковороди про сродну працю, під якою філософ мав на увазі професію, яка найбільшою мірою відповідає інтересам і прагненням, схильностям і здібностям людини. Сьогодні ж, в умовах істотної диференціації різновидів людської діяльності роль визначення й вибору професії та сфери діяльності істотно зростає.

Тому визначальною умовою належного задоволення суспільних вимог щодо якості підготовки фахівців інноваційної доби в системі освіти виступає творча особистість педагога з високою професійною компетентністю, розвиненою культурою, чіткими світоглядними позиціями й системою гуманістичних життєвих цінностей. Вкрай важливо при цьому, щоб його загальна і професійна культура знаходили своє постійне втілення в процес педагогічної діяльності та щоб його філософські погляди на сенс і суспільну значущість своєї професійної діяльності та її культури активно сприяли його професійному й особистісному розвитку.

Висновки. Викладені результати наших роздумів, спостережень та аналізу практики педагогічної діяльності дозволяють дійти таких висновків. По-перше, умовою ефективності професійної діяльності педагога виступає гармонійне поєднання високого професіоналізму, педагогічної майстерності, загальної і професійної культури. По-друге, таке їх поєднання утворює своєрідний синергетичний ефект, який посилює мотивацію навчально-пізнавальної діяльності студентів і підвищує якість освіти. По-третє, для успішної реалізації наведених можливостей і потенціалу педагогічної культури необхідна належна підготовка викладача у сфері його філософської культури. По-четверте, цілеспрямоване системне використання філософських аспектів культури педагогічної діяльності виявляється потужним чинником формування професіоналізму студентів та їхньої культури, світоглядних позицій та логіко-методологічних принципів майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Видт И. Е. Культурологическая интерпретация эволюции образовательных моделей // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 32-38.
2. Копнин П. В. Гносеологические и логические основы науки. – М.: Мысль, 1974. 568 с.
3. Кремень В. Г., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С. Людська діяльність як об'єкт філософської рефлексії // Філософія і сучасність. № 6. С. 6-10.
4. Кремень В. Г. Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Вип. 27 (31): В 3-х ч. – Ч. 1., 2010. – С. 13–18.
5. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. 240 с. 6. Морфологія культури: тезаурус / За ред. В. О. Лозового. – Харків: Право, 2007. – 384 с.
6. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність: Монографія. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с.

ЦИФРОВИЙ ЕТИКЕТ В КОМУНІКАТИВНИХ РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Проценко О. П., Чмихун С. Є., Гаплевська О.І.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»
м. Харків, Україна*

Сучасні комп'ютерні технології принципово і всебічно змінили життя людини, уявлення майже про кожен вимір її повсякденного буття, інституціональну, професійну, ділову активність, спілкування з іншими та розуміння самого себе.

Під значним впливом новітніх Інтернет технологій руйнуються традиційні прийоми взаємодії між людьми і починається процес необмеженого розширення людського потенціалу. Цей процес вже не зупинити. У своїй нестриманості він вже зараз потребує упорядкування та введення більш ефективних механізмів свого регулювання. Крім того, в умовах ускладнення комунікативних технологій значно зростає роль комунікативної компетентності особистості, що актуалізує таку складову поведінкової культури, як цифровий етикет.

Правила етикету взагалі як встановлена система вимог до манер поведінки відповідають конкретним умовам та статусним характеристикам осіб, що спілкуються, включаються в загальну систему етичної нормативності для трансляції моральних цінностей. Правила етикету продукують так званий гарний тон, такт в відносинах людей і таким чином окреслюють межі активності кожного в його вчинках і діях для загального блага. Етикет, всією сукупністю вимог до пристойності, пропонує наочний абрис згодженої поведінки як обов'язкової.

Етикет – мінлива соціальна реалія. З кожним разом вона змінюється, вдосконалюється та розширює простір свого впливу в залежності від конкретно-історичних умов: безпосередньо обумовлюється формою державної влади (придворний церемоніал, світські пристойності), станом економіки (підприємницький етос, корпоративна культура), політично-правовими стратегіями (міжнародний протокол, ділове спілкування).

В наш час актуальним для дослідження з боку соціально-гуманітарного знання, як в теоретичній, так і практичній площині, стає цифровий етикет, продукт мережевого суспільства. Увага до цифрового етикету пов'язана з значним збільшенням користувачів Інтернету, їх різним культурно-освітнім рівнем, ступенем володіння вербальними та невербальними прийомами спілкування. Тому цифрова культура взагалі та цифровий етикет зокрема постають предметом аналізу представників сучасних бізнес - комунікацій, а саме голови ради директорів Google Е. Шмідта та директора наукового центру Google ідей Дж. Коена, які звертають увагу на те, як змінюється світ і людина під впливом

цифрових технологій. Так, фахівці зазначають, що сучасний стан Інтернет комунікацій, потребує від людини свідомого та прискіпливого управління своїми онлайн-особистостями та віртуальним вимірами життя, відслідковувати і корегувати їх, щоб не ускладнювати своє реальне життя, причому с самого раннього віку (2, с. 47). Італійський філософ і економіст П. Маджоліні в своїх дослідженнях звертає увагу на етичний вимір інформаційних потоків та їх можливий деструктивний вплив на стан особистісних переживань користувачів мережі Інтернет. Свої теоретичні пошуки щодо проблем цифрової культури в руслі формування інформативної етики пропонують російські дослідниці В. Беляєва та І. Толстикова, Р. Маміна і А. Мосейко. Особливу увагу Р. Маміна приділяє безпосередньо цифровому етикету і зазначає, що це – нове поняття, яке регулює відношення в віртуальному просторі с точки зору просування морально-етичної нормативності у трьох напрямках: спілкування в мережі, користування електронною поштою та месенджерами, крім цього, практика взаємодії користувачів з гаджетами і, нарешті, самопрезентація в мережі та її різновиди (1, с. 208). Українські дослідники О. Елькін та М. Пащенко аналізують безпосередньо феномен цифрового етикету та пропонують введення нового поняття «неоетикет» як неологізму, який вказує на сучасний етикет як нову форму комунікативної практики в зв'язку з розвитком мережевого простору та універсальних способом інтеграції людини в майбутнє.

В деяких працях, які присвячені морально-етичній нормативності, зустрічається ще одне поняття – мережевий етикет, що фіксує правила поведінки користувачів електронної переписки як ступеню їх грамотності. Це, скоріше стратегія переписки, різновид епістолярного жанру, який продукує форми поведінки при листуванні. В статусі самостійного явища він, звернув на себе увагу дослідників значно раніше. Але в порівнянні з мережевим етикетом, цифровий етикет по змісту значно ширший. Він представляється як регулятор форм культури спілкування в візуальному просторі при обміні інформацією між користувачами, тому реалізує себе як вербально, так і невербально.

Цифровий етикет продукує і моральні цінності, які візуалізуються в манерах поведінки, вдачах та діях. Завдяки йому стає можливим удосконалення взаємовідношень в мережі Інтернет при реалізації таких функцій: регулятивної, ціннісно-трансляційної, діалогової, освітньої. Завдяки цьому реалізується факт прояву поваги до користувача та разом з тим презентація його як вихованої особи. Так цифровий етикет демонструє головний постулат комунікативної культури: Я як Інший та Інший як Я.

Цифровий етикет пропонує формально та дистанційно впровадження таких правил взаємовідносин, які характерні для наповнення етикету морально-етичними вимогами взагалі: ввічливість, делікатність, попередження, толерантність. В мережевому просторі має місце їх адаптування та оновлення, при цьому головна мета таких правил залишається незмінною: не причиняти при спілкуванні нікому незручностей та дискомфорту, уникати того, що може викликати непорозуміння та образи. Правила етикету взагалі своїм походженням та існуванням зобов'язані здоровому глузду, дисципліні та порядку в спілкуванні. Імперативність етикетних вимог можна віднести до похідних соціальних потреб, що виникають при ускладненні відношень і поширенні стереотипів поведінки де манери кодують моральний зміст вдач і дій.

Існуючи як історично-конкретний різновид етикету, цифровий етикет має і відмітні риси, які обумовлені відсутністю в віртуальному просторі безпосередньо тактильних контактів (рукостискання, обнімання, поцілунки тощо) між користувачами Інтернету, а також домінування мовного спілкування в усній, або письмовій формі. Це обумовило, наприклад, введення спеціальних знаків та символів, які вказують на емоційній супровід спілкування та коректність їх використання, і від чого залежить в кінцевому результаті схвалення або несприйняття окремих форм етикетної поведінки в мережевому просторі.

Слід зазначити також і те, що цифровий етикет розповсюджується в умовах, коли персони користувачів не конкретизовані, володіють високим ступенем автономності, що

створює ілюзію абсолютної свободи та уникнення від відповідальності. Цьому сприяє і те, що і правила цифрового етикету кількісно і змістовно не визначені, знаходяться в стані розробки і мають загальний характер і тому «працюють» не в повній мірі. В зв'язку з цим постає ще одна проблема, яка пов'язана з просвітництвом стосовно культури поведінки у форматі цифрового етикету. В цьому напрямку, на наш погляд, недостатньо створити лише правила цифрового етикету, звести їх до системи та розповсюджувати, спираючись на бажання користувачів, звужувати або не звужувати свою активність. В наш час найбільш відомі системи правил цифрового етикету належать таким його прихильницям, як американській дослідниці Вірджинії Ші та російській – Ользі Лукінової. І хоча це, є, безумовно, позитивним кроком і, мабуть в наш час фактично єдиним джерелом знайомства користувачів мережі з вимогами цифрового етикету, як такого, але все ж цього недостатньо. На наш погляд, щоб ширше розповсюдити знання про цифрову культуру і глибоко її засвоїти необхідно до цього процесу долучити всі освітні та виховні засоби, адміністративно-правові структури, а також різноманітні просвітницькі інститути. Все це включається в загальний процес вдосконалення морального потенціалу цифрової особистості в її репрезентативних практиках, коли мова йде про конструкти бажаного, найбільш прийняттого та очікуваного.

Література

1. Мамина Р. И. Информационное общество: образование, наука, культура и технологии будущего. Выпуск 2, 2018.
2. Шмидт Э. Новый цифровой мир. Как технологии меняют жизнь людей, модели бизнеса и понятие государств / Эрик Шмидт, Джарел Коэн. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СОВІСТЬ В КЛАСИЧНІЙ ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Разводова Т.О.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

Практично з того часу, коли європейська філософія стала розглядати людину як предмет дослідження, тема совісті, її змісту, сенсу і місця в людському бутті займала думки найвизначніших представників філософії і тим не менше до сих пір в філософії відсутнє вчення про совість, яке в достатній мірі коректно описувало б походження, дію і призначення цього феномена.

Засновники онтологічних течій в європейській філософії Платон і Демокріт багато в чому схожі в питанні характеристики совісті. Демокріт розглядав совість як властивість людини, яка існує у реальному світі та вступає у відносини з іншими людьми, тобто як властивість соціальна, хоча і виражається вона через внутрішній світ людини: «Не говори і не роби нічого поганого, навіть якщо ти наодинці з собою... Але найбільш повинні соромитися самого себе, і в кожній душі повинен бути написаний закон: «Не роби нічого непристойного».

Демокріт, вказуючи на соціальну спрямованість совісті, фактично визначає її першість як діяльну функцію, іманентну свідомості і спрямовану на ставлення до різних зовнішніх проявів морального почуття. Демокріт був першим, хто намагався сформулювати поняття совісті з визначенням її характерної риси - самоконтроль людської поведінки [5].

Платон акцентував увагу на соціальному аспекті дії совісті, хоча мова йшла не зовсім про совість, а про сором, що є характерним для античної філософії. «Боїмося ми

нерідко і [чужої] думки - як би нас не вважали за поганих людей, якщо ми робимо або говоримо щось недобре. Цей вид страху ми - так, думаю, що і всі, - називаємо соромом» [6, с.111]. У Платона більше, ніж у Демокріта, помітне акцентування на соціальному середовищі, яке виступає в якості оцінення суб'єкта.

Концепція І. Канта займає важливе місце в ряду раціоналістичних теорій совісті. В рамках теорії обов'язку, І. Кант вводить поняття «суду», яке у нього досить суперечливо зв'язується з совістю. «Совість можна визначити і так: це сама себе засуджуюча моральна здатність судження... Совість не судить вчинки як прецеденти, що підлягають визначенню закону. Це робить розум, оскільки він буває суб'єктивно-практичним» [3, с. 260]. Виходить, що совість не судить, поступаючи у цій сфері місце розуму. Це є дійсність, адже судження - прояв мислення, а не почуття, а совість проявляє себе в чуттєвій сфері.

Філософ зазначив, що совість не купується. Кожна людина, як моральна істота, має совість в собі з самого початку. Тим самим І. Кант визначив, що факт онтологічної вкоріненості совісті в людській свідомості і що совість є похідною від моральності.

Отже, І. Кант, говорячи про совість тісно пов'язує її з розумом, але першість залишає саме за розумом. У своїй праці «Метафізика вдач» філософ розкриває ту ідею совісного суду, яка тільки намічається в «Релігії в межах тільки розуму». Саме розуміння природи совісті, як свідомості внутрішнього судилища в людині, поринає з поняття боргу, змістом якого є моральний імператив, що обмежує свободу людини¹.

Однак І. Кант розуміє логічну незавершеність своєї особистої позиції і сам засвідчує її «слабке місце»: «Хоча справа совісті є справа людини, яку вона веде проти самої себе, розум людини змушує її вести цю справу як би по наказу якоїсь іншої особи ... Вважати, що обвинувачений своєю совістю і суддя – одне і те ж обличчя, є безглузде уявлення про суд, адже в такому випадку обвинувач завжди програвав би» [4, с. 376]. З даної ситуації філософ виходить за підтримкою допущення, що обвинувачений – це хтось інший, який «може бути дійсною або... ідеальною особою, яка розум створює для самої себе» [4, с. 377].

Ще одну спробу відобразити совість з позиції раціональності здійснив Г. Гегель. Відомо, що в основу його філософії покладені ідеї Абсолютного Духа та абсолютизація мислення. За Г. Гегелем, об'єктивний дух є певним етапом розвитку самопізнання та свідомості, що виявляє себе як мислення. Саме з рівня об'єктивного духу і починається проблематика моралі та права яку філософ пов'язує з проблемою совісті.

У «Філософії права» Г. Гегель совість розглядає через поняття «добро» і «борг». «Добро - це реалізована свобода, абсолютна кінцева мета світу». Через розвиток поняття «добро» філософ підводить нас до поняття совісті. Він виділяє три ступені добра:

- 1) «добро є для мене як особлива воля, і я знаю його;
- 2) висловлюється, що є добро, і розвиваються особливі визначення добра;
- 3) нарешті, визначення добра для себе, особливість добра як нескінченної для себе справжньої суб'єктивності. Це внутрішнє визначення добра є совість» [2, с. 187].

Таким чином, совість виявляє у Г. Гегеля «абсолютне право суб'єктивної самосвідомості, а саме знати в собі і з себе самого, що є право і обов'язок, і визнавати добром тільки те, що вона таким знає» [2, с. 194]. При цьому філософ стверджує, що «право і борг не існують... в формі чуттєвого знання, але лише як загальні мислимі визначення... Тим самим совість, істинна вона чи ні, підпорядкована цього міркування, і її посилення тільки на саму себе перебуває в безпосередньому протиріччі з тим, чим вона хоче бути, з правилом розумного в собі і для себе значимого, загального способу дій. Тому держава не може визнати совість у властивій їй формі, тобто як суб'єктивне знання» [2, с. 195].

Совість, по Г. Гегеля, це об'єктивний акт, пов'язаний з державним мисленням добра і веде до знання абсолютного добра. Добро і совість тут збігаються в абсолютному дусі і є регулятивної ідеєю для людини і суспільства.

Таким чином, раціоналізм в поясненні феномена совісті виконав значний шлях до

концепції загального духу і абсолютизації мислення у Г. Гегеля.

Ще одним напрямком в етиці, яке умовно можна пов'язати з антропологічною концепцією совісті, є екзистенціалізм, і перш за все філософія М. Хайдеггера. Німецький філософ визначає совість як метафізичний поклик людського буття, який «викликає самість присутності з загубленості в людях» [7, с. 274]. Цей заклик, по М. Хайдеггеру, «не буває, причому ніколи, ні запланований, ні підготовлений, ні навмисно виконаний нами самими» [7, с. 277]. Це означає, що совість є феномен дійсно онтологічний, що не піддається управлінню волею людини, але властивий їй, так би мовити, органічно. Разом з тим цей поклик не належить комусь іншому в світі.

Філософ не бере до уваги так звану «публічну совість», яка завжди реалізується через моральні норми поведінки людей у суспільстві. «Поклик йде від мене і все ж понад мене», – пише М. Хайдеггер. Це, очевидно, означає, що, оскільки не людина і не середовище є остаточним джерелом походження совісті, тоді існує щось ще надособистісне і надсоціальне. Німецький філософ старанно уникає вживання понять «Бог», «божественне», але читаючи його «Буття і час» доходиш висновку про таке собі теологічне підґрунтя концепції совісті.

Незважаючи на те що антична та середньовічна філософія розглядала окремі елементи феномена совість, все ж слід зазначити, що питання, які висвітлені в працях Демокрита, Платона були сприйняті пізнішими філософами, та трансформовані в повноцінні теорії совісті. Ці тенденції знайшли своє вираження перш за все в раціоналістичних теоріях совісті, які так чи інакше пов'язують совість з мисленням, з поняттям розуму і проголошують залежність совісті від розуму.

Література

1. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа : сочинения в 14 т. Москва : Соцэкгиз, 1959.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия права; пер. с нем. ; ред и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. Москва : Мысль, 1990. 524 с.
3. Кант, И. Религия в пределах только разума; пер. с англ. А. А. Столяров. Москва : Директ-Медиа, 2002. 416 с.
4. Кант И. Метафизика нравов : Сочинения : в 6 т. ; пер. с нем. Москва : Мысль, 1963–1966.
5. Материалисты Древней Греции : Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура. Москва : 1955. 238 с.
6. Платон. Законы : Сочинения : в 4 т. Т. 3. Москва : 1971.
7. Хайдеггер М. Бытие и время; пер. В. В. Бибихна. Москва : Ad Marginem, 1997. 267 с.

АТОМНАЯ ПРИРОДА ВЕЩЕЙ. ФИЛОСОФИЯ ДЕМОКРИТА

Семко М.А., Шаблевская И.Ю.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
г. Харьков, Украина*

Изучение трактатов античности является очень актуальным, благодаря этим работам мы можем давать оценку течениям и веяниям философской мысли древности. Философские учения и теории Демокрита относятся к эпохе классической греческой философии, становление которой проходило в V–IV вв. до н. э. [1]. В ту историческую эпоху, ярко окрашенную влиянием религиозных и языческих поверий, без серьезных оптических и электронных приборов, учение об атомах представлялось дерзновенной и невероятной попыткой объяснения устройства материального мира.

Демокрит родился в Абдерах, некоторое время проживал в Афинах, посетил

многие земли – Индию, Египет, Вавилон, Эфиопию. Целью его путешествий было приобретение новых знаний. Ему приписывают высказывание о том, что персидскому престолу он бы предпочел истинное объяснение причины хоть одного непонятного людям явления. Неудивительно, что в путешествиях он не стремился к выгоде, наоборот, растратил оставленное ему отцом наследство и вернулся на родину бедняком. По законам Абдер непроизводительная трата семейного имущества была наказуема, Демокрит даже предстал за это перед судом сограждан. На суде он выступил с одним из своих многочисленных произведений - «Великий мирострой», и был оправдан. судьи решили, что отцовские деньги он потратил не зря, став одним из умнейших и образованнейших людей своего времени.

Идея атомизма составляет основу философских размышлений Демокрита. Философ считал, что существует бесконечное множество миров; одни миры возникают, другие гибнут. Все они состоят из множества атомов и пустоты. Пустота находится между мирами и атомами. Сами же атомы неделимы и лишены пустоты. Помимо свойства неделимости атомы неизменны, не имеют внутри себя никакого движения; они вечны, не уничтожаются и вновь не появляются. Число атомов в мире бесконечно [1]. Любая вещь состоит из атомов и пустоты. Вещи возникают и уничтожаются, но атомы, из которых они состоят – вечная основа материального мира, ведь им не на что распадаться: они неделимы. Этим разным по размерам, но абсолютно плотным частицам присуще движение («они трясутся во всех направлениях», – писал Демокрит), поэтому в мире существует пустота. Атомы и пустота – вот два вечных начала мироздания. Демокрит писал о вогнутых, выпуклых, угловатых, шарообразных и других атомах, которые различаются величиной. Двигаясь в пустоте, они могут ударяться друг о друга, сцепляться или, наоборот, разъединяться, – так возникают и исчезают вещи. Причем сами атомы не обладают качествами какого-то конкретного вещества, качество вещи возникает лишь при восприятии сочетаний тех или иных атомов. Получается, что атомы вечны и неизменны, а вот вещи – неустойчивы и преходящи. Но сами движения атомов не случайны, они подчиняются причинно-следственной связи, объективным законам, необходимости.

На основе своей теории Демокрит объяснял многие явления. Например, возникновение нашей планеты. Мир возник в результате взаимодействия атомов. Пустота заполнена атомами неравномерно. В тех частях пространства, где их больше, они чаще сталкиваются друг с другом, и из такого движения атомов возникает вихрь. В результате вихревого движения более крупные и тяжелые атомы собираются в центре и образуют землю. Более легкие выталкиваются на периферию и образуют там небо. Поскольку атомы земли продолжают двигаться, то земля как будто бы утрамбовывается к центру и выдавливает из себя воду. Вода, заполнив самые низкие места и впадины, образует озера и моря. Демокрит объяснял возникновение мира только физическими причинами, не прибегая к действиям богов. Но самым удивительным является то, что, по его мнению, миров бесконечно много, причем каждый из них имеет шарообразную форму. В каждый момент времени какие-то миры возникают, другие гибнут, а Вселенная – беспредельна.

Естественными причинами Демокрит объяснял и происхождение жизни на земле. Только что образовавшаяся в результате атомных вихрей земля была еще мягкой, «грязеобразной». На ней вздулись пузыри, как на лужах после дождя. Эти пузыри нагревались солнцем и когда они лопнули, из них и вышли первые животные и люди. Потом земля затвердела, а животные и люди стали воспроизводить себя другим, привычным нам способом. Кстати, Демокрит объяснял наличие полов тем, что в «допеченных» пузырях вывелись самцы, в «недопеченных» – самки. Таким образом, по мнению Демокрита, жизнь зародилась самопроизвольно, с чем вряд ли согласятся наши современники. Но надо сказать, что всего два века назад мысль о том, что в луже под действием тепла могут самопроизвольно зародиться мелкие животные – черви, насекомые, казалась вполне научной, с ней никто не спорил.

Демокрит утверждал, что любая вещь имеет свою причину. Знание причин –

основа человеческих действий. Причина, как полагал Демокрит, необходима и вследствие этого делает невозможными случайные события. Случайность – из-за невежества людей. Раскрыв причину, мы обнаруживаем, что за случайностью лежит необходимость [1]. Для Демокрита нет случайных событий. Случайным кажется событие, причина которого неизвестна. Демокрит приводил такой пример: по дороге идет человек, вдруг с неба на голову ему падает черепаха и убивает его. Вот, казалось бы, пример случайного события! Но Демокрит объяснял: нет, это событие не случайно. Орел, схватив черепаху, обычно бросает ее на камень, чтобы расколоть панцирь и полакомиться. Человек, шедший по дороге, был лыс, его голова напоминала камень, потому орел бросил на него черепаху. Конечно, с современной точки зрения, Демокрит здесь смешивает два различных понятия: причинность и необходимость. Конечно, существует причина того, что черепаха упала на голову идущему человеку. С другой стороны, то, что орел уронил черепаху на голову именно этому человеку, – случайность. Демокрит же, не делая различия между причинностью и необходимостью, приходит к фатализму. Ведь, что такое фатализм? Это слово происходит от латинского «роковой, предопределенный судьбой» и означает такой взгляд на мир, когда все происходящее рассматривается как заранее предначертанное; все происходит так, как и должно произойти согласно судьбе, року, мировому закону или какой-то высшей воле. С одной стороны, атомисты отказались от поиска каких-либо божественных причин происходящего, с другой – считали, что в мире все предопределено движениями атомов в пустоте.

Анализируя учение Демокрита, его познание, необходимо отметить прежде всего то, что он заложил основы концепции вторичных качеств, имеющей и поныне важное значение для выяснения сущности мироустройства и познавательных способностей человека [1].

Важное место в философском учении Демокрита занимают также проблемы этики, в особенности вопросы о справедливости, честности, достоинстве человека. Известны его утверждения: «не телесные силы и не деньги делают людей счастливыми, но правота и многосторонняя мудрость»; «как из ран самая худшая болезнь есть рак, так при обладании деньгами самое худшее — желание постоянно прибавлять к ним». Он был сторонником демократического устройства общественной жизни, утверждал, что «лучше быть бедным в демократическом государстве, чем жить в богатстве при монархии» [1].

Помимо устройства материального мира, Демокрит объяснял и структуру души. Души людей тоже состоят из атомов, шарообразных по форме. Они более подвижны, чем, скажем, угловатые или якореподобные, и не цепляются друг за друга. Атомы души разлиты по всему телу человека и являются источником его подвижности. Интересно, что во время дыхания происходит обмен атомов нашей души с окружающим миром: с выдохом мы выпускаем наружу некоторое количество шарообразных атомов души, но, вдыхая затем воздух, мы большинство из них втягиваем в себя вновь, а атомы воздуха, попадающие внутрь организма, своим давлением мешают вылететь наружу остальным подвижным атомам души. Когда же человек умирает, за выдохом перестает следовать вдох, подвижные круглые атомы уже ничто не удерживает, – и душа вылетает наружу. Получается, что душа смертна: после смерти тела ее атомы рассеиваются в окружающем мире.

Как же осмыслить это знание? Как человек древности мог знать и верить в то, что все состоит из атомов и пустоты? Мог ли он увидеть атомы или пощупать их? Конечно, нет. Атомы не даны нам в ощущениях. Об их существовании человек может знать только благодаря усилиям разума: «Только считают, что существует цвет, что существует – сладкое, что существует – горькое, в действительности все – атомы и пустота». Получается, что Демокрит четко различал две ступени познания – чувственную и рациональную. На чувственной ступени познания (сюда относится познание посредством слуха, зрения, осязания, вкуса, обоняния) человек познает лишь грубую видимость явлений, не понимая их причин. Например, мы берем в рот мед и ощущаем сладкое, но

чувства не могут нам объяснить, почему это происходит. На самом деле, считал Демокрит, сладость свойственна предметам, атомы которых имеют округлую форму, острый же вкус имеют вещества, атомы которых имеют угловатую, заостренную форму и т. д. Зрение же возможно потому, что от всех материальных тел происходит истечение атомов (своеобразные копии этих тел). Истекающие от тел атомы отпечатываются в нашем глазу, создавая образы предметов. То есть чувственная ступень познания, конечно, дает нам истинную информацию о мире, но мы не в состоянии понять ее правильно, если будем руководствоваться только ощущениями. Поэтому чувственное познание Демокрит называет «темным» или «незаконнорожденным». По преданию, Демокрит ослепил себя, потому что «атомы глазами не увидеть». Истинное, «законнорожденное» познание, – это познание рациональное, посредством ума. Только умом мы можем постичь существование атомов, ведь мы не в состоянии их увидеть или ощутить. Разум идет дальше чувств, он способен найти истинные причины происходящего, но без чувств у него не было бы материала для последующего размышления. Таким образом, различая две ступени познания, атомисты не противопоставляли их, а рассматривали в единстве.

Также, Демокрит задавался вопросом о том, как люди перешли от животного состояния к общественному, и что ими двигало. По его мнению, главной движущей силой прогресса стала нужда. Борьба с нуждой помогла способность к наблюдению и подражанию, люди многое заимствовали у животных: они научились ткать, подражая пауку, начали петь, соперничая с соловьем, занялись постройкой жилищ, глядя на ласточек и т. д. Демокрит определял человека как животное, способное к обучению. Первоначально люди очень дружелюбно относились друг к другу – ведь сообща легче бороться с невзгодами. Неравенство и вражда появились позднее, когда люди стали хитроумнее и перестали сильно зависеть от природы.

Касательно уровня материального достатка Демокрит выдвигал свои рассуждения. Он не осуждал неравенство, был уверен, что богатые и бедные будут всегда. Поэтому главным направлением является правильное воспитание людей: в этом случае богатые будут распоряжаться своим состоянием разумно, принося пользу всему обществу, а бедные перестанут завидовать. В любом случае, Демокрит разумно советовал радоваться тому, что имеешь, и смотреть не на тех, кто живет лучше, а на тех, кому хуже. Более того, у него есть такое рассуждение: богат не тот, кто владеет большим имуществом, а тот, кто беден желаниями. Ведь человеческие желания бесконечны, их невозможно полностью удовлетворить, поэтому надо их разумно ограничивать, чтобы не чувствовать себя несчастным.

Демокрит был сторонником демократического устройства государства и противником монархии. Он сравнивал демократию и монархию как свободу и рабство. Разумному человеку свойственно стремление к свободе и независимости, поэтому свободная бедность предпочтительнее богатства в неволе. Но, тем не менее, все эти рассуждения не относились к рабам. Рабство для большинства античных мыслителей было вещью вполне естественной, рабов не воспринимали как людей, и Демокрит не был здесь исключением.

Так как же воспитывать людей демократического государства? Конечно, не принуждением, а убеждением, считал Демокрит. Основой любого воспитания должна стать способность стыдиться, совесть. Бессовестного человека невозможно правильно воспитать, на него не будут действовать положительные примеры, он не будет стесняться своих неблагоприятных поступков. Кстати, способность стыдиться подталкивает человека и к обучению: человек обнаруживает, что умеет и знает меньше других, он стыдится своей ограниченности и неумелости и начинает совершенствоваться.

Интересны размышления философа о социальных и эмоциональных связях в обществе. Главным богатством человека, по Демокриту, являются его друзья. Человек, у которого нет друзей, недостоин жизни, ведь это означает, что он никого не любит и его любить не за что. Очень важно отличать истинных друзей от мнимых: «Добрый друг

должен появляться в дни радости по приглашению, а в дни испытаний должен приходиться по собственному почину». Демокрит давал прекрасный совет, применимый и сегодня: надо судить о человеке не по словам, а по делам, так как многие люди притворяются для своей выгоды, но их поступки яснее слов показывают, чего они стоят на самом деле.

А вот к любви Демокрит относился с большой долей скепсиса: женщин он считал глупыми и болтливими существами, о развитии которых и говорить не приходится, а вот для мужчин любовь опасна, поскольку лишает разума и делает их рабами страстей. Но если решил завести семью, то жениться надо на женщине простой и молчаливой, – давал он совет мужчинам. Да, и воспитание детей – дело неблагодарное: успеха достичь очень непросто, а вот в случае неудачи страдать придется много...

Учение атомистов стало своеобразным завершением первого этапа древнегреческой философии, для которого было характерно внимание не столько к человеку, сколько к природе и ее объяснению. Античная натурфилософия носила материалистический характер.

Атомизм Демокрита лучше любой современной ему теории отвечал на вопросы своего времени. Это кульминация умственного движения, направленного на рациональное познание мира и начавшегося в Греции с деятельности ионийских натурфилософов. Атомизм основывался на результатах простых наблюдений и немногих экспериментов, его сила, как теории, находилась в максимальном соответствии этим наблюдениям. Философия Демокрита прокладывала путь будущей науке и философии [2].

Философия Демокрита – пройденная ступень в развитии знаний о мире и человеке. Но однажды найденная истина сохраняется и развивается с глубокой древности до далекого будущего, а также требует более детальных исследований его трудов [2].

Таким образом, атомизм имел долгую жизнь. А сама гипотеза о существовании атомов и атомарной природе вещества, выдвинутая античными мыслителями, нашла свое подтверждение и уточнение с дальнейшим развитием науки.

Литература

1. Алексеев П.В. Философия [Текст] : учеб. по курсу "Философия" для студ. вузов / П. В. Алексеев, А. В. Панин. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : Проспект ; М. : Изд-во МГУ, 2006. - 604 с.
2. Виц Б. Б. Демокрит.—М.: Мысль, 1979. – 212 с.

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАГРОЗА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Сідак Л.М.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

З переходом людства у нову епоху – інформаційне суспільство – життєве середовище людини почало змінюватися надто динамічно. Більшість таких змін мають спільний знаменник – вони так чи інакше обумовлюються змінами інформаційного простору. Інформація стає основним економічним, соціальним, оборонним ресурсом. Усі новітні технології базуються на інформації про людину, природу, соціальне середовище тощо. Зміст буття сучасної людини – це створення, споживання та обмін інформацією. Адміністративна діяльність, політика, економіка цілком залежать від використання та обміну інформації. Для позначення нових секторів життєвого середовища людини використовують спеціальні терміни: інформаційний простір, кіберпростір.

Новітні інформаційні технології, які стрімко розвиваються, – це здобуток людства.

Але усі свої здобутки людина зуміла перетворити на небезпеки. Історія свідчить, що усі вони мають відносну цінність: можуть як сприяти розвитку особистості та її життєвого середовища, так і загрожують їм, створюють перспективи глобальних та локальних криз, зменшують шанси людства на подальшу історію. Тому розвиток інформаційного простору та інформаційних технологій вимагає прогнозу небезпек, які можуть загрожувати людині у зв'язку з цим.

Однією з них стало поширення у медіапросторі недостовірної інформації. Фейковість значно знижує довіру до інформації. Про це свідчать соціологічні дослідження – «надійністю інформації з книг задоволений кожен четвертий студент, і кожен десятий задоволений іншими джерелами інформації» [2, с. 14]. Отож традиційні джерела інформації мають більшу довіру, аніж сучасні. І процес втрати довіри до інформації триває, що створює одну з основних суперечностей сучасності: інформація є основним ресурсом і водночас не має довіри. Інформація за таких умов не може забезпечити функціонування життєвого середовища, гарантувати його безпеку та сталу еволюцію, а отже, воно повинно зруйнуватися. Ця небезпека стосується життєвого середовища будь-якого рівня: національного, регіонального, світового, а також життєвого світу окремої особистості.

Фейкова інформація нерідко націлена на свідоме спотворення смислів і маніпуляцію свідомістю, світоглядом, ціннісними установками особистості та соціальних спільнот. Сьогодні ми змушені визнати створення технологій підміни смислів в інформаційному просторі з метою управління соціальною, економічною, творчою активністю людини, споживчими уподобаннями тощо. Медіапростір, а за ним і все культурне середовище, поступово стають простором подрібних смислів. А якщо це впливає на уподобання людини, її оціночні судження, активність і якщо це відбувається у великих масштабах, то воно стає інструментом деградації особистості.

З фейковістю тісно пов'язані й інші недоліки інформаційного простору, наприклад, беззмістовність інформації. Інформація повинна передавати смисли, ідеї, це її головне призначення. Але якщо цього не відбувається, то вона втрачає смисл, сенс свого функціонування, а разом з нею втрачається смисл існування й інформаційного простору, включаючи й медіапростір, Інтернет, інші мережі й технології, які позначають терміном «кіберпростір». Така ситуація спостерігається у великих масштабах: новини, які складають значну частину медіапростору, все більше стають джерелом малозмістовних повідомлень, які покликані лише розвіяти нудьгу. Раніше подібні видання називалися «жовтою пресою», а тепер увесь медіапростір перетворюється на «жовтий». Політичні програми різних політичних діячів, як правило, демагогічні, лозунгові, не мають ніякої конкретики. Діяльність виконавчої влади має непродуманий характер. Це руйнує навички сприймати смисли, розшифровувати інформацію. Отже, знову доводиться констатувати факт втрати смислу її функціонування як носія ідей. А якщо основний ресурс інформаційного суспільства, основний зміст соціального, політичного, економічного, духовного життя втрачає свій сенс, то таке суспільство саме створює причину своєї нестабільності, саме себе руйнує.

Беззмістовна інформація привчає до пасивності її сприйняття. Інформація, як уже зазначалося, перетворюється на засіб психологічного збудження. Внаслідок її впливу особистість втрачає творчі здібності, адже не лише створення смислів є творчим процесом. Сприйнятий смисл ніколи не тотожний первинному, закодованому на інформаційних носіях. Так, слухач переживає не зовсім ті почуття, що намагався передати автор музичного твору. Отже, їх сприйняття, розшифрування також потребує творчості. А втрата творчих здібностей позбавляє людину можливості генерувати смисли, новизну. Тому цивілізація пасивного споживання психологічних збудників – це останній шлях до її саморуйнації. Це показала історія Риму на її останньому етапі. В сучасному світі пасивність і неробство (а отже, і втрата творчої наснаги) є джерелом девіантної поведінки, що можна, наприклад, спостерігати в районах мегаполісів в емігрантських анклавів

Європи, де мешкають люди на виплати по безробіттю. Це підтвердила і політична та кримінальна обстановка у нашій країні 1990-х років.

Крім того, пасивне сприйняття інформації формує адикцію. Інформація як засіб психологічного збудження (аналог давньоримської потреби у видовищах) викликає залежність від її споживання. Це явище набуло масовості. Увага сучасника зосереджена на гаджетах, там його інтереси і події, що складають буття особистості. Інформаційна особистість перетворюється на особистість адиктивну, точніше на особистість, залежну від самого процесу пасивного споживання інформації. Цей процес сприймається як сенс життя. Отже, беззмістовність інформації в сучасному інформаційному полі також є причиною втрати свободи особистості та її творчого потенціалу, що призводить до руйнації особистості, яка може набути масового характеру.

Будь-яка адикція є шляхом деградації особистості, збіднення її буття, вона звужує її життєвий світ (інтереси, активність тощо). Тому, з одного боку, життєве середовище сучасної людини розширюється за рахунок кіберпростору, а з іншого – внаслідок пасивного споживання інформації її життєвий світ звужується до розмірів віртуальної комунікації, а отже, людина випадає із звичного природного, соціального, виробничого тощо середовищ, тобто з тих сфер, де завжди формувалися, проявлялися її творчі здібності й можливості.

Крім того, раніше людина завжди мала уявлення про локалізацію свого співрозмовника, партнера. Навіть при спілкуванні за допомогою листів, телефона тощо вона усвідомлювала реальність свого співрозмовника, реальність місця його перебування. Також і анонімне спілкування передбачало реального адресата. Але середовище життєдіяльності інформативно адиктивної особистості перетворюється на середовище віртуальної комунікації з безособовим партнером. Традиційне спілкування є засобом збагачення буття особистості, її саморозвитку за рахунок обміну смислами, співучасті у бутті іншої особистості (наприклад, внаслідок емпатії). Особистість внаслідок комунікації у віртуальному цифровому просторі з віртуальним комунікатором втрачає здатність до співучасті, єднанні з буттям іншого, а отже, і до соціалізації [1, с. 114]. Відтак, збіднення буття особистості є зворотною стороною руйнації соціуму. Зовнішнім проявом цього, наприклад, є те, що правила комунікації в кіберпросторі (соцмережах, інших комунікаційних платформах) відрізняються від традиційних правил спілкування в соціумі. Останні є яскравим виразником культури, до якої належать індивіди. Віртуальна комунікація максимально спрощує ці правила, призводить до їх стандартизації. Тому вона, по-перше, стає стимулятором не тільки спілкування, а взагалі соціально значущих видів активності, наприклад, вчинків (усі вони перетворюються на віртуальні; про них вже не можна сказати, де вони відбуваються), а, по-друге, стає інструментом руйнації національних та інших локальних культур.

Культура – це результат творчої активності людини у життєвому середовищі або у певному його секторі. Тому руйнація національних чи будь-яких інших локальних культур, спрощення правил спілкування та інших культурних обмежень і приписів, перехід активності особистості у віртуальний простір відбувається одночасно з руйнацією особистості. Це виявляється у виникненні нового типу особистості віртуальної спільноти зі спрощеними моральними орієнтирами і психологічним типом (менш емоціональним, більш прагматичним, не здатним зосередитися на власному духовному світі, націленим на успіх та споживання різних послуг, товарів, інформації й водночас завжди не задоволеним собою і своєю соціальною роллю та статусом). Сучасний інформаційний простір має форму мережі. А тому в ньому немає чіткої ієрархії. Відтак й інформативно адиктивна особистість втрачає ієрархію ціннісних орієнтирів. Водночас суспільство не може існувати без усвідомлення необхідності ієрархічної структури.

Криза саморозвитку особистості, втрата творчих здібностей матиме низку небезпек: наприклад, у недалекому майбутньому спричинить проблему професійної некомпетентності. Розвиток цифрових технологій закономірно викличе зміни на ринку

праці. Вони проявляться у деактуалізації багатьох професій і, відповідно, скороченні робочих місць. При цьому потреба у працівниках нових професій буде значно меншою. Отож експерти й дослідники прогнозують виникнення ще одного парадоксу: зростання безробіття при одночасному дефіциті кадрів (внаслідок деградації особистості). Це викличе соціальну напругу й інші соціальні небезпеки. Але якщо цю проблему можна вирішити за допомогою соціальних програм, то проблеми, пов'язані з творчою та соціальною пасивністю, орієнтацією на споживацтво, розважальність, деградацією особистості, несуть неабияку загрозу усьому соціуму.

Загроза розвитку творчих здібностей виникає також у зв'язку з відстороненням людини від багатьох процесів, які раніше потребували творчості, а тепер виявилися механічною процедурою, яку можна розкласти на алгоритми і довірити роботу, наприклад, діяльність інженерів, конструкторів, архітекторів. Розрахунок навантажень, міцності, геометричних параметрів вже виконують алгоритмічні системи та машини. Поступово людина усувається і від прийняття рішень, і не лише на технічному рівні. Вже прийняття судових рішень, контроль за соціальною поведінкою намагаються довірити машині. На черзі передача машині функцій «прийняття рішень» по стягненню податків, контролем за політичною активністю і приватним життям. Подібні програми вже використовуються у всьому світі. Все частіше надбанням громадськості стають факти тотального збирання персональних даних, іншої інформації про користувачів Інтернету. Технологічно все це вже доступно; питання тільки про автоматизацію та усунення людини від використання цієї інформації та прийняття рішень про долю людини. Очевидно, що невдовзі усунення людини від управління її життєвого середовища може стати неконтрольованим. Адже кількість інформації, яка потрапляє у кіберпростір, зростає лавиноподібно, а людина вже зараз не може її опрацювати без автоматизації цього процесу.

Отже, освоєння людиною цифрових технологій, створення та освоєння кіберпростору як платформи передачі та обробки інформації крім задоволення нагальних потреб розвитку несе низку потенційних і вже реальних загроз. Основна з них – це загроза саморозвитку особистості і пов'язана з нею загроза руйнації соціуму. Зокрема, поширення інформаційних платформ у кіберпросторі супроводжується масовим поширенням недостовірної (фейків) безмістовної інформації. Це підриває довіру до інформації, що створює одну з основних суперечностей сьогодення: інформація як основний ресурс втрачає довіру. А це загрожує існуванню самого життєвого середовища людини та посилює кризу саморозвитку особистості. Зокрема, вона проявляється у звуженні життєвого середовища до електронних платформ спілкування та вихід з його традиційних секторів: соціального, природного, виробничого середовища. Відтак, збіднення буття особистості є зворотною стороною руйнації соціуму. Руйнація зазначених феноменів проявляється у багатьох сферах, наприклад, у перетворенні спілкування на знеособлену комунікацію, руйнації та уніфікації національних та інших локальних культур, спрощенні, а той нівелюванні моральних норм. Також значною мірою людству загрожує відсторонення людини від прийняття рішень та управління своїм життєвим простором. Усе це може поставити людину в залежність від створених нею технологій.

Література

1. Линде А.Н. Сохранение личности в информационных обществах: применение подхода Ю. Хабермаса. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Социология*. 2019. Т. 12. Вып. 2. С. 114–133. URL: <https://doi.org/10.21638/spbu12.2019.201>.
2. Личность в информационно-инновационном обществе: Моногр. Под ред. проф. В.Н. Стегния. Пермь, 2015. – 448 с.

ЗГОДА ТА НЕЗГОДА СУЧАСНОЇ НАУКИ ЖИТИ В «АППАРТАМЕНТАХ» ПАРАДИГМИ

Смоляга М. В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Поняття «парадигма», як відомо, є досить відомим і сталим у західній традиції філософського та гуманітарного мислення. У перекладі з давньогрецької слово «*παράδειγμα*», як лексема, тобто як слово натуральної мови, означає «приклад», «зразок», «взірець». Як теоретичний термін це слово широко використовувалося в античній класичній філософії, завдячуючи Платону, а відтак, зважаючи на неодмінну значущість для Середньовіччя платонівської традиції, у середньовічній філософії і теології. У «Тімеї» деміург створює суще (кожне конкретне суще, але також, суще як суще, суще як таке), *дивлячись* та структурно й «констеляційно» зв'язуючись з ейдосами як *парадигмами* речей, тобто як з постійними (незмінними) граничними зразками, яким речі *вподоблюються* – що, власне, і називається існуванням: існувати тут значить втілювати первородну модельність ейдосів. Цей хід досить вдало й продуктивно проектується на- та розгалужує центральні християнські проблеми Слова, Задуму (Образу), Творення, Подоби і т.і. У даній перспективі треба спеціально виділити німецький романтизм та німецький класичний ідеалізм, а також, навіть марксизм. Але ми не маємо тут наміру і не ставимо завдання надати історичний опис поняття та терміну «парадигма». Наше завдання обговорити, проаналізувати та, певною мірою, модифікувати використання терміну «парадигма» у філософії науки.

Щодо науки термін «парадигма», як відомо, уперше виникає з самісінького серця віденського позитивізму, запроваджений Густавом Бергманом задля фіксації нормативної складової в науковій методології. Але концептуально розвинуте вживання даного терміну пов'язане з ім'ям американського історика науки та епістемолога Т. С. Куна.

З точки зору Т. Куна, термін «парадигма» у широкому – «теоретико-регулятивному» – розумінні це термін «соціологічної прaksiології» наукової діяльності; парадигма номінує зразок діяльності вченого, коли він займається наукою. Поняття парадигми як «прообразу» існування і функціонування наукової спільноти, переводиться в епістемологічну площину та, певною мірою, «детавтологізується» у другому виданні «Структури наукових революцій» – у відповідь на відому критику – концептом «дисциплінарної матриці». Дисциплінарна матриця фіксує та репрезентує набір приписів, від якого критично залежить саме *зміст* наукового знання, тобто власне те, що скаже наука про «реальний стан справ у природі», про «реальність» тощо; сам даний підхід, як такий, різко відрізняється від деякої, часто-густо, невідрефлексованої самими агентами наукового прaxису, *реалістичної* «металінії» всередині самої науки, яка зв'язує наукові змісти виключно з опитуванням / допитом «самої-по-собі-природи», а отже з можливістю чистої об'єктивації змістів у науковому знанні.

У цей набір включені фундаментальні теоретичні уявлення (номотичні співвідношення фундаментальних величин), «метафізичні» припущення та засновки, методологічні засоби, математичні формалізми, критерії епістемологічних ціннісних вподобань і т.і.

Але саме тут і розміщується головний пункт нашої уваги. Бо сам термін «дисциплінарна матриця» є, як нам здається, фіксацією *характеру* епістемологічного дискурсу (що став вже традиційним у філософії науки), який, з нашої точки зору, дедалі більше і більше, перестає відповідати стратегіям і практикам сучасного виробництва сенсів у науці. Справа у тому, що сама (подекуди, не репрезентована) ідеологія, в горизонт якої, з легкої руки Т. С. Куна, вкладені програмні магістральні уявлення галузі філософських дослідження, що називаються філософією науки, може бути охарактеризована, як «дисциплінарна» та «тоталізуюча». Ми будемо намагатися

розглянути тут деякі, з нашої точки зору, важливі перспективи чи лінії дивергенції такої ідеології у сьогоденній науковій діяльності. В онтологічному/екзистенційному плані – це перспектива «гри»; в епістемологічному плані – це перспектива «гіперінтердисциплінарності» чи деконструктивної дисциплінарної поліферації; нарешті, у соціологічному та аксеологічному плані – це перспектива метаепістемологічної суспільної варіативності.

ДЕДУКТИВНИЙ МЕТОД ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У НАУЦІ ТА ПРАВІ

Тараросв Я.В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського

м. Харків, Україна

Общеизвестно, что основными классическими, ведущими своё начало ещё от Аристотеля, логическими методами построения нового знания являются три метода: дедукция, индукция и аналогия. В начале XX столетия Чарльз Пирс вводит ещё один метод – абдукцию, но в данной работе мы не будем его рассматривать, т.к. сам термин и его описание возникают относительно недавно, когда уже европейская рациональность сформировалась целиком и полностью и его появление на европейскую рациональность уже не оказала никакого влияния. Мы сосредоточим своё внимание на вышеуказанных трёх методах, и прежде всего на дедукции. Его спецификой является то, что данный метод есть единственным достоверным методом, который при достоверности исходных посылок даёт достоверно истинный результат. В этом заключена его огромная ценность и значимость, и именно эта особенность делает его основным методом научного теоретического познания и очень ценным методом доказательства в праве. Можно так же утверждать, что этот метод является специфической особенностью того способа мышления, который можно назвать европейской рациональностью. Конечно, обоснование этого тезиса задача очень сложная и объёмная, но в рамках данной работы будет предпринята попытка обосновать этот тезис хотя бы схематически, с заделом на дальнейшие исследования.

Как известно, дедуктивный метод представляет собой логический вывод частных следствий из общих посылок. Классический пример дедуктивного метода в форме силлогизма предложил ещё Аристотель в виде силлогизма «Сократ». Он звучит следующим образом:

1-ая посылка	Все люди есть смертные.
2-ая посылка	Сократ есть человек.
Заключение	Сократ есть смертен.

В этом силлогизме, как и в целом в дедуктивном методе обращает на себя внимание две вещи:

1. *Наличие общего* высказывания в качестве 1-ой посылки. Строго говоря, эта общность является в определённом смысле искусственной конструкцией. Действительно, общие высказывания в нашей повседневной речи встречаются крайне редко, и относятся они к тем множествам, количество элементов которых очень не велико. В других случаях количество суждения мы вообще не используем. Мы говорим «Деревья жёлтые» а не «Все деревья жёлтые», «Снег белый» а не «Весь снег белый», «Трава зелёная», а не «Вся трава зелёная». Высказывания без указания количества суждения («Все» или «Некоторые») вполне обосновано. На ум просится слово «все», но жизненный эмпирический опыт нас учит, что всегда существуют исключения, которые делают невозможным строгое

признание общих суждений истинными. С другой стороны, формулировать подобные суждения как частные, т.е. начинать их со слова «некоторые» не вполне корректно, поскольку в этом случае нужно уточнять, о каких именно (например, деревьях) идёт речь, и почему они отличаются от других. Отсутствие указания количества в этих случаях (отсутствия слов «все» или «некоторые») по умолчанию предполагает, что речь идёт о большинстве с некоторыми исключениями. Подобные высказывания и подобные молчаливые предположения соответствуют здравому смыслу и жизненному эмпирическому опыту, с которым они коррелируют. Именно эта причина, т.е. соответствие мышления повседневному эмпирическому опыту, выступило препятствием для формирования рациональности, аналогичной европейской, в древних традиционных культурах Индии и Китая. Конечно, же сама эта тема очень многогранна и широка, в данной работе её можно коснуться лишь вскользь.

Принципиальным отличием китайской протологики от греческой было решение вопроса об соотношении общего и частного. Строго говоря, общее в том смысле, в каком его понимают в философии и логике древней Греции, в философии и протологике древнего Китая не используется. Частное не выводится из общего, а сравнивается с «эталонным», «образцовым» или же «типичным». Однако это «эталонное», «образцовое» или же «типичное» тем не менее, носит частный характер, оно не есть само общее, оно только репрезентирует его, являясь его конкретным образцом, и в этом смысле общее не существует как объективная реальность, а существует только частное. А.А. Крушинский по этому поводу замечает: «Возникновение подобной разновидности логического вывода мотивировано самой природой китайского традиционного сознания, сердцевина которого – «эстафетное» понимание традиции как непрерывного воспроизведения потомками некоторого исходного канонического примера, возводимого к родоначальнику, что только и может гарантировать нерушимость исторического преемства. Логико-методологическая рефлексия, так сказать, «извлекает» базисную – генеалогическую – схему дологического сознания из его архаичной социальной практики и преобразует ее в регулярный логический прием, сутью которого оказывается потенциально бесконечная трансмиссия некоторого выделенного – выставляемого в качестве характеристического – свойства *образа* (последний отождествляется с патриархом – корнем генеалогического древа)» [1, р. 118]. С точки зрения этого стиля мышления доказательство смертности Сократа звучало бы следующим образом (на манер классического силлогизма): император Хуэй-ван (Чжоу) смертен, потому что он уже умер (оставим за скобками вопрос о том, насколько китайский император может быть «образцовым», «эталонным» или «типичным» человеком, пусть он будет таковым). Сократ ниже (хуже) чем Хуэй-ван (Чжоу). Следовательно, Сократ умрёт. Это есть классическая аналогия, в которой частные свойства (смертность Сократа) выводятся из частных свойств (смертность императора Хуэй-ван (Чжоу)).

Навья-ньяя («новый метод», «новая логика») – единственная завершённая система логики, возникшая вне пределов европейской культуры. Основателем школы считается автор трактата «Таттва-чин-тамани» Гангеша (XII–XIII вв.). Однако и логика, сформировавшаяся в рамках философии древней и средневековой Индии так же не стала основной методологией современного научного познания и правовой системы, несмотря на её развитость и сложность. Дедуктивный силлогизм в греческой логике был трёхчленным, в индийской, на ранних этапах становления и развития десятичленным, позднее – пятичленным). Он включал в себя: тезис, основание, пример, применение, заключение. Третий член индийского силлогизма (пример) соответствует большей посылке аристотелевского силлогизма, второй – (основание) и четвертый – (применение) – меньшей посылки, а первый член – ((тезис) и пятый – (вывод) соответствует заключению. То, что третий член индийского силлогизма (пример) соответствует большей посылке аристотелевского силлогизма как раз и говорит о некотором недоверии к обобщениям, для утверждения общего приводится апелляция к частному в виде примера,

что позволяет толковать такой метод или как аналогию, или как индукцию, но применяемую не ко всем, а только к нескольким случаям Вышеупомянутой силлогизм «Сократ» звучал бы следующим образом: Сократ есть смертен (тезис). Потому что он есть человек (основание). Люди есть смертны, как например Вардхамана Махавира (пример). Сократ есть человек (применение). Сократ есть смертен (закключение). Следует особо подчеркнуть, что заключение, как и тезис, в индийской логике носит частный характер, т.е. относится к конкретному случаю, в котором Сократ один из людей, тогда как в формальной логике Аристотеля он носит общий характер, но относится к множеству, которое состоит из одного элемента – самого Сократа.

Так же как и логика в древнем Китае, и в Античной Греции, логика древней Индии представляла определённый стиль мышления. Этот стиль, так же, как и в античной Греции, был не менее абстрактен, однако обладал рядом специфических свойств. Одним из таких свойств было то, что логические термины, выраженные словами «все», «некоторые», «любые» и т. п., почти никогда не использовались, так как они выражались с помощью абстракции свойств и путем комбинирования отрицаний. Это означает, что суждения, которые не рассматривались как самостоятельная единица мышления, а были частью умозаключения, явно не классифицировались по количеству. Это существенным образом усложняло использование логического аппарата для познания объективной действительности, чем и занимается наука. Проблема отношения частного и общего в индийской логике решалась скорее в пользу примата частного над общим.

Ещё одной особенностью мышления древнеиндийских философов, как отмечает Н.А. Канаева, было то, что «...ни в одном своде диалектических правил нет требования установления в результате дискуссий объективной истины» [2, с. 15]. Логические рассуждения имели своей целью опровержения иных мнений и доказательства своего, субъективного мнения. Объективная истина, как концепт, отсутствовала в данном стиле мышления. Все эти особенности, а именно примат частного над общим и как следствие отсутствие дедукции как таковой, несамостоятельность суждений и их зависимость от умозаключения, недостаточная неразделённость самих суждений по количеству, и, следовательно, невысокая ценность общих суждений, и наконец, отсутствие представлений об объективной истине, выражаемой логическим путём, и сделали непригодной индийскую логику в качестве методологической базы развития научного знания и системы права.

Таким образом, фиксирую маленькую частоту употребления общих суждений в повседневном мышлении, в протокитайской и индийской логике, которые как раз и были призваны системно представить это мышление, мы можем констатировать, что широкое использование общих суждений, рассматриваемые как объективно истинные, и основанный на них метод дедукции является специфической особенностью определённого типа рациональности, который мы можем назвать европейской рациональностью и которая ведёт свой исток с Аристотеля. Заслуга Аристотеля заключается не только в том, что он предложил и сформулировал в явном виде формальную логику как систему методов получения нового теоретического знания и достоверных доказательств. Основной его заслугой является то, что он предложил онтологическую систему обоснования существования общего, и формальная логика являлась только следствием его онтологической системы. Базовым трудом с точки зрения репрезентации этой системы является безымянный трактат, который впоследствии получил название «Метафизика» [3], хотя в целом его онтологическая концепция разбросана и по другим трудам. Разберём этот тезис на конкретном примере, вновь обратившись к силлогизму «Сократ». И в этом случае обращает на себя внимание следующая вещь.

2. Обоснованность общего. Действительно, в данном силлогизме возникает вполне закономерный вопрос: Откуда мы знаем, что все люди смертны? Первым ответом, который приходит на ум является ответ – из опыта. Наш опыт учит тому, что до нас, раньше жили люди, и они все умерли. Однако, строго говоря, этот ответ не вполне

удовлетворительный, если уточнить, что мы понимаем под термином «все люди»? Если брать временной аспект, то под этим термином мы понимаем 3 группы людей: те, кто жил раньше, и уже умер, те, кто живут сейчас, и те, кто ещё не родился, но будет жить в будущем. Из них только в отношении первой группы высказывание «Все люди смертны» является истинным по определению. В отношении второй группы мы можем подтвердить этот тезис в опыте, если убьем всех живущих сейчас, а в отношении третьей группы мы вообще никак подтвердить этот тезис в опыте не можем, поскольку этих людей ещё нет. Иными словами говоря, если наше общее суждение относится к очень большому множеству, а уж тем более к бесконечному множеству, то в опыте это суждение мы никак подтвердить не можем. В этом случае истинность общего суждения будет носить только вероятностный характер, а, следовательно, вероятностный характер будет носить и всё дедуктивное доказательство, что лишает его вышеуказанных преимуществ. Можно высказать предположение, что именно эти соображения и ограничивали использование общих суждений в повседневном использовании, в традиционной китайской предлогике и классической индийской логике.

Однако Аристотель нашёл выход из этого затруднения. Основой его онтологической системы выступало понятие «сущность». С подробным анализом системы Аристотеля с точки зрения рассматриваемого вопроса можно ознакомиться в [4], здесь необходимо отметить лишь следующее. Сущность есть объективно существующая реальность как единичный, чувственно воспринимаемый предмет. Всякая сущность есть единство двух её составляющих – материи и формы. Под материей Аристотель понимает материал, из которого состоит предмет, а под формой – понятие, который этот предмет обозначает, вместе со всем своим логическим содержанием. Таким образом, у Аристотеля понятие не конструируется нашим разумом, и символ, порождённый им же, а объективная реальность, данность, которая включает в себя всю совокупность свойств, объективно присущих данному понятию. Эти свойства неразрывно связаны с понятием, и понятие не может рассматриваться без этих свойств, а свойства – без конкретного понятия. В применении к силлогизму «Сократ» всё это означает, что во первых, понятие «человек» существует объективно, так же как объективно существуют все свойства и признаки, приписываемые данному понятию. Одним из этих объективно существующих свойств является качество «быть смертным». В отсутствии этого качества, т.е. бессмертный человек уже не человек, он называется по иному (например, бог). И тогда, действительно, все люди, и те, кто уже жил умер, и те, кто живёт сейчас, и те, кто ещё не родился, но будет жить в будущем, все они смертны. А бессмертные уже не люди, а кто-либо другой. Таким образом, Аристотель обосновывает и существование общего, и истинность общих высказываний.

Разумеется, это обоснование функционально только в рамках системы Аристотеля. Если же мы признаем, что сами понятия не есть сама объективная реальность, а они есть субъективное отражение этой реальности в человеческом сознании, подобная система обоснования существования общего будет поставлена под вопрос, а вместе с ней будет поставлен под вопрос дедуктивный метод и его претензии на эффективность.

Эффективность системы Аристотеля и следующей из него логики обусловлена их эвристическим потенциалом. Особый тип рациональности можно рассматривать как целенаправленное стремление к обобщению, при котором общему предаётся онтологический статус, т.е. статус реальности. Наука есть поиск общих закономерностей, каждый последующий шаг развития науки есть эмпирическое обнаружение исключения из общего, и последующий этап – вновь обобщение, но уже на качественно новом уровне. Этот механизм, в конечном итоге создал научный метод познания мира, который в свою очередь, привёл ко всем тем свойствам и особенностям социального мира, в котором мы живём. Однако, при всех тех позитивных результатах для человека и общества метода дедукции, которые очевидны нам в начале XXI века, вопрос об онтологической природе общего остаётся открытым. Особую актуальность он приобретает в связи с развитием

систем искусственного интеллекта, целей и задач, которые мы ставим себе в этом развитии. Сможем ли мы воплотить европейскую рациональность общего в машине, или искусственный интеллект эффективен только как интеллект частного – ответы на эти вопросы даст только время.

Литература

1. Крушинский А.А. Логика древнего Китая // Философский журнал 2016. Т. 9. № 4. С. 111–127.
2. Канаева Н.А. Два смысла индийской теории полемики. // Вестник РУДН. Серия: Философия 2018 Vol. 22 No. 1 С. 8–17.
3. Аристотель. Метафизика. /Аристотель; пер. с др. гр. А.В. Кубицкого. – М.: Мысль, 1981. – 552 с. (Собрание сочинений в четырёх томах /Аристотель; Т.1, Серия: философское наследие).
4. Тарароев Я.В. Онтологические основания современной физики и космологии. М.:УРСС, 2011, 264 с.

АНТРОПОЛОГІЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Титар О.В.

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Останнім часом виходять праці, котрі говорять про новий антропологічний напрям – антропологію глобалізації, оскільки явища глобалізації змінюють не тільки сутність світової культури, але й сучасну людину, сучасне людство загалом [2].

Сучасна філософія пов'язує становлення глобалізації з новітнім капіталізмом та індустріалізацією. Як показано Іммануелем Валлерстайном, результатом європейської експансії стала світова капіталістична система, заснована на розподілі праці між центром (ядром – індустріалізованими країнами), периферією та периферійними областями. Фордизм та ефективна індустріалізація стала часом модерного етапу глобалізації, під час постмодерного етапу ми можемо говорити про якісні зміни глобалізації: «Постфордизм являється одним з аспектів того, що відоме нам як стан постмодерну. Другим дуже важливим аспектом є стискання як простору, так і часу...Коли модернізм став періодом гомогенізації культури та споживацтва, то доба постмодерну обіцяє світ багатоманіття, майже безконечний доступ до товарів згідно індивідуальних смаків. Зафіксованим та обов'язковим тлом нашого життя стає розпливчатість, що надає можливість гетерогенності, фрагментації та узгодженості нашого способу життя» [2, с. 22].

Сучасні філософи і антропологи все більшою мірою спрямовують свою увагу до так званого «голосу пригнічених» – точки зору людей постколоніального світу та способом сучасного донесення досвіду суб'єктивності декласованих та пригнічених елементів усього світу – це засвідчує, що різні люди відповідають на глобальні тиски «дуже різноманітними шляхами» [2, с. 23].

Один з розділів «Антропології глобалізації» має назву «Глобалізація – регіоналізація – локалізація» [2], в цій назві підкреслюється, що локалізація та регіоналізація є неодмінною зворотною стороною процесів глобалізаційного характеру.

Ця суперечливість постмодерністської етнографії та постмодерністської глобалізації є її сутнісними рисами, характеризують її осердя: «Глобальна етнографія не просто містить суперечливі поняття, але ця термінологічна суперечливість стає одним з способів розуміння суперечливої природи самого явища» [2, с. 26].

Новітні способи бачення досліджує сучасна культурна антропологія,

етнокультурологія та філософська антропологія. Важливим для окреслення як «зорового мислення», так антропологічних моделей цього зорового мислення, зокрема моделей, які використовуються певними етнічними культурами та етнічними групами, та моделей, що використовуються антропологом-дослідником, етнографом, що проводить польові дослідження у певній культурі, стає теоретична рефлексія такого філософсько-антропологічного досвіду, представлена зокрема у праці «Етнографічне око: способи бачення в антропології» [1].

Розходження між звичним «зоровим мисленням» дослідника та тим «зоровим мисленням», що властивий досліджуваній культурі, може бути значним. Одними з перших на цю особливість культурно-антропологічних та філософсько-антропологічних досліджень звернули увагу Б. Малиновський та К. Гірц. Навіть найоб'єктивніший дослідник оперує тими способами бачення, що закладались його культурою (європоцентризм), тут застосування різних способів спостереження та зорового мислення дозволяє виявити справжню філософсько-антропологічну сутність різних інших (іноді дуже відмінних від культури дослідника, етнографа) етнічних культур. «Питання бачення позиціонується в специфічних способах бачення, що існують в межах певних моделей. Прибічники етнографічного підходу Малиновського, на відміну від його попередників, мають залишити спостережну веранду, виступити у похід до суспільства і побачити самого себе як дослідника, але, задаючи ті загальні обставини, в яких етнографи працюють, вони відкидають частину повсякденного світу, «залишаючись самотніми та заплутаними в межах дивного невідомого суспільства, ця стратегія польових досліджень заключає в собі щось ще, додаткове, не враховане дослідниками модерну. Тому що саме в першу чергу потрібно оглядати світ навколо себе. Це вплутує навчання у «бачення» в візіонерському, фантазійному сенсі». Тому що радикальний розрив з старим робить можливим звичайний досвід, котрий може трансформувати польові дослідження від явного і простого допитування-розгляду чи огляду до справді побаченого.

Дослідник, що використовує польові методи дослідження, може стикнутись з такою дезорієнтацією та хаотичною невпорядкованістю досвіду, що призведе до намагання обмежити свою наукову творчість, надаючи досліднику право відтворити нову ясність пізнання та перекласти дослідницькою мовою невідоме та незнане досі світові.

Використовуючи характеристику К. Гірца для подібних досліджень, можна сказати, що поширюється культурний функціоналізм, схожий з дослідницьким підходом Малиновського. Він описує це як буття, що засновується на переконаності читача, що «актуально занурюється в іншу форму життя, чи побутування, один спосіб чи інший, більш справжній спосіб «перебувати тут»» [1, с. 53–54]. Таким чином К. Гірц переносить увагу на надзвичайну, непересічну якість спостереження як безумовну, достовірну сутність філософії та антропології, в котрій суб'єктивний елемент є інтегральною частиною світової картини буття. «Обсерваційна, фантазійна якість польового досвіду етнографа-дослідника насамперед передається і відчувається в межах самоспостереження і самоопису» [1, с. 53–54].

Сучасна філософія намагається виявити нове проблемне поле антропології. При цьому методологічні розробки сучасних філософів мають враховувати як глобалізаційні тиски, що виникають у сучасному світі, так і постання нового постколоніального досвіду, а також можливості мультидисциплінарного розгляду багатьох глобальних проблем.

Література

1. Grimshaw A. *Ethnographer's Eye: Ways of Seeing in Anthropology*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 236 p.
2. Lewellen T. *Anthropology of Globalization: Cultural Anthropology Enters the 21st Century*. – New-York – London: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2002. – 293 p.

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА ЯК НОВА ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Годріна І.В., Євсєєв С.Є.

*Харківський національний університет будівництва та архітектури
м. Харків, Україна*

Циркулярна економіка – це загальна назва діяльності, спрямованої на енергозбереження, регенеративне екологічно чисте виробництво та споживання.

На відміну від традиційної моделі економічного розвитку, циркулярна модель є найбільш вдалим способом збереження ресурсів і матеріалів, а відтак шляхом до постійного економічного росту.

Поштовхом до того, що повна утилізація та переробка всіх матеріалів перетворюються на головну мету для цілого світу, є зміна клімату та виснаження природних ресурсів.

Щоб економіка стала циркулярною, конче необхідно набагато більше, ніж просто повна утилізація всіх відходів. Наш світ очікують радикальні зміни: від вибору сировини, способів розробки продукції та нових концепцій обслуговування – до широкого використання побічних продуктів одного виробництва як повноцінної сировини для іншого.

Крім основного – зміни свідомості виробника та споживача – для циркулярної економіки не менш важливо налагодити тісну співпрацю між промисловістю, дослідниками та владою. Наукові дослідження покликані створити нові моделі бізнесу та зразки продукції, де від початку враховуватимуть необхідність легкого техобслуговування, багаторазового використання та подальшої переробки.

Економіка замкнутого циклу (або циркулярна) приходить на зміну традиційної лінійної концепції економіки. У лінійній моделі продукти виробляють, використовують й утилізують (take-make-dispose). А циркулярний підхід заснований на принципі 3-R:

– Reduce: скорочують використання ресурсів і віддають перевагу відновлюваним матеріалам

– Reuse: максимально ефективно використовують продукти

– Recycle: відновлюють побічні продукти й відходи для подальшого використання в економіці

Шлях до циркулярної економіки почали багато країн світу. Так, у Європейському Союзі прийнято План дій з циркулярної економіки. В рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС наша країна взяла зобов'язання щодо гармонізації національного законодавства з європейським. Це сприяло тому, що в 2017 році було прийнято Національну стратегію поводження з відходами, яка передбачає, зокрема, запровадження принципів циркулярної економіки.

У циркулярній моделі використані матеріали та відходи знову стають сировиною для економіки. Це вирішує проблеми дефіциту природних ресурсів, високих цін на сировину і знижує залежність від імпортованих матеріалів.

Останній пункт став особливо актуальним в епоху карантину й закритих кордонів. Традиційні ланцюжки поставок виявилися під загрозою і для багатьох підприємств це стало серйозним випробуванням або причиною зупинки.

Стратегії циркулярної економіки можуть допомогти уникнути негативного впливу ізоляції, оскільки в рамках цієї концепції ланцюжки поставок і канали збуту часто географічно ближчі до місця виробництва.

На практиці перехід до циркулярної економіки – тривалий й трудомісткий процес. За даними звіту The Circularity Gap, який щорічно презентують на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, всього 9 % матеріалів у світовій економіці використовується повторно.

Однак багато фірм вже включилися в трансформацію економічної моделі. Так, з

першої сотні списку Fortune Global 44 % компаній обрали стратегію циркулярної економіки. Лідерами в цьому є сектори FMCG, а також автомобільне виробництво, в той час як нафтова індустрія, фінансові послуги та охорона здоров'я поки не так широко практикують замкнутий цикл.

При переході до циркулярної моделі економіки скорочуються витрати на сировину, з'являються нові ринки збуту, поліпшується діалог із покупцями, підвищується їх лояльність, розробляються нові продукти, створюється конкурентна бізнес-модель, поліпшується репутація бренду, компанія готується до викликів, які принесуть їй тенденції майбутнього.

Компанії втілюють спільні принципи циркулярної економіки за допомогою різних стратегій та інструментів. Можна визначити сім інструментів циркулярної економіки.

1. Дизайн майбутнього – це виробництво товарів, в яких традиційні матеріали можна замінити поновлюваними або переробленими.

Це оптимізує використання ресурсів і зменшує кількість відходів у виробничому процесі. Наприклад, компанія Adidas розробила бігові кросівки з 100% перероблених матеріалів. У виробництві використовують один вид матеріалу і не застосовують клей.

Таким чином після використання взуття можна переробити для виробництва нової пари. А компанія General Electric використовує 3D друк в процесі виготовлення запчастин, щоб економити кількість матеріалу.

2. Спільне користування й віртуалізація – вже звичні для багатьох бізнес-моделі. Uber, BlaBlaCar, Airbnb, музичні стрімінгові сервіси використовують такий підхід.

З українських прикладів — бренд Oh My Look!, який трансформується із сервісу оренди суконь у пропозицію віртуального гардеробу за передплатою. Подібні сервіси успішно працюють у багатьох країнах світу. Серед прикладів: американський Rent the Runway (його навіть називають Netflix-ом суконь) і китайський YCloset.

3. Стратегія "товар як послуга" прагне замінити традиційні моделі продажу товару продажем послуг. Класичний приклад тут – концерт Rolls Royce, який запропонував ринку подібний підхід майже 60 років тому.

З послугою "Power-by-the-Hour" компанія пропонує клієнтам з авіаційної індустрії замість того, щоб купувати авіаційні двигуни — оплачувати їх використання на основі фіксованої ставки за 1 годину роботи.

За рахунок сервісного підходу на 25 % збільшується життєвий цикл двигуна. Ще один приклад — успішний запуск передплати на автомобілі компанією Volvo.

Клієнт може вибрати модель через сайт і оформити підписку з фіксованим щомісячним платежем. Така модель є альтернативою лізингу або купівлі авто.

4. Повторне використання у виробництві, коли вживані продукти або компоненти стають частиною нових товарів. Так, компанія Canon приймає назад продукцію в кінці життєвого циклу і використовує компоненти в нових пристроях, без зниження функціональних характеристик матеріалів.

Такий самий підхід втілює і корпорація Dell, використовуючи вживані продукти для виробництва запчастин. А група Michelin щорічно повертає у виробничий процес 17 млн тонн використаних автомобільних шин. Завдяки R&D розробкам вони знову стають цінним матеріалом.

5. Повторне використання у споживанні, коли за допомогою оптимізації обслуговування компанії можуть збільшити життєвий цикл продукту.

Наприклад, маркетплейс eBay пропонує відновлені після ушкоджень або браку, але повністю функціональні девайси, на спеціальному сайті за зниженими цінами.

Стратегія повторного використання також пропонує продавати і купувати вживані продукти. У Швеції працює цілий супермаркет Retuna, асортимент якого, від меблів до книг, складається із секонд-хенд речей. А більшість киян знають про проект "Кураж базар", який популяризує повторне використання.

6. Індустріальний симбіоз і переробка відходів виробництва можуть значно

підвищити ефективність бізнесу.

Першим прикладом симбіозу в концепції циркулярної економіки вважають проект в місті Калундборг, Данія. Там компаній-учасниць об'єднав принцип взаємодії, коли відходи виробництва одного бізнесу стають ресурсом для іншого. І при цьому скорочуються економічні витрати і викиди CO₂.

До складу консорціуму входять найбільша нафтопереробна компанія Данії, яка належить енергетичному гіганту Equinor, фармацевтична компанія Novo Nordisk, муніципальна компанія з водо- і тепlopостачання жителям міста, оператор з управління відходами та інші учасники.

В Україні також зустрічаються приклади ефективного використання ресурсів у виробничому процесі. Так, компанія "Миронівський хлібопробукт" будує біогазові комплекси для переробки відходів птахофабрик й отримання енергії.

Концерн "Оболонь" реалізує агрокомпаніям побічні продукти пивного виробництва, які стають кормом для тварин. А в мережі супермаркетів "Сільпо" встановлюють спеціальні баки рекуперації тепла від холодильного обладнання для забезпечення потреби в гарячому водопостачанні.

7. Звичний термін "**переробка**" також є стратегією циркулярної економіки. Після закінчення життєвого циклу продукту матеріали переробляють безпечним способом.

Наприклад, виробник спортивного взуття Nike майже 30 років тому запустив ініціативу Nike Grind. Старі кросівки, зібрані по всьому світу, використовували як матеріал для виготовлення покриття для спортивних майданчиків.

З моменту запуску близько 28 млн пар взуття були перероблені в поверхні для спортмайданчиків. В Україні тема переробки стоїть на порядку денному багатьох виробників в контексті прийняття в першому читанні закону 2207-1д "Про управління відходами".

Закон є важливим кроком на шляху до функціонування систем розширеної відповідальності виробників (РВВ). Механізм РВВ дозволить стимулювати розвиток галузі переробки в країні.

Як і в усьому світі, в Україні актуальна проблема переробки пластику і приватний бізнес включається в її рішення. Так, наприклад, бренд "Моршинська" оновив дизайн упаковки, зменшивши кількість використовуваного пластику на 15 % [2].

Фірма PwC розробила рішення для компаній, що виробляють продукти в упаковці, з контролю показників використання пластику. Інтерактивні дашборди інтегрують внутрішні і зовнішні дані для оцінки стратегічних КРІ зі зниження використання пластику.

ЄС стимулює перехід до кругової економіки, виділяючи сотні мільйонів євро на рік. Один з її головних козирів полягає в тому, що вона не тільки зберігає природу, а й забезпечує подальше економічне зростання без зростання споживання (і зростання звалищ). Прихильники цієї економічної моделі стверджують, що завдяки їй за 5 років в Європі можна створити 100000 робочих місць, а до 2030 року – 2 мільйони [3].

Якщо ми хочемо досягти тих самих показників і в Україні нам потрібно об'єднати всіх учасників економічного ланцюга. Один із способів реалізації такого підходу – використання принципу соціальних мереж – це дозволить підприємствам взаємодіяти з постачальниками і клієнтами на єдиній хмарній платформі і «говорити однією мовою».

Цей новий підхід може змінити характер отримання компаніями прибутку. Завдяки створенню виробничих моделей, які зменшать залежність від сировини шляхом безперервного повернення матеріалів усіх типів назад в виробничий цикл, компанії отримують бізнес-переваги і захистять себе від нестабільності товарних ринків.

Питання, яких торкається циркулярна економіка відображено й у стратегії Держави до 2030. Шляхи розв'язання проблем зі сміттям – перший крок до циркулярної економіки. У Національній стратегії управління твердими побутовими відходами були прописані такі ключові показники ефективності на 2020, 2023 та 2030-ті роки. Починаючи

з 2023 року 23 % населення почне сортувати сміття, а до 2030 року цей показник має становити 48 %. Це показники, до яких стратегія прагне.

Майже 94 % сміття вивозиться комунальними підприємствами на сміттєві полігони. Щороку виникає понад 27 тис. стихійних звалищ, тому ціль яку поставила Національна стратегія управління твердими побутовими відходами прописано, що до 2030 року з 27 тис. вони мають зникнути до нуля.

В Україні спалюється 3 % усіх відходів, переробляється також 3 %. В означеній стратегії управління відходами передбачено, що до 2023 року переробка зросте до 15 %, а до 2030 року – до 30 % .

Наразі Україна входить до десятки країн із найбільшим обсягом сміття на одного жителя країни. Щороку в Україні продукується 3,474 млрд. тонн сміття. Тому нам слід швидше задуматися про наше майбутнє та почати діяти.

Запропонована урядом реформа сфери управління відходами передбачає запровадження принципів циклічної економіки та розширеної відповідальності виробника, які мають заохотити бізнес до мінімізації утворення відходів та зацікавленості в їх переробці, а також передбачає впровадження п'ятиступеневої ієрархії поводження з відходами, яка працює в Європейському Союзі [1].

Таким чином, аналізуючи позитивний досвід країн ЄС у сфері циркулярної економіки, Україна повинна здійснити конкретні зміни, які сприятимуть швидшому переходу її лінійної економіки до економіки замкненого циклу. Основними з них є такі: потрібно більше орієнтуватися на екологічні види виробництва; необхідно пришвидшити перехід України від традиційної моделі державних закупівель до концепції “зелених” або сталих закупівель; використовуючи досвід країн ЄС, потрібно розробити ефективну законодавчу і нормативно-правову базу функціонування циркулярної економіки; потрібно переходити до нових більш ефективних бізнес-моделей (еко-дизайну, ремонту, повторного використання, відновлення і обміну продукції та максимального запобігання утворенню відходів) і стимулювати розвиток екологічно чистих (“зелених”) технологій; доцільно розробити цільові програми фінансування проектів у сфері циркулярної економіки; треба сприяти кращій поінформованості споживачів щодо концепції “циркулярної” економіки, екологічного “сліду” товарів і послуг, а також сталого споживання; необхідно змінити спосіб виробництва і споживання товарів з короткотермінового до довготермінового, а також заохочувати галузі економіки, підприємства і споживачів до максимальної переробки відходів [4].

В цілому, політика України у сфері циркулярної економіки має формуватися і реалізовуватися комплексно з урахуванням глобальних трендів, фокусуючись на локальних проблемах.

Література:

1. Варфоломеєв М. О., Чуріканова О. Ю. Циркулярна економіка як невід’ємний шлях українського майбутнього в аспекті глобалізації. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7929> (дата звернення: 30.10.2021).
2. Д. Нечитайло З чистого аркуша: як працює і чим вигідна циркулярна економіка. – URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/2/664626> (дата звернення: 25.10.2021).
3. «Сталий розвиток компаній. Шляхи розв’язання проблем зі сміттям – перший крок до циркулярної економіки». – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricpresshall/2877667-stalij-rozvitok-kompanij-slahi-roz vazanna-problem-zi-smittam-persij-krok-do-cirkularnoiekonomiki.html> (дата звернення: 21.10.2021).
4. М. В. Руда, Т. С. Яремчук, М.Г. Бортнікова Циркулярна економіка в Україні: адаптація європейського досвіду. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. №3. – URL: <https://doi.org/10.23939/smeu> 2021.01.212 (дата звернення: 31.10.2021).

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Трусей Л.Г.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Доповідь присвячена проблемі наукових досліджень соціальної спрямованості міждисциплінарного характеру в такий тяжкий для всього людства період, як перехід від епохи варварства до епохи цивілізації [1]. Недостатньо фундаментальних наукових праць загального характеру які б були фаховим інструментом в соціальній практиці. Окремі міждисциплінарні дисципліни не в змозі відповісти на всі питання сьогодення. Очевидно, що деякий набір міждисциплінарних дисциплін системно об'єднаних на принципах міжсистемних взаємодій сформує, достатній з точки зору повноти, інструментарій вивчення та прогнозування соціальних явищ. Актуальність теми підкреслюється тим, що складність соціальних процесів на далі буде збільшуватись [2].

Ключові слова: соціальна практика, соціальна практика, міждисциплінарність, ноосфера, онтологія, системні методи, методологія, інваріантне моделювання.

Постановка проблеми. Роль наукових досліджень соціальних явищ в суспільстві важко переоцінити. Ці дослідження повинні стати основними на етапі переходу людства в епоху цивілізації [1]. Інтерес до таких досліджень визначається передусім масштабом і практичною необхідністю. Особлива роль відводиться міждисциплінарним дослідженням, які по суті об'єднують знання, методи, засоби і передові навички учених-фахівців різних напрямів у вивченні загального для них об'єкту - соціальних явищ. Міждисциплінарні дослідження - найважливіша відмінна риса і характерна особливість сучасної науки і також вимога соціальної практики [3]. Тільки до кінця ХХ століття стало ясно, що вузькоспеціальні науки, вузький дисциплінарний підхід не дозволяє ні вивчати, ні зрозуміти усі соціальні процеси, що ускладнюються. В.И.Вернадський говорив про зростаючу складність і масштабність великих проблем в житті людства і розвитку наукового знання [2]. Їх не можна вирішити силами окремих наук, наскільки б узагальненими вони не були. Дослідження реальних соціальних систем по окремих частинам окремими науками не дає адекватного їх розуміння і пояснення. Саме міждисциплінарний підхід дає **можливість** утілити вимогу часу про цілісне вивчення явища, його елементів, їх взаємодій, а також і на рівні міжсистемних взаємодій [4,5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу даної роботи склали відповідні праці: Вернадського В.І., Бабича В.П., Малюти О.М., Панарина О.С., Задорожного Г.В., та інших. Враховуючи, що зростання складності реальних теоретичних і практичних завдань набагато перевищує по своїй швидкості зростання особистих можливостей окремо взятої людини, то проблема створення додаткових можливостей підтримки людини нині виникає в усіх життєво важливих сферах діяльності. Особливо гостро ця проблема стоїть в розумовій діяльності. Вона зажадала зміни стереотипу мислення і створення нових, загальніших підходів до розуміння дійсності. Окрім складності завдань, що стоять перед людством, існуюча базова сукупність глобальних ідей, пов'язаних з розумінням світу людиною і свого місця в нім неминуче повинно кардинально змінитися. Такі зміни потребують появу нових глобальних універсальних філософських концепцій і напрямів, що відповідають по рівню своєї загальності, мірі розробленості, проблематиці моделювання, можливостям формалізації і широті предметної області духу часу. Окремі дослідження не об'єднані загальним вектором практичної направленості наукових розробок. Тому стоїть нагальна потреба введення в концептуально-понятійне середовище гуманітарних дисциплін таких міждисциплінарних теорій, які спроможні ефективно формувати нові стереотипи мислення, характерних для людини третього тисячоліття и як наслідок цього, процесу світорозуміння і системної організації своєї безпосередньої діяльності.

Якщо виділити приклади досліджень в цьому напрямі нині, то обмежимося розглядом і загальною характеристикою трьох абсолютно нових наукових дисциплін - це загальна методологія (методологія більш високого філософського рівня), прикладна онтологія і системні методи третього покоління. Названі напрямки наукових досліджень в теперішній час уже заявили про себе. Але про них знає дуже вузький прошарок спеціалістів. На наш погляд, задача полягає в тому, щоб ці знання стали надбанням широкого загалу, зокрема для спеціалістів які займаються соціальною практикою та управлінською діяльністю, а також що ці наукові дисципліни стануть інструментом розуміння і опису складних соціальних процесів сучасних і майбутніх суспільств, що обумовлює їх подальший розвиток.

Виклад основного матеріалу. На основі вищесказаного, завдання дослідження полягає в загальній характеристиці запропонованих трьох міждисциплінарних дисциплін, окреслення областей їх застосування, а також можливостей їх взаємодій та подальшого розвитку.

Загальна методологія. Загальна методологія покликана виробити єдиний загальнометодологічний підхід, який синтезував би результати різних напрямів методологічних досліджень. Філософія, як основа методології, грає велику роль в міждисциплінарних дослідженнях, тому подальший розвиток самої філософії, подолання певних обмежень її категорій дозволить зміцнити її зв'язок з іншими окремими науками в методологічному сенсі. Загальна методологія покликана стати головним інструментом рішення в першу чергу глобальних проблем, які стоять на першому плані діяльності людини і ставлять перед нею дуже серйозні виклики. Загальна методологія покликана розв'язати проблему методологічної неповноти і несумісності методологій окремих дисциплін. Загальна методологія може стати об'єднуючим фактором методологій інших дисциплін як універсальний інструмент практичної діяльності людини. Приведемо визначення загальної методології. **Загальна методологія – це система принципів та способів (методів) побудови та організації теоретичної та практичної діяльності людини та людства в цілому.** Кожне слово в цьому визначенні має дуже важливе значення. Слово система означає, що принципи і способи об'єднані системними взаємодіями, сформовані в структуру, мають цілісність з новою якістю, якої не мали елементи системи. Крім того, ієрархічний рівень загальної методології стає найвищим. Тобто, рівень системної організації загальної методології повинен бути не нижче п'ятого рівня. Подальші вивчення та розробки теорії загальної методології повинно врахувати вищесказане і підняти її на самий високий рівень міждисциплінарних теорій.

Прикладна (практична) онтологія [1]. Нова галузь науково-прикладних знань про суть, сенс і цілі земного буття людини і його розумну взаємодію з навколишньою природою. Ця галузь світової науки покликана визначити основні етапи еволюційного розвитку інтелектуальних і духовних здібностей людини, дати об'єктивну цілісну картину сучасного світу з усіма її позитивними і негативними явищами і тенденціями, усебічно обґрунтувати найбільш вірогідні перспективи подальшого впорядкування життєдіяльності людей на земній планеті. Прикладна онтологія покликана "з'єднати що раніше не з'єднувалося", а значить сформувати двоєдину загальнолюдську, достовірну наукову концепцію духовно-матеріалістичного пізнання світу. Дух і матерія розглядаються не як протилежні першооснови, а постійно взаємодіючі, взаємодоповнюючі і взаємозбагачувальні складові земного життя і діяльності кожного індивіда-землянина і усіх мешканців нашої загальної планети. Прикладна онтологія відкриває реальні можливості пізнання первинних витоків неповноцінності і порочності багатоліких систем індивідуального, кланово-групового і суспільно-політичного світогляду, що стихійно сформувалися. З іншого боку, прикладна онтологія є науковим потенціалом спрямованим на формування універсальної загальної земної системи цивілізованої, збалансованої побудови матеріального і духовного буття людини в умовах загального ненасильницького світу.

Об'єднувальну функцію консолідації і координації безлічі наукових розробок і

досліджень сучасних проблем глобалізації світу повинна виконати прикладна онтологія, як особлива галузь наукових знань про основні закони еволюції і найбільш раціональний уклад життя і діяльності людей на земній планеті. У минулому така галузь науки не могла виникнути в силу природної обмеженості людського інтелекту і повсюдного панування різноманітних і несумісних національних, релігійних і кланово-групових інтересів, традицій і переваг [4].

Системні методи третього покоління [6]. Ці методи розроблені на усіх можливих рівнях представлення наукових теорій : вербальному, символному (формалізованому), алгоритмічному, з можливістю ЕВМ реалізації, ігровому. Це знання завтрашнього дня. Це новий міждисциплінарний підхід, що дозволяє будувати системні моделі і проводити міждисциплінарний аналіз складних об'єктів, процесів і явищ незалежно від їх фізичної природи. Служить фундаментом для побудови ідеології, що претендує на роль нової світоглядної основи людини третього тисячоліття. Може застосовуватися на стиках науки, релігії, культури, аномальних явищ і езотеричних знань. Має здатність ефективно формувати нові стереотипи мислення, характерного для людини третього тисячоліття, у якого активізується процес світобачення і системної організації своєї безпосередньої діяльності. Основні положення системних методів третього покоління є корисними, а іноді і обов'язковими для управлінців різного рівня, яким необхідно швидко орієнтуватися і приймати відповідальні рішення в складних ситуаціях нашого часу.

Висновки. Застосування в соціальній практиці приведених міждисциплінарних теорій стане основою кардинальної зміни системи світобачення і відповідної переорієнтації освіти і виховання нових поколінь людей на формування високої культури повноцінного наукового мислення і цивілізованого співіснування на нашій планеті

Література

1. Бабич В.П. і др.. Онегіна В.М. Прикладна онтологія. – Харків. : Мадрид, 2013.
2. Вернадський В.І. Наукова думка як планетне явище. / Під ред. Яншина А.Л. – М.: Наука, 1991.
3. Фромм Э. Здорове суспільство. – М.: АСТ, 2009.
4. Бабич В.П. і др. Проблеми і перспективи науково-онтологічних знань. – Препринт наукової доповіді Харківського інституту управління. – Харків, 2011.
5. Задорожний Г.В., Задорожня О.Г. Людина господарююча: онтологічні підстави цілісної добрісної життєдіяльності в глобальному кризовому світі. – Препринт доповіді на міському міждисциплінарному семінарі. – Харків, 2016.
6. Малюта А.Н. Гіперкомплексні динамічні системи. – Львів.: Выща школа при Львівському держ. університеті, 1989.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ФЕНОМЕНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Чалапко В.В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

В останні роки інформаційна війна як соціокультурний феномен розвивається надзвичайно динамічно й набуває все більш якісної модальності, виступаючи як «інтелектуальний» інструмент у руках провідних соціально-політичних акторів для потайливого, «точкового» управління і контролю свідомості й поведінки сучасного індивіда і суспільства, зміни глобальних і регіональних соціосистем, а також конструювання уявних соціальних реальностей. Ця форма ведення війни цілком може

усвідомлюватися як страшний і поки ще не заборонений вид зброї масового ураження. При наростаючій інтенсивності й витонченості його застосування у людства немає майбутнього. Ця зброя є і смертоносною, і негуманною: вона руйнує духовну сутність людини, позбавляючи її головної основи життєздатності, будучи спонукальним мотивом до суїцидальних дій, широкомасштабних протестних дій, екстремістських виступів, терористичних актів, великих збройних сутичок тощо. Такий статус інформаційної війни обумовлений, у першу чергу, глобальною інформатизацією і алгоритмізацією життєдіяльності сучасного соціуму, а також наявністю на міжнародній політичній арені гострої напруженості між її різними суб'єктами з приводу організації власних проєктів глобального світового порядку.

Дана форма війни передбачає наявність певних методів і технологій інформаційного впливу. Сьогодні, в рамках суперечки між представниками технічних і соціально-гуманітарних наук, низка експертів відзначає тенденцію до підвищення значущості змістовного компонента сучасного інформаційного протиборства, а саме до посилення уваги до знання про людину та її природу (соціально-гуманітарного знання) як фундаментальної основи деструктивних і інформаційно-маніпулятивних технологій інформаційної війни. Таке осмислення створює нові напрямки і можливості у розробці більш витончених механізмів і способів впливу на суспільство, державу й армію, які можна позначити як соціогуманітарні технології ведення інформаційної війни.

Є всі підстави вважати, що інформаційна війна діалектично видозмінюється у зв'язку з появою нових концепцій збройного протиборства по відношенню до етапів історичного розвитку суспільства. Відповідно до цього можна виділити наступні етапи розвитку моделей інформаційної війни.

Перший етап (IV ст. до н.е. – XVII ст.) розвитку концепцій збройного протиборства відзначений появою стратега давньокитайського полководця Сунь-Цзи, викладених у його творі «Війна є шлях обману». Інформаційна війна розглядається тут як децепція (англ. *deception* – обман, лицемірство – військова хитрість, застосування дезінформації щодо противника), як мистецтво обману, військова хитрість, що застосовуються в основному на полі бою, метою яких є здійснення впливу на осіб, які приймають рішення – полководців і правителів.

Відмінною особливістю *другого етапу* (XVII ст. – XX ст.) є докорінні зміни у формі сприйняття природи і суті війни, пов'язані з концепцією німецького військового теоретика Карла Клаузевіца. Згідно з ним, війна є продовження політики іншими засобами. На думку Клаузевіца, переломним моментом у сприйнятті війни стали наполеонівські війни, в яких брали участі не просто обмежені збройні формування, а коаліції держав. У своїй роботі «Про війну» він перший звертає увагу на духовний чинник у війні. Клаузевіц підкреслює, що метою військового насильства є змусити противника виконати свою волю і моральні аспекти у цьому контексті займають дуже важливе місце. Вони наскрізь просочують усю військову стихію; у них найбільша спорідненість з волею, оскільки воля є величиною моральною і вони заздалегідь об'єднуються з нею, а воля – це те, що приводить у рух і керує усією масою матеріальних сил. У цьому ракурсі відбувається переосмислення феномену інформаційних воєн у бік сприйняття їх як морально-психологічного забезпечення, що носить характер допоміжного засобу ведення війни. Так, під час другої англо-бурської війни (1899-1902) виникає феномен інформування, метою якого є мобілізація цивільного населення на війну.

Третій етап (1900 – 1950 рр.) розвитку феномена інформаційної війни перш за все пов'язаний із становленням і розвитком військової парадигми «тотальної війни» німецького військового теоретика генерала Еріха Лудендорфа. Суть даної концепції зводиться до того, що війна мислиться як «війна націй» і для досягнення перемоги у такій війні, з одного боку, необхідна повна мобілізація всіх ресурсів країни, а з іншого – всебічний, зокрема психологічний, вплив на націю противника з метою зламати бойовий

дух до опору.

У ХХ ст. театр військових дій з двомірного перетворився у тривимірний простір. Найбільша зміна характеру війни відбулася разом з її поширенням у четвертий вимір – духовну сферу ворожої армії, народу, які стали найважливішими стратегічними об'єктами. Мобілізація духу власного народу і розщеплення (розкладання) національного духу противника в політичних цілях стало сенсом боротьби у четвертому вимірі, який став набагато важливішим, аніж три інші виміри. У ХХ столітті стало зрозуміло, що легше розкласти державу, аніж підкорити її зброєю. Держави стали морально уразливими, оскільки послабилось сакральне значення держави. У зв'язку з цим, інформаційна війна набуває форми психологічного протиборства, технологічний її інструментарій носить прямий і короткостроковий характер впливу на масову свідомість.

В основі *четвертого етапу* (1950 – 1990 рр.) розвитку інформаційних війн лежить концепція «ядерної війни». На думку англійського військового теоретика Генрі Ліддел Гарта, саме ядерна зброя, довівши руйнівність до крайності самогубства, здійснила кардинальний поворот у сфері ведення бойових дій: відхід від гарячих воєн у бік «холодних» зіткнень і стратегій непрямих (прихованих, завуальованих) впливів на супротивника. Війни четвертого етапу – це «культурні війни» епохи ядерного світу. Перш за все, це пов'язано з розвитком протиборства між двома військово-ідеологічними блоками, представленого у формі конфронтації комунізму (СРСР) і капіталізму (НАТО). Тут інформаційна війна набуває статусу ідеологічної боротьби і осмислюється як комплекс латентних, цілеспрямованих і тривалих за часом проведення заходів стосовно впливу на масову свідомість супротивника.

На *сучасному етапі* (з 1990 року по теперішній час) розвитку війни акценти зміщуються в царину «гібридних» війн. Під гібридною війною розуміється широкий спектр можливостей, що вживаються супротивником для досягнення своїх утилітарних цілей, починаючи від спонсорування та організації «мирних» антиурядових акцій і закінчуючи розв'язуванням громадянської війни і зовнішньою інтервенцією. Інформаційна війна стає миттєвим дійством, технологічно вона переходить у режим реального часу, де головним елементом поразки і знищення стають світоглядні основи свідомості соціуму за рахунок використання підштовхуючих, «м'яких» поведінкових соціальних технологій.

Таким чином, процес еволюції інформаційної війни і її технологічного інструментарію пов'язаний з концептуальною зміною феномена війни в ході її історичного розвитку. Прогресивних рух у цьому відношенні відбувається від сприйняття її як військової хитрості (децепції) до допоміжного засобу забезпечення війни (морально-психологічного забезпечення) через форму психологічної боротьби (агітація, пропаганда) у бік ідеологічного протиборства («холодна війна» як неklasична форма війни) і далі до гібридної війни (інформаційна війна як її різновид).

НАПОЛОВИНУ ПОРОЖНІЙ ЧИ НАПОЛОВИНУ ПОВНИЙ: МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ І ПЕРЕДАЧІ СУБ'ЄКТИВНОГО ФАКТОРА ОЦІНЮВАННЯ

Шкурченко А.Ю.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Сучасний стрімкий багатоплановий розвиток значної кількості сфер людського життя не дозволяє будь-якій науковій галузі залишитися беззмінною хоча б протягом декілька років. Особливою тенденцією сучасних галузевих змін стала інтеграція з іншими або в інші сфери науки, безпосередній вплив одних областей знань на інші. Філологія та мовознавство в свою чергу схильні не тільки до впливу наукового прогресу і технологій,

але і до, так би мовити, «колаборації» з іншими гуманітарними науками, особливо психологією та філософією. Не беручи до уваги факт того, що філософія стоїть в основі всіх наук, у тому числі й філології, але і не забуваючи про нього, можна сказати, що вплив філософії на філологію на сучасному рівні значніший, ніж можна було б уявити раніше. Традиційно вважається, що переклад, напрям філології, слугує як засіб комунікації для передачі інформації. Проте ми хочемо звернутися і до іншої функції перекладу, яка відповідає за передачу емоційної сторони комунікації: станів партнерів, їх поглядів, оцінювання ситуації [4, с. 242], і таке інше. Цей аспект неможливо відмінити на сучасному рівні комунікації, на якому емоційні засоби все більше слугують для передачі інформації в порівнянні з безпосередньо самим інформаційним навантаженням спілкування. І цей аспект ми би хотіли також безпосередньо зв'язати з філософією, тому що за основу проблеми передачі емоційних станів при перекладі ми беремо суб'єктивний фактор оцінювання людини, який окремо досліджується в філософії в аспекті світосприйняття суб'єктивізму.

Зазвичай людина виражає велику частину «емоційної» інформації за допомогою екстралінгвістичних засобів (як їх ще називають, «проявів емоцій»). Проте якщо ми говоримо про фактор суб'єктивного оцінювання, його вираження безпосередньо пов'язано з висловлюванням людиною своєї думки, своїх поглядів. Це веде нас до того, що мовні засоби і людський суб'єктивізм (переживання, почуття, ставлення [2, с. 139] того, хто їх виражає) усе ж можна пов'язати – на основі висловлювання думок. Мовні засоби в цьому випадку будуть виступати як інструмент, а суб'єктивізм – як ідейне підґрунтя. Таким чином можна обґрунтувати і зв'язок між філологією та філософією: від першої людина бере мовні засоби, від другої – базис для формування суб'єктивного оцінювання на основі власних думок. У такій комбінації виникає ключова тема нашого дослідження – за допомогою чого саме людина висловлює свою суб'єктивність? До цього також можна додати таке питання як: яким саме чином ми визначаємо суб'єктивність цього висловлювання, що на це вказує? І останнє, найважливіше питання: як можливо передавати цю суб'єктивність з однієї мови на іншу, тобто виконати, так би мовити, процес «ретрансляції суб'єктивізму».

Останнє питання безумовно можна назвати найцікавішим. Робота перекладача загалом – дуже цікавий процес, тому що в ньому закладено не тільки передачу інформації, як уже зазначалося раніше, а й передачу «емоційності» комунікації. Переклад має відображати не тільки інформацію, яку автор певного висловлювання чи тексту спрямовує для передачі іншим особам, але і внутрішній світ цього автора, його думки, погляди, навіть його суб'єктивний бік сприйняття інформації. Якщо говорити, наприклад, про переклад художньої літератури, то суб'єктивізм автора може виходити на перший план за важливістю передачі, бо переклад саме художнього стилю першочергово має на увазі передачу поглядів і особистих думок. Більш того, у процесі перекладу передається не тільки особистість автора, але й особистість перекладача. Це неможливо відкидати, навіть при повній нейтральності перекладача за умовами професії, що при здійсненні перекладу особистість перекладача (як своєрідного автора перекладу, який безумовно має свій власний внутрішній світ суб'єктивних думок і поглядів) залишає відбитки. Наприклад, при перекладі художньої літератури перекладач безперечно передає власне розуміння образів і героїв автора [3]. Особливо добре, коли це розуміння збігається з авторським, проте це не завжди так. При адаптації певного змісту перекладач безпосередньо використовує ті засоби і прийоми, які особисто йому здаються найбільш вдалимими і доречними. Отже, суб'єктивістське оцінювання має місце вже в основі процесу перекладу, тобто на рівні ставлення автора перекладу – перекладача.

Проте перейдемо безпосередньо до суті нашого питання: яким чином ми виражаємо, розпізнаємо та передаємо (зокрема на рівні двох різних мов) фактор суб'єктивного оцінювання людини? На рівні візуального сприйняття, тобто при

письмовому перекладі, такими засобами є вставні та вставлені конструкції [4, с. 241], які обрамляють, підкреслюють або підсилюють вираження думки автором. Наприклад, дуже часто для логічного викладу думок використовуються фрази «На мою думку», «Я вважаю», «Гадаю», які безпосередньо передають автора виразу, тобто слугують для репрезентації авторської інтенції [4, с. 243]. Крім того, для логічного з'єднання думок можуть слугувати такі вирази як: «по-перше», «по-друге», «по-третє», «звідси», «зокрема», і так далі. Для вираження сумніву або невпевненості використовуються вставні слова «мабуть», «певне», «можливо». Безпосередньо для оцінювання використовуються емоційно-прикрашені вирази, тобто такі, що залежать від стану їх автора, зокрема: «На жаль», «Зрозуміло», «Безперечно», «Звичайно». Такі ж самі фрази використовуються й в усному мовленні для вираження суб'єктивного боку сприйняття людини, проте їх передача саме в мовленні ставить ряд проблем, і, безумовно, є цікавішою та складнішою за передачу письмової репрезентації цих засобів вираження думок і намірів.

Проблема передачі мовних засобів для вираження суб'єктивного фактору оцінювання саме при усному спілкуванні полягає навіть не в складності розпізнання цих засобів (маємо на увазі те, що в інших мовах можуть існувати зовсім інші засоби, і їх використання може певною мірою відрізнятись від звичного нам), а в складності їх, так би мовити, «обрамлення». Справа в тому, що існує ще один аспект вираження оціночного фактору – інтенційний. Ми можемо ще назвати його «таким, що мається на увазі». Він також має місце і при письмовій передачі думок і поглядів, проте його значно легше встановити при загальному аналізуванні всього доступного контексту. У мовленні ця задача ускладнюється, так як безперервний потік спілкування і інформації, що передається, робить неможливим охоплення всіх деталей спілкування, аналізу всього доступного контексту. Іншими словами, часто доводиться «домислювати», що малося на увазі і як це було виражено. Людина може не виражатися прямо, але мати на увазі в своїй фразі певну оцінку [1, с. 83]. Таким чином, для цієї фрази характерна наявність суб'єктивного фактору оцінювання.

Проте ця наявність може бути ніяк не виражена тими мовними засобами, які ми наводили вище. Прикладом цього є дилема «наполовину повної чи наполовину порожньої» посудини. З позиції об'єктивного спостереження ця дилема не має місця, бо логічним фактом є лише часткова наповненість посудини. Але з суб'єктивного погляду вибір одного з варіантів опису посудини – вираження емоційного прояву поглядів особистості. Виявлення такого прояву можливе лише за допомогою аналізу певної фрази і її конкретного контексту. І якщо за допомогою цього критичного аналізу її виявлення є можливим, то складність проблеми передачі такого вираження полягає саме в ретрансляції цієї суб'єктивної, проте прямо не вираженої оцінки без допомоги конкретних засобів, але так само на рівні інтенції. Доречною навіть можна вважати аналогію, що для передачі такого суб'єктивного фактора оцінювання автора фрази перекладачу доводиться використовувати власний суб'єктивізм при оцінюванні цієї фрази, а також для її ретрансляції.

Отже, ми можемо зробити висновок, що передача емоційних станів партнерів під час спілкування (їх емоцій, думок, поглядів) – задача значно складніша, ніж звичайна передача певного типу інформації. Обмін суб'єктивними поглядами, особливо за умови відсутності їх прямого вираження, – це складний багатоплановий процес, який вимагає від перекладача навіть певного відсотку втручання власного особистого ставлення й суб'єктивізму в процес перекладу (що є недопустимим для звичайного процесу перекладу інформації). Таким чином, ми можемо підсумувати наше дослідження тим, що наявність суб'єктивізму та суб'єктивного фактору оцінювання при спілкуванні в людському мовленні – явище, для передачі якого заохочуються будь-які засоби вираження, від мовних до власне оцінювання (з боку перекладача) в якості інструмента, за допомогою якого здійснюється ретрансляція непрямого вираження думок і поглядів.

Література

1. Доценко О.Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності: Монографія. – Київ: Міленіум, 2006.
2. Голубенко Н.І. Араметри адекватного та еквівалентного перекладу засобів вираження модальності як функціонально-семантичної категорії в текстах художнього дискурсу. – Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, № 46, том 3, 2020.
3. Кузенко Г.М. Суб'єктивні та об'єктивні фактори в перекладацькій діяльності [Електронний ресурс]. – URL: http://www.rusnauka.com/38_FPN_2017/Philologia/6_229403.doc.htm (дата звернення: 18.10.2021).
4. Шабат-Савка С. Граматичні маркери суб'єктивно-модальних інтенцій: вставні та вставлені конструкції. – Філологічний дискурс, випуск 3, 2016.

THE INFLUENCE OF MARXIST CONSUMPTION VIEW ON CONTEMPORARY COLLEGE STUDENTS

Tingting Dong

*National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Kharkiv, Ukraine*

Marx points out in his treatise on consumption that the reason for consumption is the different demands among different individuals, and the object of consumption is a commodity. According to Marx, the commodity is, first of all, an external object, a thing that satisfies a certain need of people by relying on its own certain attributes [4]. The usefulness of the thing makes the thing become the use-value, and the use-value of the commodity is realized only in the use or consumption [5]. Consumption is generated by obtaining the use-value of the commodity through consumption. Due to the influence of many factors, the consumption concept of some college students has a deviation, there are blind consumption, excessive consumption, comparing consumption and other behaviors. Universities should use scientific Marxism to guide the students' daily consumption practice, for college students to correct consumption view education, guidance, outside the Marxism to own practical action, to help students establish correct world outlook, form the good habit of thrift, rational consumption, develop the Marxist view of science, to meet the growing needs of college students.

Consumption view of Marxism, Marx and Engels on the problem of capitalist society consumption in Marx's "das kapital" makes clear, the capitalist private ownership is "private" on the basis of the exploitation of others, the bourgeoisie to obtain more profits, blindly expand reproduction, form a "social supply" is more than the appearance of "social needs". Marx believes that without production there can be no consumption, production restricts consumption, and consumption also restricts production. "Men are not at all liberated until they can adequately ensure the quality and quantity of their food, drink, shelter and clothing [6]. Marx advocated the moderate consumption concept and opposed excessive consumption behavior such as luxury, enjoyment and showing off. Marx's consumption concept is the theoretical forerunner of green consumption in modern society, which is constantly changing with the development of society.

With the improvement of people's living standards, people pay more and more attention to consumption. The consumption view coincides with China's face culture, which makes consumerism highly respected in China. In the article "essential characteristics, negative effects and guiding strategies of consumerism", the author believes that the essential characteristic of consumerism is "material desire". People take material enjoyment as the first guide of life value, immerse themselves in the happiness and satisfaction generated by material desire, and admire by excessive and excessive consumption, extravagant consumption, and blind consumption [7]. In "Beware of the beautiful illusion created by consumerism", Liu Huaiyu mentioned that in the ideological framework of consumption supremacy, the development of media and digital space has promoted the dissemination of consumerism and the integration of consumerism and individualism, and this alienated consumption concept will become a vague definition of a better life [8]. Combining the Marxist consumption view with China's actual situation to form a Marxist consumption view with Chinese characteristics is of great theoretical and practical significance to guide the consumption of our people.

With the continuous popularization of Internet technology, the channels for college students to accept consumption ideas are gradually increasing. Along with the increase of online shopping, live broadcasting, daigou and other platforms, they also bring more convenient conditions for college students to consume.

Human nature is replaced by the feeling of simple alienation, and people only feel the

physical and spiritual enjoyment brought by consumption [11]. Facing the materialistic society and constantly-updated products, more and more people pay attention to the so-called symbol of identity and status brought by expensive goods, ignoring the spiritual satisfaction and the real use-value of goods. Zhao Kaikai put forward in "not being a" negative man "and establishing a correct consumption view" that some college students bear the debt burden due to ahead consumption, which requires the joint efforts of schools, families, society and individuals to help college students establish a correct consumption view [12]. As a scientific and reasonable consumption value, Marxist consumption concept is a value guide, which requires us to guide contemporary youth with Marxist consumption concept, help contemporary youth correctly examine their consumption concept, redefine and examine their learning and pursuit of "a better life", and promote contemporary youth to consciously pursue the all-round and healthy development of material and spirit, Help young students establish correct consumption awareness and develop good consumption habits.

Dai Weicai pointed out the problems existing in the operation of "college loan" and all kinds of bad consumption psychology hidden behind the e problems from the perspective of the phenomenon of "college loan" in the university campus and in combination with the negative news about "college loan" in real life, To solve these problems, we need the combination of the state, universities and families to help students establish a scientific and rational concept of consumption and ensure students' healthy consumption[13]. As the main front of students' study and life, colleges and universities are an important place to carry out the education of the Marxist concept of consumption.

On The Education of Values of College Students Under the Influence of Consumerism, Lun Xiangyu puts forward, "In view of the bad influence of consumerism, the university should take the following aspects as the starting point to improve the effectiveness in the combination of work and rest; Building a campus environment to strengthen the resistance to consumerism; Analysis of the destructive power of consumerism in financial management courses; Establish correct values in money concept education "[14]. In recent years, colleges and universities all over the country are trying their best to promote the ideological and political construction of courses, and strive to build a new pattern of ideological and political work featuring the whole process and all-round education. Professional teachers should combine correct consumption concepts with professional knowledge in the teaching process, so as to provide specific and professional consumption guidance for college students. Through the case, the socialist core values are permeated in the whole process and every link of education and teaching. Realize the organic unity of knowledge transmission and value guidance, realize the synergistic effect between the explicit educational function of ideological and political courses and the hidden educational function of professional courses.

The consumption concept of college students is caused by a certain herd mentality. The impact of the environment on people is omnidirectional and experiential, and people receive environmental education with the characteristics of immersive and recessive education [15]. In colleges and universities, students in classes and dormitories are the groups that we contact for the longest time, so our consumption concept will naturally be influenced by classmates and friends around us. Through carrying out the charity sale activity, cultivate the students' money idea. Through innovation and entrepreneurship competitions, students will be trained to become pioneering pioneers. Through part-time activities, let students understand the hard-won money. Students to participate in a variety of campus cultural activities, not only can help themselves to establish the right concept of consumption but also can drive the students around, play a good role in peer demonstration and leading.

Marx believes that the family has many functions such as economy, education and counseling, upbringing and support, and emotional communication [16]. Children who grow up in different families and environments will have different personalities, temperaments, and hobbies, as well as different consumption patterns, consumption habits, and consumption concepts. The consumption concept of college students often reflects the epitome of a family

consumption concept. The life of people don't have the consumer, just enter the university student, not social experience, failed to form a scientific, reasonable and correct consumption view, some students blindly immersed in material comforts of self-gratification, wrong consumption as a measure of the quality of life, blindly to advance consumption, luxury consumption, transition, Thus produced naked loan, campus loan, installment loan and other hot issues of concern. In colleges and universities to carry out the consumption education, therefore, let the students form the Marxist view of frugality, green consumption education is particularly important, and this requires schools, society, family and students close cooperation, joint efforts, only in this way can promote the development of college students' comprehensive, positive, healthy and upward, to promote the improvement of the whole society consumption environment and sustainable development.

References

1. Baudrillard, Jean. Translated by Liu Chengfu and Quan Zhigang. Consumer Society. Nanjing: Nanjing University Press,2000.78.
- 2.Luo Jianping. Cracking Consumer Slavery: Criticism and Transcendence of Consumerism and Western Consumer Society [M]. Social Sciences Academic Press, 2015:267.
- 3.Liu Huaiyu. Vigilance against the Beautiful Illusion created by consumerism [J]. People's Forum, 2019 (35). 44–464.
- 4.Selected Works of Marx and Engels (Volume 2) [M]. Beijing: People's Publishing House.2012.955.
- 5.Selected Works of Marx and Engels (Volume 2) [M]. Beijing: People's Publishing House, 2012.976.
6. Marx, Engels. Collected Works of Marx and Engels: Volume 1 [M]. Beijing: People's Publishing House.2009.5277.
7. Wang Yongyou, Yang Zuolin. The Essential Characteristics, Negative Influences and Guiding Strategies of Consumerism [J]. Journal of Hainan University.2018.36(04).59–64.
8. [Liu H Y. Vigilance against the beautiful illusion created by consumerism [J]. People's Forum.2019 (35). 44–46.
9. Zhang Ziqi, Ding Sanqing. [J]. Contemporary Youth Studies,2019(01). 51–56.
10. Wang Ning. Sociology of Consumption [M]. Beijing: Social Sciences Academic Press,2001.2.
11. Xiang Yafang. Reshaping the "Governance of China" of Alienated Consumption in the New Era – Based on the Perspective of Marxism [J], Academic Exploration,2020,(04).15–21.
12. Zhao Kaikai, Setting up correct consumption concept without being "spend-more-than-earn" [J]. People's Forum,2019, (17) : 106–107.
13. Dai Weicai. On the Guidance of College Students' Correct consumption View: A Case study of the campus market boom of "College loan" [J]. Journal of Hebei Normal University (Educational Science edition).2017.19 (05). 105–111.
- 14.Leng Xiangyu. On College Students' Values Education under the influence of consumerism. [J]. School party construction and ideological education. 2017. (2) 57–58.
15. Sun Qiang. Frontier research of Ideological and Political Education [M]. Beijing: People's publishing house. 2013.137.
16. Shi Xiaojuan. Research on the impact of Marxist family view on College Students' social responsibility consciousness [J]. Research on Mao Zedong thought. 2020.37 (03). 132–138.

ЗАМІТКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ

Алексєєв І.Г.

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Маю на увазі вибори до органів влади в Україні з кінця минулого століття й дотепер. Виборча система і структура апарату держави й органів місцевого самоврядування змінювалися за тридцять років неодноразово. На прикладі правопорушень під час голосувань і кадрового забезпечення виборчих комісій виокремимо важливі й очевидні аспекти суспільно-політичного життя сучасної України, які вкрай мало осмислюються загалом.

Раніше в публікації на політичну тему я наводив певні факти й висновки, котрі можуть вдосконалити опис і розуміння ключових для суспільного життя питань. Я запропонував спрощено розділяти політичну “лівизну” і “правизну” за розташуванням на осі “самоорганізація-гієрархія”. Навів деякі приклади розкриття у мові та повсякденні нашого реального рівня усвідомлення суспільних відносин. Показав нові конструктивні варіації загальноприйнятої класифікації політичних режимів, запропоновані сучасними українськими політичними діячами [1; 2].

Ці ж тези мають на меті висвітлити деякі дуже важливі аспекти буття “демократичного” режиму в сучасній Україні. Вони розвивають питання реального становища нашої демократії, порушене в попередній публікації. Питання орієнтирів та прогнозів розвитку політичної свідомості, можливих практичних кроків кожної людини на щодень для поліпшення життя.

Звернемо увагу на кілька очевидних аспектів забезпечення виборчого процесу.

Темою окремого і дуже цікавого дослідження могло би бути, що асоціюється в людей зі словом “вибори”. Правильним, з великою імовірністю, виявиться припущення, що серед перших асоціацій виявляться “фальсифікації”. Їх масштаб і вплив на долю всього світу був досить великим на президентських виборах 2004-го року. Були вони й до того, і після. Юридичні й моральні наслідки дійшли до явної меншості винних і дійшли у пом’якшеній формі [3]. Безсумнівно, що масштаб цих правопорушень пов’язаний із участю в них великої кількості людей, і ми цих людей бачимо щодня. Мало що було задокументовано, із цього не все було збережено, із того мала частина перебуває зараз у зручних для доступу сховищах. Людей, яким це цікаво зараз — взагалі мізер. Тобто фальсифікації виборів у нас сприймаються як “варіація норми”.

Сергій Кальченко [4] розказував восени 2014-го на тренінгу, як він колись давно підійшов до Голови ЦВК Естонії та зауважив, що їхня система підрахунку голосів має великий простір свободи для фальшування. Естонець здивовано відповів: *“Якщо хтось сфальсифікує вибори і це стане відомо, ця людина назавжди стане ізгоем. Ніхто їй не подасть руки. Їй не продадуть хліба. Такій людині не буде місця в нашому суспільстві”*. А український менталітет не такий. Чужда ему Європа, он ближче к рускому.

Вдруге порівняння з Естонією, за безсумнівної участі Кальченка, набуло розголосу 2019-го року в межах обговорень “президентської ініціативи” зробити в Україні “інтернет-вибори”. Значна частина експертного середовища висловила стосовно цього доволі критично, думки здебільшого збігалися таким чином, що можна їх узагальнити словами Євгена Поремчука: *“виникає питання про доцільність настільки масштабного проекту як електронне голосування в Україні, котра перебуває в умовах війни, перманентної економічної кризи, кризи державних інституцій, пандемії, загальної деморалізованості та зневіри населення до влади. [, де] ... критично низький рівень цифрової грамотності відповідальних за реформування осіб.”* [5] Здавалося би, звичайне демократичне обговорення та змагання думок, що реформувати в першу чергу і як саме. Але ці питання тісно пов’язані з коренем всіх перерахованих щойно негараздів, з різницею українського та естонського, наприклад, менталітетів. “Елітний” і дуже важливий підрахунок голосів

відбувається в Україні майже кожного дня в будівлі Верховної Ради України. Він уже давно електронний, але спланований так, що порушення (а саме депутати голосують за двох і більше) періодично відбуваються. Я створював на сайті Президента (Зеленського) петицію [6] щодо остаточного розв'язання проблеми. З метою оцінки соціальної значущості цієї проблеми від реклами петиції було вирішено відмовитися – і петиція набрала нікчемну кількість голосів. Але уже за два тижні Руслан Стефанчук сказав, що технічні засоби боротьби зі спотвореннями волі народу будуть впроваджуватися [7]. Ну а потім все заглохло.

Наведені вище факти пропоную узагальнити таким чином. В українському суспільстві є помітна сукупність людей, нетерпимих до злочинних маніпуляцій з демократичними процедурами. Але кількісно і за впливом на всіх рівнях переважають люди з прагматичним ставленням до таких маніпуляцій. Це зумовлює таку політичну культуру: непогані (здебільшого запроваджені “зовнішнім управлінням”) правила часто порушуються, порушники відповідають за це рідко, цією проблемою замало людей переймаються і ще набагато менше мають здібності щось змінювати. Безумовно, в цій ситуації професійні злочинці за фахом організації голосувань (“підрахуї”) займатимуться “боротьбою з кібернетикою”, тобто гальмуванням впровадження технологій, котрі несуть прозорість, рівнодоступну ефективність та інше, в чому погані люди не зацікавлені.

Таких системно нехороших сфер життя в сучасній Україні дуже багато. Їх перелік і пошук важелів впливу на них є темою інших досліджень.

Не заглиблюючись в нюанси, вибори в Україні ще з часів до проголошення/віднови Незалежності відбуваються у “паперовій” формі. Всі дієздатні громадяни, незалежно від рівня усвідомлення й мотивації, мають право особисто ставити відмітки в бюлетенях. Приблизно від 1/3 до 2/3 виборців, залежно від ситуації, цим правом користується. Бюлетені обробляються дільничними виборчими комісіями. Протоколи підрахунку на цьому (наймасовішому!) рівні передаються до виборчих комісій вищих рівнів. Виборчі комісії мають найчіткіші інструкції, котрі надійно сприяють законному і чесному проведенню виборів. Кадри для роботи в цих комісіях – які бог пошле. От зараз і приходимо до питання, що ж це за “бог”, які причини та наслідки такого становища.

Фальсифікація виборів можлива за умови злагодженої дії в одному місці (частіше за все на дільничній виборчій комісії) кількох людей, котрі прийшли працювати на вибори від конкуруючих політичних сил. У крайньому випадку злочин можливий за вкрай низьких робочих якостей людей, які мали би йому перешкоджати. Якщо всі працюють за інструкціями, з мінімальними ретельністю і бажанням виконувати свої завдання, фальсифікація виборів практично неможлива. Неодноразово, особливо під час президентських виборів 2004-го року, фальсифікації фіксувалися. Особливо на рівнях ДВК. Також важливо, що робота у виборчих комісіях вимагає і задатків, і кваліфікації. Провести вибори на дільниці / окрузі / в країні є завданням такого рівня складності, що навіть за уявної ситуації цілковитої чесності та позитивного налаштування всіх працівників комісій і виборців, доведеться постаратися, напружитися, і помилок при цьому не уникнути.

Я сім разів у житті працював на виборах у ДВК. Маю намір працювати ще, бо це дає важливий матеріал про становище суспільства. Багато спілкувався з іще досвідченішими людьми, і котрі працювали у виборчих комісіях вищих рівнів та в інший час (у т.зв. двотисячні, дев'яності, за Союзу). Отримані факти, на мою думку, мають велике наукове і громадянське значення, оскільки є важливим чинником сучасної української демократії. Чинником її слабкості й фасадності. Досі не маючи повної картини (як воно відбувається поза Харковом, наскільки велика різниця у різний час, точний перебіг досліджуваних соціальних дій), вважаю за необхідне звернути увагу на такі явища:

- На всіх виборах в Україні існувала проблема якості роботи людей у виборчих

комісіях, останнім часом також – і з комплектуванням виборчих комісій (простіше кажучи, важкувато знайти людей, які хочуть працювати на виборах, і не всі, котрі хочуть – адекватні).

- Також наша гісторія багата фальсифікаціями виборів, що є тягарем непокараних злочинів. Це стало можливим завдяки загальному низькому рівню, в першу чергу, моральному, населення. Фальсифікації переважно організовувалися через адміністративний ресурс (неоголошені правила, які керівники в який час мали забезпечувати відсоток на виборах і як вони це робили – дуже важлива тема для дослідження, точніше – розслідування).

- І для проведення виборів і для фальсифікацій (або боротьби із ними) потрібна велика кількість людей. Приблизно щодесята людина матиме відносно кваліфіковану роботу – голови й заступники голів, секретарі ДВК, члени та керівний склад комісій вищих рівнів. Це люди від різних політичних сил і якості та мотивація їхньої роботи напружено залежить від того, що за сила.

- Стабільних і зрілих політичних сил у нас дуже мало, а представників до виборчих комісій зобов'язані надсилати всі. З причин, розгляд яких виходить за межі цієї публікації, є багато фіктивних (“технічних”) політичних сил. Через це в комісіях буває, що людина числиться, але працювати й не збиралася. Її подали тільки для реєстрації кандидата/партії. Так, одного разу, я з подивом виявив себе у виборчій дільниці в іншій області, роки за два до того давши копії своїх документів взагалі по іншій справі людям звідтіля, котрі виявилися не цілком чесними.

- Оскільки такими потугами вибори не проведеш, існує консенсус між усіма більш-менш значущими політичними силами звертатися до послуг т.зв. бюджетників. Значна їх частина – це працівники/ки шкіл і дитячих садків, в приміщенні котрих розташовані дільничні виборчі комісії. Партії та кандидати, які існують за рахунок байдужості населення до політики і його небажання жити демократично, своїх “спеціалістів з виборів” набирають майже повністю звідтіля. Найбільше досвіду та якостей для такого чи іншого проведення виборів сконцентровано саме в цих людей. Утворилася ця каста з “мобілізованих” (вчителів змушували працювати на виборах їхні керівники). Шкільні вчителі (я сам це бачив десятки разів 2002–2004 р.р.) агітували за Януковича та його однопартійців, у т.ч. у стінах школи, а потім працювали в комісіях від цієї сили. **Вони всі працюють і досі, діти їх копіюють.** Координують цих людей адміністративною вертикаллю шкільної системи.

- Локально існують політичні сили, які принципово не співпрацюють із горе-бюджетниками. Вони є дійсно ідеологічними й антагоністами до тих, хто цих бюджетників виростив. Ці політсили мають найбільші проблеми з пошуком людей для роботи на виборах, тим більше, вони й найменше платять.

- Якби зник адмінресурс і консенсус більшості політсил в обміні кадрами – вибори багато де технічно могли би просто не відбутися або відбутися значно складніше й витратніше. Ця ситуація є домкловим мечем фальсифікацій і підтримує резервуар антидемократичних і взагалі антирозвиткових цінностей у вигляді “касти” тих людей, які тісно пов'язані з адмінресурсом.

Наведені в цій статті факти є очевидними й буденними, але мало артикульованими і не проблематизованими в академічному середовищі. Вони безпосередньо пов'язані з цінностями, політичною культурою, питанням залежності народних мас від еліт і є конкретними вимірюваними наслідками застосування демократії “не за інструкцією”, від чого вона не працює [1; 2]. Саме на рівні філософії та суміжних соціальних наук мусять з'явитися принципи оцінювання та подолання цього бідства. Першою спробою можуть стати ці практичні кроки:

- Визнати проблему “токсичності” бюджетників на виборах і використати це як потужний аргумент за такі вибори, де буде радикально зменшений людський фактор, кількість залучених кадрів. Це фундаментальне питання збільшення продуктивності праці,

котре має стояти на чолі в організації всіх процесів. Це фундаментальне питання моральної оцінки соціальних вчинків та встановлення гісторичної правди, котре має в нашому суспільстві значення також і для проведення (або не проведення!) люстрації.

- Для ідеологічних політичних сил – підсилити роботу з членством, його підготовку для роботи у виборчих комісіях. **Підготовка працівників на вибори – це не проєкти, які періодично запускаються, а це – важливий процес.** Цей процес має відповідати сучасним стандартам управління й демократії – повинні публікуватися показники кадрових потреб, реальне становище з їх задоволенням, фінансування; рівні кваліфікації, відданості та залучення кадрів, інші ключові показники.

- Для держави – вдосконалити правила організації виборчого процесу в аспекті відповідності його цінностям демократичного суспільства. Почати з публікації в легкодоступному місці й системному вигляді інформації про працівників ДВК (всі персональні дані працівників комісій вищих рівнів – давно публікуються в інтернеті, хоча, хтось, може, були й проти).

- Недооціненою є велика користь від роботи на виборах, участь у виборчих комісіях як інструмент самовдосконалення. Це не лише підробіток, який збагачує досвід так само, як будь-який інший. Фальсифікації та вплив на мислення малоосвічених верств невдоволення життям накопичили недовіру до результатів виборів. Це один із факторів пасивності простолюду, неповаги й недовіри до влади. Така психологія шкодить суспільству, але вона не притаманна навіть найгіршим індивідам, які “працювали на виборах”. Бо їм стало ясно, що сфальшувати вибори вкрай складно і в дійсності це відбувається рідше, аніж вони думали. Виборча комісія є цілісною збалансованою системою з бюджетом і демократичним управлінням, тому робота в ній може виявитися дуже хорошим коучингом. З досвіду маю зазначити, що така “школа демократії” дає результати. Їх дослідження і розкриття їх потенціалу можуть бути пов’язані з участю практикантів у таких роботах, зі створенням моди на такий підробіток (наприклад, поширенням зарахування такого досвіду при прийомі на роботу, навчання або громадській посади).

Увага до викладених тут питань, визнання й висвітлення констатованих проблем, спроба їх вирішити запропонованими тут та іншими способами — на думку автора цих тез є вкрай необхідними для подолання багатьох сучасних викликів. Це ті питання, які завжди повинні бути в усьому на чолі. Питання етики.

Література

1. Філософія в сучасному світі : Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 листопада 2020 р. / Ред. кол. Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, Н. С. Корабльова [та ін.]. – Харків : Друкарня Мадрид, 2020. –294 с. – укр., англ. та рос. мовами. – С. 58–60.
2. <http://ihor.aleksejev.slobozhanshyna.in.ua/xpi2020/>.
3. https://texty.org.ua/articles/41059/Za_falsyfikaciju_vyboriv_sadzhajut_ale_duzhe_malo-41059/.
4. https://uk.wikipedia.org/wiki/Кальченко_Сергій_Віталійович.
5. <https://www.epravda.com/columns/2020/12/9/668969/>.
6. <https://petition.president.gov.ua/petition/69496>.
7. https://www.youtube.com/watch?v=4_6ySwSBXbM.

РОЗВИТОК ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Вергун В.Г.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Філософія права – це розділ філософії та юриспруденції, який займається дослідженням сенсу права, його сутності та поняття, його місця у світі, його цінності та значимості, його ролі в житті людини, суспільства і держави, у долях народів і людства.

Філософія права передбачає здатність суб'єктів правосвідомості, обмірковуючи факти правового життя, виходити за межі суто правового підходу, осмислювати їх в контексті загальних філософських категорій світорозуміння, таких, як добро і зло, свобода і поневолення тощо. Проте на філософію права вплинуло – історичне роз'єднання між філософією права і правознавством. Поки юристи займались виключно тлумаченням і систематизацією норм позитивного права, філософія права розроблялась особами, які мало причетні до правознавства. Одні вивчали право, яким воно є, навіть не замислюючись про те, яким воно повинно бути, а філософи створювали ідеальне право, не знаючи яке воно в дійсності. Це роз'єднання триває і до сьогодні. Філософія права, як і загалом філософія, не може, не втративши свого філософського характеру, стати спеціальною наукою, як кримінальне і цивільне правознавство. Сама теорія пізнання права, досліджуючи умови пізнання нами норм права, може скласти один з питань філософії права, але не весь її зміст.

Ще античні мислителі обговорювали співвідношення права і справедливості, права і закону, права і сили, тощо. В епоху Просвітництва виникла перша самостійна філософсько-правова система – теорія природного права. Близьким до цієї теорії був Іммануїл Кант.

Зовсім інший підхід мав Фрідріх Гегель. Він створив грандіозну філософську систему і написав спеціальну працю «Філософія права». На його думку праця складалася із трьох частин. Це – «Абстрактне право», «Етика», і «Моральність».

Наукове суспільство того часу потребувало всебічно розвиненої юриспруденції, і філософію права розробляли переважно як правову теорію, ототожнюючи її предмет із предметом теорії права. Однак, наприкінці 19 ст. фахівці з філософії права перейшли від вивчення чинного права та реального правопорядку до ідеальних, духовних засад права. Саму «ідею права» тлумачили із позиції неокантіанства чи неогегельянства.

Марксизм у дослідженні філософсько-правових проблем виходив із принципів діалектичного та історичного матеріалізму, абсолютизувавши класовий аспект і абстрагувавшись від загальнолюдського, національного та особистісного. Він розглядав право як піднесене на рівень закону волю панівного класу і відповідно обмежував предмет філософії права інструментальною сутністю права та умовами його оптимального використання для досягнення проголошеної марксизмом утопічної мети – побудови комунізму.

Друга половина 20 ст. у філософії права ознаменувалася виникненням феноменологічного напрямку як реакції на панування неокантіанського підходу. Представники нового напрямку зробили предмет своїх досліджень онтологію права, розуміючи під нею деяке ідеальне буття права, певних правових цінностей, сутностей, що є підвалинами реальних правових категорій та норм. Протягом останніх десятиріч формується також екзистенціальна філософія права, що зосереджується на аналізі конкретних юридичних ситуацій в аспекті суб'єктивних переживань, які їх супроводжують.

У СРСР філософсько-правові дослідження велися, але спеціальної навчальної дисципліни «Філософія права» у вищих навчальних закладах не було; деякі її розділи (правову аксіологію, правову онтологію тощо) викладали у курсі теорії держави і права.

Зараз у східноєвропейських країнах філософія права відновлюється у своїх правах і

як наукова, і як навчальна дисципліна. Дискусія щодо предмета філософії права, кола дослідження нею проблем триває. Зокрема, український вчений академік Національної академії правових наук України О. М. Костенко, виходячи з теорії соціального натуралізму, сформулював так зване «основне питання» філософії права: «Що є право? Право – це витвір Природи чи Людей, а якщо того і іншого, то яка роль Природи і яка роль Людей у творенні права?». Залежно від вирішення цього питання філософія права отримує два основні напрями — «правовий натуралізм» і «правовий позитивізм».

Вчені вважають, що юридичні і моральні закони мають спільне джерело – визнання людської особистості. Вони стверджують, що право – це не лише нижня межа моральності, це самостійне начало, яке має власні корені в духовній природі людини. Вони і є підґрунтям людського співжиття. Моральність може доповнювати право там, де норм юридичного закону недостатньо, вона має стимулювати до дії за внутрішнім спонуканням, дії поза юридичною силою. Мислителі поділили право на об'єктивне (закон, який визначає свободу) та суб'єктивне (моральна можливість, законна свобода що-небудь робити чи вимагати). Поєднання двох видів права дає підстави для висновку, що право – це свобода, яка визначена законом. Таке визначення тяжіє до позитивізму. Однак вчені також констатували розбіжності між позитивним і природним правом, вплив першого на друге. Правду (справедливість) як складову права пов'язують із рівністю: у цивільному праві діє рівність арифметична, а в публічному та політиці – пропорційна. Наслідуючи І. Канта, щодо невідчужуваних, природних прав людини, зазначають, що таким є свобода, а решта – похідне. Вчені – правознавці розширюють гегелівське трактування сфер дії моральності, додавши до них такі: сім'я, союз громадянський, союз церковний, держава. Ці союзи є розвитком начал будь-якого співжиття: 1) влади; 2) закону; 3) свободи; 4) мети.. Розрізняючи право і закон, як і природне та позитивне право, вважають у природному праві ідеал (моральний ідеал, «ідеальне право»), тож можливо висловити пропозицію щодо майбутнього реформування закону.

Із давніх часів філософи досліджували зв'язок права з культурою, суспільством, державою, теоретико-правові та філософсько-правові проблеми. Не оминули увагою і поняття права як внутрішнього, психологічного вияву, а також зв'язок права з мораллю.

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ КИТАЮ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ

Владленова І.В., Єрмоловський М.А.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Стрімке зростання Китаю наприкінці ХХ століття характеризується збільшенням впливу Китаю на різні геополітичні, соціальні, економічні процеси. Під час цього впливу зростає інтерес до китайської мови, культури та історії. Змінюється геополітичний ландшафт та осередки впливу, зменшується американська гегемонія, починається формування нового міжнародного порядку.

В цих умовах вельми важливо вивчити філософські засади китайського мислення, філософських доктрин, які спрямовують розвиток китайського суспільства. Основною такою доктриною є конфуціанство, яке маніфестує централізованість та жорстку ієрархізованість суспільства. Конфуціанство є філософською системою, націленою на формування певних моральних настанов, які лежать в основі китайської культури. Серед цінностей конфуціанства треба назвати: скромність, благополуччя, повага до старших. Основні категорії конфуціанства: рен («гуманність», «доброзичливість»), лі (ритуальні норми), чжун (вірність своїй справжній природі), шу (взаємність) і сяо (синівська побожність) – ці категорії лежать в основі системи соціальної та етичної філософії [1].

Конфуціанство побудовано на давньому релігійно-філософському фундаменті,

який служить для утвердження суспільних цінностей, інститутів та ідеалів традиційного китайського суспільства. Філософські настанови, спрямовують цей процес, формують почуття ідентичності, загальне моральне розуміння людини, влади та держави. Конфуціанство можна розглядати не тільки як частину культури, але як інтелектуальну та духовну традицію, яка легітимізує визначений спосіб життя, як-то: служіння імператору, суспільству, ієрархію та вірність, підтримує авторитарне правління. У той же час конфуціанство можна розглядати як стратегію, спрямовану на протидію західним цінностям. Глобальна мережа інститутів Конфуція просуває такі цінності конфуціанства за межами Китаю та є значним осередком китайського впливу в різних країнах. Інститути Конфуції фінансуються, певною мірою, китайською державою. В умовах хиткого положення демократії, розквіту популізму та економічних проблем нова стратегія стає привабливою для багатьох людей. Певним чином ім'я Конфуція та економічний зріст Китаю працює тут як бренд.

Важливі для розуміння світоглядних орієнтирів Китаю є китайські філософські категорії. У класичній китайській філософії є поняття «синь», яке буквально позначає «фізичне серце», але це не обмежує його загальні конотації [1]. «Синь» означає розуміння дійсності не стільки за допомогою раціонального мислення, а також шляхом емоційної складової психіки, використовуючи емоції, почуття, внутрішні переживання. Українській філософії взагалі притаманний кордоцентризм, який розглядає серце як концепт, що визначає істинну сутність людини та слугує провідником між почуттями та розумом. Китайське метафоричне розуміння серця поєднує ідею про серце як одночасно центр емоцій, сприйняття, розуміння, інтуїції, та раціональної думки. «Серцевий розум» визначає сутність людини, її самосвідомість та визначає моральні орієнтири.

Зазначимо важливий зміст трактату «Тридцять шість стратагем» – стародавній китайський військовий трактат, який описує тактику поведінки. Кожний вислів цього трактату – це стислий опис поведінки та стратегія дій [2]. Наприклад: «Відпочивши, очікувати стомленого супротивника», «Отримати щось з нічого», «Крадькома вирушити в Ченьцан», тощо, які втілюють стратегію китайської м'якої сили, яка реалізується в різних китайських мегапроектах, приміром «Економічний пояс Шовкового шляху», «Морський Шовковий шлях XXI століття», які в узагальненому вигляді отримали назву «Один пояс-один шлях». Реалізація цієї стратегії стає центральним пунктом зовнішньополітичної діяльності Китаю та охоплює більшу частину Євразії, країни, що розвиваються, в тому числі, розвинені. На тлі стратегії м'якої сили ми бачимо, що сучасна військова доктрина Китаю має демонстративно оборонний характер та націлена на протидію світовій домінації Америки.

Ф. Фукуяма зазначає, що політична система Китаю побудована «зверху вниз», як авторитарна [6]. Разом з Росією Китай виступає, за думкою Фукуяма, як консолідований авторитарний режим, який намагається спроектувати свій вплив за межі своїх кордонів, і це зачіпає інтереси глобальної демократії. Основна відмінність між цими системами: можливість вираження свободи поглядів, вплив людей у політичних справах, право вибирати, стримування та протидію у виконавчій владі. Китай має унікальну соціально-політичну систему, він трансформує західні моделі та цінності, створюючи унікальну соціокультурну та економічну середу. Д. Лангерквіст звертає увагу на невизначеність політичних, ідеологічних економічних процесів в Китаї, що ускладнює вивчення китайського впливу в цілому, дослідник стверджує, що взагалі не існує жодної «китайської моделі», а тільки серія економічних експериментів [6]. І, дійсно, ми бачимо велику різницю між провінціями Китаю. Приміром, Шанхай, де існує декілька економічних зон розвитку. Гонконг, який є спеціальним адміністративним районом Китайської Народної Республіки та одним з провідних фінансових центрів Азії і світу. Макао – ще один спеціальний адміністративний район Китайської Народної Республіки (колишня португальська колонія), існують також

невеликі провінції з низьким рівнем життя [5, 7]. Д. Белл вважає, що Китай, хоча і відрізняється різними економічними системами всередині країни, все ж таки в політичному плані виступає як єдина система – меритократія [4]. Очевидно, що Китай готовий взяти на себе ініціативну та інтервенційну роль у міжнародних політичних та фінансових справах. Китай номінально залишається марксистським суспільством. Але рівень життя істотно відрізняється, нерівність стрімко зростає. Марксизм виступає, скоріше в якості бренду «майбутньої справедливості», «утопічної мрії» про ідеальне суспільство. Марксизм вирівнює процеси авторитаризму, при якому уряд неминуче обмежує прогрес суспільства, та процес стратегічного бачення напряму розвитку суспільства, це дає китайській моделі є деякі ключові переваги, одна з яких-це процеси прийняття рішень. Але, як зазначає Ф. Фукуяма, навіть якщо система може забезпечити громадян матеріальним багатством, і притому, громадяни не можуть брати участі у розподілі багатств, або не можуть отримати достатню повагу, виникають проблеми: сучасному суспільству потрібен баланс між політичними, соціальними та капітальними повноваженнями поза політичною сферою [6].

Китайська держава конститується через вбудовані соціокультурні системи, які виробляють дискурси, ідеї, які спочатку осмислюють світ, а потім діють в ньому. В реалізації міжнародної політики в геополітичному контексті ми бачимо стійкий китайський реалізм, вбудований в матеріалістичну марксистську систему: історично обумовлений та соціокультурний зміст національних інтересів оформлюють концептуалізацію цих інтересів. Спочатку національний інтерес конструється як категорія практичної свідомості через філософські та культурні концепти, а потім відображає інструментальні методи їх реалізації. На рівні глобальної політики такі стратегії приймають оформлюють соціальне поле, де реалізуються міжнародні відносини.

Література

1. Переломов Л. С. Конфуций и конфуцианство с древности по настоящее время (V в. до н. э. – XXI в.). – М.: Стілсервіс, Інститут Дальнього Востока РАН, 2009. – 704 с.
2. Харро фон Зенгер Стратегемы о китайском искусстве жить и выживать [Електроний ресурс].– Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/46721782.pdf>.
3. Allinson R. E. An Overview of the Chinese Mind // Understanding the Chinese Mind–The Philosophical Roots. - Oxford, New York: Oxford University Press, 1989. – Pp. 1–25.
4. Bell. D. The China model: political meritocracy and the limits of democracy martin jacques When China Rules the World The Rise of the Middle Kingdom and the End of the Western World. - Princeton University Press Published by Princeton University Press, 2015. – 577 p.
5. Geopolitical Discourse Andrew Latham Macalester College [Електроний ресурс].– Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/46721782.pdf>.
6. Chinese model: dialogue between Francis Fukuyama and Zhang Weiwei Langerkvist J. The Limits of the China Model, Stockholm, Glasshouse Forum/ J. Langerkvist// Report from conference proceedings on authoritarian capitalism. – Stockholm : The Swedish Institute of International Affairs, 2008. – 24 p.
7. Kristof Nicholas The Rise of China // Foreign Affairs. - 72.№ 5,1993. “President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries,” Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, September 7, 2013. – P. 59–74.
8. Van Norden Bryan Virtue Ethics and Consequentialism in Early Chinese Philosophy [Електроний ресурс]. - Cambridge: Cambridge University Press. Chapter 3 // Confucianism and Work Ethic—Introducing the ReVaMB Model, 2007. – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780081006900000038>.

**SOME ASPECTS OF REGULATORY REGULATION
ISSUES OF COMPULSORY MEASURES RELATED
TO THE PANDEMIC IN UKRAINE**

Gariaieva G.M., Kutsenko S.O.

*National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Kharkiv National University of Radio Electronics
Kharkiv, Ukraine*

At present, it is necessary to analyze in detail the legislative and regulatory documents that define the algorithm of enforcement measures related to sovid in Ukraine.

Although the quarantine caused by COVID-19 has been in force in Ukraine for more than a year, the quarantine regime and relevant restrictive measures are not permanent and are constantly changing depending on the epidemiological situation in the country. In this regard, ordinary citizens and entrepreneurs must keep abreast of the latest quarantine changes in order to understand what their actions may be considered an administrative offense.

Liability for violation of quarantine restrictions is still provided by Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine, according to which the basis for bringing to administrative responsibility, in particular, is a violation of quarantine rules provided by:

- 1) The Law of Ukraine «On protection of the population from infectious diseases»;
- 2) Decisions of local governments on the fight against infectious diseases;
- 3) Other legislation.

So, not only on the Constitution of Ukraine Everyone for whom the Basic Law is the first shield on guard against the restrictions and rules dictated by the threat of a global pandemic should be remembered.

From the outset of the pandemic, it became clear that the associated restrictions and any coercive measures, including vaccination, would soon become very problematic and controversial. And so it happened – doctors, lawyers, politicians and the general public express their doubts, arguments and theories. But in the process of finding solutions, balance and clear algorithms, many people suffer – especially business and employees.

Recently, we can see that the state's approach to compulsory vaccination has become much bolder. In turn, in the field of labor relations, employers are forced to use much more radical approaches. How is this regulated by law?

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 9, 2020 № 1236 («Resolution 1236») on the introduction of quarantine measures in the country provides, for example, a ban on a number of businesses in the territory that fell into the red zone in terms of morbidity. In fact, the only way to continue working for restaurants, malls and gyms in such areas is to provide vaccination against COVID-19 or regular testing of employees.

At the same time, today almost everyone knows that in the legislation of Ukraine, fortunately, there is no norm that allows for compulsory vaccination. Namely, even if vaccination is mandatory, it is impossible to force anyone to be vaccinated. That is, on the one hand, for example, a cafe waiter has the right to refuse to do a vaccine or even a test at his own discretion without any contraindications or other serious reasons. On the other hand, the employer is not entitled to allow him to work, because then he will violate the quarantine prohibitions. How to be in such a situation?

Current legislation allows for the dismissal of some workers without pay in the absence of vaccination. But this opportunity is not available to all employers.

Since the beginning of the pandemic, nothing has changed in the rules of labor law on dismissal. In particular, Article 46 of the Labor Code of Ukraine provides for the possibility of dismissal of employees only in cases expressly provided by law. Until recently, COVID-19 did not provide for such cases. However, from November 8, 2021, the order of the Ministry of Health «On approval of the list of professions, industries and organizations whose employees are

subject to mandatory preventive vaccinations» from October 4, 2021 №2153 comes into force. As is well known, this order makes coronavirus vaccination mandatory for employees of executive bodies, local administrations and educational institutions. The order was adopted on the basis of Article 12 of the Law of Ukraine "On Protection of the Population from Infectious Diseases". This article also provides for the possibility of removing workers who refuse or evade vaccination.

In continuation of this idea, Resolution 1236 will be amended, which now contains paragraph 41-5, which obliges employers to dismiss unvaccinated employees according to the list of the Ministry of Health. A literal interpretation of this clause indicates that even if the employee agrees at the expense of the owners to be tested every three days - he is still subject to removal. In this case, payment should be made only for the actual work - that is, if the employee does not perform any duties, he will not receive a salary at all.

Taken together, these regulations were not perfect. Aside from the boldness of the very idea of compulsory vaccination against COVID-19, many, many rightly complain that there is no alternative to "earning" workers to save money. For example, switching to remote work or home work or the possibility of regular testing. There is also the question of the objectivity of the list itself, which lists all, without exception, employees of government agencies and educational institutions, even those who do not come into contact with visitors or students or even other employees. At the same time, the legislation is coming into force, and the way to combat it by referring to the constitutional rights or practice of the ECtHR does not seem overly optimistic and, moreover, quick.

Unfortunately, the simplest and most convenient option for employers in these cases will be to remove unvaccinated workers "from the list" from work without saving earnings. Moreover, according to public statements by the authorities, it is expected that this list may expand in the near future.

What to do with employees who directly refuse to be vaccinated against COVID-19, such as cafe waiters in the red quarantine zone? In this case, unfortunately, the problem is transferred solely to the employer. Thus, employers have no legal grounds for dismissal from non-payment of wages. Here, apparently, employers may have a number of alternatives. The first of them is regular testing of such employees with the periodicity provided by Resolution 1236.

If the employee refuses to test or such an approach is too expensive for the parties - the employer still has ways to quarantine Resolution 1236, although they will not always be economically justified. Yes, if relevant, employees can be sent to work remotely or moved to jobs outside the location of the cafe or store. Another way to resolve the situation could be unpaid leave, of course, if the employee agrees.

Some employers are considering dismissing an employee who regularly refuses to be vaccinated for non-compliance with work discipline or declaring a downtime due to the employee's own fault. Such approaches are still highly controversial, given the additionality of vaccinations and the fact that businesses in general can operate without these employees, subject to vaccination or testing of others.

The issue of actual non-admission of unvaccinated employees to work also remains controversial. Thus, since they cannot be removed from work, the practical legal grounds for non-admission to the workplace may be to establish a mode of remote work or move to another place. However, the validity of such actions, for example, in relation to waiters or restaurant chefs is quite questionable.

That is, it is obvious that for employers in the field of service legislation does not provide any mechanisms that can safely avoid penalties for non-compliance with quarantine regulations and labor disputes at the same time. Legislation and jurisprudence may clarify the situation, but so far the most optimal solution for business is dialogue with its own staff.

Specific quarantine restrictions, for violation of which there is a threat of administrative prosecution, are set out in the resolution of the Cabinet of Ministers of 09.12.2020 №1236.

In case of misunderstandings with Ukrzaliznytsia employees, passengers should refer to

the provisions of the Procedure for servicing citizens by rail (approved by the Cabinet of Ministers Resolution №252 of 19.03.1997), which provides an exhaustive list of grounds for refusing to carry passengers.

Clause 65 of this Procedure stipulates that the carrier has the right to refuse the passenger to carry him personally and his luggage or to disembark the passenger from the train. 2006 № 1196) provides that a passenger may be removed from the train if he is in a state of illness and needs medical care. In this case, the passenger with his belongings is removed from the train with the obligatory participation of medical staff.

The executive and legislative authorities responsible for imposing quarantine restrictions should either amend the above-mentioned rules of carriage as regards passenger refusals, or provide at the legislative level for the sale of tickets only if the person presents a relevant vaccination document.

Railway passengers should keep in mind that the absence of a negative COVID-19 test or vaccination certificate is not a ground for refusing a passenger to be transported or disembarking from a train if they have a travel document, but may be grounds for administrative prosecution.

Owners of catering establishments, entrepreneurs of the trade and entertainment sphere of the red zone may also be held administratively liable under Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine in case of detection of:

- employee / visitor without a protective mask;
- employee / visitor without a negative test result or vaccination certificate.

All entrepreneurs in the service sector are responsible not only for their own employees, but also for customers who use their services. Violation of quarantine restrictions by visitors to institutions may result in the imposition of a fine on the head of such institution

Recently, we can see that the state's approach to compulsory vaccination has become much bolder. In turn, in the field of labor relations, employers are forced to use much more radical approaches. How does the law regulate this? However, not everyone is allowed to maintain such a balance.

ЭЛИТЫ И ВЛАСТЬ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Дышкант Т.Н.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
г. Харьков, Украина*

Этимология понятия «элита» берет начало из французского языка и буквально означает «лучший», «избранный». В общественных науках, в социальной философии, политологии, культурологии, данное понятие получило широкое распространение после работ В. Парето и является тесно связанным с понятиями «власть» и «влияние». К элите, в самом широком ее понимании, относятся те, кто способен осуществлять влияние, то есть обладают определенной властью. Если обратиться к классификации элит то, в общем, их можно разделить на две категории: тех, кто осуществляет влияние на основе личностных и профессиональных качеств, так называемые «духовные лидеры», «моральные авторитеты» и тех, кто осуществляет влияние благодаря высокому положению и богатству. В первом случае речь идет об аксиологическом подходе при рассмотрении элит, во втором – о так называемом альтиметрическом подходе.

Власть имеет несколько измерений, она потенциальна (это – возможность осуществлять влияние, как уже было сказано) и актуальна. Как актуально осуществляющая влияние, власть является векторной характеристикой. Власть интенциональна. Она может быть направлена сверху вниз (подавлять) и снизу вверх (устремлять), когда элиты воодушевляют своим примером и порождают желание следовать им. О второй ситуации прекрасно сказано в стихотворении Рильке: «Он ждет, чтобы высшее начало, его все чаще побеждало, чтобы расти ему в ответ». Такое влияние

структурирует массы, придет им форму и тем самым обращает в граждан. В этом случае элита задает смыслы, открывающие горизонты возможного и устремляет к достижению перспектив, выходящих за грани сиюминутности.

Социальное пространство претерпело трансформацию от иерархической структуры, позволяющей концентрацию власти в вертикаль к горизонтальной сетевой среде с достаточно изолированными, благодаря все более углубляющейся спецификации, ячейками (капсулирование). Избавление от вертикального измерения обеспечивает всепроницаемость власти. Она лишается своей персонификации, становится анонимной еще более чем тогда, когда была воплощена в обезличенные государственные (социальные) институты, так как во втором случае возвышались видимые всем метанарративы, например, идея закона, перед которым все равны. Такое отношение формировало пространство, образуя фигуру круга, с равноудаленными точками, где закон выступал в качестве центра. Постмодернизм как идейное течение нацелен на децентрацию (сеть центра не имеет) и, следовательно, имплицитно, на разрушение правового поля. М. Фуко, уделявший идее власти преимущественное внимание в своих работах, говорил: «При слове «власть» в голову людям сразу же приходит армия, полиция, правосудие...», сейчас же фактически, власть закона в его неискаженном понимании, становится формальной.

Современный мир – это эпоха постмодернизма, эпоха общества потребления, информационная эпоха. Его структура, а если выражаться точнее, то отказ от системного структурирования, объективно является отражением информационной эпохи. Сущность эпохи потребления прекрасно выражено в следующих словах: «Внутримирской гедонистический индивидуализм опирается на культуру апартаментов со всей ее эготехнической аппаратурой. Этот индивидуализм предполагает непрерывное самонаблюдение индивидуума, учитывающее все параметры процесса обмена веществ и смены обстановки. Индивидуализм – это культ пищеварения, торжественно освящающий прохождение через субъект пищи, переживаний и информации» [1, с. 598]. Тезаурус постмодернизма аккумулировал и демонстрирует все ключевые для данного времени понятия: номадизм, децентрация, симулякр, деконструкция, «смерть субъекта» и др.

Все вышесказанное не предполагает возможность существования элит в современном мире. Причем, можем констатировать отсутствие элит именно в ценностном понимании. Функциями элит при аксиологическом подходе являются, в том числе, управленческое воздействие, основанное и на авторитете управляющих и на добровольном послушании управляемых, то есть связано со стимулированием духовных сил человека. Без ценностной иерархии, без метанарративов покинуть горизонтальную плоскость невозможно: дерево заменяет сорная, разрастающаяся и заглушающая возможность других всходов, трава.

Аксиологическое понимание элит также предполагает осознание ими своей ответственности. В постмодернизме же выражают подозрение к фактору субъективности в принципе, что выразилось в знаменитом выражении М. Фуко «смерть субъекта». Это приводит к тотальной деперсонификации действия и нивелирует понятие «ответственность».

Сейчас не нужна власть идей, в мире информационных симулякров ее замещает власть иллюзий, а иллюзии вневременные. Современная постмодернистская установка оспаривает фактор исторического времени, как последовательного, единого, непротиворечивого процесса развития человечества, погружая человечество в сиюминутность существования, так как дискретность времени нивелирует любые временные «рамки» периодов на которые «нарезают» историю.

Элиты в ценностном понимании в современном мире не востребованы. Тогда как альтиметрический вид элит видоизменил и усовершенствовал свои средства влияния, например, отточил информационный прессинг, а с учетом того, что современный человек пребывает в очень плотной информационной среде, уклониться от данного влияния стоит

огромных усилий. «Эти медиа способствуют погружению всего населения той или иной страны в боевой климат, созданный со стратегическими целями; они представляют собой информационный аналог ведению химической войны. Теоретическая интуиция Броча ухватила параллелизм между газовой войной – как попыткой окутать противника достаточно плотным для его физического уничтожения ядовитым облаком, а также производством массовых маниакальных состояний – как попыткой погрузить население в достаточную для его саморазрушения, сверх меры заряженную жаждой «суперудовлетворений» экстатическую атмосферу» [1, с. 186]. Население превращается в аморфный материал, податливую глину, из которой под воздействием невидимых властных сил можно создавать все, что необходимо так называемым элитам.

Если подытожить, видим несовместимость по ряду факторов существования элит в их истинном ценностном значении, в том значении, о котором говорил еще Х. Ортега-и-Гассет, описывая человека элиты как человека выдающегося, добровольно подчиняющего свою жизнь служению высшему, полного достоинств и благородства, с явлениями современного мира. Элита, с точки зрения аксиологического подхода, принадлежат эпохе модерна, так как здесь она рационалистична, видит горизонты будущего, продуцирует смыслы и настроена эволюционировать, то есть воспринимает время как непрерывное и потому же, кстати, ощущает «связь времен», некую преемственность, которая обеспечивает целостность человечества, тем более сейчас необходимую перед глобальными вызовами, которые могут «стереть» его уже буквально.

Литература

1. Слотердаик Петер. Сферы. Пузыри // Сферы. Т. 3. Пена. Пер. с немецкого. – Санкт-Петербург: «Наука», 2010. – 922 с.

К МЕТОДОЛОГИИ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ ПОНЯТИЙ В СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ТЕОРИЯХ

Кузнецов А.Ю, Свящук А.Л.

*Национальный аэрокосмический университет им. Н.Е.Жуковского “ХАИ”
г. Харьков, Украина*

Следует отметить, что во многом результат исследования проблемы, как и вообще философской проблематики, зависит от тех методологических установок, которые принимает исследователь. Чрезвычайно важно отметить в этой связи, что независимо от методологических предпочтений невозможно решить проблему за счет только методологии в случаях, когда не выполнена работа по построению адекватного предмету понятийного аппарата, а также когда избранную методологию накладывают чисто внешним образом на построенное ранее по законам иной методологии предметное содержание. Крайне нежелательна однопорядковость в предпочтении методологий. Образно выражаясь, человек, имеющий одни часы, твердо знает, который час; имеющий несколько, не уверен ни в чем.

Также следует подчеркнуть, что очень легко исследователям работать в рамках одной методологической и гносеологической парадигмы, как это было в нашем недавнем прошлом. Те, кто действует в рамках общей концептуальной схемы, без затруднений достигают согласия относительно фактов, расстилающихся перед ними. Факты, не укладывающиеся в подобного рода монистические схемы либо игнорируются, либо утрируются. Сегодня, в связи с изменениями социального контекста, имеется возможность существенных вариаций значений научных утверждений, учитывая при этом, что социальный и интеллектуальный контексты взаимодетерминированы.

Одной из проблем подобного рода, на наш взгляд, выступает, со всей ее пугающей

эпифеноменализмом многозначностью, проблема новых концептуальных полей в философии и часто встречающиеся разночтения в определениях фундаментальных понятий, претендующих на значимость философских обобщений.

В ряду проблем, сопровождающих процесс институционализации новых понятий, лейтмотивом повторяется тема присутствия здоровой толики скепсиса, сопровождающего восприятие *навязывающегося* нового. При всем понимании трудностей становящегося понятия, в жизни философских поколений случаются события, ставящие представителей корпорации духа в положение встречи с концептуальными организмами, ранее являющихся им в образе жертвы гегелевской продавщицы рыбы.

Такие столкновения для истории обычны, и подобные периоды буквально сорят новыми понятиями, однако отношение находящихся на подиуме солистов к подобного рода мизансценам бинарно оппозиционны – от эйфории до неоправданного скепсиса.

Вновь обращенные, сбросив одни догматические шоры, здесь же примеряют другие и чувствуют себя в них *еще более комфортно*, чем ранее. Для них не существует проблемы потерянных оснований, ибо основанием для них и является комфорт конформизма.

Иная встреча подобного рода событий у апологетов того или иного классического стиля философствования – они уже пережили свою судьбу, их время *там*, в акме их гуру.

И если выбирать из прочего самодостаточного, то, предпочитая синойкизм остракизму, все же можно оставаться в поле научной добросовестности и отдавать предпочтение методологическим основаниям, подобно «скромно» обозначенному принципу пролиферации со всеми вытекающими отсюда последствиями – прежде всего критическими.

Одной из проблем, актуальных для современной социальной философии, является проблема формирования адекватных методов изучения процессов развития. Некоторые из этих методов вызывают сомнения в академической адекватности тех путей, которыми они предложены. Прежде всего эти сомнения относятся к концептуальному словарю ангажирующих себя в качестве последнего оплота независимости околофилософских теорий. В данном контексте предполагается, что освобождение от хаоса понятий предполагает экспликацию тех же понятий. В силу этого любая область знания стремится как к компаративному анализу понятий, так и к созданию инструментария для уточнения собственных понятий. Сегодня это особенно актуально для социологических теорий.

Следует также заметить, что одним из инструментов уточнения понятий выступает такой способ научного анализа, как классификация. В разное время исследователи различных предметных областей старались и стараются переосмыслить в эвристических целях как парадигмы, так и основные понятия этих парадигм. В большинстве научных конфликтов, в частности по поводу классификации понятий, речь идет о том, что одни и те же понятия в различных предметных областях, а иногда и в смежных, трактуются по разному. И если основой для номинирования является сущность вещей и событий, то подобные сущности должны иметь и подобные поименованности. Именно процесс создания новых понятий и их первичная классификация могут выступать в качестве одной из проблем исследования социальных феноменов. Поскольку любое развитие характеризуется определенными закономерностями, раскрытием которых и занимается теоретическая социология, то актуальнейшей для современной социологии является проблема формирования *адекватных* методов изучения процессов развития социального.

Исследование одного из важнейших в концептуальном поле социологии понятий, прежде всего в контексте изменяющихся, маргинальных состояний общественного развития, а именно понятия “аутентичный”, показало, что данное понятие необходимо позиционировать с концептом “идентичность”, в контексте чего мы можем говорить о том, что аутентичность есть результат рефлексии социального субъекта, прежде всего относительно себя, в то время как идентичность выступает результатом классических операций формальнологического ряда. Формы коллективной идентичности также

позиціонуються з формами національної ідентичності, де в рамках саморефлексії соціальні суб'єкти необхідно визначаються в своїй автентичності. Подібне визначення завершується подоланням маргінального світоощущення соціальних суб'єктів і призводить до розумінню місця і ролі рефлексуючого суб'єкта в соціумі. Однак воно не захищає від кризових явищ в логіці і методології соціологічного знання.

В цілому до основних рис кризи дослідницьких програм в соціології на сучасному етапі віднесені: втрата інтересу до раніше пережитого методологічного досвіду; ігнорування преемственності в методологічних традиціях; спроби створення нових методологічних парадигм; заміна класических дослідницьких процедур описательністю і схоластически-метафоризованим теоретизуванням; апеляція до негуманітарних методологів, що вказує на слабкості власне гуманітарної методології; абсолютизація авторської саморефлексії в інтерпретації соціальних явищ, що призводить до розбіжностей однакових результатів; багатозначність концептуальних значень як наслідок забвения культури користування традиційними поняттями і категоріями.

Возвращаясь к тезису о том, что всякая научная теория стремится к строгости, мы подразумеваем полную определенность используемых в этой теории терминов. Известно, что самый простой вид определенности можно получить посредством системы родовидовых определений. Однако также известно, что данный способ определенности явно недостаточен для описания значительного корпуса научных текстов самых разных областей знания.

Существует альтернативный ему способ определения терминов, получивший название аксиоматический и подразумевающий способ построения научной теории в виде системы аксиом (постулатов) и правил вывода (аксиоматики), позволяющих путем логической дедукции получать утверждения (теоремы) данной теории. Аксиоматический метод представляет собой определенный способ проведения доказательств, и его идея могла зародиться только там, где налицо *потребность в обосновании* имеющихся в распоряжении или требуемых утверждений.

ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ДЕРЖАВНОГО ЗАХИСТУ

Кузьменко О. В., Решетняк Н. Б.

Національний технічний університет «ХПІ»

м. Харків, Україна

В умовах розвитку ринкової економіки збільшується актуальність захисту економічних прав людини і громадянина. Під цими правами у нашій доповіді розумітимуться закріплені в чинному вітчизняному законодавстві можливості фізичної особи, пов'язані з її діяльністю в господарській сфері, її відповідними відносинами з іншими людьми, суспільством і державою. До основних економічних прав належать: право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право користуватися об'єктами публічної власності (ст. 41, 42 Конституції України). Ці права є тісно взаємопов'язаними.

Право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності означає право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю майнового характеру, а також результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, які мають немайновий характер. Встановлюється, що право приватної власності набувається у порядку, визначеному

законом. Суттєве значення для стабільності економічних відносин має закріплене в ч. 4 ст. 41 Конституції України положення, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, що право приватної власності є непорушним. Але можливе й примусове відчуження об'єктів права приватної власності. Воно може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, і тільки на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі і порядку, встановлених законом.

Право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, передбачене ст. 42 Конституції України. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускається зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава повинна захищати права споживачів, здійснювати контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяти діяльності громадських організацій споживачів. Підприємницька діяльність, включаючи право на її здійснення, регулюється насамперед Господарським кодексом України (далі – ГК України). У ст. 42 ГК України підприємництво визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами. Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються виключно законом. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом у випадках, передбачених ч. 2 ст. 64 Конституції України. Підприємництво здійснюється на основі: вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільного найму підприємцем працівників; комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків та інших платежів, передбачених законом; самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на власний розсуд. Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. Порядок створення, державної реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації суб'єктів підприємництва окремих організаційних форм визначається ГК України та іншими законами. Підприємці мають право укладати з громадянами договори щодо використання їх праці. При укладенні трудового договору (контракту, угоди) підприємець зобов'язаний забезпечити належні і безпечні умови праці, оплату праці не нижчу від визначеної законом та її своєчасне одержання працівниками, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення відповідно до законодавства України. Держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Забезпечення підприємця матеріально-технічними та іншими

ресурсами, що централізовано розподіляються державою, здійснюється з метою виконання підприємцем поставок, робіт чи послуг для пріоритетних державних потреб. Держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця. Вилучення державою або органами місцевого самоврядування у підприємця основних і оборотних фондів, іншого майна допускається на підставах і в порядку, передбачених законом. Збитки, завдані підприємцю внаслідок порушення громадянами чи юридичними особами, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування його майнових прав, відшкодовується підприємцю. Підприємець або громадянин, який працює у підприємця по найму, у передбачених законом випадках може бути залучений до виконання в робочий час державних або громадських обов'язків, з відшкодуванням підприємцю відповідних збитків органом, який приймає таке рішення. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом. З метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом: надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів; здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; подають підприємцям інші види допомоги. Держава сприяє розвитку малого підприємництва, створює необхідні умови для цього. Підприємці зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян і їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави. За завдану шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність. Підприємницька діяльність припиняється: з власної ініціативи підприємця; у разі закінчення строку дії ліцензії; у разі припинення існування підприємця; на підставі рішення суду у випадках, передбачених ГК України та іншими законами. Порядок припинення діяльності підприємця встановлюється законом відповідно до вимог ГК України.

Право користуватися об'єктами публічної (суспільної) власності закріплене в ст. 41 Конституції України. Згідно з ч. 3 цієї статті громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Це право стосується насамперед користування природними ресурсами. Водночас у ряді випадків громадяни можуть користуватися окремими об'єктами державної та комунальної власності за плату тимчасово чи на умовах оренди цього майна на певний строк. Умови такого користування визначаються галузевим законодавством.

IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS OF FOREIGN CITIZENS TO WORK IN UKRAINE

Lysenko I.V., Lysenko A.M., Bonjuk Omer
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Kharkiv National University of Internal Affairs
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Kharkiv, Ukraine

Today, the legal employment of foreigners in Ukraine has acquired no less relevance than the issues of employment of its citizens. To minimize the competition of foreigners with the local population when hiring, a mechanism has been developed for the legal settlement of these problems. Every year more and more foreigners come to work in Ukraine. This is evidenced by

the data of the State Employment Service, which, according to the law, issues permits to domestic employers to use the labor of foreigners or stateless persons. According to the official data of the employment service, in 2018 most of all Turkish citizens worked in Ukraine. Further in the top five are Russia, China, Belarus and Azerbaijan. Most of the foreigners worked with us in the field of trade and repair, as well as in industry, telecommunications, science and education, and in construction.

If you analyze the official statistics, you will notice that most of the foreign workers came to us from countries with a higher level of welfare than ours. In terms of per capita income, all countries from the Top 5 employed foreigners (Turkey, Russia, China, Belarus, Azerbaijan).

Attracting foreign citizens to work in our country is primarily due to investment projects that are being implemented in Ukraine. For example, Turkey has more than once implemented large infrastructure projects in our country. In 2017, in the Poltava region, Turkish companies built 20 km of new roads - three bypass sections along the Kharkiv highway funded by the World Bank; In April 2018, the Turkish company Onur won a tender for the renovation of Paladin Avenue in Kiev and the M-05 highway, etc.

The influx of foreign workers from these countries is further evidence that the business climate in Ukraine is getting warmer. Moreover, according to the State Employment Service, almost two-thirds of foreign citizens who came to us during 2018 are middle-level executives and managers. And only one third are specialists.

The Constitution of Ukraine provides that foreigners and stateless persons staying in Ukraine legally enjoy the same rights and freedoms, and also bear the same obligations as citizens of Ukraine, with the exceptions established by the Constitution, laws or international treaties of Ukraine.

A similar principle is reflected in the Law of Ukraine "On Employment of the Population", which foreigners and stateless persons who permanently reside in Ukraine, who are recognized in Ukraine as refugees who have been granted asylum in Ukraine, who are recognized as persons in need of complementary protection, who have been granted temporary protection, as well as persons who are those who have received permission to immigrate to Ukraine have the right to employment on the grounds and in the manner established for citizens of Ukraine. At the same time, foreigners and stateless persons who have arrived in Ukraine for employment for a certain period are hired by employers on the basis of a work permit for foreigners and stateless persons issued in the manner prescribed by the Law of Ukraine "On employment of the population", unless otherwise provided by international treaties of Ukraine.

Foreigners and stateless persons cannot be appointed to a position or engage in labor activity if, in accordance with the legislation, the appointment to the relevant position or implementation the corresponding type of activity is associated with belonging to the citizenship of Ukraine, unless otherwise provided by international treaties of Ukraine, the consent to be bound by which has been provided by the Verkhovna Rada of Ukraine.

The relevant feature of the employment of foreigners - on the basis of a permit issued by a competent state body in the manner prescribed by law - corresponds to world practice, because states are interested in employment, first of all, their citizens and are ready to admit to the national labor market only those foreigners, the need for which really exists at one time or another. In addition, the issue of employment of foreigners is closely related to migration risks, therefore, the procedure for obtaining a work permit provided for by law is usually associated with the acquisition of the right to temporary or permanent residence in the state of employment.

It is worth noting that for the first time the procedure for the employment of foreigners was regulated at the level of the law, and not the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, in 2017. It was then that the Law of Ukraine No. 2058-VIII "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine regarding the elimination of barriers to attracting foreign investment" came into force. 10 years before this question obtaining a work permit for foreigners was regulated by three different regulations, which gradually replaced each other. This evolution of legislation did not always imply a simplification of the procedure.

For example, the most recent of such normative acts is the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 437 "Issues of issuance, renewal and cancellation of permits for the use of labor of foreigners and stateless persons" - required the employer to provide "a document issued by a medical and preventive institution stating that the person does not suffer from chronic alcoholism, substance abuse, drug addiction or other infectious diseases, the list of which determined by the Ministry of Health ". Through such a wording, many employers were faced with the fact that it was virtually impossible to obtain such a certificate outside of Ukraine, so a foreigner had to come to Ukraine for an appropriate examination. This meant additional costs for a foreigner or his potential employer in a situation where obtaining a work permit and the employment itself was still in question.

The amendments introduced by Law No. 2058-VIII significantly simplified the employment of foreigners in Ukraine and introduced a more differentiated approach to various categories of workers.

Permission To Use Work Of Foreigners

Employers of Ukraine have the right to use work of foreigners and stateless persons (hereinafter referred to as foreigners) on the territory of Ukraine on the basis of a permit, issued by the territorial bodies of the State Employment Service (employment centers). It is important that the employer receives the permit, not the foreigner, therefore such a permit is issued for the employment of a foreigner with a specific employer in a specific position.

Employers have the right to employ foreigners and stateless persons on the territory of Ukraine on the basis of a permit issued by the territorial bodies of the central executive body implementing state policy in the field of employment and labor migration (Article 42 of the Law of Ukraine "On Employment").

The work of foreigners and stateless persons may be used in different positions by one or more (two or more) employers, subject to obtaining a work permit for foreigners and stateless persons in each position.

Resident Action City may receive work (services) performed (provided) by foreigners and stateless persons under gig contracts without permission. A resident of Action City may voluntarily obtain a permit for a gig specialist in the manner prescribed by this Law. In the case of a voluntary application for a gig specialist permit, a resident of Action City has the rights and obligations of an employer under this section. The validity of a part-time employment contract does not exceed the validity of the permit at the main place of work. stateless, or voluntarily obtained by a resident of Action City to enter into a gig contract with a foreigner or a stateless person (Part 5 of Article 1 of the Law of Ukraine "On the legal status of foreigners and stateless persons").

Ukrainian legislation does not provide for a permit that would grant a foreigner a general right to work in Ukraine for a certain period of time with any employer and for any position (although such permits exist in many countries).

To obtain a permit, the employer submits to the territorial body of the State Employment Service the documents provided for in Art. 42-2 of the Law of Ukraine "On Employment of the Population". The list of such documents was significantly reduced in 2017. As a rule, it consists of a statement from the employer, copies of the pages of the foreigner's passport document, a color photograph of the foreigner and a copy of the draft labor agreement (contract) with the foreigner.

An application for a permit is considered within 7 working days, and an application for an extension of the permit or for amending it - within 3 working days. It is important that the application for renewal of the permit is submitted by the employer no later than, less than 20 calendar days before the expiration of such a permit. In most cases, the permit is issued for the duration of the employment agreement (contract), but not more than 1 year. For certain categories of foreigners, this period can be up to 3 years. In addition, special deadlines have been set for foreign posted workers, as well as for so-called "intra-corporate assignees" (the corresponding status is defined in the Protocol on Ukraine's accession to the World Trade

Organization). If there are grounds, the permit can be extended an unlimited number of times. The legislation establishes a differentiated amount of payment for the issuance or renewal of a permit. Depending on the period for which the permit is issued, this amount can be from 2 to 6 living wages for able-bodied persons established by law as of January 1 of the calendar year in which the employer submitted documents. The employer pays the fee within 10 working days from the date of receipt of the decision to issue or renew the permit.

The employer is obliged to conclude an employment agreement (contract) with a foreigner no later than within 90 calendar days from the date of issue of the permit, and within 10 days after the conclusion of the employment agreement (contract), provide a copy certified by the employer to the authority that issued the permit.

In the provisions of Art. 42-10 of the Law of Ukraine "On Employment of the Population" in cases the employer is obliged to apply to the territorial body of the State Employment Service to revoke the permit. In particular, such an obligation exists in the event of termination of an employment contract (contract) with a foreigner.

In addition, in many cases it is such a body that can revoke a permit. For example, in connection with the failure of the employer to pay for the issuance or renewal of the permit, the employer's failure to provide a copy of the employment agreement (contract) concluded with the foreigner within the prescribed period, the establishment of the fact of the employment of the foreigner on conditions other than those determined by the permit or by another employer, etc. Some categories of foreigners can be employed in Ukraine without a specified permit. Among them are:

- foreigners and stateless persons permanently residing in Ukraine;
- foreigners and stateless persons who have acquired refugee status in accordance with the legislation of Ukraine or have received a permit for immigration to Ukraine,
- foreigners and stateless persons who are recognized as persons in need of additional protection or who have been granted temporary protection in Ukraine;
- persons recognized as stateless persons by the central executive body implementing the state policy in the field of migration (immigration and emigration) (State Migration Service of Ukraine), including counteraction to illegal (illegal) migration, citizenship, registration of individuals, refugees and other statutory categories of migrants,
- employees of foreign media accredited to work in Ukraine;
- athletes who have acquired professional status, artists and artists to work in Ukraine by profession,
- emergency workers to perform urgent work;
- clergymen who are foreigners and temporarily stay in Ukraine at the invitation of religious organizations to conduct canonical activities only in such organizations with the official consent of the body that registered the statute (regulations) of the relevant religious organization;
- {1} foreigners and stateless persons who arrived in Ukraine to participate in the implementation of international technical assistance projects;
- other foreigners and stateless persons in cases provided by law and international law agreements of Ukraine, the binding nature of which was approved by the Verkhovna Rada of Ukraine (part six of Article 42 of the Law of Ukraine "On Employment")

Special Categories

Since 2017, the legislation includes the concept of “special categories of foreigners and stateless persons applying for employment in Ukraine”. Such persons are foreign highly paid professionals (that is, foreigners or stateless persons whose wages are at least 50 minimum wages); founders and or participants and / or beneficiaries (controllers) of a legal entity established in Ukraine; graduates of universities included in the first hundred in the world rankings of universities, in accordance with the list determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine; foreign creative workers; foreign IT professionals. For such categories, it is possible to obtain a work permit for a longer period (up to 3 years), the requirements for the minimum wage of a foreigner are not applied, and foreign highly paid professionals have additional rights to

work part-time.

Minimum Wage

An employer can obtain a permit, subject to the payment of wages in the amount of at least 5 minimum wages (now UAH 30000) to foreign employees in public associations, charitable organizations and educational institutions, as well as 10 minimum wages for all other categories of employees. Requirements for the minimum wage are not applied in the case of obtaining a permit for the employment of special categories of foreigners.

Wages In Foreign Currency

Until 2019, the legislation of Ukraine theoretically provided for the possibility of paying wages to foreign workers in foreign currency (unlike citizens of Ukraine, who could be paid only in hryvnia), but in practice, due to inconsistency between a number of regulations, such a payment in foreign currency was difficult. After the entry into force of the Law of Ukraine "On Currency and Currency Transactions", wages to foreigners can be paid only in hryvnias, however (as for citizens of Ukraine) in an employment agreement (contract), the amount of wages can be specified in foreign currency (with payment in equivalent in hryvnia).

Taxation of wages

As a general rule, the wages of foreigners working in Ukraine are subject to taxation on the same grounds and in the same manner as the wages of citizens of Ukraine.

Material support and social services

Foreigners whose employers pay ERUs have the right to material support and social services of the Social Insurance Fund of Ukraine, including in connection with temporary disability ("sick leave"). However, according to the State Fiscal Service of Ukraine, foreigners who work in representative offices of foreign companies are not subject to compulsory social insurance, and, therefore, are not entitled to receive material support and social services from the Social Insurance Fund of Ukraine.

Termination of Labor Relations

Although labor legislation does not formally provide for special grounds for dismissing foreigners, an employer who is required to obtain a work permit for a foreigner must take into account that a foreigner cannot work without such a permit. Thus, if the permit is canceled or not renewed, the employer should be able to fire the foreigner. For this, a fixed-term employment contract (contract) is concluded with foreigners, the term of which is tied to the validity of the permit.

Stay in Ukraine

A work permit for a foreigner is the basis for such a foreigner to obtain a residence permit in Ukraine, which allows a foreigner to stay and reside in Ukraine during the entire period of validity of the permit. The corresponding residence permit is issued by the territorial bodies of the State Migration Service of Ukraine. Unlike a permit, a residence permit is received by a foreigner, and not by his employer, although employers provide foreigners with the assistance necessary for this and usually it is they who organize the preparation of the necessary documents.

Other rights

In other respects, foreigners actually enjoy the same rights in connection with labor relations as citizens of Ukraine, in particular with regard to working hours, rest time, the procedure for payment of wages, material liability, and other rights.

However, in the context of global competition for labor, our employers and the state must take care of the best conditions for maintaining their own labor resources and attracting highly qualified foreign personnel. For this, it is necessary to encourage foreign investment, which is accompanied by the transfer of know-how in management, technology, and the like. It is also worth paying attention to foreign students who have proven themselves well and want to stay here in Ukraine. That is, we need to work on finding additional sources of labor resources that will support economic growth".

Since our labor force is now actively attracted by other countries, creating better

conditions for it, then Ukraine also needs to prepare to be able to employ foreign citizens in the future. This path has already passed the countries of Eastern Europe against the background of the best job offers from Germany, USA, Great Britain. According to her, the old fears, they say, workers from Asia will rush to us, are in the past: “Ukraine is not such a desirable country for Asian workers now, because wages in some developed regions of Asia have already become several times higher than the Ukrainian one.

**ПОЛІТИКА НЕЙТРАЛІТЕТУ:
ДЕРЖАВА ІЗРАЇЛЬ І «ГІБРИДНА» ВІЙНА В УКРАЇНІ**

Мотенко Я.В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Вивчення теорії і практики реалізації політики нейтралітету у системі міжнародних відносин є важливим етапом осмислення феномену державотворення. Зокрема, потребує ґрунтовного дослідження досвід використання Державою Ізраїль принципу нейтралітету у формуванні українського вектору власного зовнішньополітичного курсу.

Політичні відносини Ізраїлю й України мають тривалу історію. У грудні 2021 року міністерства закордонних справ країн відзначають тридцятиріччя їхньої співпраці. В ізраїльсько-українському співробітництві традиційно домінуючими є торговельно-економічні, науково-технічні і гуманітарні аспекти. Питання військово-політичного характеру довгий час залишались на периферії співпраці двох держав. Мілітарний аспект ізраїльсько-українських відносин вперше став значущим 4 жовтня 2001 року, коли авіалайнер ТУ-154М авіакомпанії «Сибір», що летів за маршрутом Тель-Авів-Новосибірськ, було випадково збито ракетою під час російсько-українських військових навчань в Криму. Намагаючись нормалізувати стосунки з Ізраїлем та Російською Федерацією, Україна була змушена виплатити компенсацію родичам загиблих (загалом близько 15 млн. доларів), хоча і не визнала провини. Інцидент продемонстрував вразливість становища України у Чорноморському регіоні, адже вона погодилась з практично неконтрольованою іноземною військовою присутністю на своїй території. Згодом «гібридна війна» з Російською Федерацією спонукала Україну до активних пошуків міжнародної підтримки і вивчення військового досвіду інших держав, зокрема Ізраїлю. В свою чергу, Ізраїль був змушений вносити певні корективи в український вектор своєї зовнішньої політики. Метою пропонованої наукової розвідки є розкрити особливості формування українського сегменту зовнішньої політики Ізраїлю в період «гарячої фази» російсько-українського збройного протистояння 2014–2018 років.

Дипломатичні відносини Держави Ізраїль з Україною протягом вказаного періоду можна умовно розділити на кілька етапів, перший з яких припадає на лютий-вересень 2014 року. В цей час Ізраїль утримувався від офіційних оцінок подій Революції Гідності і стану російсько-українських відносин. Посол Держави Ізраїль в Україні Реувен Дін Еля охарактеризував протестні акції на Майдані, як «внутрішній конфлікт» і закликав українців до внутрішньонаціонального діалогу спрямованого на примирення сторін. На розстріл «Небесної сотні» Міністерство Закордонних Справ (МЗС) Ізраїлю відреагувало висловленням співчуття усім, хто постраждав.

В процесі розгортання антитерористичної операції (АТО) на сході України влітку 2014 року. МЗС Ізраїлю визнав присутність терористичних формувань на території України, які керуються «іноземними інструкторами». Однак Реувен Дін Ель у публічних виступах пояснював, що Ізраїль утримується від офіційного висловлення свого ставлення до цих подій, оскільки боїться викликати сплеск антисемітських настроїв на пострадянському просторі і підкреслював, що Україна й Ізраїль не мають спільних проектів у військовій сфері. Натомість в інтерв'ю посла засобам масової інформації

наполегливо наголошувалося на необхідності збереження для Ізраїлю дружніх відносин з Російською Федерацією і Україною. Певно тому, тематику терористичних актів 14 і 17 липня 2014 року, внаслідок яких на Донбасі було знищено літак ІЛ-76 Збройних сил України (ЗСУ) і цивільний пасажирський літак Боїнг-777 малайзійських авіаліній, посольства Ізраїлю в Російській Федерації і Україні коментували стримано, обмежуючись висловленням співчуття родинам загиблих.

У вересні 2014 року відбулася зміна Повноважного Посла Держави Ізраїль в Україні, ним став Еліав Белоцерковські. В цей час МЗС Ізраїлю заблокувало рішення Міністерства оборони Ізраїлю про постачання ЗСУ України безпілотних літальних апаратів, оскільки остерігалось спровокувати цим кроком негативну реакцію з боку Російської Федерації. Водночас Ізраїль поступово перейшов від політики цілковитого невтручання до надання гуманітарної допомоги Україні, у тому числі й постраждалим внаслідок проведення АТО. Протягом листопада 2014 – грудня 2016 років. Ізраїль реалізував на своїй території проект лікування українців, які отримали поранення під час Революції Гідності та під час бойових дій на сході України. Курс лікування і оздоровлення здійснювали фахівці одного з провідних медичних закладів Ізраїлю - клініки «Каплан» у місті Реховот. На території України «Ізраїльською коаліцією терапії травми» і україно-ізраїльським Інститутом розвитку громадянського суспільства ім. Голди Меїр було розпочато роботу тренінгових центрів для лікарів-психологів, які мали лікувати посттравматичний синдром у військовослужбовців ЗСУ та біженців із зони бойових дій. Відповідну підготовку отримали 400 осіб, серед них – представники українського духовництва. Важливою акцією МЗС Ізраїлю стала участь Еліава Белоцерковські у парламентських слуханнях Верховної Ради України на тему «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні» в травні 2015 року. У своєму виступі посол лаконічно, але змістовно ознайомив присутніх з досвідом Держави Ізраїль у використанні системи освіти і волонтерського руху як чинників, що консолідують націю.

Однак співробітництво на міжнародній арені в контексті стримування російської агресії виявилось для МЗС Ізраїлю та України непростою справою. Прагнення Ізраїлю зберегти стратегічно вигідні напрямки співробітництва з Російською Федерацією певний час зумовлювало його прагматичний підхід у відносинах з Україною. Так, наприклад, Ізраїль не брав участі у голосуванні по резолюції Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України від 27 березня 2014 року. У червні 2014 року делегація Ізраїлю утрималась від голосування по резолюції 26-ї сесії Ради ООН з прав людини «Співпраця та допомога Україні в галузі прав людини». Зрештою, Міністерство Закордонних Справ Ізраїлю розпочало поступове згортання дипломатичної активності на українських територіях окупованих Російською Федерацією. Ізраїль призупинив роботу власного Почесного Консульства в Сімферополі. Рубіжним моментом для діяльності МЗС Ізраїлю став 2016 рік. 19 грудня 2016 року на Генеральній асамблеї ООН Ізраїль проголосував за резолюцію «Стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)» № 71/205 і визнав окупацію Криму Російською Федерацією.

Протягом 2017-2018 років МЗС Ізраїлю зосередило зусилля на організації співробітництва з українською стороною власного «Агентства з міжнародного співробітництва з метою розвитку». Одним з аспектів роботи Агентства була медична реабілітація постраждалих від бойових дій на сході України.

Таким чином, слід визнати, що визначальними чинниками, які вплинули на обрання Державою Ізраїль політики нейтралітету стосовно російсько-українського протистояння стала перевага економічних інтересів та необхідність маневрування між інтересами єврейських діаспор, що проживають в Україні та Російській Федерації. МЗС Ізраїлю послідовно уникало конфліктних ситуацій у відносинах з російськими колегами. Держава Ізраїль відмовилася від запровадження економічних санкцій проти Російської Федерації і військового співробітництва з Україною. Водночас, Ізраїль зберіг свої

торговельно-економічні зв'язки з Україною і зосередив свої зусилля на наданні їй гуманітарної допомоги. Отже, протягом 2014–2018 років концепція Держави Ізраїль стосовно «українського питання» еволюціонувала від позиції «цілковитого нейтралітету» до позиції «нейтралітету дружнього Україні».

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Перевалова Л.В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ

м. Харків, Україна

Проблема подальшого формування інформаційного суспільства в Україні викликає необхідність розробки дієвої державної політики в інформаційній сфері, яка повинна базуватися на належній нормативно-правовій основі. Формування та удосконалення законодавчої бази для розвитку інформаційного суспільства виступає в якості пріоритетного напрямку державної інформаційної політики. Інформаційне законодавство є одним з головних умов розробки та реалізації державної політики в сфері інформації.

Сьогодні Україна має певну низку законодавчих актів, регулюючих розвиток інформаційного суспільства.

Право на інформацію є конституційним правом людини. Конституція України проголошує, що кожна людина має право вільно збирати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34).

Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати таке інформаційне суспільство, яке буде орієнтоване на інтереси людей, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя.

Державна інформаційна політика – це політика, яка засобами державної влади створює та забезпечує функціонування правової системи регулювання інформаційних відносин, захисту прав людини й основних свобод, та забезпечення збалансування інтересів людини, суспільства та держави у всіх сферах інформаційної діяльності. Слід погодитися з точкою зору багатьох науковців, що під державною інформаційною політикою слід розуміти діяльність державних органів, яка спрямована на розвиток інформаційної сфери суспільства, що охоплює не тільки інформаційні системи, телекомунікації і засоби масової інформації, але й всю сукупність виробництва і відносин, пов'язаних зі створенням, одержанням, зберіганням, обробкою, використанням і поширенням інформації у всіх її видах – статистичної, адміністративної, масової, інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, правової інформації, інформації про особу, інформації довідково-енциклопедичного характеру та соціологічної інформації.

У Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка була прийнята у 2013 році та розрахована до 2020 року з урахуванням тенденцій та особливостей розвитку України, було констатовано, що національна інформаційна сфера перебуває у стані активного становлення, гармонійного включення у глобальний світовий інформаційний простір та є основою розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Водночас відмічалось, що рівень розбудови інформаційного суспільства в Україні не відповідає потенціалу та можливостям України. Серед основних чинників, які призвели до гальмування розвитку інформаційного суспільства в Україні, виділялися: відсутність дієвого механізму виконання завдань розвитку інформаційного суспільства, економічна криза, що призвела до зменшення обсягу фінансування робіт у рамках виконання Національної програми інформатизації, внаслідок чого зменшився вплив Програми на процеси інформатизації в державі та посилилася децентралізація підходів до здійснення заходів з розбудови інформаційного суспільства відповідними державними органами та інші проблеми.

Метою реалізації даної Стратегії було сформувати в Україні сприятливі умови для розбудови інформаційного суспільства, соціально-економічного, політичного і культурного розвитку держави з ринковою економікою, що керується європейськими політичними та економічними цінностями, підвищення якості життя громадян, створення широких можливостей для задоволення потреб і вільного розвитку особистості, підвищення конкурентоспроможності України, вдосконалення системи державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Серед основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань передбачалось удосконалення діючого інформаційного законодавства. У зв'язку з цим у 2014 році Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» (у новій редакції) та Закону України «Про доступ до публічної інформації»». Метою цього Закону є приведення українського законодавства в інформаційній сфері до європейських норм та стандартів; надання права громадянам у повній мірі реалізовувати свої права щодо доступу до публічної інформації.

Основи державної інформаційної політики знайшли своє відображення у Законі України «Про інформацію», який регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації.

Відповідно до Закону (ст.3) основними напрямками державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Державна політика в інформаційній сфері повинна будуватися на певних принципах, що закріплюються Законом: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Головним є не тільки визнання самого права на інформацію, але й встановлення на державному рівні гарантій цього права, розробка дієвого механізму його охорони.

Право на інформацію забезпечується встановленими Законом гарантіями:

- створенням механізму реалізації права на інформацію;
- створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних,

бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів;

– обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення;

– обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації;

– здійсненням державного і громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію;

– встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. Це означає, що ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію. На законодавчому рівні держава забороняє вилучення і знищення друкованих видань, експонатів, інформаційних банків, документів з архівних, бібліотечних, музейних фондів, крім встановлених законом випадків або на підставі рішення суду.

Розділ IV Закону встановлює юридичну відповідальність за порушення законодавства про інформацію: дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність. Інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.) визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. До принципів забезпечення доступу до публічної інформації Закон відносить: прозорість та відкритість діяльності суб'єктів владних повноважень; вільне отримання, поширення та будь-яке інше використання інформації, що була надана або оприлюднена відповідно до Закону, крім обмежень, встановлених законом; рівноправність, незалежно від ознак раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак. Слід відмітити, що цей Закон відповідає європейській та світовій практиці.

Крім вказаних законодавчих актів були прийняті певні підзаконні акти, серед яких постанови Верховної ради України та Кабінету Міністрів України, в яких визначаються основи свободи слова, право людини на отримання інформаційних ресурсів, захист честі, гідності людини, укази Президента, спрямовані на реалізацію принципових положень державної інформаційної політики України та інші нормативно-правові акти.

Підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, прагнення України до вступу до ЄС поставило питання й про інтеграцію нашої країни до європейського інформаційного суспільства, що вимагає від України дотримання вимог Європейського Союзу у сфері інформаційної політики та інформаційної безпеки. Це потребує приведення національного інформаційного законодавства у відповідність до європейських стандартів. Перш за все, це пов'язано з реалізацією конституційних прав людини на свободу вираження своїх поглядів і переконань як основоположного елементу демократичного суспільства; забезпеченням надійного захисту прав кожного на одержання, використання, зберігання інформації з будь-якого джерела, не забороненого законодавством, і на поширення її як в Україні, так за кордоном; забезпеченням пріоритетного розвитку національних інформаційних ресурсів; побудовою в Україні розвинутого інформаційного суспільства, впровадженню новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, захисту національних культурних цінностей; укріпленням

інформаційного суверенітету України.

Таким чином, слід відмітити, що в Україні існує значна законодавча база, що забезпечує функціонування та розвиток інформаційної сфери в державі. Однак, в умовах глобалізації більшість законодавчих актів потребують свого подальшого вдосконалення з урахуванням їх на європейські критерії забезпечення інформаційних прав, свобод та інформаційної безпеки людини і громадянина.

На етапі сучасного розвитку України безумовним є необхідність посилення ролі держави в інформаційній сфері, особливо це стосується вдосконалення діючого законодавства, забезпечення доступу громадян до інформації, яка відображає об'єктивну дійсність, гарантування захисту державного інформаційного простору від негативних інформаційних проявів, впливів та інформаційних загроз. Слід розуміти, що якість та результативність державної інформаційної політики, в першу чергу, залежить від налагодженого механізму реалізації прийнятих законодавчих актів.

ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ ФІЛОСОФСЬКИХ, ЦІННІСНИХ УСТАНОВОК НА МИСЛЕННЯ ВИБОРЦЯ

Фарафонова І.А.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Політика в сучасному світі пов'язана з виборчими процесами, які потребують політичного вибору, що є основою демократичної держави. Вивчення електоральної поведінки з точки зору філософського аналізу є важливим напрямком дослідження свідомості виборців. Філософські установки та світоглядні орієнтири впливають на електоральну поведінку та політичний вибір. Тому мислення, цінності, світогляд електорату є важливими факторами політичного життя суспільства. Актуальними є сучасні дослідження вивчення різноманітного і цінного досвіду людського мислення на виборах. Ідея про те, що в основі політичної поведінки окремих індивідів і великих груп людей можуть лежати різні філософські, релігійні установки, цінності, тобто глибоко укорінені уявлення, належить М. Веберу. Встановити зв'язок фундаментальних цінностей індивіда та його політичних поглядів намагався Т. Адорно, який склав опитувальник, призначений для тестування схильності респондента до фашистської ідеології. Важливою проблемою є взаємозв'язок релігійних традицій та політичних уподобань, що є темою досліджень С. Брінта, і С. Абрутіна, М. Діона, Дж. Діеса, тощо. деталізовану картину Багатомірний простор зв'язків між ціннісними ландшафтами індивідів та їхньою політичною поведінкою розкрито в Барнеа та Ш. Шварца.

Наукові праці філософів, соціологів розглядають раціональний підхід виборця, заснований на його світогляді, людському мисленні, моніторингу усвідомленості, контролю свідомості до тих процесів, що відбуваються на виборах. Взаємодія різних груп, лідерів, інструментарію, технологій, членів виборчої комісії приводить до систематизації знань про електоральний процес з урахуванням людського мислення, з усвідомленням досвіду і осмислення свого законного права у виборчому процесі. Пасивна або активна участь – це завжди людський фактор, який допомагає у виборі переробки інформації для усвідомлення свого Конституційного права участі у виборах і розуміння своїх громадянських прав у виборчому процесі. Вибори є частиною суспільного життя людей, часто хвилюючі, емоційно напружені та непередбачувані.

Виборчий процес включає особистісні характеристики кандидатури лідера, думки електорату, цінності, надії, віру в добробут, тощо. Після повноліття вступає в силу законне право виборця і його особисте мислення включається в новий для нього процес активної участі в житті країни. Електорат розділяється на декілька груп: активні виборці, які вивчають біографію та життєвий шлях лідера, вони будуть вибір на раціональних

началах, та пасивні – які споживають політичні міфи та легенди, будують свій вибір на неусвідомлених мотиваціях. Основною групою підтримки політика є активні групи, які часто стають стратегічним мозковим центром, усвідомлено роблять свій вибір і мислять, зіставляючи багато фактів, враховуючи моральні позиції лідера для переваги між кандидатами. Інша група – пасивні виборці, частіше їх цікавить думка їх оточення, або висловлювання авторитетної людини, яка може направляти та маніпулювати голосом виборця [3]. Група нейтральних спостерігачів спрямовується пасивним мисленням та усуваються від політичного процесу, не бажаючи брати на себе відповідальність. Електоральна поведінка часто пов'язано не стільки з виборами і політикою, а й з конкретною діяльністю людини і її діяльністю, із загальним соціальним кліматом, якістю життя, критерієм корупції, які впливають на мислення, яке вбудовується в складну соціальну структуру суспільства. Виборча активність неоднорідна і носить соціальний характер. Спостерігається розшарування суспільства, продовжується збільшуватися розрив між багатими та бідними, становиться великою відстань між олігархами, заможними городянами, середнім класом, бідними верствами населення. Моріс Дюверже вивчав походження та сутність політичних партій, закони їх розвитку та їх функціонування в рамках різних політичних режимів та виборчих систем. Девердже стверджував, що сучасні партії складаються в епоху становлення загального виборчого права як єдиного способу легітимації влади [4]. Свідомість кожного громадянина веде до різних типів електоральної поведінки, яка залежить від багатьох факторів, у тому разі і програми політичного лідера і його партії. В недемократичних політичних інституціях діють принципи макіавіалізму, відсутність моральних норм, діють правила досягнення любим шляхом своїх політичних цілей, породжується агресія між різними соціальними верствами і групами населення, що приводить до нових проявів деградації моралі та занепаду політичної системи.

Людське мислення у виборчому процесі є субстанцією, яка нерозривно пов'язана з суб'єктивним мисленням лідера і груповим мисленням його однодумців. Деякі вчені схильні до гіпотези, що існує ген виборця, який домінує і впливає на активність під час виборів. Свідомість виборця знаходить різні філософські аспекти етики і моралі, які повинні бути притаманні народним обранцям. На виборця впливає його оточення, сім'я та друзі, колеги, інформаційне поле. Усвідомлення якості життя, рівня корупції, індекс щастя є впливовими факторами активності у виборах, а рівень освіти та релігійні традиції впливають на довірливість електорату та маніпуляційний вплив лідера і його партії на електорат. З точки зору Дж. Флейвелла, існують фактори контролю, регулювання та моніторингу мислення, він виводить, що у будь-яких когнітивних взаємодіях між людьми або між людиною і середовищем бере участь велика кількість процесів переробки інформації [12].

Інформаційна складова стала важливим аспектом урядової роботи, результати якої поки що далекі від досконалості, оскільки населення виведено на позиції глядачів, а не учасників подій, що істотно гальмує розвиток будь-яких реформ. Під час виборів, як правило, кандидати намагаються створити свій позитивний імідж. Всі типи поведінки є знаковими, передають то або інше значення, відповідно, впливаючи на свою аудиторію. Отже, існує картина світу реального і світу символічного, і навіть світу інформаційного. Паблік рілейшнз займає у західному світі набагато серйозніші позиції, ніж у нашому. Наприклад, створенням іміджу папи римського займаються два мирянина: головний редактор ватиканської газети та постійний провідний прес-конференцій [6].

Світоглядні установки та цінності дуже сильно впливають на електоральну поведінку яка проявляється суб'єктивно мотивованим процесом у реалізації виборцем політичної діяльності, обумовленої потребами реалізації статусної позиції та внутрішніми установками. Електоральна поведінка контролюється мотиваційною, емоційною та соціальною сферою виборців, їх мислення є складним процесом в політичному житті, а людське мислення на виборах – складним механізмом, підпорядкованим цілям, завданням,

програмам, соціальним та культурним факторам, функціонуючим в інформаційному полі. Демократія як засіб забезпечення народного представництва у владі, а ринкова економіка – як систему, що створює найбільш сприятливі умови підвищення якості життя людей. Електорат – це активна і організована частина громадянського суспільства, що забезпечує систему зворотного зв'язку між владою і соціумом.

Світоглядні установки затверджують цілісну систему поглядів, почуттів, переживань, догматів та теоретичних положень на світ, загалом і місце людини у цьому світі, його призначення. Світогляд носить об'єктивний характер, тобто, кожна людина крім свого бажання і волі має світогляд, тому, що головним об'єктом світогляду людини є його власне життя, яке пов'язане з цінностями, потребами, мріями на позитивне майбутнє. Під час виборів електорат спирається на визначені установки, ціннісні орієнтації, тому актуальним є вичерпне пояснення механізму прийняття рішення про участь чи неучасть у виборах, виборі політичних уподобань. Базовою характеристикою громадської думки є його функція щодо трансляції суспільного досвіду, стереотипів та правил поведінки, в сучасних умовах. Цікавою є також проблема впливу ціннісних розколів на електоральну поведінку. Розгляд політичних виборів як частини широкого контексту зміни політичної культури можливо зробити в контексті філософського аналізу.

Література

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1986. – 443 с.
2. Войтик И.М., Семенов И.Н. Оценка и развитие рефлексивного мышления. Новосибирск: СибАГС, 2001. 144 с.
3. Диксон П. Фабрики мысли / П. Диксон. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 505 с.
4. Дюверже, М. Политическое поведение [Текст] / М. Дюверже. – М.: Дрофа, 1999. – 503 с.
5. Кант И. Критика чистого разума // Кант И. Сочинения, Т.3, М., 1964. – С. 164–335.
6. Почепцов Г.Г. Паблик рилейшнз для профессионалов / Почепцов Г.Г. – Київ: РЕФЛ-бук, 2005. – 640 с.
7. Романюк А. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. — Львів: ЦПД – «Астролябія», 2005. – 348 с.
8. Семко, Михайло Олександрович. Поняття джерел моралі і права / М. О. Семко. – С. 22–25.
9. Aldrich, John H., Jacob M. Montgomery, and Wendy Wood. 2011. «Turnout as a Habit.» *Political Behaviour* 33 (4): 535–563.
10. Brighouse, H. and M. Fleurbaey (2010). Democracy and Proportionality. *Journal of Political Philosophy* 18(2): 137–155.
11. Cutts, David, Edward Fieldhouse, and Peter John. 2009. «Is Voting Habit Forming? The Longitudinal Impact of a GOTV Campaign in the UK.» *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 19 (3): 251–263.
12. Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, V. 34. N.10. P.96- 101. 1979.

КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

ВОССТАНИЕ НОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Вандышева-Ребро Н.В.

*Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
г. Харьков, Украина*

Современный человек все чаще оказывается в ситуации, когда постоянно накатываются океанские валы всевозможной информации, тем более, практически каждый владеет сегодня персональным компьютером или имеет мобильный телефон новейших модификаций. И тогда многие пользователи совершают «серфинг по информационным потокам». Что же современный человек пытается найти в этих информационных потоках? Очевидно, что однозначный ответ на поставленный вопрос не лежит на поверхности, он кроется где-то в глубинах нашего современного бытия. Приходится учитывать весьма важное обстоятельство, а именно, весь опыт современности свидетельствует о всевозрастающем и повсеместном воздействии науки и техники на нашу повседневную жизнь. Отсюда вполне закономерно, что значительное большинство наших современников, в очень короткий промежуток времени, попало в ситуацию новой неожиданной реальности, требующей объяснения новых смыслов.

Появление новой реальности, прежде всего, можно увидеть в том, что наряду с привычными образами настоящего, привычными потому, что воспринимаются как подлинная реальность, как данность мира, как некий ряд событий, к которым мы причастны, возникла новая реальность, – иллюзорно-фантастическая, иными словами, вымышленная. В связи со сказанным, можно провести известную параллель. В свое время, на рубеже 1920-30-х годов Хосе Ортега-и-Гассет писал о «восстании масс», о явлении, неожиданно ставшем повсеместной европейской реальностью, а сегодня уже приходится писать о «восстании новой реальности», о возникновении окружающего нас мира иллюзорно-фантастического бытия. Эта реальность обрушивается на нас со страниц множества популярных книг, образов кинематографа, в лучшем случае, а чаще всего с различных телевизионных каналов или youtube каналов. Если же говорить о более частных вещах, то здесь уместно вспомнить и о виртуальных мирах, – о жанре интернет-сообществ, представители которых, формируют среду посредством компьютерных моделей. Будучи активными участниками этой среды, коммуниканты взаимодействуют друг с другом, как пользуясь заранее созданными компьютерными объектами, так и самостоятельно создавая их. Актуальной проблемой, которая сопутствует создателям виртуального мира, состоит в том, что они сами должны описать этот мир, сформулировать правила его развертывания, его природу, его обитателей. Как показывает нынешний опыт, – возможностей здесь много.

Но почему создаются иллюзорно-фантастическая и виртуальная реальности? В первом измерении здесь возможны два ответа. Во-первых, это происходит от неудовлетворенности реалиями окружающего. Несомненно, значительная, если не преобладающая, часть сообщества недовольна происходящим, и по возможности склонна не воспринимать реальный мир с его нормами и законами, с его моралью и ценностями. Но и создавая виртуальный мир, эти люди привносят в него ту же несправедливость и аморальность, параллельно создавая супергероя, наделяя его теми качествами, которые ими воспринимаются как нормальные. Здесь можно вспомнить тех философов древности и Нового времени, которые говорили о создателях религий, приписывавших богам человеческие качества. Во-вторых, некоторые из сильных мира сего, понимают, что сохранение их политической, финансовой, концептуально-законодательной и медийной власти зависит не только от наличных властных полномочий (армия, полиция, службы

безопасности и разведки), но и от того, в какой степени удастся максимально отвлечь людей от анализа и оценок существующего порядка вещей. Собственно, оба эти направления, как уход от социально-экономической реальности, так и отвлечение от существующих проблем в обществе, и стимулируют возрастающий интерес к образам нового кинематографа. На телевидении своя специфика фантастического мира, приобретшая форму многочисленных ток-шоу с участием политических деятелей, аналитиков, консультантов, политехнологов и представителей массмедиа.

Иллюзорно-фантастическая реальность, немислимых ранее иначе как образы сновидений, неожиданно поглощают привычный для нас мир, становясь новым миром. И люди начинают воспринимать этот мир, радуясь успехам его героев, огорчаясь их неудачами. Но сомнения относительно достоверности этого мира все-таки никуда не делись. Поэтому столь же привычным в нашем обращении неожиданно стало это вездесущее «как бы».

Весьма своеобразную картину иллюзорно-фантастического бытия мы наблюдаем сегодня, читая произведения популярных писателей и просматривая фильмы многих культовых кинорежиссеров. Нельзя сказать, что сюжеты нынешних фантастических произведений сильно оторвались от научных достижений и представлений. Генная инженерия, биотехнологии, достижения в области робототехники и информатики, повальная компьютеризация и широкое распространение Интернета дали более чем обильную пищу для творцов многочисленных триллеров. Осознание временности и бренности нашего мира, гипертрофировано сценаристами и предстает перед зрителем в образах локальных и глобальных катаклизмов, эсхатологических сюжетах, в образах химер, монстров в многочисленных триллерах, особенно в тех, где культивируются страх и ужас от непредвиденного и неотвратимого ирреального.

В этой ситуации вполне закономерно поставить вопрос о том, где же находится подлинная наша родина. Вопрос не новый, его ставил Мартин Хайдеггер еще в 1955 году [1, с. 102–111]. Уже тогда радио, кино и телевидение («иллюстрированная газета») представляли, по мнению философа, пошлое, воображаемое царство, пытающееся заменить мир. Уже тогда стало заметно как «...современные средства информации ежечасно стимулируют человека, наступают на него и гонят его» [1; 105-106], уводя от привычного мира пашен, обычаев, преданий родного мира. М. Хайдеггер увидел, что нашему веку грозит утрата корней, происходящая из самого духа века, названного атомным. В такой ситуации грядущие изменения трудно предвидеть, но очевидно: «Во всех сферах своего бытия человек будет окружен все более плотно силами техники» [1, с. 107].

Исторический ход атомного века или техногенной цивилизации затормозить нельзя, а посему проблема в том, сможет ли человек противостоять власти техники, неизмеримо превосходящей его силы. Хайдеггер видит выход: будущее коренение человека возможно на пути размышления, осмысляющего мышления. Понятно, что мы уже не сможем жить, не используя достижений науки и техники, но важно, чтобы они не вторглись в нашу сущность: «Мы можем сказать «да» неизбежному использованию технических средств и одновременно сказать «нет», поскольку мы запретим им затребовать нас и таким образом извращать, сбивать с толку и опустошать нашу сущность» [1, с. 109]. «Отрешенность от вещей», – вот что может вернуть нам родину, полагал Мартин Хайдеггер. В разное время и в разном контексте об этом говорили Сиддхартха Гаутама (непривязанность к вещам), Иисус Христос («блаженны нищие духом»), Мейстер Экхарт (не мешать естественному течению вещей, предаться Богу).

То, что Мартин Хайдеггер объясняет как «утрату родины», можно объяснить как утрату представления о реальности. Того представления реальности, которая до самого последнего времени была дана нашим глазам, которая есть действительность и сегодня остается для нас таковой, если мы смотрим на неё непосредственно. В такой потере нет ничего удивительного, потому что мы не знаем что такое реальность, потому что мы ее

потеряли. Но мы грезим о ней, потому что ее сущность нам неведома, так как наша жизнь стала во многом ирреальной, потому что значительной частью нашего естества мы погружены в мир частью фантастический, частью мистико-иллюзорный. Угасло эстетическое восприятие, формируемое тесной связью с миром природным, а высшей реальностью стала белиберда, мир ирреального.

Литература

1. Хайдеггер М. Отрешенность // Мартин Хайдеггер. Разговор на проселочной дороге. – М.: Высшая школа, 1991. – С. 102-111.

ПИТАННЯ ДИНАСТИЧНОГО ПРИНЦИПУ ТА ПРОФЕСІЯ ВЧИТЕЛЯ. ВІДНОВЛЮЮЧИ ЗАБУТІ ПОСТАТІ: ВЧИТЕЛЬ ВЕРМЕНИЧ ІВАН ГРИГОРОВИЧ

(до сторіччя Кременчуцьких учительського та педагогічного інститутів)

Годзь Н.Б.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

***

Когось іще бентежить ранок
Комусь журба до кави йде
А десь бентега у вікно як дощ
Стучить, стучить та краплі лле
Щось шкода, промайнуло,
Як листячко осіннє угорі,
Але емоції такі,
То ще не сум, повір мені!
Хай буде все в житті до місця:
І сонечко, і вірюган,
І смуток, і цілунок щирий, чистий,
Бо це життя, воно іде
Тримай його,
Бо інший вже віддав...

Наталія Годзь, Харків, Україна 09.10.2021 р.

Так склалося, що у цьому році у Кременчуці святково відзначатимуть сторіччя двох вищих педагогічних закладів, які існували у 20–30 роки минулого сторіччя. Кременчуцький краєзнавчий музей і Кременчуцький національний університет ведуть активний пошук та збір матеріалів з історії вищої школи Кременчука в зв'язку з наближенням 100-річчя з часу заснування в місті першого вищого навчального закладу - Кременчуцьких вищих педагогічних курсів, що відбулося 15 вересня 1921 р. Цим питанням окрім того присвячено дослідження Лушакової А.М. (канд. мистецтвознавства), Шепетовського Б. (краєзнавець м. Рішон-ле-Ціон, Ізраїль) та краєзнавець Пацовський Р.В. Оскільки джерела пишуть про той факт, що структура навчання навіть на початок післяжовтневої революції відрізнялася від російської в Україні, відповідно, то Базовою Школою оголошувалася Трудова Семирічка. Враховуючи великі трансформації в освіті тих років на той час катастрофічно почало не вистачати вчительських кадрів, тому, як пишуть дослідники було запропоновано з 1920 року перетворити педагогічні технікуми та вчительські семінарії у трьох річні педагогічні курси. Вони зіграли значну роль у становленні педагогічного та гуманітарної освіти в Україні. Як пишуть дослідники на їх

базі виникли Сумський державний педагогічний інститут імені А.С.Макаренка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Хмельницька гуманітарно- педагогічна академія, Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченко та інші. В самому Кременчуці у 1920 році створюється перший світський заклад – Кременчуцькі вищі трьох річні педагогічні курси з українською мовою викладання, які зайняли місце ієшиви «Томхей Тмімім» [1, 2]. Краєзнавець Р.В. Пацовський вносить також інформацію про роботу цих закладів, наводячи ще фото та імена викладачів [3]. Унікальність Кременчука полягає в тому, що він паралельно мав два вищих педагогічних заклади – Учительський інститут та Педагогічний інститут, які проводили навчання та підвищення кваліфікації вчителів. Маючи у родині низку вчителів (династія на цей час складає по одній гілці (Ємець) – 6 поколінь, по іншій лінії (Верменич) – 3 покоління, досить цікаво було виявити у себе фото та справки, які засвідчують, наприклад, що власний дід автора статті підвищував кваліфікацію у Педагогічному інституті, а навчався та отримав Вищу освіту у Учительському інституті [4]. Постійно проходила підвищення кваліфікації і бабуся Ємець Тетяна Захарівна, вчителька початкових класів.

Верменич Іван Григорович
(26.05.1900 р. – 8.06.1945 р.)

Друга дружина (перша померла від сухот, також була вчителькою) – Ємець Тетяна Захарівна
(31 (17 за ст.ст.).01.1907 (4?) – 07.09.1989 р.)

Дід мій, Верменич Іван Григорович народився у 1900 р. в містечку Градіжськ, 26 травня. Його батько – Верменич Григорій Антонович, мати – Верменич Дарія Іванівна (1860 р.н.). У родині було чотири сини (Михайло, мій дід Іван був третьою дитиною, ще були Кирило, Костянтин) та донька Ольга – друга дитина в родині. Прадід Григорій Антонович майстрував взуття, чим й годував усю родину. Всі сини були вивчені, окрім доньки, яку чомусь її мати не віддавала вчитися (тому, коли вона сама виросла тоді вже вивчила абсолютно всіх своїх дітей, оскільки хоч таким чином жагу до знання зуміла задовільнити).

Пригадуючи родинні історії, можемо сказати, що дід Верменич Іван по-перше мав риси лідера з дитинства та мав нахил до споглядання та вивчення природи (на разі й

людської) завдяки таким рисам характеру мав неабияку схильність до створення комічних ситуацій та пригод разом з однолітками, а прадід був дуже терплячим й в міру толерантним, та коли жарти переходили межу, прадід Григорій Антонович як деміург таки вносив рівновагу у бешкети синів. Родина мирно жила серед мешканців Градіжську, який на той час мав великі громади серед яких було багато українців, євреїв, тощо. На фото нижче представлено, як ми розуміємо випуск Градіжської чи то школи, чи то духовного училища – це 1915 рік. Дід стоїть крайній справа. Фото має сумну історію. У Градіжській гімназії у наші роки є ціле фото з обличчями усіх вихованців та викладачів. На нашому фото під час арештів діда, моя бабуся, Ємець Тетяна Захарівна аби врятувати священників вирвала з фото, як могла зображення їх обличчя, аби захистити їх таким чином від арештів.

Вихованці Градіжського навчального закладу – 1915 р.
Дід стоїть у сірій рубашці крайній справа, верхній ряд

Як вдалося відновити інформацію, дід з 1920 по 1927 роки працював полковим вчителем в 5 артилерійському дивізіоні і 21 артилерійському полку. За цей же час від одружився на Ганні Петрівні (у дівоцтві Трет'яковій) та в них народилися доньки Лариса (1924 р.) та Зоя (1927 р.). Коли вже перейшли вони працювати у школу, Ганна Петрівна помирає від сухот у 28 років, залишивши двох сиріт, меншій було трохи більше двох рочків. Через певний час дід одружується на моїй бабусі, Ємець Тетяні Захарівні (також вчительці, як і перша дружина) і в них народжуються ще дві дочки – Леся (1934 р.) та Ольга (1938 р.), разом вони виховують усіх дітей. За цей час за традицією тих років було багато переїздів з школи в школу. Вчителі тоді жили прямо при школах. Дідусь викладав географію, біологію, тощо. Бабуся вчителювала у молодших класах.. Дід єдиним задоволенням та відпочинком від важкої праці мав мисливство. У нього була рушниця і він тримав мисливських собак навіть імена збереглися у родинній пам'яті – Дельта та Демон. Що цікаво, у 1930 роки навіть паспорти були на цих собак і в них марки про сплату податків. За цей час дід вступив у Учительський інститут та закінчив його, був тричі арештований (перший раз за те, що діти обвели газету до 15 річниці Жовтневої

революції жовтим та синім олівцями – забрали як націоналіста і випустили лише через півроку, а донос на нього тоді написали сторож та завгосп школи, які зуміли в свій час поцупити з школи гардини та скло. На чому були й виявлені моїм дідом, який примусив їх все повернути до школи, та жаліючи їх малих дітей ходу справі не дав. Він не дав, а ці два антигероя лише й чекали часу й приводу. У 1936 р. був перший арешт, та його виправдали й випустили. Потім «переплутали» й взяли замість іншої людини – випустили, потім знов поклеп – випустили. Але вже у 1944 р. з арешту він не повернувся додому.

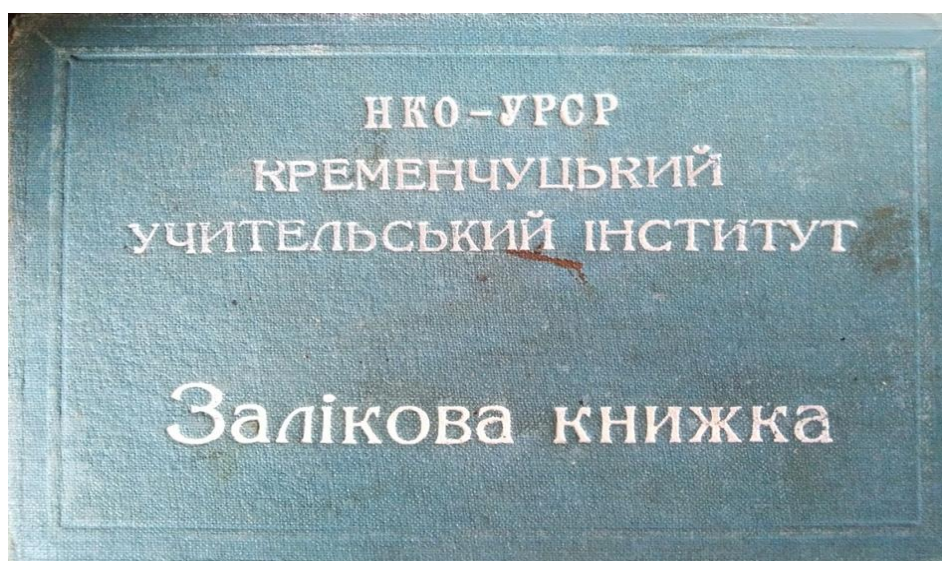
Незважаючи на втрати та ризик, серед документів вдалося окрім фото зберегти свідоцтво про смерть, яке буквально вибила з ризиком для життя його дочка Верменич Зоя Іванівна (друга прийомна донька моєї бабусі) де причина смерті вказана як «падение сердечной деятельности» а смерть зазначена у 8.06.1945 р. без місця смерті. Тепер ми вже знаємо, що це був КАРлаг. Справка ця видана у Брянську, Бежицьким районним ЗАГСом Брянської обл. 27.11.1956 р. Старша прийомна донька моєї бабусі Лариса Іванівна яка була червоноармійцем, пішла добровольцем на фронт у 1941 році, підмінивши дату народження – їй насправді було лише 15 років 11 місяців. Вона пройшла пекло, оскільки воювала на передовій телефоністкою, усю Другу Світову як ми зазначили, вона пройшла на передовій, стала орденоносицею (1944 та 1945 рр.) – це орден Червоної Зірки та дві медалі (За бойові заслуги та За відвагу), а після війни намагалася захистити честь батька й вступила до Харківського Юридичного вивчитися на адвоката, та за доносом живих родичів померлої рідної матері вимушена була написати за день до дати поданого доносу заяву про відрахування за «власним бажанням» і зникнути з міста. Так її мрія стати адвокатом та відновити правду про батька і не здійснилася, але вона пізніше стала депутатом м. Бежиці, що враховуючи сімейну трагедію неможливо собі уявити. По собі залишила багато добрих справ. Оскільки фото Верменича Івана Григоровича було поділено у свій час поміж дочками, ми вже багато чого не зможемо ніколи відновити. Нема чудового фото, на якому він біля плуга проводить урок для учнів ... На той час він намагався викласти для учнів і теорію, і практику застосовуючи всі новітні технології, які були доступні для села та учнів шкіл.

Дід Верменич Іван Григорович – фото приблизно 1927 р. він був з 1920 р. по 1927 полковим вчителем в 5 артилерійському дивізіоні і 21 артилерійському полку

Серед інших документів, які нам повернули з архіву СБУ у Полтавській області на мого рідного діда Верменича Івана Григоровича ми маємо наступне: Довідка видана Недогарською 7-річною школою Колгоспоної молоді (?) 09.1936 р. №1/3 що він у 1927–28, 1928–29, 1929–30 навчальних роках виконував обов'язки завідувача Недогарської школи, а 1932–33 виконував обов'язки директора школи (завірено нотаріатом семенівки 1941 р.18.06). Довідка про те, що він працював завідувачем Максимівської неповної школи Градижського району з 1.09.1930 р. по 1.09 1931р. (1941.07.18 засвідчено вірність копії у Семенівській нотаріальній конторі), Довідка з Шувалівської (Шуталівська?) неповна школа (7-річна на печатці написано) градижського р-ну Харківської області що працював на посаді викладач старших класів з 18 серпня(?) 1932 до 1 січня 1936 року підписана секретарем школи, (також засвідчена семенівським нотаріусом), довідка яка дана була йому як помзаву Недогарської 7-мі річної Школи Колгоспної Молоді Градижського району Харківської області 15 лютого 1933 р., с. Недогарки що дійсно працює на посаді завідувача учбової частини та викладає хімію та біологію (містика, ще не знаючи долю діда я сама вибрала фах вчителя біології та хімії!), Довідка що учитель Верменич Іван Григорович з 01 січня 1937 р. по 1 вересня 1937 року працював викладачем біології й мови в Морозівській НСШ Градижського району Харківа (значить ще було таке поділення на області) за 17.06.37 року видано (завірено також Семенівською нотаріальною конторою у 1941 році 18.06). Довідка з Пронозівської Неповної Середньої школи Градижського району Харківської області за 13.02.39 року № 1/7 яка засвідчує, що він працював на посаді вчителя з 1.10 1936 по 1.09.1938 рр. (також засвідчено в Семенівській нотаріальній конторі 1941 р. 18.06). Довідка з Очереткуватівської неповної середньої школи Семенівського району від 20.06.1941 року яка засвідчувала що він працював на посаді завуча з листопада місяця 1938р. «по цей час», тобто 20.06.1941 р. й видана «для одержання пашпорта». Членський білет «Союза обществ Красного креста и красного полумесяца СССР №26 15 IX 1944 р. Видано Градижським РКК Предрайкомом «Красного Креста (Красного полумесяца)» А. Покунінім (всі чотири квартали 1944 року було сплачено. Посвідчення Н.К.Щ Кременчуцький Педагогічний Інститут від 28.7.1934 р. №2–8 що пред'явник цього посвідчення тов. Верменич Іван Григорович прослухав місячні курси підвищення кваліфікації учителя без закінченої вищої освіти за фахом біолог (але він закінчив інститут, залікова книжка тому є підтвердженням, навіть склав іспити державні, але на мав грошей на костюм й тому не поїхав отримати диплом).

Маємо залікову книжку діда з Кременчуцького учительського інституту (відділ підвищення кваліфікації вчителів) №545 що він вступив восени 1937 року навчатися книжка видана 23 квітня 1938 року.

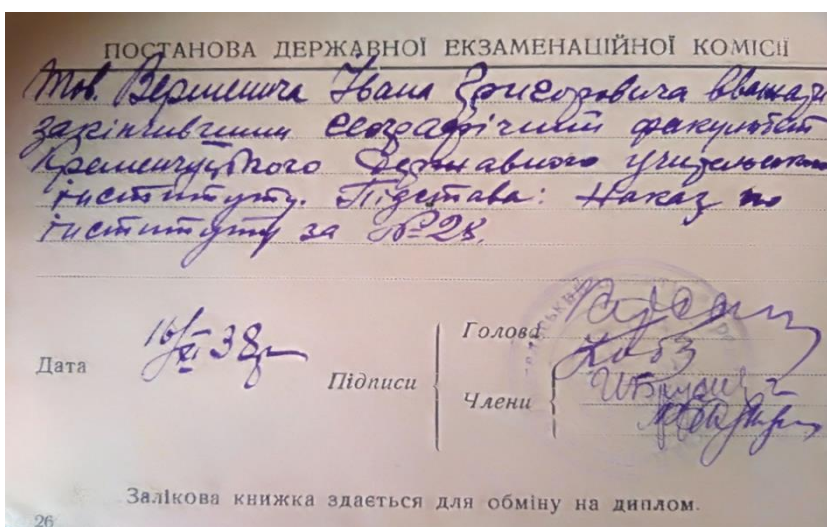
Обкладинка залікової книжки

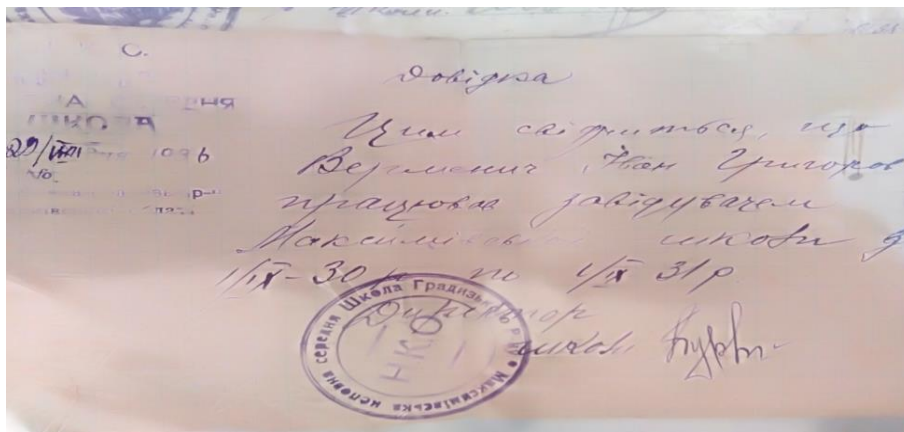
Зворотній бік обкладинки залікової книжки

Перша сторінка залікової книжки

Остання сторінка залікової книжки Верменича Івана Григоровича про закінчення інституту, диплом він не встиг отримати ...

Довідки про його вчителювання ...

Маємо ще фото де зліва – направо: Дідусь, Верменич Іван Григорович, бабуся – Смець Тетяна Захарівна та ще двоє невідомих вчителів.

Ще є ряд довідок, які цікаві й як приклад печаток та штампів й діловодства загалом у ті часи. Нижче ми наводимо з залікової книжки інформацію про навчання та прізвища викладачів. Відповідно до інформації, яку ми маємо завдяки Р. Пацовському та А.М. Лушаківій склад викладачів вже у Верменича Івана Григоровича був кардинально інший. Дуже багато було проведено репресій на той час і знищувалися найкращі спеціалісти у педагогіці також. За перший семестр – іспити – Геологія й мінералогія (викладач Чевердинський) – 22.7 – відм., фізгеографія, загальне землезнавство – Шор – 8.7. – відм., заліки – Геологія і мінералогія – 22.7.38 9. Чевердинський), фізгеографія і загальне землезнавство – Шор. 14.7.2 семестр 37–38 навчального року Педагогіка – відм. 19.7.38, викл. – Кобзар, Картознавство з основами топографії – відм. Шор 13.7; залік – Картознавство з основами топографії – Шор 13.7; Другий курс, 3 семестр – фізгеографія СРСР – Москальов – відм. 26.3. 38; фізгеографія кап. світу – Москальов – відм. 26.3. 38 р., Економгеографія кап. світу – задов. 23.2 (?) 38р.; 4 семестр навчального року 38–39: діамат і матмат Попфоусиев(?) – задов. 23.10. 38, Економгеографія СРСР та УСРР Москальов (?) – задов. 14, 8., методика географії Шор (?) – відм. 7.7. 38 р., Державні іспити – Фізгеографія част світу – 28 жовтня 1938 р. добре; Фізгеографія СРСР 4 листопада 1938р. – добре, Педагогіка 15 листопада 1938 р. Відмінно. Постанова державної екзаменаційної комісії «тов. Верменича Івана Григоровича вважати закінчившим географічний факультет Кременчуцького державного учительського інституту. Підстава: Наказ по інституту за № 28». 16.11.1938 р. 4 підписи комісії. Свідоцтво про хворобу за № 940/5043 від 17.08. 1944 р. Комісії гарнізонного госпіталю №3916 Красноармеєць. Срочник–сверхсрочник. Прийнято до армії Градіжським РВК, Рост знаємо що за 180–190, вага написано у документі – 67,7 кг (це надто худа людина була як на нашу думку). Безпартійний, хворів з 1935 р., загострення шлунка та підшлункової були двічі на рік, а болі поновлювалися кожні 2 місяці, лікувався у госпіталі №3916 з 16.6.1944 по 24.8.1944 рр. й на підставі НКО СРСР 1942 р. №336 був визнаним негодним до служби з пересвідченням через шість місяців. Підписано копію у Градіжському райвоенкоматі 4.9.1944 р. Тобто був білобілетчиком. Документи за 5.10.1944 (посвідчення) «Укрпїорзплодоовощь» (нечітко назва написана) та справка за 15.12.1944 рік, що він працює в Градіжській Райзаготконторі Укр що він дійсно являється завідуючим Броварським заготпунктом Градіжської РЗК торчплодоовощь на посаді завідуючого відділом заготовок та переробки плодоовочів по Броварському заготпункту. Арештували діда в ніч на 1.12.1944 року й моя мати, Ольга Іванівна досі пам'ятає голоси тих, хто прийшов арештовувати: «Верменич Іван Григорьевич здесь живе?», а перед цим «забігла» сусідка «позичити солі», й фразу батька до дружини: «Ой, Таню, а це вже погано», й останнє, що сказав, сідаючи на підводу дід родині: «Як буду живий, то повернуся», хоча у справі видно що почали його знищення раніше, бо його справу почали фабрикувати до арешту за декілька місяців, й писали що він «скривається» хоча дід працював у сусідньому селі й тільки повернувся з армії (на відміну від «організаторів» які ніде не служили). Ознайомлення з справою дало зрозуміти весь механізм доносу та її «деміургів», поставило багато запитань, розкривало цинічність усе серце та змусило знов зціпити зуби, піднятися й іти далі тим шляхом, яким вчили завжди іти у родині – правдивим. У матеріалах Особової справи (Полт. СБУ) від 28.2.1945 р. начальнику УННГБ по Полтавській області подполковнику Г/Б тов. Чернецькому (там ще штамп червоний стоїть 312, 5.3.1945 р.) След. «Дело по обвинению» Верменич І.Г. за ст. 54–1 «а» було повернуто на дослідження за наступними пунктами – проведено поверхнево, «нецелеустремленно» (слова –то які). Показання свідків розпливчасті й до кінця не досліджені. Й пропонується декілька пунктів: 1. Додаткові допроси «свідків» та вияснити де був головний організатор справи при німцях який там же залишився, й пропонується нові очні ставки (що так й не було виявлено та наче спеціально оминуте); 2. Виявляється, що основний організатор доносу працював при німцях директором школи – й рекомендується «поточнити дати» праці цієї особи; 3. Пропонувалося вияснити коли та де арештовувався мій дід німецькими каральними органами й чи не через те, дружина

його збирала на захист підписи (дяка органам – бо саме цей пункт у першу чергу захистив родину всю від заслання або розстрілу, бо попервах писалося й на бабусю у доносах «свідків» й молодий мл. лейтенант семенівського відділення НКВД, що відкрив справу писав досить «творчо» у цьому напрямку), 4. Засвідчити підписи на справі доносу (де ж вони той донос німецький знайшли?) але дяка за «необхідність участі Прокурора», от якби діду та іншим звинувачуванім ще й адвоката давали право брати на захист! 5. Дід був взятий 1.12.1944 р., слідство завершили 21.1.1945 р. (просто «ударники» якісь), а у Прокуратуру доставлено «лише» 25.2.1945. Зробити це запропоновано аж за 10 днів. Підписано пом. Военпрокурора ХВС ПО СПЕЦДЕЛАМ Полтавської обл. майор юстиції Бойко. Залишається ще багато запитань, слід провести багато роботи. З анкети у справі діда бачимо ще арешт у 1937 (про нього знали) – за яким «освободжен за прекращением дела» – його учні у школі обвели газету жовтим та синім олівцями до 15 річниці Жовтня (й там фігурували ті ж двоє працівників у доносчиках, одного точно видно потім по справі дід спіймав на грабунку скла та гардин у школі, в якій він працював на той момент). Зникли з архівів як ця попередня справа, так й ще дві, де його також виправдовували. Невідомими у біографії діда є лише роки приблизно з 1917 по 1920. Життя яскравої, сильної та безумовно цікавої і вольової, розумної людини, якого як й багато інших у ті роки знищили підступні «друзі», за якими й ворогів не потрібно мати. На сьогодні маємо Рішення Національної комісії з реабілітації від 1 серпня 2019 р., м. Київ за яким Визнано Верменича Івана Григоровича реабілітованим повністю та висновок Національної комісії з реабілітації про визнання реабілітованою особи, репресованої за рішенням іншого репресивного органу (електронна адреса, режим доступу: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/reabilitaciya/rishennya-nacionalnoyi-komisiyi-z-reabilitaciyi>). Дивовижно, але силу бабусі та її мужність, кохання я відчула, коли читала справу діда. Не відступилася, не зрадила, не боялася, захищала та шукала справедливості. Не у всіх чоловіків в житті зустрічаються такі дружини! Додамо, що у мережі «Фейсбук» мене знайшов Демченко Петро Дмитрович (який був директором Пронозівської середньої школи з 1987 року по 2000 р.). п. Демченко розповів також, що його сестра Марфа Дмитрівна Пашкова була ученицею мого діда, Верменича Івана Григоровича, й пам'ятала його викладання – для нашої родини це були незабутні враження. Дивовижно, що вчителів пам'ятають з 1930 років! Та лише пам'ятають, боротися та правду шукати доведеться важким шляхом залишившимся у живих родичам. Це велика проблема – в нас немає достатньої кількості фахівців і у багатьох репресованих взагалі нема родичів і хто відновить тепер розгляд їх справ?

Дочки Верменича Івана Григоровича:

Лариса Іванівна: у II Світову з 1941 по 1945 рр. була на передовій, телефоністка, орденноносець, після війни депутат міськради;

Зоя Іванівна: вивчилася й усе життя працювала на Півночі;

Леся Іванівна: інженер, у 1950 рр. приймала участь у піднятті Цілини (і навіть не знала, що поряд десь поховано її батька – яка жорстока доля);

Ольга Іванівна: закінчила V технічне училище, співала у хорі Трудових Резервів (під кер. З.Д. Заграничного) – меццо сопрано (у цьому хорі навчалася всесвітньо відома прима Є. Мірошніченко), потім несла строкову службу у лавах Радянської армії – радист військ ПВО. Закінчила педагогічний інститут імені Г.С. Сковороди у м. Харків, 35 років пропрацювала у школах вчителем початкових класів та трудового навчання і малювання.

Ємець Тетяна Захарівна після війни вже у школах не працювала, кар'єра її була знищена статусом «Дружини Ворога Народу». Але вона вивчила та підняла усіх дітей. До самої смерті всі чотири дочки вже маючи власні сім'ї були поряд з мачухою та матір'ю.

© Фотоматеріали є інтелектуальною власністю докт. філос. наук, проф. каф. філософії НТУ «ХП» Годзь Н.Б. і можуть передруковуватися лише з її згоди

Література

1. Лушакова А.Н. Исчезнувший институт (Штрихи к истории первого высшего учебного заведения Кременчуга // Кременчуцький край у контексті історії України. ІV Регіональна науково-практична конференція. 24-25 листопада 2013 р. – Кременчук, 2013 – С. 160-171.
2. Лушакова А.Н., Шепетовський Б.Я. "Многоликие судьбы одного кременчугского здания" // Историчні, культурні та соціально-економічні аспекти регіонального розвитку. І Всеукраїнська науково-практична конференція. 19-20 листопада 2015 року. – Кременчук, 2015. Електронний ресурс, режим доступу: <https://okrain.net.ua/article/read/mnogolikiie-sudby-odnogo-kremenchugskogo-zdaniya.html>.
3. Пацовський Р.В. Електронний ресурс, режим доступу: https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fkremenhhistory.org.ua%2Fvypuskniki-1935-goda-kremenchugskogo-pedinstituta%2F%3Ffbclid%3DIwAR0NiF1EHeHN11KvvJdfTqcmzLTLpNFTYzWBhFAybA5Ueogqo82d2ETLp14&h=AT2VLN2nasgkZITX-plffaod9UTUzkFqy_rMI0FsDXSh_FEHGQHJCwISmE4UNIOSdk05aynAyvBFnc9X-rmqLv22ZdZqlzS3tS-btqK7YkoU3mh6wj9XQA7Z0YCF_eiRIUBNdQ.
4. Матеріали особистого сімейного архіву родини вчителів Ємець-Верменич-Годзь.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО МЛИНАРСТВА В КОЗАЦЬКУ ДОБУ

Євсєєв С.Є., Тодріна І.В.

*Громадська організація «Науково-дослідний інститут українознавства та козацтва»
м. Харків, Україна*

Українське козацтво зробило вагомий внесок не тільки у вітчизняну духовну, а й в матеріальну культуру, культуру організації сільськогосподарського виробництва. Значною мірою це стосується і розвитку млинарства – однієї з провідних галузей переробки сільськогосподарської продукції того часу, яка забезпечувала населення одним з основних продуктів харчування – борошном.

Водяні млини з'явилися на теренах України раніше від вітряків. Відомості про них містяться в історичних джерелах, датованих серединою XIII століття. Починаючи з цього часу вони відіграють важливу роль у системі господарювання, стають стабільним джерелом прибутку для підприємливих мірошників. Найбільш інтенсивний розвиток будівництва водяних млинів припадає на першу половину XIX століття. В той час на українських землях функціонувало щонайменше 10 тисяч таких борошномельнь.

Історія водяного млина надзвичайно давня. Перші водяні колеса, які слугували механізмом для підняття води в зрошувальні канали і являли собою найпростіші гідравлічні двигуни, почали застосовувати ще у III тисячолітті до нашої ери. Ця технологія з'явилася одночасно в Єгипті, Китаї та Індії. І розвивалась як альтернатива використанню тягової сили худоби або людей. Традиційний водяний млин, який використовувався за своїм безпосереднім призначенням – розтирав зерно на борошно, вперше спорудили в стародавньому Римі. Саме звідти й розпочалося його поширення Європою.

В козацьку добу в Україні було два типи водяних млинів – стаціонарні (гребляні) та наплавні. Останні базувалися лише на великих річках, зокрема, Дніпрі, Десні, Дністрі, Сіверському Донці, Сеймі, Ворсклі. Основою, на яку встановлювали саму конструкцію такого млина, були човни (баржі). У разі потреби вони могли переміщуватися річкою. Мандруючи від села до села, «мобільні борошномельні» мали змогу обслуговувати потреби цілого регіону.

Незважаючи на всі переваги наплавних млинів, більшого поширення на українських землях в період козаччини набули млини стаціонарні. Це, в першу чергу,

пов'язано з географічними особливостями території, зокрема, значною кількістю невеликих та неглибоких річок, в тому числі і на Слобожанщині.

Для спорудження стаціонарного млина обирали таке місце, де б на річці чи потоці можна було зробити греблю й подавати воду до вертикального колеса – привода, закріпленого на горизонтально встановленому валі. Коли колесо оберталося, обертався й вал та запускав у рух через систему передач процес помолу зерна. Залежно від системи привода, тобто подачі води до колеса, млини поділялися на пристрої з верхнім і нижнім боєм. Спочатку українці познайомилися з так званими нижньобійними (підсубійними) млинами, які встановлювали безпосередньо у річковому потоці. У цих конструкціях колесо-привід оберталося під тиском течії і обслуговувало лише жорна. Враховуючи низький коефіцієнт корисної дії, таке колесо намагалися зробити якомога ширшим. У XVII столітті з'являються й більш досконалі типи пристроїв, поряд з архаїчними нижньобійними колами ширяться верхньобійні або, як їх ще називали, наливні. Ефективність такого кола була значно вищою, аніж попереднього. Привід тепер приводивсь у дію водою, яка по жолобах подавалась зверху й спадала на лопаті-ковші. Далі принцип дії механізму однаковий для всіх типів водяних млинів: закріплене на другому кінці вала палешне колесо, по ободу якого розміщені кулачки (дерев'яні зуби), надає рух веретену, зачіпаючи кулачками цівки баклуші, закріпленої на вертикальному металевому стрижні. З рухом вертикального вала обертається верхнє жорно. Спідній камінь не рухався. Над жорнами встановлювали кіш для зерна, а борошно висипалось у спеціальний відсік. Весь механізм встановлювали на невисокому помості. Важливою деталлю млинарської системи була закрутка, за допомогою якої звужували або розширювали отвір у барабані залежно від того, дрібно чи більш крупно мололи зерно. Помелене зерно висипалося в ящик, а з нього у мішки.

Конструктивно-технічне й архітектурне вирішення будівель водяних млинів відповідало тим традиційними способами народного будівництва, які були поширені у тій чи іншій місцевості. Відповідно до них, корпус млина міг мати зрубну або каркасну конструкцію, значно рідше – муровану. Так, в українських Карпатах, а також на Бойківщині й Гуцульщині, найбільш поширеними були зрувні будівлі водяних млинів. На Поділлі, Наддніпрянщині та Полтавщині – переважно каркасні. На Буковині – здебільшого з мурованими стінами. Матеріалами для покрівлі млина найчастіше слугували солома, гонт чи драниця. Інколи в будівлі, окрім приміщення для механізму, робили також житлову кімнату з піччю та двома віконцями. Там жив мірошник або ночували люди, очікуючи своєї черги молоти зерно.

На відміну від вітряків, водяні млини досить часто використовували в цілях далеких від первинного призначення. Вони не лише переробляли зерно на борошно і товкли просо. Їх переобладнували під майстерні для різного роду виробництва. Існують достовірні відомості, що млинарські споруди експлуатували як валюшні для ваяння сукна, тартаки для різання дров, цехи з виробництва паперу, козаки часто використовували млини як майстерні для виготовлення пороху.

Окремої уваги заслуговує історична гіпотеза, згідно з якою суперечка щодо водяних млинів спровокувала Національно-визвольну боротьбу під проводом Богдана Хмельницького. Справа в тому, що у XVII столітті млини були надзвичайно прибутковими підприємствами, тому за володіння ними велися справжні війни. Відомо, що у власності Хмельницького в Суботові було чотири рибні ставки. Млинів було також чотири – на кожній ставковій греблі. Є відомості, що спочатку польські шляхтичі забрали у майбутнього гетьмана один з млинів, а згодом у 1648 році урядник Даніель Чаплинський збройним наїздом захопив у нього увесь родинний маєток. Таким чином, зазіхання польських можновладців на власність чигиринського сотника та захоплення млина стали іскрою, від якої спалахнула війна.

Під час подальшого протистояння водяні млини відіграли не останню роль у перебігу війни. Так у Чигирині на Тясміні, навпроти Соборної церкви Петра і Павла

козаки спорудили водяний млин, який набув стратегічного для оборони гетьманської столиці значення. Конструкцію млина укріпили захисними спорудами та обладнали гарматами, перетворивши борошномельню на справжнісіньку фортецю. В період другого Чигиринського походу береги Тясмину з'єднувала млинова гребля довжиною 177 метрів і завширшки 5,3 метри, яка використовувалася і як міст, і як оборонний фортифікаційний об'єкт. Гребля підпирала значне за площею озеро-болото, утворене загатою Тясмину. Конструкція слугувала надійним захисним рубежем, що прикривав Замкову гору з північного сходу.

Слід також згадати про достатньо вороже ставлення східних слов'ян до нетрадиційного використання млинів. Так, інноваційне запровадження на водяних млинах паперового виробництва у кінці XVI століття супроводжувалося масовими бунтами й підпалами цих споруд. У народній уяві про природу і призначення борошномельних будівель, будь-яка їх переорієнтація сприймалася як сатанинський задум. І такі переконання панували аж до початку XIX століття.

Водяні млини збереглися аж до XX століття. Найбільше їх лишилося у місці наймасовішого поширення – на Західній Україні. Саме тут, ще у кінці XIX століття, існували млинарські гільдії. Тільки на території Закарпатської області функціонувало 803 водяних млини. Їх кількість почала стрімко зменшуватися з 30-х років минулого століття. За даними 1934-го року, в регіоні вже нараховувалося не більше чотирьох сотень споруд.

Таким чином, українське козацтво не тільки було і є феноменальним явищем у військовій історії нашої Незалежної держави. Вітчизняні лицарі значною мірою заклали підвалини для зростання економічної міцності батьківщини, розвиваючи млинарство.

СОЦІАЛЬНО-ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ

Кіпенський А. В., Пономарьов О. С.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і прикладними завданнями. Поколінню людей, яким випало жити і діяти на історичній межі тисячоліть, довелось бути свідками й безпосередніми учасниками дійсно кардинальних змін. Ці зміни відбуваються як в науково-технічній, так і в суспільно-політичній, соціально-економічній і духовно-культурній сферах. Вони істотно позначаються на змісті, характері та способі життя людей. На жаль, далеко не завжди цей вплив має позитивний характер. Дійсно, при досить високому рівні застосовуваних технологій, освіти та кваліфікації більшості населення сучасний стан життєвих цінностей людей, їхньої духовності і культури, їхньої відповідальності залишає бажати кращого.

Однією з причин ситуації, що склалася, слід вважати зменшення ознак інтелігентності у людей, навіть тих професій, які завжди були притаманні інтелігенції, пониження ролі інтелігенції у суспільстві та відповідальності за все, що відбувається навколо неї. Адже саме інтелігенція, як своєрідний і вкрай важливий соціальний феномен, визначальною мірою формує моральнісні норми, життєві цінності й духовну культуру соціуму та дійові механізми їх сприйняття й неухильного дотримання. Отже, сьогодні на рівень однієї з важливих і актуальних проблем педагогічної теорії й освітньої практики постає завдання з формування і цілеспрямованого розвитку інтелігенції, зростання рівня культури й інтелігентності суспільства.

Це завдання не просто важливе само по собі, а й безпосередньо пов'язане з необхідністю поглиблення наукових досліджень природи й сенсу феномену інтелігентності. Вкрай важливим аспектом цього завдання постають також практична розробка та впровадження ефективних шляхів, засобів та педагогічних технологій поєднання професійної підготовки студентства з прищепленням їм високої культури,

чітких світоглядних позицій, почуття своєї відповідальності за стан духовності й життєвих цінностей соціуму. Разом з тим, воно включає цілеспрямоване розширення кола людей, які за своїми особистісними рисами, якостями і характеристиками виступають справжніми інтелектуалами, посилення їх впливу на суспільство.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спираються автори, доцільно розпочати з відсутності однозначності трактування сенсу самого поняття інтелектуальності. Слово «інтелектуальність» було введено в ужиток російським письменником, критиком і істориком літератури, перекладачем П. Д. Боборикініним у 60-ті роки XIX сторіччя. З того часу сенс понять інтелектуальності та інтелектуальності неодноразово уточнювався. Дійсно, з одного боку, його часто прийнято розуміти як специфічний феномен, що характеризує стан і рівень розвитку соціокультурного простору й духовності певного суспільства. Наприклад, В. Д. Косенко розглядає сенс завдання з формування інтелектуальності як гармонійне поєднання духовного, чуттєвого та практичного буття людини [5]. Напевно, він найближче підходить до розв'язання порушеної нами проблеми, однак аналізує її дещо під іншим кутом зору. Крім того, він аналізує буття людини, тоді як наша робота присвячена буттєвим аспектам самого феномену інтелектуальності.

З іншого ж боку, сенс поняття інтелектуальності інколи розглядають як одну з важливих особистісних якостей певного індивіда. Прикладом може слугувати хоча б робота А. С. Білих, в якій інтелектуальність досліджується як професійна характеристика особистості майбутнього вчителя [2]. Дослідники здебільшого розглядають феномен інтелектуальності опосередковано, через її прояви в особистості інтелектуала, в його діяльності та поведінці. При цьому досить часто розглядається більш загальне поняття інтелектуальності. Так, Г. Панчук стверджує, що справжній інтелектуал живе заради любові до інших, що саме на це спрямовані всі його думки, почуття та дії. На її переконання, свідомість і воля таких інтелектуалів укріпили їхній дух, який віддзеркалюється у прекрасному [7].

Важливо підкреслити ту обставину, що, як зазначає ця дослідниця, інтелектуальною людиною можна назвати робітника, фермера, вчителя і представників інших професій. Епітетом «інтелектуальний» позначаємо не фах, а людські чесноти [там само]. В той же час, наведена нею теза суперечить визначенню поняття інтелектуальності, наведеного у філософському словнику соціальних термінів, де його сенс трактується як «соціальний прошарок суспільства, конгломерат людей, професійно зайнятих розумовою (здебільшого складною, висококваліфікованою, творчою) працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві» [9, с. 337–338].

Як достатньо критично, але цілком справедливо пише Н. В. Фунтікова, «у вітчизняній науці основна увага приділяється дослідженню історико-культурних витоків зародження інтелектуальності, її становлення та форм самовиявлення. Виявлення сутнісних ознак інтелектуальності, пошук шляхів відновлення інтелектуальності як впливового суспільного прошарку, визначення методологічних підходів вивчення інтелектуальності й інтелектуальності поки ще не здійснюються достатньо активно, що відповідало суспільній потребі в таких наукових розвідках». Дослідниця спеціально підкреслює при цьому, що «проблема виховання інтелектуальності у студентів вищих навчальних закладів також не стала предметом активних наукових досліджень у вітчизняній педагогічній науці» [10, с. 180].

Свого часу О. Ф. Лосєв розробив і запропонував специфічну «ідеологію інтелектуальності». Згідно з нею, вітчизняну інтелектуальність характеризувала сукупність таких шести властивостей: 1) загострене почуття соціальної справедливості; 2) розвинена совість; 3) етичний ідеалізм; 4) співчуття як загальний принцип ставлення до світу й до життя; 5) антиміщанство; 6) громадянськість. При цьому філософ чітко розмежував поняття інтелектуальності та інтелектуальності. На його переконання, інтелектуальність являє собою певну конструкцію, яка поєднує принципи можливих ідеальних варіантів розвитку людини, які ґрунтуються на інтересах загальнолюдського благоденства. Інтелектуальність ж

розуміється як частина суспільства, орієнтована на активну життєву позицію і по відношенню до соціального цілого, і до самої себе як суб'єкта соціальної творчості [6].

Важливого значення набуває системний аналіз характерних якостей, рис і особливостей інтелігенції як специфічного суспільного прошарку та її ідейних основ, який виконали А. Бичко та І. Бичко. Вони звертають увагу на те, що саме ці риси і якості формують розуміння феномену інтелігентності як особистісної якості. Автори пропонують оригінальну історико-філософську інтерпретацію сутності інтелігенції, аналізують характерні національні особливості української інтелігенції [1].

В одному з останніх досліджень в галузі інтелігентознавства визначено десять основних ознак інтелігента [8]. Автор цих ознак В. В. Тепікін – молодий учений, номінант Нобелівської премії миру (2021), відзначений у 2021 р. академічною медаллю Корнелльського університету (м. Ітака, штат Нью-Йорк, США). Ознаки інтелігенції, сформульовані В.В. Тепікіним, отримали в науковій літературі назву «ознаки по Тепікіну». За оцінкою Єльського університету (м. Нью-Гейвен, штат Коннектикут, США) В.В. Тепікін – один з засновників наукового напрямку «Теорія та історія інтелігенції».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, аналізу яких і присвячена дана стаття. В наявних публікаціях недостатньо чітко визначено глибинну сутність інтелігентності та не наведено результатів осмислення її онтологічного статусу як важливого суспільного явища.

Формулювання цілей статті. В цій роботі передбачається спробувати сформулювати сутність і основні смисли поняття інтелігентності й вивести на їхній основі та детально розкрити її соціально-онтологічний статус.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософський аналіз соціальних явищ допомагає не просто глибше й повніше їх розуміти, але й осмислювати закономірності їхнього генезису та еволюції. Результати цього осмислення дозволяють плідно використовувати отримані знання для гармонізації суспільних відносин й вибору раціональних варіантів суспільного розвитку. Ось чому соціальна філософія набуває сьогодні такого істотного значення й привертає увагу дослідників до її об'єкту і методів. Тим більше, що в складних і суперечливих умовах сьогодення відбуваються перегляд і переоцінка розуміння сутності й ролі багатьох соціальних явищ.

При цьому необхідно чітко усвідомлювати, що, як пише В. С. Грехнев, «об'єктом пізнання соціальної філософії є не увесь світ, універсум в його цілісності й безмежності змін природи, буття, мислення взагалі, але тільки суспільство, як спосіб і результат взаємодії людей одного з одним та з навколишнім світом». Філософ водночас підкреслює, що «об'єкт соціально-філософського пізнання – це дійсність суспільного життя, яка постійно змінюється, в єдності й розмаїтті всіх відносин людей, складно переплетених випадкових і закономірних причинних факторів і наслідків» [3, с. 6–7]. Одним з характерних проявів цієї дійсності виступає мінлива структура соціуму.

Саме мінливість його структури є характерним проявом буття самого соціуму та кожного з його структурних і функціональних елементів. Поряд з абстрактним поняттям буття як центральної категорії онтології, для більшої зручності інколи виокремлюють такі чотири основні сфери буття. До них відносять буття природи, буття суспільства, буття людини й буття її діяльності, в тому числі розумової. Певна умовність цього виокремлення є очевидною, оскільки всі ці сфери пов'язані між собою складною системою прямих і зворотних зв'язків, утворюючи системну цілісність.

Дійсно, буття людини відбувається у формі діяльності і здійснюється в природі і водночас в суспільстві. І це її буття досить непросто збагнути через істотну складність суспільства та приналежність людини відразу до різних етнічних, професійних, класових і станових, політичних, релігійних та інших спільнот. В загальній структурі будь-якого суспільства чільне місце посідає такий специфічний прошарок, як інтелігенція. Відносно невелика кількісна її частка в цій структурі поєднується з надзвичайно важливою якісною її роллю в забезпеченні нормальної життєдіяльності й розвитку цього суспільства, в

успішному здійсненні спільної діяльності людьми та їх спільнотами.

Саме інтелігенти як представники цього прошарку осмислюють, формують і затверджують в суспільній свідомості норми й вимоги стосовно культури й духовності, людяності й доброзичливості, толерантності й моральності, відповідальності й справедливості у взаємодії й міжособистісних взаємовідносинах між людьми та різними їх угрупованнями. Системні прояви цих рис і якостей і виступають феноменом інтелігентності. Її характерною ознакою є одночасна роль домінантної атрибутивної ознаки як індивіда-інтелігента, та і певної спільноти чи соціокультурного простору у цілому.

Таким чином, інтелігентність має розглядатися як один з визначальних чинників духовно-культурного розвитку суспільства, а отже її буття необхідно вважати однією з основних передумов соціального прогресу. Оскільки ж у складі інтелігенції істотну частку складають творчі представники сфери науки, техніки і технології, інтелігентність відіграє значну роль у прискоренні й науково-технічного прогресу. При цьому існує одна тонкість. Виявляється, на жаль, що за великим рахунком, далеко не всі інтелектуали можуть вважатися інтелігентами. Не випадково існує думка про те, що висококваліфікований, але бездуховний фахівець нагадує мавпу з гранатою в руці. А саме духовність та моральність і виступають визначальними характеристиками інтелігентності, в тому числі, безумовно, й інтелігентності конкретного фахівця.

Отже, ще один її важливий сенс полягає у спрямованості на додання технократизму мислення й машинного фетишизму як специфічного світогляду науково-технічної еліти, буквально кожного представника цієї сфери людської діяльності. Саме з позицій справжньої інтелігентності в суспільній свідомості чітко затверджується розуміння того, що не людина призначена служити техніці, а навпаки, техніка за своєю природою, сенсом і призначенням повинна служити людині, сприяти задоволенню її розумних потреб. В цьому моменті має місце перетин інтелігентності з такими сферами, як логіка людської діяльності та екологічна свідомість.

Інтелігентність як ефективний засіб культуротворення та розвитку духовності людини і суспільства, формування й затвердження людяності, є виключно продуктом виховання і самовиховання. В цьому сенсі особливо важливу роль у її цілеспрямованому формуванні, розвитку й неухильному системному прояві та дотриманні її вимог відіграє система освіти. В першу чергу це стосується вищої школи, оскільки у переважній більшості студентів вже певною мірою сформовані життєві цілі й цінності. На цій основі чітко й раціонально побудований освітній процес дозволяє формувати інтелігентність як прагнення до всебічного особистісного розвитку відповідно до суспільного ідеалу. До того ж педагоги як справжні інтелігенти виступають для них взірцем професіонала та особистості.

З позицій соціальної онтології статусом інтелігентності слід вважати системний критерій досконалості особистості, який характеризує суспільне розуміння інтелектуального, духовно-культурного, життєво-ціннісного, моральнісного та навіть естетичного ідеалу. В такому його розумінні латентно присутні й інші філософські аспекти. Дійсно, інтелігентність передбачає постійне пізнання зовнішнього світу і самопізнання кожним її носієм як одну з важливих передумов його успішного соціального, особистісного та професійного розвитку. Онтологічні й гносеологічні аспекти інтелігентності тісно пов'язані з аксіологічними, оскільки вона являє істотну цінність для буття соціуму і охоплює гуманістичні цінності самих інтелігентів, відповідає їхнім прагненням до максимальної творчої самореалізації.

Системна цілісність соціального буття зумовлює зв'язок інтелігентності з суспільно-політичними, соціально-економічними, науково-технологічними, духовно-культурними та екологічними умовами, в яких це буття відбувається. Тому кардинальні зміни в цих сферах, які переживає сьогодні наша країна, відповідним чином позначаються на моральності, системі життєвих цінностей та ідеалів. При цьому, на жаль, помітно падає

рівень інтелігентності в соціумі та й імідж самих інтелігентів. Відбувається й такий своєрідний процес, коли загальна кількість інтелігентів (або, скоріше, потенційних інтелігентів) збільшується, але рівень їхньої інтелігентності досить часто не досягає встановлених вимог. В той же час об'єктивна потреба соціуму у справжній інтелігенції тільки зростає. Адже без неї подолати соціальну напруженість і досягти злагоди в суспільстві практично неможливо.

Не можна не погодитися з думкою Г. Панчук, що саме інтелігенція мусить стати каталізатором найвищих духовних пошуків у суспільстві, його прогресивних змін. Саме вона, з її витонченим мисленням і розвиненим серцем, розуміє, відчуває зародження Істини, утверджує її своїми діями в ім'я торжества справжньої, всебічної, цілісної культури – людяності! А вона є тоді, коли Людина є носієм духовного світла [7].

І знов слід підкреслити, що успішне виконання завдання з розвитку інтелігенції й підвищення рівня інтелігентності суспільного життя істотною мірою залежить від освіти, від вибору цілей та організації освітнього процесу. Але освіта може виконати це завдання тільки в тому разі, коли кожен педагог сам буде справжнім інтелігентом, коли його світогляд та філософські позиції впливають з належного розуміння ним соціально-онтологічного статусу інтелігентності. Цей статус педагог має сприймати як міру своєї досконалості у професійному, особистісному й соціальному плані.

Це стосується його морального і духовно-культурного рівня, його відповідальності не тільки за свої дії й поведінку, але й за все, що відбувається навколо нього й тією чи іншою мірою залежить від нього. І перш за все проявом його інтелігентності має бути чітке й цілеспрямоване прагнення сформувати й розвинути відповідні риси і якості інтелігентності у своїх студентів. Вкрай важливо також прищепити їм здатність і прагнення здійснювати відповідний вплив на свою майбутню референтну аудиторію.

Висновки. Викладені міркування дозволяють дійти таких висновків. По-перше, ускладнення суспільного буття, зумовлене кардинальними змінами останніх десятиріч, призвело до певної розмитості духовно-культурних та життєво-ціннісних його основ, до домінування інтелекту над інтелігентністю. По-друге, ця ситуація об'єктивно посилює суспільну потребу в розвитку інтелігенції та в поширенні ролі інтелігентності в суспільному житті. По-третє, належне задоволення цієї потреби вимагає чіткого визначення самої сутності феномену інтелігентності, насамперед її соціально-онтологічного статусу. Цей статус слід розуміти як системний критерій досконалості особистості, який характеризує суспільне бачення і визнання її інтелектуального, духовно-культурного, життєво-ціннісного, морального та естетичного ідеалу і готовність активно впроваджувати цей ідеал в суспільну свідомість.

Література:

1. Бичко А. К., Бичко І. В. (2010). Феномен української інтелігенції: спроба екзистенційного дослідження // Психологія і суспільство: український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. № 1 (39). – С. 8–64.
2. Білих А. С. (2003). Інтелігентність як професійна характеристика особистості майбутнього вчителя // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – № 7. – С. 14.
3. Грехнев В. С. Социальная философия как форма знания и познания // Социальная философия: Учебник. Под редакцией И. А. Гобозова. – М.: Издатель Савин С. А., 2003. – С. 6–46.
4. Косенко В. Д. Творчість як спосіб буття інтелігенції та інтелігентності // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. – 2011. – № 2(32). – С. 73–76.
5. Косенко, В. Д. Формування інтелігентності як гармонійне поєднання духовного,

чуттєвого та практичного буття людини. // Актуальні проблеми філософії та соціології, 2015. – 78–81 с.

6. Лосев А. Ф. Дерзание духа // Сост. Ю. А. Ростовцев. – М.: Политиздат, 1988. – С. 314–322.

7. Панчук, Г. Інтелігенція – каталізатор духовної культури // Віче. – 2009. – № 6. – С. 27–28.

8. Тепикин В. В. Интеллигенция: культурный контекст. – Иваново: Изд-во Ивановского университета, 2008. – 108 с.

9. Філософський словник соціальних термінів. – Харків: Корвін, 2002. – 672 с.

10. Фунтікова Н. В. (2012). Дослідження проблем інтелігентності та інтелігенції у вітчизняній науці // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. № 2 (49). – С. 179–189.

НОМО CREATIVUS: НОВИЙ ГУМАНІЗМ ТА НОВА ОСВІТА

Міщенко М.М.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

В сучасному світі креативність є однією з найважливіших характеристик економіки та суспільства в цілому, адже різні сфери діяльності людини потребують нових ідей та інновацій, які є головним рушієм розвитку та створення нових продуктів. Інтелектуальна та креативна діяльність стає основним ресурсом і вже не просто конкурує з матеріальними ресурсами, а й залишає їх по значущості далеко позаду.

Вже виділені та досліджені такі стадії розвитку суспільства:

1. доіндустріальна стадія (передувала епосі промислової революції, характеризується відсутністю масового виробництва товарів, машинної роботи; основа – сільське господарство, феодалізм, дотримання традицій);

2. індустріальна стадія (в основі якої масове виробництво, яке забезпечується технологіями і машинами; домінування промислового виробництва над аграрним; урбанізація);

3. постіндустріальна (перехід від виробництва товарів до виробництва послуг, формування інтелектуального класу, панування науки (Д. Белл «Настання постіндустріального суспільства»));

4. інформаційна доба (наступна історична фаза розвитку постіндустріального суспільства, основні характеристики: розвинутий інформаційний простір, інформація як основний продукт, глобалізація завдяки мережі Інтернет (М. Кастельс «Інформаційна епоха: економіка, суспільство, культура», М. Маклюен «Розуміння медіа: Зовнішнє розширення людини»));

5. креативна стадія (характеризує сучасний стан суспільства та економіки; основними категоріями є креативність/інновації та «креативний клас» (роботи Р. Флориди)).

Саме Річард Флорида [3] є автором поняття «креативний клас», яке сьогодні активно використовується в науковому світі для позначення тої впливової частини населення, яка включена в постіндустріальний сектор економіки, що базується на інноваціях. Йдеться про сучасну високотехнологічну економіку, що потребує творчого мислення і здатності руйнувати шаблони в виконанні поставлених задач.

Креативний клас існує поруч з робочим та сектором обслуговування. До країн, суспільства яких сьогодні можна ідентифікувати як креативні, можна віднести США, Японію, Китай та деякі країни ЄС. Ці країни вкладають великі кошти в розробку програм інноваційного розвитку. Процент креативного класу в суспільстві залежить від того, наскільки відбулося становлення інформаційного суспільства і як залучені ці країни до глобалізації. Це є умовами для формування креативного класу. В вище позначених

країнах він складає приблизно 1/3 всього працюючого населення, і саме це є показником прогресивності економіки і креативності в цілому.

Інноваційний розвиток забезпечується технологічною модернізацією економіки з одного боку ті рівнем «креативності» економіки з іншого. Творчість стає важливим економічним фактором, завдяки якому виникає новий соціальний клас – креативний, який здатний продукувати нове. Креативне суспільство – це люди, що займаються інноваційними розробками в різних областях. Найбільш потужний їх прошарок (за Флоридою) складають вчені, науковці, викладачі, письменники, журналісти, публіцисти, митці.

Основа креативного суспільства – творчий потенціал людей, розкриття їх здібностей. Метою такого суспільства є створення умов для розвитку креативного мислення та формування нового типу людини – Homo Creativus. Креативний клас формує нові цінності. Триває перетворення суспільств на середовище з ширшим спектром можливостей. Це можливо, безумовно, за таких суспільних цінностей, як демократія та лібералізм, які стоять на захисті індивідуальності та свободи.

Гуманізм як світогляд, в центрі якого особистість як найвища цінність, сьогодні отримує нові відтінки. Благо, досконалість, розвиток, захист людини – безумовно залишаються важливими. Але сучасний гуманізм – це також примирення глобального з місцевим, це терпимість, культурне різноманіття, гармонічне поєднання традицій з сучасністю, вирішення спільних людських проблем (багатьма цими питаннями сьогодні опікується ЮНЕСКО). На передній план висувається сприяння розвитку творчого потенціалу кожного, а значить постійно актуальними є питання освіти та самоосвіти, людського ресурсу загалом. Неможливо не помітити за останні декілька років зацікавленість онлайн-курсами, потягу людей до саморозвитку. На українській платформі онлайн-курсів «Prometheus» популярними є такі курси, як «Копірайтинг», «Думай інакше: зламай перешкоди на шляху до навчання та відкрий свій прихований потенціал», «Доповнена реальність», «Case study: як вирішувати складні завдання у бізнесі та житті», «Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в інтернеті та на телебаченні» та багато інших, які в основному безкоштовні.

Становлення Homo Creativus вимагає нової освіти і нових виховних методів. Здатність мислити без обмежень, уникати стандартизованості – українському суспільству буде не просто слідувати цим вимогам в шкільній чи університетській освіті, адже це великий контраст із радянською освітньою системою, рудименти якої ми по сьогодні маємо. Не просто створювати творче середовище, в якому будуть рости діти, як не просто дотримуватися трьох «Т» в розвитку сучасної економіки. Це Технології, Талант та Толерантність:

1. **Технології – роблять суспільства продуктивнішими та ефективнішими;** це програмне забезпечення, робототехніка, біотехнології та оптимізація процесів виробництва;

2. **Талант** – це про висококваліфікованих, освічених та підприємливих людей; це розуміння в суспільстві того, що людський капітал є рушійною силою змін;

3. **Толерантність** – це відкритість до розмаїття (расового, національного, релігійного, сексуального).

Турбота про розвиток особистого – це аналітичні навички, здатність логічно мислити, здатність подавати в різних формах зміст, варіативність мислення. Турбота про розвиток соціального – це вміння бути частиною будь-якого соціального середовища, вміння організувати і управляти людьми, мотивувати, ставити цілі і їх досягати. «Приклад креативної людини – Ілон Маск. Він мислить, не боючись невдач, ставить собі якусь масштабну мету. Але мені здається, що починати треба дійсно з освіти дітей, вкладаючи в них правильні сенси. Тоді вони будуть виростати креативними, сміливими та інтелектуальними» [2].

Отже, креативне суспільство характеризується:

1. регулярним й потужним інвестуванням в інновації. Ці інновації охоплюють всі сфери – економіку, науку, політику, мистецтво, освіту;
  2. зростом кількості людей, що зайняті розвитком інновацій;
  3. вихованням нових професіоналів, основною якістю яких є креативність. Опитування серед студентів показують, що під soft skills (гнучкі, комунікативні, «людські» навички поруч з hard skills, тобто професійними навичками) вони розуміють перш за все вміння створювати нове, продукувати нові ідеї;
  4. розвитком інноваційних інфраструктур – бізнес-інкубаторів, хабів, креативних просторів, технопарків;
  5. жорстким юридичним захистом авторського права та повагою до авторства;
  6. створенням людині умов для творчого розвитку;
  7. перевагою пошуку роботи в горизонтальній площині та своїх творчих реалізацій над вертикальним просуванням по кар'єрі;
  8. індивідуальна свобода творчості цінуються більш за все. «Сродність праці» Г.С.Сковороди тут втілюється як найкраще, матеріальне відсувається на задній план.
- Культ творчості і потреба реалізації свого творчого потенціалу формують тенденцію до географічного розподілу міст відповідно до крутості (креативності) та умов творчої роботи. Двигуном креативності економіки сьогодні є міста та міські агломерації. Таланти мігрують туди, де є умови для самореалізації. А глобалізація сприяє не лише зміні міста, а й країни і громадянства. Це сприяє створенню програм по формуванню творчих просторів та умов для роботи всередині кожної держави і, враховуючи відтік молоді з України, це безумовно є нагальною проблемою для нашої країни.

Література

1. Доценко А. Креативный класс – спасатели Украины? // <https://24tv.ua/ru/>.
2. Креативний клас в Україні: виховати не можна залишити // <https://kfund-media.com/kreatyvnyj-klas-v-ukrayini-vyhovaty-ne-mozhna-zalyshyty/>.
3. Флорида Р. Креативный класс: Люди, которые создают будущее. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. 384 с.

КОЗАЦЬКА ТЕМА У ТЕАТРАЛЬНО-ДЕКОРАЦІЙНОМУ ЖИВОПИСІ ВАДИМА МЕЛЛЕРА ТА АНАТОЛІЯ ПЕТРИЦЬКОГО

Петутіна О.О.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ,
м. Харків, Україна*

Історія та культура козацтва цікавили і надихали не тільки майстрів станкового живопису та графіки, а й тих митців, які працювали у театральньо-декоративному мистецтві України. Важливим періодом його становлення був початок ХХ ст., коли режисер і художник стали головними реформаторами вітчизняного театру, а на сценах Києва, Харкова, Одеси втілювалися естетичні ідеї та художні прийоми авангардного мистецтва. Однією із його течій – конструктивізму – належить значне місце у формуванні української сценографії першої третини ХХ ст.

Художники-конструктивісти підходили до творчості з раціоналістичних позицій, відкидаючи романтизм і реалізм класичного театру. Пошук нових засобів театральної виразності, організація життя на сцені відбувалися за допомогою сценічних засобів виробництва. Головними елементами композиції були коло, конус, циліндр, куб, шар, що вступали у взаємодію. Художники зводили композицію до простої естетичної конструкції, в якій головну роль відігравала гармонійна форма. Важливим у її створенні було також і

протиставлення діагоналей та горизонталей. На думку живописця О. Богомазова, є лише три елементи існування мистецтва – вольовий імпульс, навколишнє середовище з його динамічними силами і матеріал [5, с. 408]. Разом з тим конструювання визнавалося головним методом і в акторському мистецтві.

З концептуальними засадами конструктивізму асоціювалася художня культура пролетарського майбутнього, тому він мав багатьох прихильників – теоретиків мистецтва, митців і глядачів. Серед них був видатний художник Вадим Меллер (1884–1962) – майстер великої культурної ерудиції та тонкого мистецького смаку, який віддав справі розвитку українського театру понад сорок років натхненної і самовідданої творчої праці.

У проникнутих революційними гаслами статтях 1924–1935 рр., надрукованих у журналах «Барикади театру», «Театр і драматургія», він зазначав про необхідність радикальних змін у театрі, які бачив насамперед у новій формі організації сценічного простору. На думку Меллера, оформлення сцени і вбрання персонажів повинні бути строго координовані з режисурою. Розмірковуючи над роллю художника в театрі, він стверджував, що це насамперед майстер, озброєний знаннями, а не дилетант. Разом з тим митець був активним прихильником «культурного синтезу» – програми що об'єднувала архітектуру, театр, кіно, простір, просвітництво.

1920 р. у першому Державному драматичному театрі ім. Т. Шевченка Меллер здійснив новаторське оформлення п'єси саме з історії Козаччини. Це була драма Ю. Словацького «Мазепа». Як зазначає дослідник творчості майстра З.В. Кучеренко: «Художник створив абстраговане, не вмотивоване реальністю середовище – станки і пандуси розкривали тривимірний простір сцени. Його ритмічне розв'язання не відвертає на себе увагу, а править за ненав'язливий акомпанемент дії» [4, с. 40]. Ескізи декорацій, на жаль, не збереглися, але залишився макет до цієї вистави. Суворі атмосфера підкреслена чорним і білим кольорами, що є фоном для розгортання подій. На сцені нічого зайвого, мінімум реквізиту, відчувається потяг художника до образної символіки та лаконізму. В. Меллер змінив і функції костюму в концепції сценографії вистави. Вбрання стає важливим засобом виразності у створенні образу героя, самостійним персонажем. На зміну історичній правдивості, захопленню етнографічними подробицями приходять стилізація образного вирішення, асоціативність, гіперболізація кольорів і форм. Саме стилізація костюмів у сірих, червоних і зелених кольорах допомагала відчувати сувору атмосферу вистави. Геометричні силуети підкреслювали характери Мазепи, Збігнева, інших героїв – міцних та величних представників козацької доби.

Новаторство В. Меллера, його потяг до оригінальної сценографії призвели до творчої співпраці із Л. Курбасом у період 1922–1933 рр. Геніальний режисер згуртував навколо себе найталановитіших театральних діячів, захоплених ідеєю створення вистав, яких ще не бачив український глядач. Для здійснення головного завдання нового театру – ідеологічної перебудови глядача, Курбас зробив акцент на «техніку як пафос часу». Замість емоцій – механізована, показана у проєкції фактура вистави. Не заперечуючи емоційність в мистецтві, він вважав емоцію лише одним із компонентів художньої творчості. Головне це – посилення інтуїтивного сприймання. Саме на цьому базувався курбасівський принцип «перетворення». Прагнення відійти від традиційного театру і привели «Березіль» до конструктивізму.

Гостре відчуття сучасності, професійна культура і творча енергія одразу зробили Меллера однією з головних постатей нового колективу, до якого він прийшов вже сформованим митцем. На посаді головного художника і керівника макетної майстерні «художник-конструктор» Меллер, як вказувалося в афішах і програмах «Березоля», вирішує одну із основних задач театру: опанування простору, який підпорядковувався ритму вистави в цілому.

На сцені Харківського театру ім. Т. Шевченка В. Меллер оформив ще один твір козацької тематики. Це постановка 1939 р. драми О. Корнійчука «Богдан Хмельницький». Ескізи декорацій, що підкреслювали монументальну велич вистави, дух визвольної

боротьби, власноруч зроблені макети, свідчать про досконале володіння художником усіма засобами сценічної виразності. Саме в цій роботі Меллер продемонстрував ґрунтовні знання історії XVII ст. та народних звичаїв Нового часу. Кожний костюм українського козака, польського воїна, панночки, ксьондза, блазня розроблений з глибоким знанням етнографічного матеріалу. В геометризованому силуеті митець передає основні риси вдачі героя, костюм підказує манеру його поведінки, руху. При цьому костюми позбавлені побутових деталей, вони через форму, колір і декор передають енергетику народної традиції, переосмисленої естетикою XX ст.

Оформлені В. Меллером історичні вистави, позначені внутрішньою цілісністю, конструктивним лаконізмом, сповнені життєстверджуючим звучанням, актуальні у сучасному декоративно-театральному живописі. Фахівці вважають їх сценографічною класикою.

В. Меллер. Ескіз костюму до вистави «Мазепа» Ю.Словацького. 1921 р.

В. Меллер. Ескіз костюму до вистави «Богдан Хмельницький» О. Корнійчука. 1939 р.

Тема козацької України була однією з головних і у творчій спадщині видатного майстра вітчизняного живопису Анатолія Петрицького (1895–1968). Художник, який випереджав свій час і створював власні мистецькі концепції, став автором вражаючих за образністю та історичним відчуттям епохи XVI–XVIII ст. театральних костюмів і декорацій до вистав драматичних і оперних театрів.

А. Петрицький звернувся до театру в буремний 1917 р. Справжнім професійним гартом стала для нього робота у «Молодому театрі» в Києві, художнім керівником якого був Л. Курбас, а головним режисером – Г. Юра (1916–1919). У «Різдвяному вертепі» (1918) Петрицький за основу декорації використав вертепну двоярусну скриню для паралельного зображення інтермедії та Різдва. Костюми персонажів на зразок вертепних ляльок часів Козаччини представляли маски героїв театрального дійства.

Надзвичайно важливою була остання спільна робота художника з Курбасом з підготовки до опери М. Лисенка «Тарас Бульба» (1919). Декорації і костюми до спектаклю знищені війною, але збереглися ескізи, що дають можливість реконструювати дійство, у якому перед глядачем розгорталася справжня феєрія українського барокового мистецтва. Стиль ескізів, запозичений художником від українських портретів козацької шляхти XVI–XVIII ст. та жіночого народного костюму Наддніпрянщини, надає монументальності, значущості кожному персонажу. Проте стилістика самого вбрання узагальнена, що сприяє цілісності створених національних образів. Використання динамічної кольорової гами, контрастне поєднання синього, красного, жовтого кольорів також передавало колорит,

характерний для народного мистецтва, повторювало тональність музики твору. Кожен ескіз костюму розкривав образ персонажу, а усі разом – створювали різнобарвну, наповнену національним колоритом партитуру опери, позбавлену етнографічних та побутових деталей. Саме працюючи із Л. Курбасом, Петрицький утвердив на українській сцені художника як повноправного співавтора та співстановника спектаклю, а не просто декоратора-ремісника.

Після навчання у Вищих художньо-технічних майстернях (ВХУТЕМАС) 1924 р. художник працював у Харкові. Розроблена ним сценографія в Харківському театрі опери та балету до знаних вистав за М. Гоголем «Вій» і «Сорочинський ярмарок» (1925) віддзеркалювала складний художній процес, що тоді відбувався в цій області мистецтва, коли йшло інтенсивне збагачення арсеналу виражальних засобів і закладалися основи сучасного театрального-декораційного мистецтва. Так, у спектаклі «Вій» Петрицький інтерпретував у модерністських формах шкільні інтермедії, що виконували бурсаки XVI–XVII ст. (звідси вуса у жіночих персонажів). У вирішенні костюмів митець застосував дві оригінальні лінії: персонажні костюми-маски марсіян, Смерті, Вія – як незалежний елемент сценографії – були футуристичними, а ігрові – костюми бурсаків, Сотника, Запорожця, Адама, Бога-Отця, Янгола – традиційними.

Як і більшість сценографів нової формації, А. Петрицький заперечував стандарти академічної декораційної школи, натуралізм класичного побутового театру. Це зовсім не означало, що митець відкидав будь-які художні традиції. Навпаки, він наполегливо вивчав народну творчість, збирав українську орнаментику і лубок, старовинний живопис Нового часу. Особливо це позначилося у роботі над постановкою опери М. Лисенка «Тарас Бульба» на сцені Київського театру опери та балету 1927 р. Ескізи майстра не збереглися, але про його концепцію спектаклю свідчить проект програми, де представлені ескізи конструкцій сцени та костюмів стилізованого національного одягу. Глядачів вражали яскраві народні образи та історичні костюми, об'ємні декорації, звернення до вітчизняних архітектурно-будівничих традицій у зображенні куренів Запорозької Січі та хати Тараса Бульби. Розповідаючи на сторінках газети «Пролетарська правда» (1927) про свою роботу над художнім оформленням опери, Петрицький зауважував, що завдання сучасного театру – це є дія, музика та співи [2, с. 87]. Концептуальною з цього приводу була його стаття «Чи потрібна кому опера?» надрукована у часописі «Нова генерація» (1929). Аналізуючи історію розвитку оперного мистецтва, митець стверджував, що цей жанр складніший за драму і «може дати сильнішу емоційну зарядку, такий театр розроблятиме не тільки побутову, психологічно-індивідуалістичну проблему, а й створюватиме побутовий пафос, героїку, патетику. Оцей театр і є театр оперовий» [2, с. 89]. Художник вважав, що опера необхідна сучасній культурі України, адже у ній відбивається свято, якого потребувало тяжке тогочасне життя. Робота А. Петрицького над сценографією до оперного спектаклю «Тарас Бульба» – помітне явище у мистецькому житті України 20-х рр. XX ст., а патріотичні ідеї твору, його образний світ стали невід'ємною складовою національної самосвідомості цього періоду.

У 30 – поч. 40-х рр. яскравою сторінкою творчої біографії митця стала його співдружність з Київським драматичним театром ім. І. Франка. Серед творів його самобутнього таланту – оформлення у 1939 р. драми О. Корнійчука «Богдан Хмельницький». 1940 р. цю саму виставу він сценографував у Малому театрі в Москві. У передвоєнні роки художник піднісся на той рівень творчої зрілості, який дав йому можливість виконати твори, що увійшли до скарбниці українського театрального-декораційного мистецтва: серед них – балет В. Соловйова-Седого «Тарас Бульба» (постановка на сцені Великого театру СРСР) 1941 р.

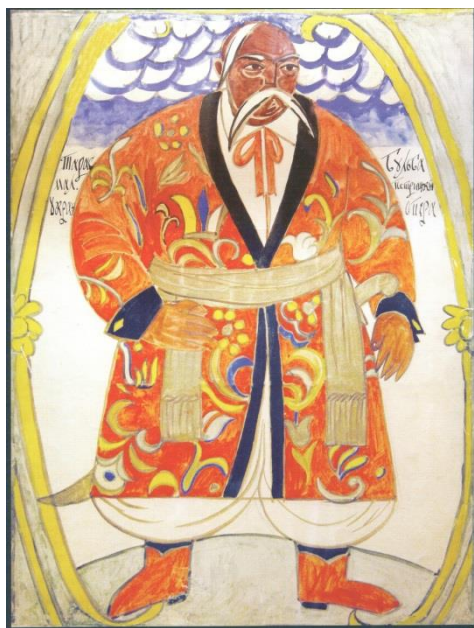
У післявоєнний час митець знову став головним художником Київського державного театру опери та балету. У його доробку – блискуче оформлення низки відомих вистав, серед яких опера К. Данькевича «Богдан Хмельницький» (1953), над якою він працював разом із М. Крушельницьким, де на високому рівні проявився його пісенно-

ліричний талант живописця. 1954 р. А. Петрицький здійснив сценографічне оновлення своєї славетної роботи – опери «Тарас Бульба». В цьому творі – нестримна гра барв, витончений бароковий візерунок, а манера малюнка стилізована під картину-парсуну XVII ст. Органічний зв'язок «кольорової партитури» майстра з усіма компонентами вистави поглиблював її загальний образ, підкреслював історико-стилістичні особливості, розвиток сценічної дії.

Творчість Петрицького-сценографа завжди привертала увагу критиків. Визначаючи за ним самобутність, науковці в його творах козацької тематики бачили органічне поєднання народного українського мистецтва з елементами ексцентризму та екзотики. О. Ковальчук підкреслює, що декорації Петрицького «були сповнені мелодикою козацьких пісень, ритмами героїчних балад, величчю минувшини. Національна проблематика підіймалася майстром на епічний щабель» [3, с. 44].

Останні роки життя митця пов'язані з творчістю заслуженого ансамблю танцю України під керівництвом П. Вірського. В оформлених ним хореографічних картинах «Гопак», «Запорожці», «Чумаки» А. Петрицький виступив як натхненний співець Козаччини.

На жаль, модерністські реформи та творчі експерименти в українському театрі 20–30-х рр. не мали продовження у вітчизняній сценографії. Ідеологічна машина ліквідувала будь-які новаторські ідеї, що йшли всупереч єдиному для радянського мистецтва напрямку – соцреалізму. А тому творчі шляхи В. Меллера та А. Петрицького типові для художників того часу: тоталітаризм брутально руйнував самобутнє мистецьке сприйняття та оригінальні манери живопису. Проте майстри не зламалися, намагаючись довести непереможність таланту та свободу його реалізації, передусім в темах героїчного минулого українського народу.

А. Петрицький. Ескіз костюму до опери М. Лисенка «Тарас Бульба», 1919

А. Петрицький. Ескізи костюмів до вистави за М. Гоголем «Вій», 1925

Література

1. Анатолій Петрицький: Спогади про художника / упоряд: Л. М. Петрицька, Д. О. Горбачов. К.: Мистецтво, 1981. – 112 с.
2. Живі традиції: укр. рад. художники про себе і свою творчість / авт.-упоряд. Л. В. Владич, І.М. Блюміна. К.: Мистецтво, 1985. – 173 с.

3. Ковальчук О. Сценографічна практика у просторі ХХ століття: київські реалії. К.: Фенікс, 2019. – 272 с.
4. Кучеренко З. В. Вадим Меллер. К.: Мистецтво, 1975. – 82 с.
5. Український авангард 1910–1930 років: Альбом / авт.-упоряд. Д. О. Горбачов. К.: Мистецтво, 1996. – 440 с.

ПОЕТИЧНИЙ БЛОГ ЯК ПЛАТФОРМА ЕСТЕТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Проценко О. П., Зубков М. А.

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна*

Свобода волевиявлення, екстатичні фантазії, самопізнання – стартовий набір інструментів екзистенціального самообґрунтування. Соціалізована людина виносить свій досвід за коло природних потреб та інстинктів, підбирає власне мірило при роботі з незбагненою світовою ентропією. Результативними в галузі розгадування й осмислення механізмів Усесвіту, естетичного проходження шляху від буття до небуття – біологічної аксіоми живої істоти – завжди були представники мистецтва, зокрема поети.

Залежно від ступеню вченої витонченості поезію у філологічному контексті визначають по-різному, але попри це місія її самої, а також її автора, залишається незмінною та загальнозрозумілою за всі часи: художня реакція на дійсність. Ця реакція має симбіотичну структуру осмисленого або симульованого інтелектуального маневру й чуттєво-емоційного підкріплення. Філософ Х. Ортега-і-Гасет так описує призначення ліричного творця: «Поет починається там, де закінчується людина. Людині випадає проживати своє людське життя, поетові – вигадувати те, чого не існує. Саме в цьому виправданні професії поета...», і далі: «Поет розширює світ, додаючи до його реальності континенти своєї уяви» [1].

Століттями змінювалися уявлення людей щодо понять вірцевості, традиційності, затребуваності й поширеності поезії. Бурхливий розвиток технологій у другій половині ХХ століття, насамперед пов'язаний з винаходом комп'ютера, кардинально вплинув на глобальне соціально-комунікативне середовище. Переваги інформаційного обміну за умови екстремальної відкритості до мовних експериментів було фактично компенсовано ескалацією міри давно відомої проблеми реалізації творчого «Я» та підсиленням дискусійної основи питання про почуття прекрасного.

Особливостями міжособистісної взаємодії періоду Новітнього часу стали гіпертекстуальність, фізична віддаленість адресатів і адресантів, інтерактивність і мультимедійність. Віртуальний простір дає змогу автору творчо реалізувати всі світоглядні установки. У нинішніх реаліях для отримання бажаної слави й тривалого обопільного контакту з цільовою аудиторією зовсім не обов'язково влаштовувати публічні читання в громадських місцях і змагатися з іншими творцями за право публікації в щомісячному виданні. Відповідно до зручності започаткування та подальшої підтримки комунікативних процесів у межах Інтернет-блогу поетом може стати будь хто, незалежно від матеріальної забезпеченості, часових резервів, віку, національності й роду занять.

Ведення блогу – це спроба побудови монументу самому собі, процес самозатвердження, закріплення ярлика літературної самотності на корпус цифрової багатопоточної легітимності. Закономірно разом з блогами про політику, медицину, туризм і спорт існують блоги, головною метою яких є розповсюдження поезії й поглиблення культурного полілогу.

Блогова поезія сучасних авторів передусім фокусується не на мотивно-тематичних, а на мовних інноваціях, а саме несподіваних стилістичних, морфологічних і синтаксичних конструкціях-знахідках. Популярна поезія нинішнього часу – це реформа з підвищеним інтересом до використання okazіоналізмів, сленгових виразів з домішкою неологізмів.

Розглянемо два фрагменти різних віршів.

Світлі людські почуття поет Володимир Сосюра описував таким чином (вірш «Білі акації будуть цвісти» [2]): «Білі акації будуть цвісти // в місячні ночі жагучі, // промінь морями залле золотий // річку, і верби, і кручі... // Будем іти ми з тобою тоді // в ніжному вітрі до рання, // вип'ю я очі твої молоді, // повні туману кохання...»

Мелодичності в цьому випадку було досягнуто використанням легких і зрозумілих образів навколишнього світу: ніч, акація, верби, вітер, очі тощо. Автор викликає у читача емоції простими, але водночас ефективними художніми засобами: епітетами («ночі жагучі», «промінь золотий», «ніжний вітер», «туман кохання») й метафорами («вип'ю очі», «промінь залле»). Однозначний і виключно чіткий за смыслом вірш просто читається й запам'ятовується.

Інший вірш, який стосується поета та його призначення – показовий приклад інформальної фактури сучасника (Андрій Любка – «Я точно знаю, є в мене щось від нечистого» [3]). Наводимо його фрагмент: «...нечистого. // Я би сказав, що є навіть і від брудного. // Коли я знімаю з тебе панчохи, наче намисто, // У тебе між ніг розквітають пелюстки української мови. // Мова дає життя поезії, ділиться сигаретами, // А за потреби зичить на пиво і презервативи. // Поет входить у вічність, як тенісист між сетами // Входить у душеву кабінку для відновлення сили».

У вірші автор схищує трансцендентальний досвід творчої людини й прозаїчність життя. Використовуються порівняльні звороти («наче намисто», «як тенісист між сетами»), персоніфікація («мова ділиться сигаретами»), морфологічна гра (іменник «нечистий» у значенні злого духу порівнюється з прикметником «брудний»), високі й фривольні метафори («мова дає життя поезії», «у тебе між ніг...»). Сприймати на слух такий вірш складно через багатство образів на межі фантазмагорії.

За переконанням митців-традиціоналістів, оперування зазначеними вище мовними сполуками призводить до ритмічного зашумлення й вульгаризації вірша. Але лірика Андрія Любки, як і багатьох інших схожих літераторів, користується попитом у блогосфері. На ознайомлення з нею читача більше за все спонукає певною мірою незвичність навмисного поєднання образів малопривабливих елементів реальності з чутливим авторським ставленням до власної місії.

Вірш у поетичному блозі доповнюється медіафайлами, які можуть вигідно підкреслити його замкнену вітальність і відкрити до інтерпретації символічну систему. Ефект занурення у внутрішній простір вірша може бути підсилено, зокрема, використанням в межах допису звуків природного світу, людного міського району, переливів річної води – залежно від поетичних завдань. Запис авторського читання вірша імітує знаходження в театральному приміщенні, а точніше за його лаштунками за наявності сцени й міриад наведених на неї біноклів. Такий твір сприймається як персоніфіковане приватне повідомлення. Крім того, у поетичних блогах зустрічаються відеоролики з автором у головній ролі, рухомі фото, анімації тощо.

Отже, гармонійно підібрані медіафайли модифікують віршову виразність. Сила естетичного ефекту від доцільного додавання образотворчих компонентів у поетичний твір підпадає під епікурейське повчання про необхідність відчуття міри. Надлишок зображень або звуків дезорієнтуватиме, відштовхуватиме середньостатистичного читача й буде потенційно сприйматися ним як негостинність словесного храму, зануреного виключно в себе. Контроль над інформаційним дозуванням у цій справі є важливим і для збереження поезії як автономного виду мистецтва, адже внаслідок використання синтетичних смислотворчих елементів вона ризикує метаморфувати в мультиплікацію.

Зазначимо, що опублікований з медіафайлами вірш опиняється на передостанній, найбільш нетривалій стадії віртуального буття. До виникнення Інтернет-технологій вказівкою кінцевості первісної авторської уяви був зафіксований на папері екземпляр римованого синтезу думок. Сьогодні, коли вірш опиняється в медіаканалі, він починає трафаретне життя.

З персональними уподобаннями до нього звертаються інші митці, які сперечаються щодо поєднання чорного й білого. Вірш модифікується вказівками з коментарів, за якими стежить автор, обробляється більш популярними поетами, які простягають руку підтримки, розділяється на частини, з яких ентузіасти конструюють власні вірші. В аспекті інтертекстуальності слід згадати Р. Барта, який писав: «...текст являє собою не лінійний ланцюжок слів, які висловлюють єдиний, немов би теологічний смисл («повідомлення» Автора-Бога), але багатомірний простір, де поєднуються й сперечаються один з одним різні види письма, жоден з яких не є початковим...», і далі: «текст зіткано з цитат, які відсилають до тисяч культурних джерел» [4]. Формальна й змістовна первісність зникає – настає смерть Автора.

Усі сучасні поетичні процеси в цифровому середовищі є масштабною літературною грою, у якій автором складно назвати ту людину, яка вперше опублікувала текст, і де за фактом абсолютної непотрібності кристалізованих антагоністів є лише розмиті головні герої. Звичайно, основну загрозу для творчої індивідуальності становить факт відсутності кінцевого адресата й гіпердинамічної змістовної підпорядкованості масовим інтересам: поезія може нескінченно хаотично видозмінюватися й циркулювати у віртуальному Всесвіті. Але попри це блогова поезія, яка доступна кожному, перебуваючи поза межами елітарності, є храмом почуття прекрасного. Творці обмінюються результатами творення, беруть участь у літературних конкурсах, спілкуються й пропагують взаємодію широкою громадськістю в культурному полі.

Вважаємо, що сьогодні лише в електронній формі можливо зберегти поезію як вид мистецтва. Вона, як і за всі часи, продовжує виконувати свою місію: бути художньою реакцією на дійсність.

Література

1. Ортега-і-Гасет Х. Дегуманізація мистецтва / Х. Ортега-і-Гасет. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. С. 238–272.
2. Сосюра В. Білі акації будуть цвісти. [Режим доступу]: <https://mala.storinka.org/володимир-сосюра-вірш-білі-акації-будуть-цвісти.html>.
3. Любка А. Я точно знаю, є в мені щось від нечистого. [Режим доступу]: <http://www.lyubka.net.ua/index.php/setup/novi-virshi>.
4. Барт Р. Смерть автора. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1994. – С. 388.

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ІМЕНІ У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Северин Н.В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Філософія імені – це особливий вектор, у якому інтелектуальна культура заявляє про існуючий зв'язок імен і осіб, яким вони належать. Імена є найбільш стійким фактом культури, що споконвіку пов'язує людський рід. Ім'я виступає як найтонша плоть, через посередництво якої виявляється духовна сутність людини. П. Флоренський зазначав, що ім'я – це «средоточие и сердце всех вещей», яке виконує функцію «скрепляющего свод замка».

Темі імені присвячена значна кількість філософських, культурологічних, богословських, літературознавчих, мовознавчих та психологічних досліджень. Тож звернемося до філософсько-культурологічного аналізу концепту імені. Ім'я або назву має все, що для нас важливо. Імена і назви відіграють суттєву роль у спілкуванні, вони

пов'язані з культурними традиціями та звичаями народів. У другому розділі Біблії сказано, що «першим було слово, і слово було Бог», воно пояснювало всі явища і процеси, які відбувалися у навколишньому світі, словом називали предмети і людей. На Русі слідом за Візантією сама культурна історія мислилася як продовження містерії втілення в світі Божественного Слова, і тут вагомим значення набуває діяльність слов'янських святих Кирила та Мефодія. Чим відрізняється слово від імені? На думку С. Булгакова, «Слово делается Словом не от одной... только звуковой формы, но лишь при наличии определенных условий. Условие в том, что слово имеет не только форму, но и содержание, оно имеет значение, таит в себе смысл. И этот смысл вложен в звук, сращен с его формой, вот – тайна слова. Слово имеет смысл только в целом, слово в отдельности, изолировано, не существует; отдельные слова суть абстракции, ибо в действительности существует только связная речь. Зажегся смысл – и родилось слово, вот и все... Психология ... не может ни понять, ни объяснить тайны слова» [1].

Слово стає іменем, включаючись у символічний ряд культури та набуваючи культурних традицій. Наприклад, слово «дерево» означає предмет, а оскільки таких предметів багато, важливо вказати конкретно «ім'я» дерева, яке вкаже на його характерологічні особливості, надасть його характеристику. Так, «дуб» характеризується міццю, силою, довголіттям; береза є символом ніжності; калина набула у слов'янській культурі символічного значення краси, бо червоний колір здавна називався «красний», тобто красивий (це пояснює назви низки міст та інших неселених пунктів – Красноград, Краснокутськ, Краснопавлівка тощо).

Слово у слов'янській культурі завжди посідало особливе місце. На думку М. Пришвіна, слово може змінити або відродити світ. Про слово (ім'я) Ф. Достоевський писав: «Знаете ли вы, как силен «один человек»? – Рафаэль, Шекспир, Платон?.. Он остается на 1000 лет и перерождает мир...» [2, с. 167].

Дослідженню імені присвятили свої ґрунтовні праці видатні філософи ХХ століття П.А. Флоренський (праця «Имена»), С.М. Булгаков («Философия имени»), О.Ф. Лосев («Вещь и имя»). Їхні погляди базувалися на давній філософії та ідеях Платона, оскільки увага філософів була прикута до імені з давніх часів. Це пояснювалося інтересом людини до самої себе, а також розвитком антропоцентричної спрямованості науки. Філософи спиралися на філософську теорію імені – «имяславие», перетворивши ідеї Платона на вчення про ім'я, підтримували та розвивали цю теорію. Як святі отці церкви – єпископ Антоній (Флоренсов), єпископ Феодор (Волоколамський), св. Василій Великий та його брат св. Георгій Нисський, св. Григорій Богослов, св. Павло, ігумен Андронік (Трубачов), вони стверджували в іменах реальний і одночасний символічний характер божественних енергій.

На темі імені фокусують свою увагу і сучасні дослідники, а саме: Гіляров-Платонович Н.П., Олексюк А.В., Океанська Ж.Л., Суперанська А.В., Подольська Н.В., О.Л. Соломіна, А.М. Хитров та інші, акцентуючи увагу на тому, що філософія імені, або «имяславие» – це особливий напрям, у якому вперше інтелектуальна культура говорить абсолютно унікальне (в масштабах Нового часу) слово про енергетичний зв'язок імен і сутностей [3].

У літературній творчості імена є категоріями пізнання особистості, оскільки у творчій уяві мають силу особистісних форм. Це спостерігається не лише у індивідуальній творчості, але і в творчості народній. Історичний досвід показує, як народ та мова ставляться до імен, чи визнають їх вагомими, чи незначними, що нічого не дають пізнанню носія, чи сподіваються знайти в імені «формулу особистості», ключ до змісту і побудови особистого обліку людини.

Прислів'я та приказки про імена, пісні та частушки часто підкреслюють негативні риси, не завжди пристойні, які можуть висміюватися. Казки, легенди, життя розкривають рух особи відомого імені – її долю, її життєвий шлях. Ім'я, дане не лише казковим героям, а й будь-якій людині, вносить характер, душевні і тілесні риси у її долю. Характеристика

імені часто виступає вказівкою до дій людини. Так, відомі давні збірники, «реєстри», наприклад, «Реєстр о дамах и прекрасных девицах», який надавав лаконічну, з підкресленням двох найсуттєвіших ознак, характеристику жінок: «Приятна в любви Наталья», «Лукавый разговор Татиана», «Песни спеть Дарья», «Великое ябедство Елена», «Винца испить Аксинья», «Взглянет утешит Арина», «Обещать не солгать Софья», «Всегдашняя суета Крестина» тощо [4]. Свої роздуми стосовно імен П. Флоренський розвиває у однойменній праці «Імена», в якій аналізує якості імен, пов'язуючи їх у пари, – Олександр і Олександра, Олексій і Ганна, Володимир і Ольга, Микола і Катерина, Софія і Володимир та інші. Філософ приділяє значну увагу магічності слова, яка, на його думку, пов'язана з досвідом пізнання світу через Бога. Підкреслюючи соціальну значимість імен, П. Флоренський називає їх «фокусами соціальної енергії», тобто своєрідними людськими маркерами. В імені виражається тип особистості, її онтологічна форма, яка визначає подальший її духовний і душевний розвиток. Від покоління до покоління людство утверджувало імена як силові субстанції або енергії, які всотували в себе досвід століть і народів. Імена розподіляються в народній свідомості на групи. Люди вважали, що коли священник давав при хрещенні дитині ім'я преподобного, це обіцяло їй щасливе життя, а якщо ім'я мученика, – то тоді життя буде сповнене суцільних мук [4].

Слова-імена прожили в українській мові довге життя, яке налічує біля тисячі років, хоча в нашу культуру вони прийшли від греків, римлян та інших народів завдяки прийняттю християнства. Разом з усіма правилами і звичаями грецької церкви було запроваджено вшанування так званих «святих» – пророків, мучеників, інших легендарних осіб. Так у нас з'явилися імена Іван, Юрій, Микола, Софія, Ганна, Марія та ін. Всі вони мають своє тлумачення і несуть як енергетичний, так і божественний, і філософсько-культурологічний смисл. Применшити цінність імен важко, тому що нові імена неможливо придумати, хіба що їх можна запозичити з іншої культури, тому що існуючі імена – це найбільш сталий факт кожної культури.

Література

1. Булгаков С.Н. Первообраз и образ: сочинения в 2 т. Т. 2. Философия имени; Икона и иконопочитание. Приложения / С.Н. Булгаков; [подгот. текста, вступ. статья И.Б. Роднянской, коммент. Н.К. Бонецкой и И.Б. Роднянской]. – СПб. : ИНАПРЕСС; М. : Искусство, 1999. – 438с.
2. Олексюк А.В. Философия имени П.А. Флоренского // Вестник МГОУ «Философские науки». – М., 2009. Вып. 4. – С. 164–169.
3. Океанська Ж.Л. «Философия имени» отца Сергия Булгакова в контексте поэтической метафизики конца Нового времени / автореф. дисс. на соискание ученой степени докт. культурологии. – Шуя, Шуйский гос. пед. ун-т, 2010. – 41 с.
4. Флоренский П.А. Имена. Часть первая. Ономатология. / П.А. Флоренский. – М. : Купина, 1993. –319 с.
5. Флоренский П.А. Имяславие как философская предпосылка // Соч. Т. 2/ [Электронный ресурс]: [http://www.irbip.ru/irbase/philosophy/pavel_florenskij_-_imeslavie_kak_filosofskaja_predposylka_\(izvlechenie\)](http://www.irbip.ru/irbase/philosophy/pavel_florenskij_-_imeslavie_kak_filosofskaja_predposylka_(izvlechenie)) (дата відвідування 17.10.2021).

GREEN LOGISTICS AS AN ELEMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF TRANSPORT ORGANISATIONS

Regina Andriukaitiene, Milita Vienažindiene

Marijampole university of applied sciences, Marijampole, Lithuania

Relevance and issues of the topic. In recent years, various kinds of logistics businesses have increased rapidly, and unreasonable transportation, storage, packaging, and recycling have caused pollution to the environment. The long-term success of the organizations depends on how sustainable they are while integrating into the environment and assessing stakeholders' social sentiments - the relationship between the organization and the surrounding environment should be formed based on social responsibility. From a philosophical point of view, social responsibility policy and application in the processes of business organizations is the norm of modern company behaviour, guaranteeing a positive effect in relations with stakeholders.

When we examine the topic of social responsibility, we can see links with green logistics, which ranges from the working environment of the company's employees to the sorting of waste in the logistics process. Taking into account that the concept of green logistics is related to sustainable development, it can be stated that the concept is also based on three equivalent levels: economic, ecologic and social (see Fig.1). This proves that the implementation of the concept of green logistics in a particular enterprise should be supported by the principles of economic, ecologic and social responsibility [12].

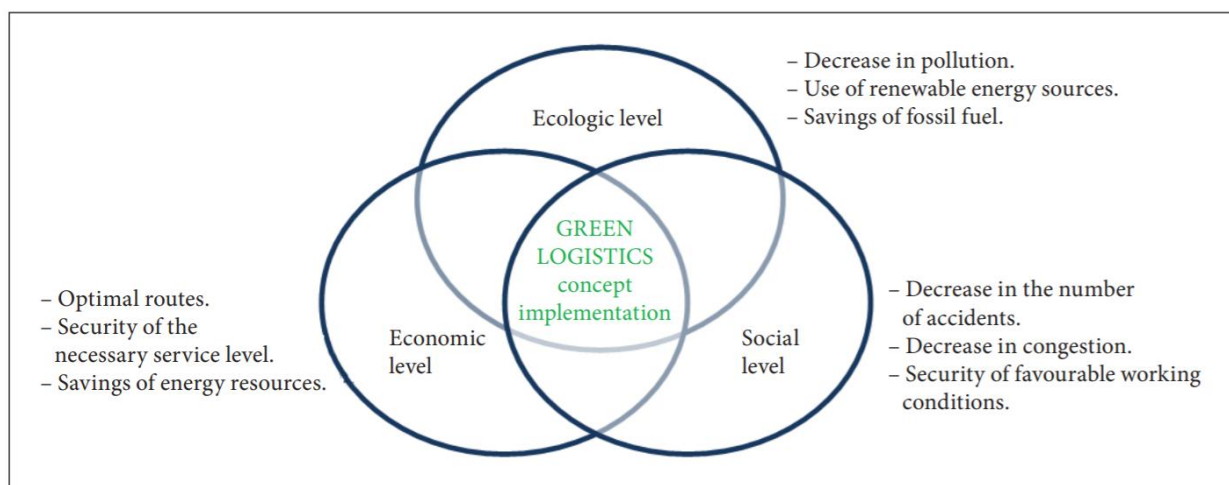

Figure 1. Key goals for implementing the concept of green logistics [12]

Logistics are solutions for the consistent movement of materials and products to, within and out of the company, the service by creating and delivering the relevant services. Logistics is not just about freight transportation, this is the route from raw material sources to the production plant and the end-user and to carry out the whole process, a large number of extraneous actions that are not limited to transport need to be included. Logistics is one of the most important business processes but has a significant impact on the level of contamination [7]. The process starts with work regulation, order collection and bookkeeping, the employees of the company participate in this activity, the next step is cargo transportation or storage. To develop a sustainable and successful business, it is important to act responsibly from the point of view of stakeholders, i.e. with employees, customers, the community, based on the principles of social

responsibility. Jermsittiparsert et al. (2019), the results of the study have shown that the contribution of a socially responsible enterprise to the environment and society is essential for meeting the needs of customers – responsibility is one of the most important ways to ensure customer trust and improve the company's results. The potential perceived consequences of ISA include variables such as reputation, trust, loyalty and risk perception. Stanaland (2011) and Smith (2012) indicates, that the increase in the number of users due to CSR activity is linked to the reputation of the company, consumer confidence and loyalty.

Logistics has become more than the transportation and storage of goods [6], these are processes that should include planning, its implementation, controlling the economical flow of raw materials, recycling of stocks, informing the customer [1]. As demand for goods increases, so does the demand for the transport of goods, increasing demand for transport - increasing environmental pollution [7]. Transport companies that take a socially responsible approach to the environment can reduce air quality pollution, carbon dioxide emissions, noise and vibration, and help reduce the risk of global warming. Such enterprises can create a balance between economic and environmental efficiency [6]. All environmental and human health disruptors are very important for society, and businesses are increasingly choosing green supply chain management practices to maintain a competitive market, at least to some extent contributing to the preservation of the environment [13].

Rapidly improving connectivity and the free movement of goods give customers the right to choose. Occurs higher demand, in many cases prices vary and the consumer chooses a less costly product, there is a greater distance between the product and the consumer, the vehicle contributes to air pollution while driving. Piecyk ir Bjorklund (2015) has shown that environmental impacts are a key aspect of social responsibility, as greenhouse gas emissions are a key external impact. Chin (2015) describe green logistics as the transport of goods to their destination using vehicles that are fuelled with alternative or less harmful fuels. To minimise emissions, the route should be properly planned so that the heavy goods vehicle makes maximum use of the distance travelled with the maximum distribution load. Saving the company's costs is the right way to go to make the most of the heavy measure. The right route to make the most of the heavy measures would save the company costs. Another way that is less selective due to higher costs is fuel alternatives such as the use of unleaded petrol [4]. In logistics companies, it is important to find opportunities to recover waste and properly treat it, reduce its quantity or resurrect it for secondary use. Responsible logistics companies have alternatives in their work environment that can contribute to nature fostering [9]:. Selection of environmentally friendly raw materials; Choice of recyclable raw materials; Choice of environmentally friendly suppliers; Selection of nearby suppliers; Combined purchase; Filling in electronic documents; Mode of delivery with minimal impact on the environment; Flow reconciliation; Optimization of warehouse capacity; Use of energy-efficient means; Selection of friendly packaging strategy; Deactivation of the vehicle engine during loading and unloading; Optimization of traffic flows. According to Malik et al (2019), social responsibility in logistics is manifested in the use of environmentally friendly transport and optimization of routes, green storage (natural light is used, space is optimally filled, etc.) and the use of environmentally friendly packaging (reusable materials, wood savings, less waste, etc.) The use of CSR in logistics companies should be stepped up as the use of plastics and fossil fuels increases pollution, therefore, a programme to promote green logistics to encourage companies to implement social responsibility ideas and tools in the company in the activities of transport logistics companies, which would bring greater financial and environmental benefits in the long term.

Conclusions

Social responsibility brings positive benefits to the company's activities in the long term. By applying liability practices, the company reduces negative environmental impacts, the efficiency of the company increases and the organization meets social needs, such enterprises usually gain a competitive advantage, are more confident, improve the reputation of the organization. Socially responsible transport logistics companies, green logistics is an important

element of business processes that determine the level of responsibility towards consumers, employees, community and nature and lead to a positive impact on the organization's performance

References

1. Akgun A., Kaynak R., Kocoglu I. (2014). Reverse Logistics and Green Logistics way to improving Environmental Sustainability.
2. Chin, T., Tat, H. , & Sulaiman, Z. (2015). Green Supply Chain Management, Environmental Collaboration and Sustainability Performance. *Procedia CIRP*, 26 . doi: 10.1016/j.procir.2014.07.035.
3. Jermsittiparsert, K., Siam, M., Issa, M., Ahmed, U & Pahi, M. (2019). Do consumers expect companies to be socially responsible? The impact of corporate social responsibility on buying behavior. *Uncertain Supply Chain Management*, 7(4), 741-752.
4. Karia, N., Asaari, M. H. A. H, (2016). Transforming green logistics practice into benefits - A case of 3PLs. *Proceedings of the 2016 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/299534458>.
5. Khan, S.A.R., Zhang, Y., Anees, M., Golpîra, H., Lahmar, A., Qianli, D., 2018. Green supply chain management, economic growth and environment: a GMM based evidence. *Journal of Cleaner Production*, 185, 588e599. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.226>.
6. Kochov, A., Gechevski, A., Popovska- Vasilevska, S., Polenakovikm V. (2016). Reverse Logistics and Green Logistics way to improving the Environmental Sustainability.
7. Malik, R. K., & Sinha, G. K. (2019) Study of Green Logistics Practices: A Case of 3PL in the Automobile Industry. *Optimization: Journal of Research in Management*, 11(1), 41–47.
8. Piecyk, M. I., & Björklund, M. (2015). Logistics service providers and corporate social responsibility sustainability reporting in the logistics industry. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 45(5), 459–485. <https://doi.org/10.1108/IJPDLM-08-2013-0228>.
9. Rakhmangulov, A., Sladowski, A., Osintsev, N., Muravev, D. (2017) Green Logistics: A System of Methods and Instruments – Part 2. Per internetą: <https://doi-org.ezproxy.lsu.lt:2443/10.17818/NM/2018/1.7> pg. 49–55.
10. Smith, A. D. (2007). Making the case for the competitive advantage of corporate social responsibility. *Business Strategy Series*, 8 (3), pp. 186–195.
11. Stanaland, A.J.S., Lwin, M.O. & Murphy, P.E. Consumer Perceptions of the Antecedents and Consequences of Corporate Social Responsibility. *Journal Business Ethics* 102, 47–55 (2011). <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0904-z>.
12. Vasiliauskas, V., Zinkevičiūtė, V., Šimonytė T. (2013) Implementation of the concept of green logistics referring to it Applications for road freight transport enterprises. *Business: theory and practice*, 2013 14(1): 43–50. doi:10.3846/btp.2013.05.
13. Uyar, A., Karaman, A. S., & Kilic, M. (2020). Is corporate social responsibility reporting a tool of signaling or greenwashing? Evidence from the worldwide logistics sector. *Journal of Cleaner Production*, 253, 119997. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.119997>.

STUDENTS 'PSYCHOLOGICAL PREPARATION TO PROVIDE FIRST MEDICAL CARE

Virginija Gutiene

Kaunas college / University of Applied Sciences, Kaunas, Lithuania

Relevance of the topic. Psychological toughness is a general term that encompasses and highlights many of the psychological traits that make students medical. psychologically resilient (Gucciardi, 2011; Gucciardi et al., 2009). Researchers are constantly looking for answers to two key questions: How should psychological resilience be described? What is the essential psychological preparation of students to provide first aid? (Connaughton et al., 2010; Jones et al., 2002). Gordon & Gucciardi (2011) places particular emphasis on the relevance of psychological resilience to other professionals as well, arguing that the development of psychological resilience is an integral part of a professional work path without which heights cannot be reached. Not only the student himself, his teachers and the organization to which he belongs, but also the family members have to pay attention to the development of psychological resilience. This way the student will always be in a psychologically strong motivational climate and his satisfaction will grow. The problem of expressing psychological strength is of interest to a number of authors conducting research in the field of psychology.

Aim: to discuss the psychological preparation of students to provide first aid.

Methods: analysis, systematization and interpretation of scientific literature

The essence of psychological preparation. Philippe et al. (2016) state that psychological resilience is the ability to be more consistent and consistent, self-confident, and controlling. under stressful conditions. Houwer and co-authors also explored the aspect of psychological resilience in detail (2017). These authors, along with Hardy et al. (2014) singled out several important personality characteristics defining a psychologically strong person: self-belief (strong faith and self-confidence to achieve the set goal), desire / motivation (constant desire to become successful), ability to cope with pressure and stress (acceptance that medical care for a person, stress is inevitable and knowledge of how to deal with it on a psychological level), concentration, lifestyle habits (ability to resist the temptations of personal life (such as alcohol, nightlife, smoking, insomnia until morning, etc.)), coping with pain / difficulty (physical or emotional pain) Cowden and co-authors (2014) noted that psychological resilience is an educational trait and can be developed through work (Ramanauskaitė, 2019).

Table 1. Attributes of psychological strength (Young, 2008; Ramanauskaitė, 2019)

№	Description
1.	Unbreakable faith in your personal unique skills and ability to achieve your goals.
2.	The unquenchable desire and inner will to win.
3.	Ability to stay fully focused on what needs to be done despite the distracting environment and the ability to “turn on / off” concentration on demand.
4.	Passionate about talking about your work.
5.	Enjoying tension (realizing that anxiety is inevitable and being able to deal with it).
6.	Recovery from setbacks and defeats with even greater enthusiasm and determination.
7.	Expanding the boundaries of physical and emotional pain

The role of motivation in preparation. Fundamental and applied research on learning motivation by Lithuanian and world researchers substantiates the statements that motivation is the strongest factor determining the success of student learning, helping to develop security, attachment, and the desire to achieve more and other attitudes. Learning motivation helps the student to focus on the goal, to understand how long it will take to achieve the goal, whether it will be reinforced and what, will update the necessary knowledge, abilities and skills, awaken his sensitivity to external help, affect the quality of studies and learning outcomes. Motivation determines the learning outcomes by participating in the selection and awareness of specific

learning goals and methods. Motives create a general willingness to learn, and what the specific actions will be depends on the goals. The ability to discover and formulate specific life goals demonstrates the maturity of a student's motivation. In summary, the variety of theories of motivation shows how complex and changing the phenomenon is, motivation to study and prepare for work. It depends on many factors that motivate the learner to act, looking for answers to the question of why he or she behaves in one way or another, why the same task is performed differently.

Expectations, goals and equality are widely used in the cognitive motivation to study (justice) theories. V. Vroom's theory of expectations (hopes) states that motivation is a function of expectations, valence and instrumentality. Motivation is determined by all of the following factors:

MOTIVATION = Expectations + Instrumentality + Valentinity

Expectations express a person's hope that the effort will lead to a specific action or activity. Professional competence is not a "sum" of knowledge, skills and behavior, which is not clear how it could manifest itself in successful activities, but structured, integrated, accumulated skills are professional competence, more than the totality of all elements.

The acquisition and development of competencies in the psychological preparation of students for the provision of first aid, is determined by three factors:

1. learner motivation;
2. competence development;
3. improvement and development of competencies (Lileikienė, 2009).

The concept of first aid. In the event of an accident or a life-threatening condition, road patrols or fire rescuers, whose medical knowledge is shallow and unsystematic, are usually the first to appear next to the victim. Preparation for first aid becomes their competence (Dubinskienė, 2005).

According to J. Corey, F. Vallières, T. Frawley, A. De Brún, S. Davidson, & B. Gilmore (2021), humanitarian workers often work in difficult situations, such as disease outbreaks, natural disasters and political conflicts, and therefore they are at greater risk of occupational injuries and their associated psychological consequences. The increased risk of adverse mental health consequences among health care workers has been well documented in various studies conducted over the past two decades. For example, in reviewing the evidence for the effects of injuries and injury-related mental illnesses in these workers, Connorton et al. found that medical professionals experience higher levels of anxiety, depression, and post-traumatic stress disorder (PTSD) compared to the general population. An increase in symptoms of anxiety and depression has also been observed, a named factor in the consequences of mental health.

Anxiety and depression are one of the most common mental health problems. Several research reports on the prevalence of depression and anxiety among medical and nursing students. High training intensity, high goals to be achieved is one of the main causes of their depression and anxiety. Studies by P. Karki, G. B. Katwal, A. Chandra, & A. Chandra (2020) show that formal training for nurses in Nepal did not begin until the 1960s, and until then there was no health facility engaged in nursing or other medical training. Today, Nepal's nursing education system has reached maturity. Several universities and many related colleges provide nursing education in different regions of Nepal in both the government and private sectors. Nepal has various categories of nursing education and degrees awarded accordingly. There are two formal nursing degrees among the various categories (Karki, Katwal, Chandra, Chandra, 2020). These researchers say the demand for nurses is another important issue in the country. The relationship between the nurse and the patient must be commensurate with the workload and specialization of the nurses. Overwork and overwork is one of the challenges nurses face. The anxiety and depression of the nurses was quite terrible than expected. Systematic reviews and meta-analyzes showed that the prevalence of anxiety and depression among medical students

worldwide was about 28 % and suicidal ideation 11.1 %. The biggest concerns are that workers with depression are often in a low mood, have difficulty concentrating, and are therefore prone to accidents, lower overall performance and reduced efficiency. Accurate measurement and identification of depression and anxiety is difficult because these conditions often coincide or occur together.

As R. D. D. Rosa, & J. D. Maniago (2018) do. nursing students need proper theoretical preparation before entering a medical facility, and preparation is one of the qualities that everyone should have. Asimba et al., (2008) argued that preparedness is important for achieving goals and avoiding or mitigating negative outcomes. Thus, nursing students need to be monitored throughout their clinical experience. In addition, preparation determines a person's effectiveness in performing their task. This applies to all situations or professions, and nurses are certainly not exempt from it. Preparation is important for achieving academic goals and preventing the negative consequences of their clinical performance. Every student needs proper preparation to do all their tasks, and a person's success depends on how they prepare to pursue quality work. Every student should be prepared enough, especially those who have considered entering the complex world of nursing. Nursing students in hospitals and institutions face different areas, and clinical experience is being put in place to fully prepare them. Clinical experience gives student nurses the opportunity to interact with real patients. Student nurses are assigned tasks based on their capabilities, which must be performed to standards set by the college. So, they need to be prepared before going outside and it can be said that a well-trained nursing student is an effective nurse.

Conclusion

Nursing is an indispensable part of our healthcare system. Patient care and hospitalization are highly dependent on their ability to work optimally and without them it would not be possible to provide the best possible care. Thus, the growing anxiety depression of nurses cannot be ignored. The higher prevalence of anxiety depression among nurses, as shown by our study, suggests the need to take timely account of the work situation of nurses. Anxiety among working nurses may not be completely avoided, but acknowledging the problem would certainly bring many means to curb it. The limitation of this study was that it consisted of a smaller sample with the same sex. Thus, further research is needed to help care for the well-being of nurses and reduce poor mental health in the workplace. This study certainly urges policy makers to consider the situation and present any short- and long-term support strategies and interventions to help combat psychological stress and exhaustion and thus improve the mental health of working nurses.

Literature

1. Ramanauskaitė, E. (2019). Didelio meistriškumo sportininkų psichologinio tvirtumo raiška (*Doctoral dissertation*). Kaunas: Lietuvos sporto universitetas.
2. Lileikienė, D. (2009). Studentų motyvavimas, siekiant profesinės kompetencijos (Šiaulių kolegijos pavyzdžiu). *Magistro darbas*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
3. Dubinskienė, V. (2005). Statutinių organizacijų pareigūnų pasirengimas teikti pirmąją medicinos pagalbą (*Master's thesis*). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
4. Corey, J., Vallières, F., Frawley, T., De Brún, A., Davidson, S., & Gilmore, B. (2021). A Rapid Realist Review of Group Psychological First Aid for Humanitarian Workers and Volunteers. *International journal of environmental research and public health*, 18(4), 1452.
5. Karki, P., Katwal, G. B., Chandra, A., & Chandra, A. (2020). A Pilot Study Measurement of Anxiety and Depression in Nurses in Nepal. *J Cur Tre Nur Health Care*, 1(1), 108.
6. Rosa, R. D. D., & Maniago, J. D. (2018). Student's Preparedness and Their Clinical Performance in Psychiatric and Mental Health Nursing. *European Scientific Journal February 2018 edition*, 14(6), 454–465.

**РОЗГЛЯД НАУКОВИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
В УМОВАХ ЕВОЛЮЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**
Годзь Н.Б. (Godz N.B.), Чжан Хунвэй (Zhang Hongwei)
*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна, м. Цзямусі, КНР*

Дослідження національних культур та особливостей національного сприйняття довкілля, природи та людини постійно мусять бути «підживлені» новими концепціями та методами дослідження, які, відповідно, базуються на нових наукових положеннях, завдяки яким ми маємо можливість просуватися вперед у дослідженнях та досить часто більш детально та вдало виходити на нові наукові рубежі. Екологія постає у сучасному суспільстві мега та метадисципліною з відповідно важкими задачами та означеним широким колом питань до вирішення. До природи та суспільства з його технологіями (досить часто застарілими через низку економічних негараздів) висунуто надзвичайно складну задачу – знайти та застосувати шлях до збереження природи та «природної людини» [1, 2]. Таким чином ми бачимо надскладну задачу аналізу науки як такої та феномену національних особливостей науки з відповідності до застосування їх найкращих традицій вирішення екологічних задач. Серед праць, які можуть нас зацікавити стосовно цього питання ми можемо назвати таких авторів, як Я.В. Шекера, В. Кіктенко, О.П. Машевський.

Я.В. Шекера справедливо завважує, що етимологічний, мовно-культурологічний аналіз дозволяє виявити, що ідеї, які передають ідеограми китайської мови на позначення етапів світотворення пов'язано з суттю цих субстанцій у китайській космології, бо будь-яка національна мова – це «суб'єктивне дзеркало» оточуючої реальності [3, с. 113]. В. Кіктенко подає дослідження творчості Дж. Нідема (1900 – 1995 рр.) який практично першим розробив нову стратегію дослідження як китайської науки (і у історичному аспекті), так і підійшов до розуміння винести на загальний розгляд нової моделі світової науки взагалі, оскільки, як пише В. Кіктенко Дж. Нідем запропонував концепцію, яка пропонує розуміння того факту, що наука як феномен зародилася не тільки у Давній Греції, і таким чином, назвати її «унікальним явищем Західної цивілізації» вже буде неможливо. Дослідження науки та її еволюціонування Дж. Нідемом розпочалося з 1940 рр.. що дозволило йому вивести поняття «китайська наука», пізніше до цього виникла можливість застосувати до відповідного аналізу праці Ж. Дерріди, М. Фуко [5, с. 66]. Для нас важливим є зауваження В. Кіктенко, що досить часто, побудова нової методології компаративних досліджень з історії науки може консолідуватися за наступними ознаками: по-перше одиниці історичного аналізу не завжди відповідають зміні політичних і лінгвістичних кордонів, по-друге, слід проводити визначення «цивілізаційних кордонів шляхом аналізу виникнення, поширення та перетворення, еволюціонування феноменів матеріальної культури та наукових концептів», по-третє, слід проводити синхронні дослідження культур, головною задачею яких був би не пошук радикальних відмінностей а встановлення специфічних рис кожної культури, тощо [5, с. 66]

Слід також звернути увагу на проведений В. Кіктенко відповідний аналіз праць Дж. Макклеллана, Г. Дорнса "Наука і техніка у всесвітній історії: введення" (1999), Д. Бодде "Китайська думка, суспільство і наука: інтелектуальні та соціальні основи науки і техніки в досучасного Китаї" (1991), тощо [5, с. 69]. Дуже важливими є наукові

розвідки В. Кіктенко, що «У 1980-і роки Чжао Куанхуа і Мен Найчан з невеликою групою однодумців почали проводити хімічні експерименти для тестування і розуміння даних алхімічних текстів, що стало важливим напрямком у вивченні історії науки в традиційному Китаї. Не менший інтерес представляє собою внутрішня алхімія (системи самовдосконалення), яку Дж. Нідем визначав як прото-біохімію, з чим не згодні багато сучасних вчені [5, с. 77].

Таким чином, сучасні наукові, та особливо екологічні дослідження мають ще більш цікаву модель до дослідження шляхів розвитку та відповідного нового погляду на еволюціонування наукового теоретичного та практичного знання стосовно різних боків екології та моделей збереження людини та довкілля за допомогою того ж таки аналізу національних моделей світосприйняття та національних моделей розвитку наукового теоретичного та практичного їх застосування.

Література

1. Годзь Н.Б. Концепт «Людина природня» у рамках екологічно-футурологічного дослідження та складності, які виникають при її розгляді. / Н.Б. Годзь // *European Journal of Humanities and Social Sciences. Special Issue for Ukraine*. – Vienna. №1. – 2017, 61 р., Р.46–49.

2. Годзь Н.Б. Вступ до екологічної футурології [Текст]. Монографія // Н.Б. Годзь. – Харків : Видавець Олександр Савчук, 2017. – 572 с.

3. Шекера Я.В. Давньокитайські космогонічні ідеї та їхня репрезентація в ідеограмах китайської мови / Я.В. Шекера // *Східний світ* 2012 , №3, с. 109 – 114. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://oriental-world.org.ua/sites/default/files/Archive/2012/3/16.pdf>.

4. Машевський О.П. Рецензія на книгу Кіктенко В.О. Историко-философская концепция Джозефа Нидэма: китайская наука и цивилизация (философский анализ теоретических подходов) / В.А.Киктенко. – Москва : ИИЕТ РАН, 2009. – 550 с., С. 394-426 / // *Східний світ* 2012 , №3, с. 154- 154. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://oriental-world.org.ua/sites/default/files/Archive/2012/3/16.pdf>.

5. Кіктенко В. Новая методология истории науки как продолжение полемики с Дж. Нидемом / В. Киктенко Електронний ресурс. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31322/11-Kiktenko-NEW.pdf?sequence=3>.

РЕЛИГИОЗНЫЕ ИДЕИ КАК МАТРИЦЫ УНИВЕРСАЛЬНОЙ ДУХОВНОСТИ БУДУЩЕГО

Компаниец Л.В.

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

г. Харьков, Украина

Актуальность осмысления идей духовной направленности приобретает особую остроту в связи с судьбоносными событиями новой украинской истории, которые актуализировали на поверхности бытия экзистенциальное измерение отечественной культуры. На уровне индивидуального существования значимым стал феномен веры как внутреннее состояние человека, которого постигло осознание неустойчивости, быстротечности посюстороннего существования, беспокоит спектр вопросов относительно смысла жизни, религиозных идей (Божественной справедливости,

бессмертия души, жизни после смерти и др.). Особую значимость последние обрели в ситуации кризисов, «разломов» мировоззренческих установок, угрозы жизни человека, который оказался на грани между жизнью и смертью. Экзистенциальное измерение человеческого существования предстало в многообразных пограничных ситуациях и состояниях. С одной стороны, состояние внутреннего духовного кризиса приводит все чаще к мировоззренческой трансформации, к нивелированию конфессионального разнообразия в человеческом сознании, к пониманию неустойчивости религиозных, идеологических установок и стереотипов культур. С другой стороны, как следствие, обозначенное измерение актуализировало круг вопросов, связанных с темой вечной жизни, жизни после смерти и т.п..

По нашему мнению, значимость того или иного религиозного явления заключается в том, что он даёт людям, какие духовные потребности восполняет, какие смысложизненные ориентиры выстраивает? Лишает или даёт надежду на будущее, помогает преодолеть или усугубляет трагичность, брэнность посюстороннего бытия? Какие ответы предлагает на духовные вызовы своего времени? Сложно не согласиться с глубиной круга экзистенциальных тем, которые затрагиваются. Это целый спектр проблем человеческого существования: отчаяния, жизни и смерти, заброшенности в мир, надежды, бессмертия души. Как следствие, на основании попыток нахождения путей их решения выстраиваются смысложизненные проекты культур, установки, ценностные ориентиры, индивидуальные приоритеты. Целый спектр затронутых вопросов можно рассматривать как возможные координаты осмысления проблем духовной направленности, тем религиозного содержания, раскрытия их мировоззренческого потенциала.

В шкале духовных ценностей идея бессмертия души (вечной жизни Вселенной) стоит в высших слоях иерархии в качестве цели и идеала, и не только условия достижения потустороннего мира, но и ценностного аспекта формирующего мировоззрение, отношение человека к людям, миру, себе, играет ключевую роль в выстраивании мировоззренческих основ (перспектив индивидуального существования). В контексте этой градации идея вечной жизни, как содержащая в себе идею вечного существования души, несёт ценностный аспект и, по нашему мнению, нуждается в более углублённом изучении, лаконично вписывается в гипотетическую проблему бессмертия человека.

На современном этапе развития гуманитарных студий тема бессмертия выступает одной из интереснейших, центральных тем исследований, всё чаще притягивает к себе внимание мировой философской, религиозной, научной мысли. На отечественной культурной почве вызывает дискуссии, дебаты в богословской, философской, религиозной, литературной критике. Внимание к ней не только не утихает на протяжении всей истории формирования религиозных, мистических традиций, но «мерцающая» возрастает в геометрической прогрессии с каждым новым витком развития культуры. В определенные временные периоды в зависимости от общественной востребованности мистические идеи актуализируются либо остаются в тени культуры, чтобы в своё время с новой силой и величиим засверкать сиянием непроходящей истины, исполнить ту или иную социокультурную роль. Как отмечают мыслители всех времён, такие идеи нет необходимости созидать заново, но в них всегда есть, что «высвечивать».

На заре человечества в первобытных верованиях в лоне древнеегипетской цивилизации обозначенная выше тема была широко представлена в образах, религиозно направленном символизме наскальной живописи, т. е. в «доисторических» памятниках культур. В античной философии происходит социокультурный «всплеск» интереса и «востребованности» к ней. Зеркально отразившийся в витиеватых рассуждениях ранних философов, по которым возможно реконструировать уровень и широту её распространения, расцвет смыслов и оттенков. В последующие времена преемственную нить традиций идеи бессмертия продолжают фрагментарные, завуалированные рассуждения богословов, теософов, мистиков, философов, рассыпанные по сознаньевым полюсам культур, которые как бутон «распускаются» в учениях религиозно-мистического

содержания. Начиная с конца XIX века (благодаря деятельности религиозных сообществ), происходит проникновение темы вечной жизни в сознание Западной культуры. Теософская мысль задаёт иной вектор, «второе дыхание» её осуществлению, который «развёртывается» в лоне XX века в дискуссиях философских, мистических, светских теориях различных направлений, прорастает в недрах теологической, богословской мысли, психоанализа, философии персонализма. Иначе говоря, блуждая по горизонтам культур, идея вечной жизни, бессмертия «лавинообразно» обрушивалась, пульсировала в сознании сообществ, попеременно выходила на поверхность передовой мысли либо уходила в тень культуры. Светские, религиозные, теософские сообщества способствовали не только её актуализации, но смещению акцентов в её пониманиях к аксиологическому ракурсу осмысления как смысложизненного ориентира человеческой жизни. В XX веке к этому мнению подключились представители различных гуманитарных студий (психологи, социологи, философы, историки религий).

В результате повышенного интереса идея вечной жизни оказалась в точке бифуркации, на перекрёстках проблематике гуманитарных, социальных дисциплин, этнологии, литературы и богословия, религиоведческих студий, активно используется в течениях, находящихся на обочине традиционного знания, оккультных, эзотерических традициях, в массовой культуре. И хотя общепринятая точка зрения, зафиксированная в энциклопедической литературе, вращается вокруг мнения о том, что тема вечной жизни принадлежит сугубо религиозным традициям, находится на периферии западноевропейской мысли, в истории её «следы» прослеживаются на всём протяжении развития обозначенной ветви культуры в образах, философско-религиозных идеях, учениях и догматах. Таковы мыслительные горизонты нашего интеллектуального экскурса, исследуемой темы. Её образы обнаруживаются, проходят сквозным пунктиром по ландшафту эпох. Спектр горизонтов её рассмотрения можно расширять до бесконечности, необходимо найти топос их «схождений», «совпадений» и разветвлений, т. е. то «первоначало», от которого исходят лучи её интерпретаций, метаморфозы значений, ту «универсальную территорию» её истинных смыслов, не занятую специалистами различных областей познания.

Задача интеллектуального экскурса заключается в отслеживании смыслов понятий, порождённых в определённых социокультурных условиях, в поиске и обнаружении утраченных идей и их отпечатков. Иными словами, в исследовании смысловых перипетий, которые претерпевают базовые идеи (концепты) духовной культуры в ходе своей эволюции и становления. В контексте исследовательской стратегии мы используем контекстуальный и концептуально-семантический, герменевтический подход к осмыслению феномена бессмертия, вечной жизни. Методологически обоснованным представляется выявление понятийных рядов, с одной стороны, направленных на прояснение смыслов (вырабатываемых духовными культурами) изучаемого феномена. С другой стороны, раскрывающих социокультурные интерпретации, как следствие, общее содержание, смысловые оттенки последнего. Использование основных принципов академического знания (плюрализма, полиметодичности, историзма, объективности, открытости и др.).

История свидетельствует, что именно мистические идеи в любых формах своего присутствия становились не только источником духовных исканий человечества, но и сама религия традиционно выступала их производной и зависела от уровня и степени мистических посвящений её духовных предводителей. В этой связи вспоминаются слова Э. Леви, который писал, что тайная философия (в нашем контексте модус существования духовных истин) всегда была источником и крёстной матерью всех религий, тайным механизмом всех интеллектуальных сил, ключом к божественным истинам, владычицей обществ.

Таким образом, идея вечной жизни (сквозь призму «герменевтического круга» раскрывающих её идей) презентуется как сквозная, универсальная идея (универсальная

константа), пронизывающая и выстраивающая картины мира Западного вектора культуры, представляется как: подвижная система мировоззрения, которая на всех этапах истории вырабатывала «лекарства» от болезней общества, отвечала на «вечные» вопросы человеческого существования, преодолевала проблему конечности человеческой жизни, усиливала веру в бессмертие человеческой души, раскрывала суть божественной справедливости. Именно «герменевтический круг» составляющих и раскрывающих её идей содержат духовный (мировоззренческий) потенциал в деле возрождения (воспитания) духовно-ценностных основ бытия человека, культуры XXI ст.

ПЕРЕХІД НА ЕКОЛОГІЧНІ СИСТЕМИ В ДВИГУНОБУДУВАННІ, ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ ВИХОДУ З СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Міщенко М.Т.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Суспільство у XX і на початку XXI століття зазнало істотного впливу від розвитку науки і техніки. Соціальна важливість науки ті техніки вимагає врахування цих двох феноменів при аналізі розвитку суспільства і прогнозуванні його перспектив та наслідків. Філософія науки і техніки надає можливості усвідомлення та дослідження проблем суспільства, пов'язаних з цим напрямом, формуючи нове завдання філософської думки.

Техногенний вплив людства на довкілля та проблеми, які охоплюють усі країни, стираючи кордони, оскільки не можуть бути вирішені локально, а потребують об'єднання зусиль світового співтовариства і вирішення в глобальних масштабах, зумовлюють об'єктивні наслідки науково-технічного прогресу. Вони охоплюють усі сфери буття. Ці проблеми мають певний інваріантний зміст, те, що об'єднує їх між собою. Зазначений інваріант – людина [1].

Саме такими є проблеми виснаження природних ресурсів та екологічні проблеми, які постають поряд зі спрямованістю світової економіки на задоволення зростаючих потреб суспільства та критичним станом економіки значної кількості країн, що веде за собою економічну, політичну та екологічну кризи.

Одними з основних ознак екологічної кризи постають:

по-перше постійно зростає забруднення навколишнього середовища відходами техногенного та антропогенного характеру, що включає в себе забруднення відходами виробництва та життєдіяльності людини. Як наслідок отруєння природних джерел життєзабезпечення людини та її самої, на фоні зниження темпу природнього самовідновлення порівняно з темпами забруднення;

по-друге виснаження природних ресурсів – мінеральних, сировинних, енергетичних, продовольчих тощо;

по-третьє перенаселеність планети, і як наслідок нестача природніх ресурсів щоб задовольняти потреби людства в умовах демографічного вибуху;

по-четверте виснаження озонового шару атмосфери, необоротна біологічно небезпечна зміна клімату, деструктивні стихійні процеси на поверхні Землі та в її надрах;

по-п'яте зміни у генофонді соціуму спричинені генетичними змінами організму самої людини.

Техногенний світ вимагає зростання потужності та швидкості, ті самі вимоги у споживача до автомобільного транспорту. Споживач потребує одночасно потужний і економічний двигун, разом з тим, маємо екологічні вимоги, які опираються на посилені норми токсичності відпрацьованих газів, і, врешті решт, неминуче виснаження запасів нафти, вугілля, газу – невідновлюваних природних ресурсів. Усе це разом дозволяє

стверджувати про те, що розгляд проблем «екологічно чистого транспорту» є актуальною задачею [2].

Автомобільний транспорт на сьогодні є одним з основних джерел забруднення навколишнього середовища. Поряд з тим паливо, яке традиційно використовується в двигунах (бензин, дизель) виготовляється за рахунок переробки нафти, поклади якої щороку катастрофічно зменшуються. Світовий досвід останніх років свідчить, що ця ситуація веде до загострення як економічної, так і політичної кризи не тільки в окремих державах, а і в глобальному світовому масштабі.

Перехід на екологічні системи в двигунобудуванні має вирішити означену проблему. На даний час виходом з ситуації, що склалась вважається перехід на автомобілі з електричним двигуном, які об'єктивно мають мінімальний рівень шкідливих викидів в місцях їх експлуатації. Електрична енергія постає екологічним видом «палива». Таким чином якщо людство повністю відмовиться від інших видів палива на перевагу електричній енергії, буде вирішено питання забруднення навколишнього середовища в частині викидів при експлуатації автомобілів.

На перший погляд проблема вирішується просто оскільки існує світовий досвід виробництва електромобілів, будівництва зарядних станцій. Наступним етапом постає перехід на отримання електричної енергії за рахунок відновлюваних джерел (сонце, вода, вітер). І саме на цьому етапі постає ряд проблем економічного, соціального і політичного характеру, оскільки світовий ринок нафти, газу та вугілля має колосальний вплив на усі сфери суспільства. Поряд з цим у більшості країн виробництво електричної енергії відбувається за рахунок не відновлюваних джерел та/або атомної енергетики. І самі ці виробництва є екологічно небезпечними. Так в Україні за останні роки на долю атомної енергетики припадає близько 50% виробництва, на ТЕС і ТЕЦ більше 30%, а обсяг електричної енергії отриманої за рахунок відновлюваних джерел енергії становив менше 9% від загального обсягу виробництва [3]. Постає дилема: з одного боку екологічні електромобілі з іншого – електрична енергія, яка отримана за рахунок екологічно небезпечних виробництв, і окрім того, переважно з не відновлюваної сировини.

З метою декарбонізації своїх електроенергетичних систем значна частина економічно розвинених країн оголосили про припинення електрогенерації на основі вугілля у відповідності до своїх кліматичних цілей. На сьогодні 20 із 27 країн — членів ЄС оголосили про відмову від використання вугілля як джерела електроенергії або вже не використовують його. Окрім того, країни, які раніше були вуглезалежними, зокрема Канада, Чилі та Сполучене Королівство, вжили конкретних заходів із закриття своїх вугільних підприємств. Загалом рішення про поступову відмову від використання вугілля в електроенергетиці є частиною трансформації всієї енергетичної системи, яка зараз триває в у низці країн. Ці тенденції, що спостерігаються у всьому світі, також відображаються в українському дискурсі, адже держава зобов'язалась дотримуватися Паризької кліматичної угоди і досягти вуглецевої нейтральності до 2060 року [4].

В Україні було змодельовано сценарій переходу, який передбачає лінійне закриття усіх вугільних потужностей в Україні у період 2021–2030 років. Відповідно якого виробництво електроенергії планується за рахунок вітрових станцій, фотоелектричними установками, з застосуванням біомаси. Поряд з тим, у сценарії переходу зазначається, що газові потужності будуть використовуватися значно більшою мірою, щоб забезпечити необхідну гнучкість. Окрім того прогнозується, що близько 55 000 робочих місць буде втрачено внаслідок переходу, хоча вірогідним є створення до 160 000 нових робочих місць за рахунок, можливого налагодження потужностей виготовлення обладнання для фотоелектричних, вітрових і біомасових установок з виробництва електроенергії, але при цьому не враховується перекваліфікація робітників. Тож в будь якому разі постане питання трудових ресурсів.

З метою реалізації окремих положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї

сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Директиви 2009/33/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року «Щодо просування чистих та енергоефективних транспортних засобів автомобільного транспорту», та іншої сторони, покликаний стимулювати використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, на виконання Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року, розроблений та оприлюднений Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про деякі питання ввезення на митну територію України та проведення першої державної реєстрації транспортних засобів» [5]. Згідно з проектом передбачається запровадити поетапну заборону ввезення та першої державної реєстрації в Україні автомобілів з двигунами внутрішнього згорання, у тому числі і вироблених в Україні. Пропонується заборона: з 01.01.2027 вживаних автомобілів з дизельними двигунами внутрішнього згорання; з 01.01.2030 нових автомобілів з дизельними двигунами внутрішнього згорання, а також вживаних і нових автомобілів з бензиновими двигунами внутрішнього згорання.

Зважаючи на зазначене, перехід на екологічні види палива, покликаний вимогами суспільства, яке знаходиться на «межі неповернення» і потребує радикальних змін. І в цьому сенсі усі технічні, технологічні, економічні, політичні та інші перетворення повинні, перед усім, починатись з формування екологізації світогляду членів суспільства, тобто наповнення його сучасним екологічним змістом та відповідною спрямованістю думок і помислів, розумінням необхідності їх практичного втілення. Проблеми людства повинні сприйматись в глобальному аспекті усіма суб'єктами суспільного простору з огляду на наслідки запровадження прийнятих рішень як в короткостроковому так і довгостроковому періодах.

Література

1. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. – Вид. 3-тє, випр. та допов. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 364 с.
2. Міщенко М. Т. Особливості експлуатації автомобілів з електроприводом в сучасних умовах розвитку енергетичної галузі в Україні / Марченко А. П., Міщенко М. Т., Будьонний М. М. // Матеріали III Міжнародної науково-практичної морської конференції кафедри СЕУ і ТЕ Одеського національного морського університету, квітень 2021. – Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2021. – С. 346–352.
3. Прогнозовані обсяги виробництва електроенергії на 2021 рік. Міністерство енергетики України / Електронний ресурс / http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245487451.
4. Економічні наслідки поступової відмови від використання вугілля в Україні до 2030 року / М. Пройс, О. В. Михайленко, І. Сабака, Б. Пробст; за заг. ред. П.Баума та О. Р. Алієвої. – К.: 7БЦ, 2021. – С.11–12.
5. Повідомлення про оприлюднення проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про деякі питання ввезення на митну територію України та проведення першої державної реєстрації транспортних засобів» / Електронний ресурс / https://mtu.gov.ua/news/32935.html?fbclid=IwAR16MwGA4cYT6ql5qm3gcNCOKcKuCBTLYs1ZlRkmc0fqERagMrkp_cPUIGM.

ЕКОЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ: ВНЕСОК КИТАЮ У РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Сун Чанлун

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Неможна недооцінювати статус Китаю на міжнародній арені. Після значних реформ Китай демонструє стабільний зріст. В умовах глобальної екологічної кризи Комуністична партія Китаю активно бере на себе міжнародне зобов'язання щодо охорони навколишнього середовища, з широким розумом та сильним почуттям екологічної відповідальності, дотримується шляху зеленого, низьковуглецевого та сталого розвитку та будує фундамент екологічної цивілізації разом з іншими країнами світу [1]. Екологічний виклик людської цивілізації на сучасному етапі її розвитку на Землі обумовлений усвідомленням того, що науково-технологічні можливості людства можуть змінювати ландшафт в глобальному вимірі. Результатом цього є те, що на початку ХХІ століття людство опинилося на межі незворотної екологічної кризи. Починаючи з 2010-х років китайський уряд приділяє велику увагу захисту довкілля шляхом реформ, політичних дій та втілюючи програми міжнародного співробітництва, таких як підписання Паризької кліматичної угоди; 13-го п'ятирічного плану; Закон про охорону навколишнього середовища 2015 року. Ці дії дали значний результат. Рівень двоокису сірки у Китаї скоротилися, а забруднення повітря зменшилося [2, 3, 4]. У 2017 році інвестиції у відновлювані джерела енергії в усьому світі склали 279,8 мільярдів доларів США, при цьому на Китай припадає 126,6 мільярдів доларів США або 45 % світової інвестиції [3]. Китай є найбільшим інвестором, виробником і споживачем відновлюваної енергії в усьому світі, виробляючи найсучасніші сонячні панелі, вітрові турбіни та гідроелектростанції, також в Китаї виробляються електромобілі і автобуси. Це свідчить про важливу роль екологічного мислення в китайській філософії та про можливість технологічного розвитку втілити ці настанови у практику. Філософське розуміння гармонічного поєднання людини та природи втілено в багатьох філософських системах Китаю від конфуціанства до даосизму.

Для вирішення багатьох глобальних проблем людства необхідно розуміння основ екології та живих систем, або екосистем, які є не просто сукупністю компонентів, але самоорганізованою системою, яка об'єднує людей, біологічні системи, навколишнє середовище. Таке уявлення дає більш глибоке розуміння того, що світ принципово взаємопов'язаний і взаємозалежний. З екологічної точки зору, люди не відокремлені від природи, а глибоко вбудовані в навколишній універсум. Перехід до сталого розвитку вимагає відмови від нестійких моделей виробництва та споживання, вимагає піднесення політики охорони навколишнього середовища на державний рівень.

Однією з центральних причин екологічної кризи є ставлення до навколишнього світу з споживацької точки зору. Екологічний виклик людської цивілізації на сучасному етапі її розвитку на Землі обумовлений усвідомленням того, що технологічні можливості людства стали порівнянними з глобальними процесами. В рамках східного мислення науково-філософські пошуки відображають універсальну парадигму уявлень про картину світу, яка виступає мостом в розумінні і пізнанні онтологічних засад взаємодії природи і людини. Філософські погляди Китаю є джерелом знань, які відрізняються багатогранністю і глибиною думки. Основною засадою багатьох філософських вчень Китаю виступають гуманістичні ідеї про становлення людини як невід'ємної частини космосу. Приміром, релігійні даоські правила охоплюють як етику, тобто особисті цінності особистості, так і мораль, тобто суспільні норми та соціальні цінності суспільства. Вони маніфестують альтруїстичне мислення та гармонічне існування людини та природи [6]. Даоська етика дбає про те, як стати хорошою людиною, яка живе у злагоді з усіма речами, природою та людьми. Даоська етика невіддільна від даоської духовності.

Якщо людина хоче жити в гармонії зі світом, вона повинна приймати всі свої рішення в контексті Дао, намагаючись побачити, що найкраще відповідає природному порядку речей. Така поведінка є важливою частиною не лише самовдосконалення, а й покращення світу в цілому. Схожі ідеї є в конфуціанстві, де природа не тільки цінна за своєю суттю, але й наповнена добром. Таким чином, природа втілює нормативний стандарт для всіх речей. У конфуціанському світогляді природа розглядається як джерело всієї цінності [8]. У конфуціанській традиції ідеї про взаємовідносини людини та природи мають давню традицію, що нашло втілення від Книги змін до пізніших неоконфуціанських метафізичних дискусій. Однак це не означає, що не Китай, як і багато країн Азії, протягом століть не стикався з різними екологічними проблемами, такими як вирубка лісів, забруднення повітря та води. Філософські ідеї сприяють особливому китайському розумінню відносин людей з природою та допомагають будувати стратегії вирішення екологічних проблем. Три основні філософсько-релігійні традиції взаємодіяли одна з одною та взаємовпливали одне на одне, формуючи синкретичні ідеї.

В сучасних умовах важливе формування мислення, яке б відповідало стратегічним і тактичним цілям, викладеним в концепції сталого розвитку. Незважаючи на те, що сталий розвиток визначається різними способами, найбільш часто цитується визначення цього терміну походить зі звіту Брантленда під назвою «Наше спільне майбутнє». Згідно з доповіддю, сталий розвиток — це «розвиток, який відповідає потребам сьогодення, не завдаючи шкоди можливостям майбутнього. Ні бідності. Сталий розвиток – це головна парадигма Організації Об'єднаних Націй. Концепція сталого розвитку була описана у звіті Комісії Брунтленда 1987 року як «розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби» [7].

Згідно ООН є чотири виміри сталого розвитку – суспільство, навколишнє середовище, культура та економіка – які переплетені, а не розділені. Сталість – це парадигма для мислення про майбутнє, в якому екологічні, соціальні та економічні міркування збалансовані в прагненні покращити якість життя. Наприклад, процвітаюче суспільство покладається на здорове довкілля, щоб забезпечити своїх громадян їжею та ресурсами, безпечною питною водою та чистим повітрям. Концепція сталого розвитку націлена на вирішення таких проблем, як: голод, гендерна рівність, доступ до медичних послуг, якісної освіти та чистої води [7, 9].

Концепція народилася з потреби в освіті для вирішення зростаючих і мінливих екологічних проблем, з якими стикається планета, тому ця концепція має бути інтегровано в освіту. Творчий потенціал, ноу-хау, технології та фінансові ресурси всього людства необхідні для досягнення концепції сталого розвитку в масштабах планети. Має бути альтернативний спосіб мислення, який буде маніфестувати людину як суб'єкт планети, а планету, як суб'єкт природного розвитку. Що означає екологічна свідомість у контексті сталого розвитку? У загальних рисах екологічна свідомість відображає аксіологічні засади людини по відношенню до світу природи.

Активно реагуючи на сучасні виклики, починаючи з 18-го Національного конгресу Комуністичної партії Китаю, проводиться стратегія "побудову екологічної цивілізації", "зелений розвиток" та "прекрасний Китай", що було прописано в документах партії, визначаючи волю всієї партії та спільних прагнень народу [5]. Як найбільша країна, що розвивається, з населенням майже 1,4 мільярда, Китай підтримує концепцію сталого розвитку та виконує ряд фундаментальних, новаторських та довгострокових проєктів щодо формування екологічної цивілізації. В майбутньому поєднання філософських ідей, китайського технологічного прогресу та його здатності швидко досягти ефекту глобального масштабу у виробництві чистої енергії знизить вартість цих технологій до такої міри, що вони будуть загрожують їхнім конкурентам з викопного палива по всьому світу та дозволять Китаю експортувати свої технології чистої енергії в інші країни, вирішуючи екологічну проблему людства.

Література

1. Ecological civilization: China's effort to build a shared future for all life on Earth / Fuwen Wei, Shuhong Cui, Ning Liu, Jiang Chang, Xiaoge Ping, Tianxiao Ma, Jing Xu, Ronald R Swaisgood, Harvey Locke National Science Review, Volume 8, Issue 7, July 2021, nwa279. – <https://doi.org/10.1093/nsr/nwa279>.
2. Xiang Bo China makes great contribution to the world as WTO member: white paper [Електроний ресурс] // Xinhua. – Режим доступу: http://www.xinhuanet.com/english/2018-06/28/c_137287068.htm.
3. China and the World in the New Era [Електроний ресурс] // Xinhua. – Режим доступу: http://www.xinhuanet.com/english/2019-09/27/c_138427541.htm.
4. Commentary: China will bet big on clean energy to achieve carbon neutrality [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.channelnewsasia.com/commentary/china-climate-change-emissions-carbon-clean-energy-1340006>.
5. China: China's Evolving Environmental Protection Laws [Електроний ресурс]. – Режим доступу: mondaq.com/china/clean-air-pollution/955486/china39s-evolving-environmental-protection-laws.
6. Абаев Н. В. Даосизм и культурно-психологические традиции в Китае.- М. : Наука, 1989. – 258 с.
7. Sustainable Development [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development/what-is-esd/sd>.
8. Lee Dian Rainey. Confucius and Confucianism: The Essentials. John Wiley and Sons Ltd, 2010.- P. 55. ISBN 978-1-4443-2360-3.
9. World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 1980 [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.a21italy.it/medias/31C2D26FD81B0D40.pdf/>.

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ КРАСИ. ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ

Фідровська М. Г.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Людське пізнання на сьогоднішній день маніфестувало себе в різних наукових і ненаукових формах вивчення світу. Історія розвитку кожного з цих типів знання має єдину мету – пошук істин і виявлення закономірностей всесвіту, і, для цього кожна область розвиває свою методологію, характерна особливість якої залежить від вихідних підстав вибраного предмету, способів його вивчення, і контексту розгляду.

За довгу історію людства мудрецями і ученими було запропоновано безліч концепцій краси, що виникали у взаємозалежності з концепціями істини і блага. Характерні особливості цих концепцій лягли в основу розділення людського пізнання на області, наукові підходи і концептуальні напрями. Наука, перш за все, виходить з очевидності досвіду, тобто з готівкового матеріально простору і тимчасової зміни, різною мірою розглядаючи нематеріальну природу психічного, соціального і комунікативного вимірів буття. Таким чином, науковий світогляд розглядає об'єктивні феномени і закони, які піддаються експерименту, виміру і однозначному обґрунтуванню. При цьому, наука в полі вивчення рідко включає області нематеріального буття, як феномени психічного виміру.

Філософське пізнання дійсності має багато схожого з наукою, і навіть претендує на відповідний науковий статус, проте, поле досліджень, наочна область і різноманітність методики дослідження має ряд особливостей, в порівнянні з виключно науковою

методологією. В першу чергу, філософія є набагато обширнішою наукою, яка прагне вивчити і описати всі можливі явища суб'єктивного і об'єктивного людського буття, закономірності існування природи і її субстанціональність, а також передбачає і вивчає суть, приховану від безпосереднього споглядання, – феномени трансцендентного і трансцендентального. Філософські методи і вихідні пізнання дійсності мають ряд характерних особливостей, проте, на відміну від наукового пізнання, філософи передбачають і описують в своїх концепціях духовну і нематеріальну природу буття. Філософське знання має статус як науки, оскільки наочна область схожа і навіть обширніша. Також філософія має статус світогляду, оскільки займається не лише описом дійсності і виявленням функціональних законів. Філософів також цікавить телеологія і онтологічні сенси буття, гносеологічні питання, за типом «запитання про запитання». І, звичайно, сама основна посилка будь-якого філософствування – не замкнутість на об'єктивному досвіді, але відвертість для здивування і несподіваних явищ матеріального світу і духовної суті.

Богословська діяльність відрізняється від філософії мірою прийняття безумовності і первинності духовного виміру буття. Якщо філософ лише передбачає і береться шукати докази існування душі і Бога, Богослів'я ж, як і релігія, упевнено в тому, що Причина і Творець суцього і такого, що несе – Бог. Так, богословське знання розглядає духовність первинною по відношенню до матеріального і тимчасового вимірів. Богослів'я сосредотачивається на сенсах і розумінні саме духовних аспектів існування. Матерія і феномени буття розуміються лише через сенси і підстави в Бозі. У Теологічному світобаченні трансцендентальне суще передусе матеріальній істоті і існуванню матерії, тому всяке явище богослови розглядають з точки зору його спіритуалістичної телеології і суті.

Література:

1. Адорно В. Теодор. Эстетическая теория. – М.: Республика, 2001.
2. Бальтазар Х.У. Достойна веры лишь любовь. – М., 1997.
3. Макінтайр Е. Після чесноти: Дослідження з теорії моралі. – К.: Дух і літера, 2002.
4. Clement, Olivier. The roots of Christian mysticism. - NY.: New City Press, 1996.

ГІБРИДНИЙ АВТОМОБІЛЬ – ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Чучуменко Б.С.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Людина не цар природи, вона залежить від природних ресурсів, від стану біосфери. Ресурси природи не є невичерпними, багато з них близькі до вичерпання. Збереження біосфери є необхідною умовою виживання людства. Екологічно стійким розвитком людства є такий розвиток, який забезпечує задоволення потреб людей в даний час і не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Завдання, які виходять сьогодні на передній план: змінити ставлення до природи, дбайливо ставитися до природи і людини, збереження природних ресурсів, переробляти відходи. Зараз настав такий період розвитку, коли задля забезпечення безпеки людства технічний прогрес повинен бути безпосередньо спрямований саме на екологізацію.

Людству відомі чотири закони екології американського вченого Б. Коммонера: все пов'язане з усім; все мусить кудись діватися; природа "знає" краще; за все треба платити.

Слід згадати також екологічні закони, сформульовані у працях відомого американського еколога Д. Чіраса. Він підкреслював, що природа існує вічно (з точки зору людини) і опирається деградації завдяки дії чотирьох екологічних законів:

- рециклічності або повторного багаторазового використання найважливіших речовин;
- постійного відновлення ресурсів;
- консервативного споживання (коли живі істоти споживають лише те і у такій кількості, що їм необхідно, не більше й не менше);
- популяційного контролю (природа не допускає "вибухового" зростання популяцій, регулюючи кількісний склад того чи іншого виду шляхом створення відповідних умов для його існування й розмноження).

Філософія може допомогти вирішенню екологічних проблем у різних напрямках, оскільки вона сприяє розвитку нової суспільної свідомості, орієнтованої потребою подолання екологічних протиріч. Філософське осмислення екологічної ситуації могло б допомогти формуванню загальнометодологічних принципів аналізу та вирішення проблем. Сьогодні все більше людей приходять до усвідомлення неблагополуччя свого і сучасного життя і шукають вихід зі становища, що склалося.

Ми живемо у перехідний час, коли завершує існування та розвиток один тип людини, складаються умови для освіти іншого типу. В цих умовах необхідно готувати умови для формування людини майбутньої культури та цивілізації. Така робота передбачає, з одного боку, практичну реалізацію нових форм життя, нових дослідів спілкування та гуртожитки, з іншого – інтелектуальне забезпечення, формування світогляду [1].

Основними забруднювачами атмосферного повітря є підприємства переробної і добувної промисловості та підприємства електро- і теплоенергетики (відповідно 31 і 21 та 40 відсотків загального обсягу викидів забруднюючих речовин, що надходять в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення). Викиди забруднюючих речовин пересувними джерелами становлять 39 відсотків загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Викиди забруднюючих речовин автомобільним транспортом становлять 91 відсоток забруднюючих речовин, що викидаються пересувними джерелами [2].

Погіршення екологічної обстановки, викликане шкідливим впливом автотранспорту, в містах носить катастрофічний характер, у першу чергу в зв'язку з забрудненням повітряного басейну викидами шкідливих речовин автомобільних двигунів, тому пріоритетним завданням проектуванні міських автомобілів є зниження кількості викидів шкідливих речовин і поліпшення паливно-економічних показників проєктованих автомобілів.

В даний час одним з найбільш перспективних напрямків вирішення проблеми міського автотранспорту є застосуванням гібридних силових установок, що дозволяють досягти необхідного поліпшення екологічних показників автомобіля за рахунок поєднання переваг основного і електричного джерела енергії шляхом розробки систем і оптимізації алгоритму їх спільної роботи, в основу яких покладено рух автомобіля в міському циклі. Економне споживання бензину дозволяє зменшити шкоду, нанесену довкіллю. Усі гібриди оснащуються системою рекуперації (повернення енергії). При гальмуванні автомобіля електродвигуни, що обертаються колесами, починають працювати як генератори, заряджаючи батареї. Гібридні транспортні засоби не виділяють стільки ж вихлопів скільки стандартні автомобілі. Емісія вуглекислого газу також набагато менше. Це є дуже позитивним фактором, оскільки багато вчених вважають CO₂ причиною глобального потепління. Як бачимо гібридний силовий привід поєднує в собі 3 із 4 екологічних законів сформульованих у працях еколога Д. Чіраса (рециклічність, відновлення ресурсів, консервативне споживання) [3].

З ХХ ст. відбувається «екологізація» суспільної свідомості, тобто осмислення ролі екології у вдосконаленні соціальних відносин, усвідомлення загрози існуванню людства внаслідок зникнення природних ресурсів та небезпечного для життя забруднення

середовища його проживання. Стверджується ідея, що моральні відносини мають бути не тільки між людьми, а й по відношенню до природи. Вплив суспільства на природу цілеспрямовано, універсально, здійснюється через практичну діяльність людей.

Сучасна екофілософія передбачає трансформацію в розумінні соціальних і гносеологічних проблем, і це забезпечить людству відмову від експансії на природу, дозволить створити альтернативну техніку та принципово нову технологію, сформувати культуру системи цінностей. Основою та початком нового буття людства екофілософи вважають формування екологічної культури у всіх людей, що забезпечить оптимізацію взаємодії природних, соціальних та інших процесів.

Як доказ того, що свідомість людини змінюється і вона замислюється над проблемами екології – є постійні оновлення рекордів з продажу автомобілів з гібридним силовим приводом та електромобілів. Так, наприклад, у квітні 2021 в Україні було зареєстровано 2 466 автомобілів з електроприводом. З яких: гібридні – 1 754 шт.; електромобілі – 712 шт. Загальна кількість зареєстрованих в Україні електричних і гібридних моделей автомобілів станом на 1 травня 2021 року досягла 62 396 шт.

Цьому сприяє і те, що до 31 грудня 2022 року, звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції із ввезення на митну територію України та з постачання на митній території України транспортних засобів, оснащених електричними двигунами (одним чи декількома).

Загалом в автомобілебудуванні на сьогоднішній день приділяється дуже велика увага питанням винаходу ресурсозберігаючих, екологічно чистих та ефективних транспортних засобів. Визначну роль у цьому призване зіграти поєднання новітніх комп'ютерних технологій, автомобільної електроніки, сучасних мехатронних систем. Електронні автомобільні системи, які є на сьогоднішній день, дійсно сприяють значному зниженню шкідливих речовин у відпрацьованих газах, але без зміни конструкції самого автомобіля, значного прогресу в цьому напрямку не слід очікувати. Гібридний силовий привід є лише першим кроком до розробки екологічно чистого транспортного засобу.

Література

1. Деменев А.Г. Современные философские проблемы математических, естественных и технических наук: учеб-метод пособие. – Архангельск: Изд-во АГТУ, 2007. – 79 с.
2. Природа и философия. Взаимодействие общества и природы и философские проблемы экологии // [Электронный ресурс]: <http://www.philodream.ru/philos-284-5.html>.
3. Филькина А.Н. Создание гибридных автомобилей как одно из направлений решения проблем экологии крупных городов // Успехи современного естествознания. – 2004. – № 11. – С. 45–46; URL: <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=13686>.

ГЛИБИННА ЕКОЛОГІЯ ЯК НОВА СВІДОМІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ ВИЖИВАННЯ ЛЮДСТВА

Чхейло І.І.

ХНАДУ

м. Харків, Україна

Глобальні проблеми сьогодення виправдано знаходяться в центрі сучасних дискусій, тому що вони порушують низку принципових питань, саме тих, що стосуються майбутнього суспільства та природи і їх виживання. Чим більше ми розкриваємо проблеми нашого часу, тим більше переконуємося, що їх не можна осмислити окремо одна від одної. Це системні проблеми, тобто взаємозалежні. Ми стоїмо на порозі змін у

світогляді, свідомості, а отже, і на порозі змін наукових парадигм. Нині немає більш термінової, невідкладної проблеми, ніж духовне та інтелектуальне відродження особистості та духовна єдність людства.

Якщо в недалекому минулому науковий світ, філософи аналізували систему "людина–суспільство–природа", нині існує вже інша система "людина–суспільство–природа–життя". Глобальна екологічна криза є найбільш небезпечною для людства. Енергетична, продовольча, демографічна й інші кризи у своїй основі зводяться до проблем охорони природи. Матеріали XIV міжнародної конференції ООН, присвяченої глобальним змінам клімату (грудень 2008 року) були опубліковані під назвою: "Для порятунку Землі у людства залишився рік!" При всій категоричності такої думки, все ж доводиться усвідомити, що у людства немає альтернативи: або люди впораються з вимогами екологічного виклику, або він розправиться з більшою частиною землян, або їм прийдеться разом з Ілоном Маском колонізувати Червону планету і заселити Марс. Отже, нині стоїть проблема як зберегти саму людину завдяки зміні її свідомості, збагатити в людині її людське ставлення до природи [1].

Екологічна проблема – глобальна проблема, що має подвійний соціоприродний характер, вона одночасно і природна, і соціальна. При цьому останнє відіграє вирішальну роль, оскільки соціальні умови розвитку екологічного буття підтверджують серйозність екологічної проблеми, її небезпеки для подальшого розвитку людства. Стає все очевиднішим, що досягнень природничих і технічних наук для аналізу екологічної проблеми недостатньо.

Традиційні рішення уже не підходять. Потрібний комплексний підхід, поглиблення і розширення інтеграції знань і соціальної практики, взаємне збагачення різних підходів до вирішення цієї проблеми. екологічний виклик сучасному глобальному світу зростає і розширює свої масштаби.

Антропоцентрична парадигма в світосприйнятті та усвідомленні людиною себе у світі, що поступово здає свої позиції, домінувала в культурі модерну та сформувала сучасне західне суспільство. Серед найбільш глибоко укорінених ідей та цінностей цієї парадигми можна виокремити такі: погляд на світ як на механічну систему, сконструйовану, на думку Р. Декарта, з окремих блоків; погляд на людину як на машину, яку можна вивчати частинами, не піклуючись про цілісне сприйняття; погляд на суспільство як на боротьбу за виживання, де всі людські цивілізації є природними ворогами, які повинні знаходитись в постійній боротьбі та суперництві за виживання; погляд на матеріальний прогрес, економічне зростання та удосконалення техніки як на необмежений процес. Вважалося, що людина має право і повинна керувати природою.

Перехід людства до цивілізації технократичного типу, існування традиційного техніко-технологічного підходу до природного середовища як дармової комори ринку, призвели не до розумної взаємодії людини і суспільства з природою, а до їх жорсткої протидії. Формування людини як "завойовника природи" призвело до того, що у структурі людських потреб та інтересів загальноекологічні потреби й інтереси досі ще займають незначне місце і явно поступаються іншим. Техногенний етап розвитку сучасної цивілізації виявився за своїми характером і наслідками багато в чому не природоємним, а природознищучим. Потрібно наголосити, що концепції, наукові розробки екологічного розвитку часто залишалися лише концепціями та розробками, які у практичному природовикористанні не отримали належного місця. Ці негативні явища і процеси зумовили появу критики антропоцентризму, яка базується на неприпустимості непомірного звеличення ролі людини, його раціонально-проектної діяльності в суспільстві, у тому числі в природному середовищі. Представники цієї течії пишуть про виникнення антропологічної кризи, про нездатність людини адекватно пристосуватися до навколишнього середовища.

Наприкінці XX століття західні філософи, наприклад, такі як Г Бейтсон, Ф. Капра, прийшли до висновку, що існуюча парадигма є «застарілою свідомістю», її

необхідно змінити та перейти до «нової свідомості». Під «ноюю свідомістю» вони розуміють врахування багатоманітності причин та наслідків з позиції любові до людини та природи. Одні філософи називають нову парадигму «холістичним світоглядом», поглядом на світ як на єдине ціле, а не сукупність розрізнених частин [2, 3]., інші – нелінійним мисленням [4].

Нова парадигма ґрунтується на постматеріальних цінностях, таких як особистісні виміри, етичні, естетичні та інтелектуальні сторони людського буття. Вона передбачає співіснування колективізму з толерантністю щодо індивідуального вибору особистості.

Таке розуміння «нової свідомості» розроблено в рамках філософської школи, яка була заснована норвезьким філософом Арне Наессом, та отримало назву «глибинна екологія». Цей термін був обраний не випадково. А. Наесс вважав, що сучасний спосіб взаємовідносин суспільство-природа є «поверхневою екологією», тому на протипагу такому підходу має бути розроблений більш суттєвий підхід, а для його визначення й було запропоновано поняття «глибинна екологія». Дане розмежування понять є важливим для з'ясування особливостей нової свідомості, що визнає взаємозалежність усіх феноменів і той факт, що, як індивіди та члени суспільства, ми усі включені в циклічні процеси природи та у кінцевому підсумку залежні від них [5].

Поверхнева екологія є орієнтованою на людину, вона є антропоцентричною. Людина розглядається тут як джерело цінностей, а природі належить лише споживча та інструментальна цінності. Глибинна екологія не відокремлює людину від навколишнього середовища. Вона презентує світ як мережу феноменів, що фундаментально взаємозалежні. Формулюючи основні тези своєї концепції, А. Наесс [5] зазначив, що процвітання усього життя на Землі має самодостатню цінність безвідносно до інтересів людей, чому сприяє багатство та різноманітність живих істот. Люди, на його погляд, не мають права зменшувати багатство на різноманіття життя, за винятком задоволення життєво необхідних потреб. Розвиток людського життя та культури, як і розквіт життя інших істот, вимагає суттєвого зменшення кількості людей на планеті; сьогодишнє втручання людини в природній світ є надмірним та вимагає змін в ідеології та політиці.

Таким чином, виживання людства та всіх форм життя на Землі має свою внутрішню цінність, яка не визначається через поняття користі для людини. Фактично в основі даної соціально-філософської концепції нової свідомості лежить принцип нової етики, яка визначається як «не домінування над природою». Отже, головне завдання для сучасної людини полягає в тому, щоб навчитися не бути перешкодою для інших живих істот.

Така теорія заперечує відмінність між природою та людиною та стверджує, що біосфера – це не піраміда, на вершині якої знаходиться людський світ, а кільце, в якому все взаємопов'язано та взаємозалежно.

Це вчення відкидає централізовану бюрократичну владу, класове суспільство, де панують технократичні принципи, та стверджує простоту життя на чолі з духовними принципами. Тим часом існує інша форма влади, більш прийнятна для нової парадигми, – влада, яка спроможна впливати на інших. Ідеальною структурою для здійснення цього типу влади є не ієрархія, а мережа, яка служить центральною метафорою екології. Таким чином, зміна парадигми має на увазі зміни в соціальній організації – від ієрархії до мереж [6].

У вченні А. Наесса велика увага приділяється питанню просвітництва населення. При цьому прихильники даної концепції вважають, що у цілому люди обізнані в тому, що біосфера знаходиться під загрозою загибелі. Але більша частина суспільства абстрагується від таких роздумів та віддає перевагу різним видам розваг. Тому адепти даної концепції вважають, що людей необхідно навчити правильно сприймати, усвідомлювати необхідність свого виживання та навчитися шукати шляхи виживання.

Безумовно, глибинна екологія має ряд значних недоліків. Р. Сешонз визнає, що глибинна екологія є досить цілісною системою аналізу сучасних проблем, але не має єдиної програми щодо їх практичного вирішення і, попри значне розмаїття практичних рекомендацій, їх об'єднує лише вимога елімінувати антропоцентричне домінування над природою [7]. На перший погляд, глибинна екологія – не більше ніж набір декларацій. Проте будь-яке соціальне вчення, за певних умов може стати таким, на основі якого у подальшому будуть здійснюватися практичні кроки. Тому, звичайно, й дану концепцію не слід ігнорувати.

Коли поняття людського духу розуміється як тип свідомості, при якому індивід відчуває свою приналежність до безперервності, до всеосяжного космосу, то стає зрозуміло, що екологічне усвідомлення духовне в своїй найглибшій суті. Не дивно, що нове бачення реальності, яка виникає, засноване на усвідомленні глибинної екології, може узгоджуватися з так званою «вічною філософією» духовних традицій, наприклад, християнською містикією або філософією та космологією... [6].

Таким чином, сучасна людина часто не лише заперечує значущість онтологічно-аксіологічної проблематики, а й взагалі відмовляється від будь-якої ієрархії смислів і цінностей. Недаремно особливостями сучасного суспільства, яке дістало назву глобального, постіндустріального, суспільства постмодерну постають децентрація, деконструкція, детериторизація тощо. Зникнення ієрархії проблем та цінностей, їх смислового осереддя призводить до втрати значущих колись опозицій на зразок: “абсолютне – відносне”, “життя – смерть”, “добро – зло” .

Глибинна екологія ставить серйозні питання з приводу основ нашого сучасного наукового, індустріального способу життя, орієнтованого на зростання матеріалістичного світогляду. У контексті глибинної екології розуміння того, що система цінностей притаманна усій живій природі, зароджується в глибоко екологічному, духовному досвіді єдності природи та «Я». Таке розширення нашого «Я» аж до ототожнення з природою стає основою нової свідомості і перспективою для виживання.

Список використаних джерел

1. Валуйський О. Екологічний виклик сучасному світу в філософському вимірі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2010. №3. – С. 67–77. <http://visnik.knute.edu.ua/files/2010/03/8.pdf>.
2. Тягло А.В. Рациональный холизм. Сборник избранных работ (1976–2003). Харьков: Центр Образовательных Инициатив, 2003. – 180 с.
3. Гардашук Т.В. Сучасний екологізм: теоретичні засади та практичні імплікації. *Практична філософія*. 2001. № 1 (№2). – С. 146–157.
4. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. Стенгерс.М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
5. Naess A. *Ecology, Community and Lifestyle*. New York: Cambridge University Press, 1989. – 237 p.
6. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем; пер. с англ. под ред. В.Г. Трилиса. К.: «София», 2003. – 336 с.
7. Sessions R. Deep ecology versus Ecofeminism: Healthy Differences or Incompatible Philosophies? *Ecological Feminism Philosophies*. P. 137–154.

ЗАГРОЗИ РОЗЩЕПЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ТА ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОДОЛАННЯ ТАКОГО РОЗЩЕПЛЕННЯ

Шевченко З.В., Фіалко Н.А.,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

Національний університет фізичного виховання і спорту України

м. Київ, Україна

Для сучасного суспільства швидше нормою, аніж патологією є стан множинної соціальної ідентичності, у якому знаходяться практично усі члени цього суспільства. Мова йде не стільки про різні соціальні ролі, які виконують індивіди, скільки про різні сценарії виконання однієї і тієї ж ролі, різну драматургію, вибір між якою покладається не на вищу інстанцію, а на саму особистість, яка має водночас бути для себе режисером, актором і критиком, обираючи той чи інший сценарій не просто на власний смак і розсуд, а на власну відповідальність. Ситуація пандемії ще більше загострила стан такого перманентного вибору, адже тепер стає гранично очевидним, що кожна особистість вже не гіпотетично, а цілком реально відповідає не лише за саму себе, але, щонайменше, за своє соціальне оточення: неадекватне загрозовий ситуації рішення будь-якої миті може принести не лише хворобу, але й смерть не лише автору/авторці цього рішення, а і його/її близьким і рідним. Таким чином, множинна соціальна ідентичність набуває неявного колективного характеру: рішення треба приймати не лише за себе, але й за інших. Такою була соціальна ситуація завжди, але якщо у традиційному суспільстві такі рішення доводилося приймати вкрай рідко, або й частіше взагалі не доводилося їх ухвалювати, то у сучасному суспільстві такі колективістські рішення стали нормою.

Виникає інше питання: яке право має особистість приймати рішення за інших, особливо доленосні рішення, від яких залежить життя і смерть? Вочевидь, виправданими такі персональні рішення за колектив можуть бути лише у ситуаціях, коли неможливо з'ясувати думку інших членів цього колективу: наприклад, коли немає часу, або немає зв'язку з іншими членами цього колективу. В усіх інших ситуаціях певне консультування необхідне завжди, коли воно можливе. Таким чином досягається повноцінна інтерсуб'єктивна легітимація цього рішення.

В сучасному суспільстві функцію такої легітимації на себе багато у чому приймають соціальні мережі: завдяки можливості обговорення певного рішення можна не лише отримати його підтримку або заперечення, але й дізнатися аргументацію «за» і «проти» цього рішення, а також отримати інші види мотивації – не раціональні, а емоційні. Нерідко виявляється, що останні мають навіть більшу силу і впливовість, аніж перші. Як свідчить французький філософ-постмодерніст Мішель Маффесолі, для особистості зараз дуже важливо належати до певного «трайбу», бути «своїм» для певної спільноти, нерідко рішення приймаються не як раціонально виважені, а під впливом певної «атмосфери» [3], колективної думки, яка має своє вираження не стільки у артикуляції певної раціональної стратегії, скільки у образно-емоційному колективному переживанні.

Таким чином, належність до певних інших спільнот визначає і вибір на користь прихильників чи ворогів вакцинації. Наприклад, для тих, хто завжди робить вакцинацію, чи тих, хто присвятив життя науці, вибір на користь вакцинування від ковід нерідко не є навіть раціональним, чи то у термінології Макса Вебера, «цілераціональним», а швидше традиційним [1] – так само, як традиційним виявляється вибір «проти» вакцинації для багатьох прихильників «теорій змови», або представників фундаменталістського напрямку серед віруючих осіб. В обох випадках маємо недостатньо адекватну реакцію: адже мова йде нерідко про життя та смерть, а тому вибір не має бути «традиційним», але має, навпаки, бути максимально зваженим і продуманим – тут слід ретельно виявити і продумати усі аргументи, провести консультування з фахівцями. Слід зважити переваги і

недоліки кожної з можливих стратегій вибору: «за» і «проти» вакцинування. Слід з'ясувати усі ризики як для себе особисто, так і для інших – як близьких, так і суспільства в цілому. І лише після цього слід приймати рішення, спочатку попередньо для себе, а потім виходити на колективне рішення, але вже не на рівні сліпого приєднання до волі анонімної більшості, а як лобювання власного рішення як можливої основи для колективного рішення. Тоді все частіше таке колективне рішення буде результатом аргументативного дискурсу [2], а не емоційних імпульсів.

У такій ситуації розщеплення соціальної ідентичності набуде іншої природи: не результатом симпатій/антипатій, сліпої лояльності чи «хейтерства», але результатом вироблення альтернативних стратегій колективної соціальної поведінки. Тоді таке розщеплення матиме більше шансів набути продуктивного, а не деструктивного характеру, бути не соціальною патологією, а способом особливої соціальної самоорганізації.

Література

1. Вебер М. Господарство і суспільство. Нариси соціології розуміння /М.Вебер; Пер. з нім. М.Кушніра. К.: Всесвіт, 2012. 1112 с.
2. Єрмоленко А. Дискурс в архітектоніці мовної прагматики. *Філософська думка*. 2016. № 4. С. 69-86.
3. Маффесолі М. Час племен. Занепад індивідуалізму у постмодерному суспільстві /пер. з фр. В.Плющ. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2018. 264 с.

ЗМІСТ

Бойченко М.І. ФІЛОСОФІЯ У ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ПЕРЕДУМОВИ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ НАУК	3
Гомілко О.Є. ФІЛОСОФІЯ ЯК ПРОПАГАНДА У ЦИФРОВИХ ВИКЛИКАХ МРАКОБІССЯ	5
Andriukaitiene Regina MANAGEMENT, ORGANIZATIONS AND ETHICAL WORKPLACE CULTURE AS A FACTOR IN THE FORMATION OF THE ETHICAL LEVEL OF ORGANIZATIONS	8
Корабльова Н.С. «ДЛЯ ЧОГО ФІЛОСОФІЯ» НАШІЙ АНТИФІЛОСОФСЬКІЙ ЕПОСІ (НАМАГАННЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ)?	12
Natalia Fu Hong CHINA-UKRAINE CENTER FOR INNOVATION COOPERATION	16
Dominika Gruntkowska, Jacek Moroz DIDACTICS OF ETHICS. DILEMMAS AND SUGGESTIONS	17
Дольська О. О. ТЕОРІЯ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У ДОБУ ПОСТПРОСВІТНИЦТВА, АБО КОГНІТИВНА НЕЙРОЛІНГВІСТИКА ПРО ПРИРОДУ МИСЛЕННЯ	19
Кіпенський А.В. ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НТУ «ХПІ»: П'ЯТЬ РОКІВ НАПРУЖЕНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (до 25-річчя факультету соціально-гуманітарних технологій	21
ФІЛОСОФІЯ У СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ	
Sigita Montvilaite, Egidijus Tulickas СОГЛАСОВАННОСТЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ І ПРАКТИКИ В ДОШКОЛЬНИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНИХ УЧРЕЖДЕННЯХ	33
Regina Andriukaitiene, Danguolė Šidlauskienė, Birutė Petrošienė LINKS BETWEEN PROFESSIONAL ETHICS AND SOCIAL RESPONSIBILITY	35
Jordan E. Gogny TWO PROBLEMS AND MY “PROOF”	39
Sun Wei, Godz N.B. ONLINE EDUCATION FROM THE PERSPECTIVE OF PHILOSOPHY OF TECHNOLOGY	42

Martynas Lauruška SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE IN TOURISM ESTABLISHMENTS	45
Biruta Svagzdiene, Natalja Bojarciene APPLICATION OF TOURISM INNOVATION: who, why and where?	49
Biruta Svagzdiene, Donatas Paliulionis BENEFITS OF DEVELOPING TOURISM INNOVATION IN REDUCING REGIONAL INEQUALITIES	54
Augustė Vaitiekūnaitė THE NEED FOR EMPLOYEE COMPETENCIES IN THE TOURISM SECTOR: THE CASE OF ACCOMMODATION COMPANIES	57
Wang Dezhong PHILOSOPHY OF MANAGEMENT ON HIGH E-EDUCATION IN CHINA	60
Безродный А.Г. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ БИОСОЦИАЛЬНОСТИ.....	62
Білецький І. П. СЕМІОТИЧНІ РОМАНИ УМБЕРТО ЕКО АБО ФІЛОСОФІЯ У ФОРМІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	64
Бродецька Ю.Ю. СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ТА ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФСЬКОГО ПІЗНАННЯ.....	67
Бульба Є. В., Вус Н. О., Тагліна Ю. С ПРИРОДА АЛЬТРУІЗМУ: СОЦІОБІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	68
Васильєва Л. А. АГРЕСІЯ ТА ЛЮДИНА ПУБЛІЧНА.....	73
Gluschenko E. V. ONTOLOGY VIA FORMAL SEMANTICS AS PHILOSOPHY	75
Годзь Н.Б., Сун Вей ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ В СВІТЛІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ	77
Гончаренко О. А. ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ РОМАНА ІНГАРДЕНА.....	79
Городиська О.М. СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ ОБРАЗ, СЕЛФІ ТА КОНТРОЛЬ: ПРОБЛЕМА ПРИСУТНОСТІ	81
Жеребятнікова І. В. ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ	85

Квіткін П. В., Дятлова І. В. ПАРАДИГМА ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ І СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА	87
Количева Т.В. ГРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОТЕНЦІЙНОГО ПРОСТОРУ У РАКУРСІ ПСИХІЧНОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ	90
Компаниец Л.В. ФИЛОСОФИЯ ДЛЯ ОБРАЗОВАНИЯ, ИЛИ ПУТЬ К УНИВЕРСАЛЬНОЙ ДУХОВНОСТИ.....	92
Коростильов Г. Л. ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.....	94
Кравчик Антон ТЕХНОЛОГИЯ ГЛУБИННОЙ ДЕМОКРАТИИ В ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПОДХОДЕ А.МИНДЕЛЛА.....	96
Лебедев В. А. ПРАГМАТИЗМ И СОВРЕМЕННАЯ МАССОВАЯ КУЛЬТУРА.....	99
Мищенко В.И. НА ПУТИ ТРАНСФОРМАЦИИ К ПЛАНЕТАРНО-КОСМИЧЕСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ: ГЕОКОСМИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ	100
Немцов О.В., Міщенко В.А. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ – САМОСТІЙНИЙ ГРАВЕЦЬ, А ПРИРОДНИЙ –АУТСАЙДЕР, ЧИ?..АБО ЯК НАМ ЗАЛИШИТИСЯ ЛЮДЬМИ, ТА ЩО САМЕ ВИЗНАЧАЄ ЛЮДИНУ ЯК ТАКУ	102
Пономарьев О. С., Чеботарьев М. К. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	103
Проценко О. П., Чмихун С. Є., Гаплевська О.І. ЦИФРОВИЙ ЕТИКЕТ В КОМУНІКАТИВНИХ РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ	109
Разводова Т.О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СОВІСТЬ В КЛАСИЧНІЙ ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФІЇ.....	111
Семко М.А., Шаблевская И.Ю. АТОМНАЯ ПРИРОДА ВЕЩЕЙ. ФИЛОСОФИЯ ДЕМОКРИТА	113
Сідак Л.М. РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАГРОЗА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	117
Смоляга М. В. ЗГОДА ТА НЕЗГОДА СУЧАСНОЇ НАУКИ ЖИТИ В «АППАРТАМЕНТАХ» ПАРАДИГМИ.....	121

Тарароєв Я.В. ДЕДУКТИВНИЙ МЕТОД ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У НАУЦІ ТА ПРАВІ	122
Титар О.В. АНТРОПОЛОГІЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ	126
Тодріна І.В., Євсєєв С.Є. ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА ЯК НОВА ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ	128
Трусей Л.Г. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ.....	132
Чалапко В.В. ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ФЕНОМЕНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	134
Шкурченко А.Ю. НАПОЛОВИНУ ПОРОЖНІЙ ЧИ НАПОЛОВИНУ ПОВНИЙ: МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ І ПЕРЕДАЧІ СУБ'ЄКТИВНОГО ФАКТОРА ОЦІНЮВАННЯ	136

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Tingting Dong THE INFLUENCE OF MARXIST CONSUMPTION VIEW ON CONTEMPORARY COLLEGE STUDENTS	140
Алексєєв І.Г. ЗАМІТКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ	143
Вергун В.Г. РОЗВИТОК ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА	147
Владленова І.В., Єрмоловський М.А. ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ КИТАЮ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ	148
Gariaieva G.M., Kutsenko S.O. SOME ASPECTS OF REGULATORY REGULATION ISSUES OF COMPULSORY MEASURES RELATED TO THE PANDEMIC IN UKRAINE	151
Дышкант Т.Н. ЭЛИТЫ И ВЛАСТЬ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	153

Кузнецов А.Ю., Свящук А.Л. К МЕТОДОЛОГИИ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ ПОНЯТИЙ В СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ТЕОРИЯХ	155
Кузьменко О. В., Решетняк Н. Б. ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ДЕРЖАВНОГО ЗАХИСТУ	157
Lysenko I.V., Lysenko A.M., Vonjuk Omer IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS OF FOREIGN CITIZENS TO WORK IN UKRAINE	159
Мотенко Я.В. ПОЛІТИКА НЕЙТРАЛІТЕТУ: ДЕРЖАВА ІЗРАЇЛЬ І «ГІБРИДНА» ВІЙНА В УКРАЇНІ.....	164
Перевалова Л.В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	166
Фарафонова І.А. ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ ФІЛОСОФСЬКИХ, ЦІННІСНИХ УСТАНОВОК НА МИСЛЕННЯ ВИБОРЦЯ	169

КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Вандышева-Ребро Н.В. ВОССТАНИЕ НОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ	172
Годзь Н.Б. ПИТАННЯ ДИНАСТИЧНОГО ПРИНЦИПУ ТА ПРОФЕСІЯ ВЧИТЕЛЯ, ВІДНОВЛЮЮЧИ ЗАБУТІ ПОСТАТІ: ВЧИТЕЛЬ ВЕРМЕНИЧ ІВАН ГРИГОРОВИЧ (ДО СТОРІЧЧЯ КРЕМЕНЧУЦЬКИХ УЧИТЕЛЬСЬКОГО ТА ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТІВ).....	174
Євсєєв С.Є., Тодріна І.В. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО МЛИНАРСТВА В КОЗАЦЬКУ ДОБУ	183
Кіпенський А. В., Пономарьов О. С. СОЦІАЛЬНО-ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ	185
Міщенко М.М. НОМО CREATIVUS: НОВИЙ ГУМАНІЗМ ТА НОВА ОСВІТА	190
Петутіна О.О. КОЗАЦЬКА ТЕМА У ТЕАТРАЛЬНО-ДЕКОРАЦІЙНОМУ ЖИВОПИСІ ВАДИМА МЕЛЛЕРА ТА АНАТОЛІЯ ПЕТРИЦЬКОГО.....	192
Проценко О. П., Зубков М. А. ПОЕТИЧНИЙ БЛОГ ЯК ПЛАТФОРМА ЕСТЕТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	197

Северин Н.В. ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ІМЕНІ У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ УЛЬТУРІ	199
--	-----

ДУХОВНЕ ТА ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ

Regina Andriukaitiene, Milita Vienažindiene GREEN LOGISTICS AS AN ELEMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF TRANSPORT ORGANISATIONS	202
--	-----

Virginija Gutiene STUDENTS 'PSYCHOLOGICAL PREPARATION TO PROVIDE FIRST MEDICAL CARE.....	205
---	-----

Годзь Н.Б., Чжан Хунвей РОЗГЛЯД НАУКОВИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ЕВОЛЮЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	208
--	-----

Компаниец Л.В. РЕЛИГІОЗНІ ІДЕЇ ЯК МАТРИЦІ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ДУХОВНОСТІ БУДУЩЕГО	209
--	-----

Міщенко М.Т. ПЕРЕХІД НА ЕКОЛОГІЧНІ СИСТЕМИ В ДВИГУНОБУДУВАННІ, ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ ВИХОДУ З СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	212
--	-----

Сун Чанлун ЕКОЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ: ВНЕСОК КИТАЮ У РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	215
---	-----

Фідровська М. Г. СУЧАСНІ ТЕОРІЇ КРАСИ. ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ	217
---	-----

Чучуменко Б.С. ГІБРИДНИЙ АВТОМОБІЛЬ – ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ.....	218
---	-----

Чхеайло І.І. ГЛИБИННА ЕКОЛОГІЯ ЯК НОВА СВІДОМІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ ВИЖИВАННЯ ЛЮДСТВА	220
---	-----

Шевченко З.В., Фіалко Н.А. ЗАГРОЗИ РОЗЩЕПЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ТА ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОДОЛАННЯ ТАКОГО РОЗЩЕПЛЕННЯ.....	224
---	-----

Наукове видання

ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

МАТЕРІАЛИ ІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Філософські читання,
присвячені Всесвітньому Дню філософії
та 25-річчю факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «ХП»**

19-20 листопада 2021 р.

Відповідальні за випуск: д-р техн. наук, професор А. В. Кіпенський

Адреса редакційної колегії: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 79/2,
НТУ «ХП», факультет соціально-гуманітарних технологій
E-mail: ip_dekanat@ukr.net

Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 35,11.
Наклад 300 прим. Зам. № 0020. Ціна договірна.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друкарня Мадрид»
61024, м. Харків, вул. Гуданова, 18. Тел.: 0800-33-67-62
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
Серія ДК № 4399 від 27.08.12 р.
www.madrid.in.ua info@madrid.in.ua